

І С Т И Н И

АРТУР
КОНАН ДОЙЛ

ЗАГУБЛЕНИЙ
СВІТ

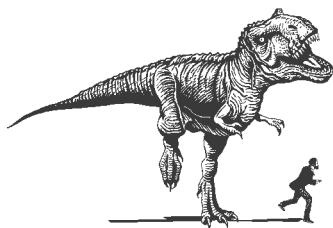
 FOLIO

І С Т И Н И

АРТУР КОНАН ДОЙЛ

ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ

Харків
«ФОЛІО»
2019

УДК 821.111
Д62

Серія «Істини»
заснована у 2017 році

Переклад з англійської
Є. М. Тарнавського

Художник-оформлювач
Є. В. Вдовиченко

ISBN 978-966-03-7836-0
(Істини)
ISBN 978-966-03-8467-5

© Є. М. Тарнавський, переклад українською, 2019
© Є. В. Вдовиченко, художнє оформлення, 2019
© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2017

ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ

Розділ 1

ГЕРОЇЗМ — НАВКОЛО НАС

Пан Ганґертон, батько моєї Гледіс, вирізнявся неймовірною безтактністю і був схожий на старого какаду, що розпушив пір'я, правда, вельми приязного, але схильного займатися хіба що самим собою. Якщо щось і могло відштовхнути мене від Гледіс, то лише запекле небажання мати такого тестя. Я переконаний, що мої візити до «Каштанів» тричі на тиждень пан Ганґертон приписував винятково цінності свого товариства й особливо своїх міркувань про біметалізм — питання, в якому він вважав себе великим знавцем.

Того вечора я більше часу вислуховував його монотонну балаканину про падіння вартості срібла, знецінення грошової одиниці, девальвацію рупії та про необхідність встановлення правильної фінансової системи.

— Уявіть собі, що раптом знадобиться негайна й одчасна оплата всіх боргів на світі! — вигукнув він слабеньким, але сповненим жаху голосом. — Що тоді буде за існуючої системи?

Як і слід було очікувати, я сказав, що в такому разі мені загрожує банкрутство, але пан Ганґертон залишився невдоволеним такою відповіддю. Він схопився з крісла,

вчитав мені за мою повсякчасну легковажність, яка позбавляє його можливості обмірковувати зі мною серйозні питання, і вибіг із кімнати переодягатися до масонських зборів.

Нарешті я залишився наодинці з Гледіс! Хвилина, від якої залежала моя подальша доля, настала. Весь цей вечір я почувався так, як відчувається солдат, чекаючи сигналу до бурхливої атаки, коли надію на перемогу в його душі витісняє страх перед поразкою.

Гледіс сиділа біля вікна, і її гордовитий тонкий профіль чітко вимальовувався на тлі малинової фіранки. Яка вона була гарна! І водночас яка далека від мене! Ми з нею були приятелями, великими друзями, але мені ніяк не вдавалося вивести її за межі тих суто товариських взаємин, які я міг підтримувати, скажімо, з будь-ким із моїх колег-репортерів із «Дейлі газет», — цілком товариських, добрих, що не знають різниці між статтями. Мені неприємно, коли жінка тримається зі мною надто вільно, занадто розпусно. Це не робить честі чоловікові. Якщо ж виникає почуття, його має супроводжувати скромність і збентеженість — спадщина тих суворих часів, коли кохання та жорстокість часто йшли поруч. Не зухвалий погляд, а ухильна, не надто жвава відповідь, голос, що зривається, опущена донизу голівонька — ось справжні прикмети пристрасті. Незважаючи на свою молодість, я це знав, а, може, це знання дісталось мені від моїх далеких пращурів і стало тим, що ми називаємо інстинктом.

Гледіс була наділена всіма чеснотами, які так тягнуть нас до жінки. Дехто вважав її холодною та черствою, але мені такі думки здавалися зрадою. Ніжна шкіра, смаг-

лява, майже, як у східних жінок, коси барви воронячого крила, очі з поволокою, повні, але прекрасно окреслені вуста — все це свідчило про пристрасність натури. Однак я із сумом зізнавався собі, що мені досі не вдалося завоювати її кохання. Але що буде, те буде — годі невідомості! Сьогодні ввечері доб'юся від неї відповіді. Можливо, вона відмовить мені, але краще бути відкинутим шанувальником, ніж вдовольнятися нав'язаною тобі роллю добродушного братика!

Дійшовши такого висновку, я вже хотів було перервати тривалу незручну мовчанку, аж раптом відчув на собі критичний погляд темних очей і побачив, що Гледіс усміхається, докірливо хитаючи своєю гордою голівкою.

— Відчуваю, Неде, що ви жадаєте зробити мені пропозицію. Не треба. Нехай усе буде по-старому, так набагато краще.

Я присунувся до неї ближче.

— Як ви здогадалися? — мій подив був щирий.

— Наче ми, жінки, не відчуваємо цього заздалегідь! Невже гадаєте, що нас можна застати зненацька? Ой, Неде! Мені було так добре і приємно з вами! Навіщо псувати нашу дружбу? Ви зовсім не цінуєте, що ось ми — молодий чоловік і молода жінка — можемо так невимушено балакати один із одним.

— Навіть не знаю, Гледіс. Розумієте, річ у тім, що настільки ж невимушено я міг би бесідувати... ну, скажімо, з начальником залізничної станції.

Сам не тямлю, звідки взявся той начальник, але факт залишається фактом: ця посадова особа раптом виросла перед нами та розсмішила нас обох.

— Ні, Гледіс, я прагну набагато більшого. Хочу обійняти вас, хочу, щоб ваша голівонька притулилася до моїх грудей. Гледіс, я хочу...

Побачивши, що я наміряюся здійснити свої слова на ділі, Гледіс швидко підвелася з крісла.

— Неде, ви все зіпсували! — буркнула вона. — Як буває добре і просто, поки не приходить ось це! Невже ви не можете себе контролювати?

— Але ж не я перший це вигадав! — благав я. — Така людська природа. Така любов.

— Авжеж, якщо почуття взаємні, тоді, ймовірно, все буває інакше. Але я ніколи не відчувала нічого такого.

— Ви з вашою вродою, з вашим серцем! Гледіс, ви ж створені для любові! Ви маєте покохати.

— Тоді треба зачекати, коли любов прийде сама.

— Але чому ви не кохаєте мене, Гледіс? Що вам заважає — моя зовнішність чи щось інше?

І тут Гледіс трохи зм'якла. Вона простягнула руку — скільки грації та поблажливості було в цьому жесті! — і відвела мою голову назад. Потім із сумною посмішкою зазирнула мені в обличчя.

— Ні, справа не в цьому, — сказала вона. — Ви хлопчик не марнославний, тому я сміливо можу зізнатися, що справа не в цьому. Все набагато серйозніше, ніж ви гадаєте.

— Мій характер?

Вона суворо схилила голову.

— Я виправлюся, скажіть лишень, що вам треба. Сідайте, і нумо все обміркуємо. Ну, не буду, не буду, лише сядьте!

Гледіс поглянула на мене, немов сумніваючись у щирості моїх слів, але мені її сумнів був дорожчим за повну

довіру. Як примітивно й безглуздо виглядає все це на папері! Втім, імовірно, мені лише так здається? Як би там не було, але Гледіс опустилася в крісло.

— Тепер скажіть, чим ви невдоволені?

— Я кохаю іншого.

Настала моя черга схопитися з місця.

— Не лякайтеся, маю на увазі свій ідеал, — пояснила Гледіс, лукаво споглядаючи на моє перекошене обличчя. — В реальному житті мені така людина ще не траплялася.

— Розкажіть, який же він! Як виглядає?

— Він, можливо, дуже схожий на вас.

— Яка ви добра! Тоді чого ж бракує мені? Досить одного вашого слова! Він непитущий, вегетаріанець, аеронавт, теософ, надлюдина? Я згоден на все, Гледіс, тільки скажіть, чого жадаєте!

Така готовність розсмішила дівчину.

— Передусім навряд чи мій ідеал став би таке пашталакати. Він натура набагато жорсткіша, сувора і не захоче з такою ревністю пристосовуватися до нерозумних жіночих примх. Але що найважливіше — він людина дії, людина, котра без страху погляне смерті в вічі, людина великих справ, багата досвідом, і незвичайним досвідом. Я покохаю не його самого, а його славу, адже відблиск від неї впаде і на мене. Згадайте Річарда Бертон. Коли я прочитала біографію цього чоловіка, написану його дружиною, мені стало зрозуміло, за що вона його покохала. А леді Стенлі? Пригадуєте чудовий останній розділ із її книжки про чоловіка? Ось перед якими постатями має схилитися жінка! Ось любов, яка не применшує, а возвеличує, адже весь світ буде шанувати таку жінку як натхненницю великих справ!

Гледіс була така гарна цієї миті, що я мало не зруйнував піднесеного настрою нашої бесіди, проте вчасно схаменився і продовжив суперечку.

— Не всім же бути Бертонами і Стенлі, — зауважив я. — Та й нагоди такої не випадає. Принаймні мені, бо я нею скористався б!

— Ні, такі випадки трапляються на кожному кроці. В тому й суть мого ідеалу, що він сам рухається назустріч подвигу. Його не зупинять жодні перешкоди. Я ще не знайшла такого героя, але бачу його як живого. Атож, героїзм — навколо нас. Чоловіки мають здійснювати подвиги, а жінки винагороджувати героїв коханням. Згадайте того молодого француза, котрий кілька днів тому здійснювався на повітряній кулі. Того ранку вирував ураган, але підйом був оголошений заздалегідь, і чоловік ні за що не захотів його відкладати. За добу повітряну кулю віднесло на півтори тисячі миль, кудись у самий центр Росії, де той сміливець і опустився. Ось таку людину маю я на увазі. Подумайте про жінку, котра його кохає. Як вона збуджує заздрість у інших! Нехай і мені також заздять, що мій чоловік — герой!

— Заради вас я піду на все!

— Лише заради мене? Ні, так не годиться! Ви мусите піти на подвиг тому, що інакше не можете, бо така ваша природа, бо чоловічий стрижень вимагає від вас свого вираження. Ось, наприклад, ви писали про вибух на вугільній копальні у Вігані. А чому вам було не спуститися туди самому і не допомогти людям, котрі задихалися від задушливого газу?

— Я спускався.

— Ви нічого про це не розповідали.

— А що тут особливого?

— Я цього не знала, — панночка з цікавістю глипнула на мене. — Сміливий учинок!

— Мені нічого іншого не залишалось. Якщо хочеш написати хороший нарис, треба самому побувати на місці події.

— Який прозаїчний мотив! Це зводить нанівець усю романтику. Але все одно я дуже рада, що ви спустилися в штольню.

Я не міг не поцілувати простягнутої мені руки — стільки грації та гідності було в цьому русі.

— Ви, вочевидь, вважаєте мене навіженою, котра не розлучається зі своїми дівочькими мріями. Але вони такі реальні для мене! Не можу не зважати на них — це увійшло в мою плоть і кров. Якщо колись вийду заміж, то лише за знаменитість.

— Як же може бути інакше! — вигукнув я. — Кому ж надихати чоловіків, як не таким жінкам? Нехай мені лише випаде нагода, тоді побачимо, чи зумію я скористатися нею. Кажете, що людина має сама *творити* свою славу, а не чекати, коли вона прийде їй до рук. Та от хоча б Клайв — скромний клерк, а підкорив Індію! Ні, присягаюся, світ іще дізнається, на що я здатен!

Гледіс розреготалася над спалахом мого ірландського темпераменту.

— Що ж, дійте. У вас є для цього все — молодість, здоров'я, сили, освіта й енергія. Мені стало дуже сумно, коли ви почали цю бесіду. А тепер я радію, що вона пробудила у вас такі думки.

— А якщо я...

Її рука, немов м'який оксамит, торкнулася моїх губ.

— Ні слова більше, сер! Ви і так уже на півгодини запізналися до редакції. Мені просто забракло духу нагадати вам про це. Але з часом, якщо завоюєте собі місце під сонцем, ми, можливо, поновимо нашу сьогоднішню бесіду.

Ось чому я такий щасливий наздоганяв того туманного листопадового вечора кембервелльський трамвай, твердо вирішивши не гаяти марно жодного дня в пошуках великої справи, яка буде гідною моєї прекрасної леді. Але хто міг передбачити, яких химерних форм набуде ця справа й якими дивними шляхами я дійду до неї!

Читач, либонь, скаже, що цей вступний розділ не має жодного зв'язку з моєю оповідкою, але без нього не було б і її самої, бо хто, як не чоловік, натхнений думкою, що він — творець своєї слави, і готовий на будь-який подвиг, здатен рішуче порвати зі звичним трибом життя і податися навмання в оповиту таємничим мороком країну, де його чекають неймовірні пригоди та видатна нагорода за них!

Уявіть собі, як я, п'яте колесо до воза «Дейлі газетт», згаяв цей вечір у редакції, коли в моїй голові визріло непохитне рішення: якщо вдасться, сьогодні ж знайти можливість вчинити подвиг, який буде гідний моєї Гледіс. Що керувало цією дівчиною, яка змусила мене ризикувати життям заради її прославляння, — бездушність чи егоїзм? Такі думки можуть бентежити в зрілому віці, але ніяк не у двадцять три роки, коли людина пізнає запал першого кохання.

Розділ 2

СПРОБУЙТЕ ЩАСТЯ З ПРОФЕСОРОМ ЧЕЛЛЕНДЖЕРОМ

Я завжди любив нашого редактора відділу «Останні новини», рудого буркотуна МакАрдла, і сподіваюся, що й він також непогано до мене ставився. Нашим справжнім власником був, певна річ, Бомонт, але він зазвичай жив у розрідженій атмосфері олімпійських висот, звідки його погляду відкривалися лише такі події, як міжнародні кризи або крах кабінету міністрів. Іноді ми бачили, як він величаво пливе в своє святилище, спрямувавши погляд кудись у далечінь, подумки блукаючи десь на Балканах або в Перській затоці. Для нас Бомонт залишався недосяжним, і ми зазвичай мали справу з МакАрдлом, котрий був його правою рукою.

Коли я увійшов до редакції, старигань кивнув мені та зсунув окуляри на лисину.

— Отже, пане Мелоун, звідусіль про вас чую. Ви робите успіхи, — привітався він.

Я подякував.

— Ваш нарис про вибух на шахті просто чудовий. Те саме можу сказати і про пожежі в Саутворку. Маєте все необхідне, щоб стати хорошим журналістом. Ви прийшли в якійсь справі?

— Хочу попросити вас про послугу.

Погляд МакАрдла злякано забігав по кімнаті:

— Гм! Гм! А що таке?

— Чи не могли б ви, сер, послати мене з якимось дорученням від нашої газети? Я зроблю все, що в моїх силах, і привезу вам цікавий матеріал.

— А яке доручення маєте на увазі, пане Мелоун?

— Будь-яке, сер, аби воно було пов'язане з пригодами та небезпеками. Я не зраджу сподівань, сер. І чим важче мені буде, тим краще.

— Ви, здається, не проти попрощатися з життям?

— Ні, просто не хочу, щоб воно минуло даремно, сер.

— Любий мій пане Мелоун, ви вже занадто... занадто перейнялися. Часи не ті. Витрати на спеціальних кореспондентів перестали себе виправдовувати. І, в будь-якому разі, такі доручення даються репортеру з ім'ям, котрий уже завоював довіру публіки. Білі плями на мапі давно заповнені, а ви ні сіло ні впало розмірялися про романтичні пригоди! Втім, стривайте, — додав він і раптом усміхнувся. — До речі, про білі плями. А що, коли ми розвінчаємо одного шарлатана, сучасного Мюнхгаузена, і підіймемо його на кпини? Чому б вам не викрити його брехню? Це буде непогано. Погоджуетесь?

— Що завгодно, куди завгодно — я готовий на все!

МакАрдл занурився в роздуми.

— Є один чоловік... — озвався він нарешті. — Тільки не знаю, чи вдасться вам налагодити з ним стосунки або хоча б домогтися інтерв'ю. Втім, у вас, здається, є дар викликати прихильність людей до себе. Не збагну, в чому тут суть, — чи ви такий уже симпатичний юнак, чи це

тваринний магнетизм, чи ваша життєрадісність, але я на собі це відчув.

— Ви дуже добрі до мене, сер.

— Так от, чому б вам не спробувати щастя з професором Челленджером? Він живе в Енмор-парку.

Мушу зізнатися, що був дещо спантеличений такою пропозицією.

— Челленджер? Знаменитий зоолог професор Челленджер? Це не той, котрий проломив голову Бланделлу з «Телеграфу»?

Редактор відділу новин похмуро всміхнувся:

— Що, не до шмиги? Ви ж були готові на будь-який подвиг!

— Ні, чому ж? У нашій справі всіляке буває, сер, — відповів я.

— Саме так. Утім, не думаю, щоб він завжди перебував у такому лютому настрої. Бланделл, вочевидь, потрапив під гарячу руку або не так із ним обійшовся. Сподіваюся, що вам пощастить більше. Сподіваюся також на властивий вам такт. Це якраз ви вмієте, а газета охоче помістить такий матеріал.

— Я зовсім нічого не знаю про цього Челленджера. Пригадую лише його ім'я в зв'язку із судовим процесом про побиття Бланделла, — розгубився я.

— Якусь інформацію я маю, пане Мелоун. Свого часу й я цікавився цим індивідом. — Редактор витягнув із шухляди аркуш паперу. — Ось коротка довідка: «Челленджер Джордж Едвард. Народився в шотландському Ларгсі 1863 року. Освіта: середня школа в Ларгсі, Единбурзький університет. 1892-го — асистент у Британському музеї. З 1893 року — по-

мічник хранителя Музею порівняльної антропології. Того ж року покинув цю посаду, обмінявшись їдкими листами з директором музею. Удостоєний медалі за наукові досягнення в галузі зоології. Член іноземних товариств». Ну, тут поданий довгий перелік, рядків на десять петитом: Бельгійське товариство, Американська академія, Ля-Плата тощо, екс-президент Палеонтологічного товариства, Британська асоціація тощо. «Друковані праці: «До питання про будову черепа калмиків», «Нариси еволюції хребетних» і безліч статей, у тому числі «Хибна теорія Вейсмана», яка викликала гарячі суперечки на Віденському зоологічному конгресі. Улюблені розваги: пішохідні прогулянки й альпінізм. Адреса: Енмор-парк, Кенсингтон». Ось, візьміть це собі. Сьогодні вам більше нічим не може зарадити.

Я сховав аркуш до кишені і, побачивши замість червонощокої фізії МакАрдла його рожеву лисину, сказав:

— Одну хвилю, сер. Мені не зовсім зрозуміло, з якого приводу потрібно взяти інтерв'ю у цього джентльмена. Що він такого наробив?

Перед моїми очима знову постала червонощока пика.

— Що він наробив? Два роки тому вирушив сам в експедицію до Південної Америки. Повернувся звідти торік. У Південній Америці побував, однак вказати точно де саме, відмовляється. Почав було вельми туманно патякати про свої пригоди, але після першої ж причіпки, як води до рота набрав. Сталися, либонь, якісь дива, якщо тільки він не готує нам грандіозну брехню, що, до речі, більш ніж імовірно. Посилається на зіпсовані світлини, які вважають фальсифікованими. Довели чоловіка до того, що він став буквально кидатися на всіх, хто звертався до нього із

запитаннями, і вже не одного репортера спустив зі сходів. На мою думку, це просто небезпечний маніяк, котрий уявив себе великим ученим і до того ж здатен на вбивство людини. Ось із ким вам доведеться мати справу, пане Меллун. А тепер забирайтеся звідси і спробуйте вичавити з нього все, що вдасться. Ви чоловік дорослий і зумієте себе зберегти. Зрештою, ризик не такий уже й великий, беручи до уваги закон про відповідальність роботодавців.

Усміхнена червона фізія знову зникла з моїх очей, і я побачив рожевий овал, облямований рудуватим пушком. Наша бесіда закінчилася.

Я подався до свого клубу «Дикун», але дорогою зупинився біля парапету Адельфи-террас і в роздумах довго споглядав униз на темну, оповиту райдужними масними плямами річку. На свіжому повітрі мені завжди спадають на гадку здорові, ясні думки. Я вийняв аркуш паперу з переліком усіх заслуг професора Челленджера і пробіг його очима при світлі вуличного ліхтаря. І тут на мене нашло натхнення, інакше це ніяк не назвеш. Судячи з усього, що я вже дізнався про цього сварливого професора, було ясно: репортерів до нього не підступитися. Але скандали, двічі згадувані в його короткій біографії, свідчили про те, що він фанатик науки. А чи не можна зіграти на цій його слабкості? Спробуємо!

Я увійшов у приміщення клубу. Було трохи по одинадцятій, і у вітальні вже юрмився люд, хоча до аншлагу було ще далеко. У фотелі біля каміна сидів якийсь довготелесий чоловік. Він обернувся до мене обличчям тієї ж миті, коли я підсунув своє крісло ближче до вогню. Про таку зустріч я міг лише мріяти! Це був Генрі Тарп, худий,

як мумія, кореспондент журналу «Природа», найдобріша істота на світі. Я негайно ж узяв бика за роги:

— Що ви знаєте про професора Челленджера?

— Про Челленджера? — Тарп невдоволено насупився. — Це той самий чоловік, котрий розповідав усілякі байки про свою поїздку до Південної Америки.

— Які саме байки?

— Там він нібито відкрив якихось дивовижних тварин. Загалом, неймовірна нісенітниця. Потім його, здається, змусили зректися своїх слів. У будь-якому разі, він стулив пельку. Остання його спроба — інтерв'ю, яке дав «Рейтеру». Але воно викликало таку бурю, що він одразу ж второпав: справи кепські. Вся ця історія має скандальний присмак. Дехто прийняв його розповіді всерйоз, але незабаром професор і цих нечисленних прихильників відштовхнув від себе.

— Чому ж?

— Своєю неймовірною брутальністю й обурливою поведінкою. Бідолаха Ведлі із Зоологічного інституту також мав неприємність. Послав йому листа такого змісту: «Президент Зоологічного інституту висловлює свою повагу професору Челленджеру та вважатиме за люб'язність із його боку, якщо він надасть інституту честь бути присутнім на його черговому засіданні». У відповідь отримав нецензурну лайку.

— Не може бути!

— У дуже пом'якшеному вигляді вона звучала так: «Професор Челленджер висловлює свою повагу президентові Зоологічного інституту і вважатиме за люб'язність із його боку, якщо він піде під три чорти».

— Господи!

— Так, те ж, мабуть, сказав і старий Ведлі. Я пам'ятаю його лемент на засіданні: «За п'ятдесят років спілкування з діячами науки...» Старигань цілком утратив ґрунт під ногами.

— Ну, а що ще можете розповісти про цього Челленджера?

— Як ви знаєте, я бактеріолог. Живу в світі, який видно в мікроскоп, що дає збільшення в дев'ятсот разів, а те, що відкривається неозброєному оку, мене мало цікавить. Я стою на сторожі біля самих меж пізнання, і, коли мені доводиться залишати свій кабінет і стикатися з людьми, — істотами незграбними та нековирними, це завжди виводить мене з рівноваги. Я людина стороння, мені не до пліток, але все-таки дещо з чуток про Челленджера дійшло і до мене, бо він не з тих, від кого можна просто відмахнутися. Челленджер — розумака. Він акумулятор людської сили та життєздатності, але водночас і шалений фанатик, до того ж не гребує засобами для досягнення своєї мети. Цей чоловік дійшов того, що посилається на якісь світлини, явні фальшивки, стверджуючи, ніби привіз їх із Південної Америки.

— Ви назвали його фанатиком. У чому ж проявляється його фанатизм?

— Та в чому завгодно! Остання його витівка — нападки на теорію еволюції Вейсмана. Подейкують, що у Відні він влаштував грандіозний скандал із цього приводу.

— Ви не можете розповісти докладніше, про що йшлося?

— Ні, зараз не можу, але в нашій редакції є переклади протоколів Віденського конгресу. Якщо хочете ознайомитися, ходімо, я їх вам покажу.

— Це було б дуже доречно. Мені доручили взяти інтерв'ю у цього дідугана, то маю підібрати до нього якогось ключа. Дуже вам дякую за допомогу. Якщо ще не пізно, то ходімо.

За півгодини я сидів у редакції журналу, а переді мною лежав об'ємистий фоліант, розгорнутий на статті «Вейсман проти Дарвіна» з підзаголовком «Бурхливі протести у Відні. Жваві дебати». Мій науковий багаж не вирізнявся фундаментальністю, тому я не міг зрозуміти суті суперечки, проте мені відразу стало ясно, що англійський професор вів її у вкрай різкій формі, чим дуже розгнівав своїх континентальних колег. Я звернув увагу на перші ж три позначки в дужках: «Протестуючі вигуки з місць», «Гамір у залі», «Загальне обурення». Інша частина звіту була для мене справжньою китайською грамотою. Я настільки мало тямив у питаннях зоології, що зовсім нічого не збагнув.

— Ви хоч би витлумачили мені це людською мовою! — жалібно благав я, звертаючись до свого колеги.

— Та це ж переклад!

— Тоді я краще звернуся до оригіналу.

— Справді, непосвяченому важко второпати, в чому тут справа.

— Мені б лише витягти з усієї цієї абракадабри одну-єдину осмислену фразу, яка мала б у собі якийсь певний зміст! Ага, ось ця, здається, підійде. Я навіть майже її розумію. Зараз перепису. Нехай вона послужить сполучною ланкою між мною та вашим страшним професором.

— Більше від мене нічого не треба?

— Ні-ні, зачекайте! Я хочу звернутися до нього з листом. Якщо дозволите написати його тут і скористатися вашою адресою, це додасть солідності моему посланню.

— Тоді Челленджер негайно припреться сюди зі скандалом і переламає нам усі меблі.

— Ні, що ви! Листа я вам покажу. Запевняю, там не буде нічого образливого.

— Ну що ж, сідайте за мій стіл. Папір знайдете ось тут. І перш ніж відсилати послання, дайте його мені на цензуру.

Мені довелося добряче попітніти, але врешті-решт результати вийшли непогані. Пишаючись своїм твором, я прочитав його вголос скептично налаштованому бактеріологу:

— *«Вельмишановний професоре Челленджер! Будучи скромним натуралістом, я з глибоким інтересом стежив за тими постулатами, які Ви висловлювали з приводу протиріч між теоріями Дарвіна та Вайсмана. Нещодавно мені випала нагода освіжити в пам'яті Ваш...»*

— Безсовісний брехун! — пробурмотів Генрі Тарп.

— *«...Ваш блискучий виступ на Віденському конгресі. Цю вкрай чітку за викладеними в ній думками доповідь слід вважати останнім словом науки в галузі природознавства. Однак там сказано ось що: «Я категорично заперечую проти неприйняттого та наддогматичного твердження, ніби кожен окремих індивід є мікрокосмом, що має історично сформовану будову організму, яка виробляється поступово, впродовж багатьох поколінь». Чи не вважаєте Ви за потрібне в зв'язку з останніми дослідженнями в цій царині внести деякі правки в свою точку зору? Чи немає в ній якоїсь натяжки? Будьте ласкаві прийняти мене, позаяк мені вкрай важливо вирішити це питання, а деякі думки, що виникли у мене, можна розвинути лише в*

особистій бесіді. З Вашого дозволу, буду мати честь відвідати Вас післязавтра (в середу) об одинадцятій годині ранку. Залишаюся, сер, Вашим покірним слугою, котрий Вас дуже поважає,

Едвард Д. Мелоун».

— Ну, як? — переможно спитав я.

— Що ж, якщо ваша совість не протестує...

— Вона мені ніколи не зраджувала.

— А що ви наміряєтесь робити далі?

— Піду до нього. Мені б тільки пробратися до його кабінету, а там допетраю, як діяти. Можливо, навіть доведеться щиросердно в усьому покаятися. Якщо в ньому є спортивна жилка, я йому лише вгоджу цим.

— Вгодите? Стережіться, щоб він сам не вгодив у вас чимось важким. Раджу одягти кольчугу або американський футбольний костюм. Ну, будьте здорові. Відповідь буде чекати вас тут у середу вранці, якщо лише він схоче відповісти. Це лютий, небезпечний звір, предмет загальної неприязні та посміховисько для студентів, оскільки вони не бояться його дражнити. Для вас, мабуть, було б краще, якби ви ніколи про нього не чули.

Розділ 3

ЦЕ ЦІЛКОМ НЕМОЖЛИВА ЛЮДИНА

Застереженням чи сподіванням мого приятеля справдитися не довелося. Коли я зайшов до нього в середу, мене чекав лист із кенсингтонським штемпелем. Адреса була надряпана почерком, схожим на колючий дріт.

Зміст листа був наступний:

«Енмор-парк, Кенсингтон.

Сер! Я одержав Вашого листа, в якому Ви запевняєте мене, що підтримуєте мою точку зору, яка, втім, не потребує нічиєї підтримки. Згадуючи мою теорію з приводу дарвінізму, Ви взяли на себе сміливість вжити слово «припущення». Вважаю за необхідне зазначити, що в цьому контексті воно є до певної міри образливим. Утім, зміст Вашого листа переконує мене, що Вас можна звинуватити швидше в невігланстві та безтактності, ніж у якихось лихих намірах, а тому це минеться Вам безкарно. Ви цитуєте вихоплену з моєї доповіді фразу і, мабуть, не зовсім тямите її. Мені здавалося, що сенс цієї фрази може залишитися незрозумілим лише для істоти, що стоїть на найнижчому щаблі розвитку, але якщо вона справді вимагає додаткового тлумачення, то я згоден прийняти Вас у вказаний Вами час, хоча всілякі відвідини

й усілякі відвідувачі мені вкрай неприємні. Що ж стосується «деяких правок» до моєї теорії, то хочу заявити, що, висловивши в притомному стані свої погляди, я не маю звички їх міняти. Коли Ви прийдете, то будьте люб'язні показати конверт від цього листа моєму слугі Остіну, бо в його обов'язки входить захищати мене від нав'язливих негідників, котрі називають себе репортерами.

З повагою,

Джордж Едвард Челленджер».

Такою була отримана мною відповідь і я прочитав її вголос Генрі Тарпу, котрий навмисне прийшов раніше до редакції, щоб дізнатися про результати моєї сміливої спроби. Тарп обмежився лише таким зауваженням:

— Кажуть, що є якийсь кровоспинний засіб — кутікура чи щось таке. Вона діє краще за арніку.

Дивним і незрозумілим почуттям гумору наділені декотрі люди!

Я отримав листа о пів на одинадцяту, але кеб без зволікань довіз мене до місця мого призначення. Будинок, біля якого ми зупинилися, був достатньо солідний на вигляд, із великим порталом і важкими фіранками на вікнах, що свідчило про добробут цього грізного професора. Двері мені відчинив смаглявий, сухенький чоловічок невизначеного віку, в чорній матроській куртці та коричневих шкіряних гетрах. Згодом я дізнався, що це був водій, котрому доводилося виконувати найрізноманітніші обов'язки, позаяк лакеї в цьому будинку не затримувалися. Його світло-блакитні очі допитливо оглянули мене з голови до ніг.

— Вас чекають? — спитав він.

— Атож, мені призначена зустріч.

— Листа маєте?

Я показав конверт.

— Правильно.

Цей чоловік явно не любив патякати даремно. Я пішов за ним коридором, аж раптом назустріч мені з дверей, що ведуть, мабуть, до їдальні, швидко вийшла жінка. Жвава, чорноока, вона нагадувала швидше французенку, ніж англійку.

— Хвильку, — сказала ця леді. — Зачекайте, Остіне. Зайдіть сюди, сер. Дозвольте спитати, чи ви зустрічалися з моїм чоловіком раніше?

— Ні, пані, не мав честі.

— Тоді заздалегідь прошу вибачення. Маю вас попередити, що він цілком неможливий чоловік, у повному розумінні слова неможливий! Знаючи це, ви будете поблажливішими до нього.

— Я ціную таку увагу, пані.

— Як тільки помітите, що він починає втрачати са-мовладання, зараз же втікайте геть із світлиці. І не сперечайтесь. За таку необережність вже багато хто заплатив. А потім справа набуває розголосу, і це дуже кепсько відбивається і на мені, і на всіх нас. Про що маєте намір балакати з ним — не про Південну Америку?

Я не можу брехати жінкам.

— Боже милий! Та це ж найнебезпечніша тема. Ви не повірите жодному його слову, що мене анітрохи не здивує. Тільки не висловлюйте своєї недовіри вголос, а то він почне бешкетувати. Прикиньтесь, що вірите йому, тоді, можливо, все обійдеться. Не забувайте, що він переконаний у власній рації. В цьому можете не сумніватися. Він — сама чесність. А тепер ідіть, аби йому не здалася підозрілою така затрим-

ка, але коли побачите, що він стає небезпечним, по-справжньому небезпечним, дзеленькніть у дзвіночок і спробуйте протриматися до мого приходу. Я зазвичай можу впоратися з ним навіть у найважчі хвилини.

З цим підбадьорливим напуттям леді передала мене на опікування мовчазного Остіна, котрий під час нашої короткої бесіди стояв, немов вилита з бронзи скульптура, що уособлює абсолютний спокій. Він повів мене далі. Стукіт у двері, у відповідь ревіння розлюченого бугая зсередини, й я опинився віч-на-віч із професором.

Він сидів на обертовому кріслі за широким столом, заваленим книжками, мапами та діаграмами. Як тільки я переступив поріг, обертове крісло різко крутнулося. Мені перехопило подих від виду цього чоловіка. Я був готовий зустріти не зовсім пересічну особистість, але таке мені навіть наснитися не могло. Найбільше вражали його розміри. Розміри та велична постава. Такої величезної голови мені ніколи не доводилося бачити. Якщо б я наважився приміряти його циліндр, то, мабуть, втопився в ньому по самі плечі. Обличчя та борода професора мимоволі викликали подумки уявлення про ассрійських биків. Обличчя велике, м'ясисте, борода квадратна, синьо-чорна, вільно спадає на груди. Незвичайне враження справляла і чуприна — довге пасмо, немов приклеєне, лежало на його високому, крутому чолі. Ясні сіро-блакитні очі кинули на мене критичний, владний погляд із-під волохатих чорних брів. Я побачив широченні плечі, могутні груди колесом і величезні ручиська, які густо заросли довгою чорною шерстю. Якщо додати до всього цього розкотистий, громоподібний голос, то ви зрозумієте, яким було моє перше враження від зустрічі зі знаменитим професором Челленджером.

— Ну? — сказав він, зухвало витріщаючись на мене. — Чого припхалися?

Мені стало ясно: якщо відразу в усьому зізнаюся, то ніякого інтерв'ю не буде.

— Ви були настільки добрі, сер, що погодилися прийняти мене, — смиренно почав я, простягаючи йому конверта.

Господар вийняв із шухляди столу мого листа та поклав перед собою.

— А, ви той самий молодик, котрий не тямить прописних істин? Однак, наскільки я зміг збагнути, мої загальні висновки удостоїлися вашої похвали?

— Безумовно, сер, безумовно! — я намагався вкласти в ці слова всю силу переконання.

— Скажіть на милість! Як це посилює мої позиції! Ваш вік і ваша зовнішність роблять таку підтримку подвійно цінною. Ну що ж, краще вже мати справу з вами, ніж із табуном свиней, які накинулися на мене у Відні, хоча їхній вереск не більш образливий, ніж рохкання англійського кнура.

І він люто зблиснув очима, одразу ставши схожим на представника такого табуна.

— Вважаю, що вони повелися обурливо, — зронив я.

— Ваше співчуття недоречне! Маю вас запевнити, що я сам можу впоратися зі своїми ворогами. Припріть Джорджа Едварда Челленджера спиною до стіни, сер, і більшої радості ви йому не додасте. Так от, сер, зробімо все можливе, щоб скоротити ваш візит. Вас він навряд чи ошасливить, а мене й поготів. Наскільки я второпав, ви хотіли висловити якісь свої міркування з приводу тих тез, які я висунув у доповіді.

У його манері спілкуватися була така безцеремонна прямолінійність, що хитрувати з ним виявилось нелегко. Все ж я вирішив затягнути цю гру в розрахунку на те, що мені випаде нагода зробити кращий хід. На відстані все складалося так просто! О, моя ірландська винахідливість, невже ти не допоможеш мені зараз, коли найбільше тебе потребую? Пронизливий погляд сталевих очей відбирав мені сили.

— Ну, не змушуйте себе чекати! — прогрімів професор.

— Я, звісно, лише починаю долучатися до науки, — сказав я з дурнуватою посмішкою, — і не претендую на більше, ніж звання скромного дослідника. Проте мені здається, що в цьому питанні ви проявили зайву строгість до Вейсмана. Хіба отримані з того часу докази не... не зміцнюють його позиції?

— Які докази? — промовив він зі загрозованим спокоєм.

— Я, звичайно, знаю, що прямих доказів поки що немає. Я посилаюся, якщо можна так сказати, на загальний хід сучасної наукової думки.

Професор схилився над столом, спрямувавши на мене зосереджений погляд.

— Ви мали б знати, — сказав він, загинаючи по черзі пальці на лівій руці, — що, по-перше, черепний покажчик є фактор постійний.

— Безумовно! — відповів я.

— І що телегонія¹ наразі ще *sub judice*²?

— Поза сумнівами!

¹ Телегонія — одне з хибних учень у теорії спадковості.

² Під сумнівом (*лат.*).

— І що зародкова плазма відрізняється від партеногенетичного¹ яйця?

— Ще б пак! — вигукнув я, захоплюючись власною зухвалістю.

— А що це доводить? — спитав він м'яким, вкрадливим голосом.

— І справді, — промимрив я, — що ж це доводить?

— Сказати вам? — все так само вкрадливо промовив професор.

— Будь ласка.

— Це доводить, — з несподіваною люттю заревів він, — що іншого такого шарлатана важко знайти в усьому Лондоні! Ви огидний, нахабний репортер, котрий має настільки ж віддалене уявлення про науку, як і про мінімальну людську порядність!

Учений схопився з крісла. Його очі палали божевільною злістю. І все ж навіть цієї напруженої миті я не міг не здивуватися, побачивши, що професор Челленджер маленький на зріст. Він був мені по плече — такий собі приплющений Геркулес, вся величезна життєва міць котрого немов пішла вшир, вглиб та ще в черепну коробку.

— Я молов перед вами нісенітницю, сер! — заволав він, спершись руками об стіл і витягнувши шию вперед. — Я плів неймовірні дурниці! І ви надумали змагатися зі мною — ви, у кого весь мозок із лісовий горішок! Ці кляті писарлюги уявили себе всесильними! Вони вважають, ніби одного їхнього слова досить, аби возвеличити людину або змішати її з брудом. Ми всі маємо кланятися їм у ніж-

¹ *Партеногенеза* — явище розвитку зародка в материнській яйцеклітині без запліднення, яке зустрічається у деяких видів комах і рослин.

ки, вимолюючи похвалу. Ось цьому треба надати протекцію, а цього знищити... Знаю я ваші підлі підступи! Вже дуже високо стали брати! Був час, коли ходили сумирно, а тепер зарвалися, управи на вас немає. Пустобріхи нещасні! Я поставлю вас на місце! Атож, сер, Джордж Едвард Челленджер вам не по зубах. Цей чоловік не дозволить собою командувати. Він попереджав вас, але якщо ви все ж пхаєтеся до нього, то нарікайте потім на себе. Здавайтеся, шановний пане Мелоун! Здавайтеся! Ви затіяли небезпечну гру і, на мій погляд, залишилися в програші.

— Послухайте, сер, — сказав я, задкуючи до дверей і відкриваючи їх, — ви можете лаятися, скільки вашій душі заманеться, але всьому є межа. Я не дозволю налітати на мене з п'ястками!

— Ага, не дозволите? — почав він повільно, із загрозовим виглядом наступати на мене, потім раптом зупинився і запхав свої величезні лапи до кишень коротенької куртки, як личить більше хлопчикові, ніж дорослому чоловікові. — Мені не вперше викидати з будинку таких фертиків. Ви будете четвертим чи п'ятим за рахунком. За кожного сплачено штраф у середньому по три фунти п'ятнадцять шилінгів. Дорого, але нічого не вдієш, так треба! А тепер, сер, чому б вам не податися слідами ваших колег? Я особисто думаю, що цього не уникнути.

Професор знову почав свій украй неприємний для мене наступ, виставляючи носакі в боки, наче якийсь учитель танців.

Я міг би стрімголов кинутися в хол, але вважав таку втечу ганебною. Крім цього, справедливий гнів уже став розпалюватися у моїй душі. Досі моя поведінка була над-

звичайно ганебною, але погрози цього чоловіка відразу повернули мені відчуття власної гідності.

— Руки геть, сер! Я цього не терпітиму!

— Які ми ніжні! — його чорні вуса стирчали догори, між розсуненими злісною усмішкою губами блиснули сліпучо-білі ікла. — То ви цього не будете терпіти?

— Не клейте із себе дурня, професоре! — вигукнув я. — На що ви розраховуєте? Я важу більше двохсот фунтів. Я міцний, як залізо, і щосуботи граю в регбі в ірландській збірній. Вам зі мною не...

Але цієї миті він кинувся на мене. На щастя, я вже встиг відчинити двері, інакше від них залишилися б самі тріски. Ми колесом покотилися по всьому коридору, якимось чином прихопивши дорогою крісло. Професорська борода закупорила мені весь рот, ми стискали один одного в обіймах, наші тіла тісно переплелися, а ніжки цього клятого крісла так і вертілися над нами. Пильний Остін відчинив навстіж вхідні двері. Ми шкереберть скотилися сходами вниз. Я бачив, як брати Мек виконували щось подібне в мюзик-холі, але, мабуть, цей атракціон вимагає певної практики, інакше без каліцтва не обійтися. Вдарившись об останню сходинку, крісло розсипалося на друзки, а ми, вже порізно, опинилися у водостічній каналі. Професор схопився на ноги, розмахуючи п'ястуками та хриплячи, як астматик.

— Отримали? — крикнув він, ледве переводячи дух.

— Хуліган! — відповів я і насилу піднявся із землі.

Ми мало не схопилися знову, позаяк бойовий дух у професора ще не згас, але доля вивела мене з цього безглузлого становища. Поруч із нами виріс полісмен із нотатником у руках.

— Що це означає? Як вам не соромно! — сказав він.

Це були найприємніші слова, які мені довелося почути в Енмор-парку.

— Ну, — допитувався правоохоронець, звертаючись до мене, — поясніть, що це означає.

— Він сам на мене напав, — сказав я.

— Ви справді першим напали? — перепитав поліціант.

Професор тільки засопів у відповідь.

— І це не перший випадок, — зауважив полісмен, строго хитаючи головою. — У вас і минулого місяця були неприємності і саме з такого приводу. У молодого чоловіка підбите око. Ви висуваєте йому звинувачення, сер?

Я раптом змінив гнів на милість:

— Ні, не висуваю.

— Це чому ж? — поцікавився поліціант.

— Тут є й частка моєї провини. Я сам на таке напросився. Він мене чесно застерігав.

Полісмен затраснув нотатник.

— Щоб ці неподобства більше не повторювалися, — сказав він. — Ну, годі! Розходіться! Розходіться!

Це стосувалося хлопчика з крамниці м'ясива, покоївки і двох-трьох зівак, котрі вже встигли зібратися навколо нас. Правоохоронець важко крокував тротуаром, жемучи перед собою це маленьке стадо. Професор поглянув на мене, і в його очах промайнула сміхотлива іскра.

— Заходьте! — сказав він. — Наша розмова ще не скінчилася.

Хоча ці слова прозвучали зловісно, але я таки пішов за ним до будинку. Лакей Остін, схожий на дерев'яну статую, зачинив за нами двері.

Розділ 4

ТА ЦЕ Ж НАЙВИДАТНІША РІЧ У СВІТІ!

Не встигли двері за нами зачинитися, як із їдальні вибігла пані Челленджер. Ця крихітна жінка не тямилася від гніву. Вона стала перед своїм чоловіком, наче розтрижена несучка, що грудьми зустрічає бульдога. Вочевидь, пані Челленджер стала свідком мого витурення, але не помітила, що я вже встиг повернутися.

— Джордже! Яке звірство! — заволала вона. — Ти скалічив цього милого юнака!

— Ось він тут, живий і неушкоджений!

Пані Челленджер зняковіла, але швидко опанувала себе.

— Даруйте, я вас не бачила.

— Не турбуйтеся, пані, нічого страшного не сталося.

— Але він вліпив вам синець під око! Яке неподобство! У нас і тиждень не минає без скандалу! Тебе всі ненавидять, Джордже, над тобою всі знущаються! Ні, моему терпінню настав край! Це переповнило чашу!

— Не треба ворухити брудну білизну на людях! — заgrimів професор.

— Це ні для кого не таємниця! — лементнула вона. — Невже ти думаєш, що вся наша вулиця, й якщо вже на те

пішло, то й весь Лондон не знає... Остіне, ви нам не потрібні, можете йти... Тобі перемивають кісточки всі кому не лінь. Ти забуваєш про почуття власної гідності. Ти, кому слід бути професором у великому університеті, користуєшся повагою студентів! Де твоя гідність, Джордже?

— А де твоя, моя любя?

— Ти довів мене бозна до чого! Хуліган, безнадійний хуліган! Ось на кого ти перетворився!

— Джессі, опануй себе.

— Безпардонний скандаліст!

— Годі! До ганебного стовпа за такі слова! — сказав професор.

І, на превеликий подив, він нахилився, підняв дружину та поставив її на високий постамент із чорного мармуру, що стояв у кутку холу. Цей постамент, заввишки щонайменше в сім футів, був такий вузький, що пані Челленджер заледве могла втриматися на ньому. Важко було уявити собі безглуздіше видовище — боячись звідти впасти, вона немов скам'яніла зі спотвореним від люті обличчям і тільки трохи дригала ногами.

— Здійми мене! — нарешті стала благати пані Челленджер.

— Скажи «будь ласка».

— Це гидко, Джордже! Здійми мене негайно!

— Пане Мелоун, ходімо до мого кабінету.

— Але даруйте, сер!.. — сказав я, зиркаючи на його дружину.

— Чуєш, Джессі? Пан Мелоун заступається за тебе. Скажи «будь ласка», тоді зніму.

— Неподобство! Ну, будь ласка, будь ласка!

Він зняв її з такою легкістю, наче жінка важила не більше за канарку.

— Поводься пристойно, люба. Пан Мелоун — представник преси. Завтра ж він опише все це в своїй нікчемній газетці і більшу частину розпродать серед наших суспісів. «Дивні примхи однієї високопоставленої особи». Високопоставлена особа — це ти, Джессі. Тому згадай, куди я тебе поставив кілька хвилин тому. Потім підзаголовок: «З побуту одного оригінального подружжя». Цей пан Мелоун нічим не погребує, він харчується стервом, як і всі його побратими. *Porcus ex grege diaboli* — свиня з табуна диявола. Правильно кажу, пане Мелоун?

— Ви й справді нестерпні, — із запалом кинув я.

Професор зареготав.

— Ви двоє, мабуть, укладіть проти мене спілку, — прогук він, випнувши свої могутні груди та глипаючи то в мій бік, то на дружину. Потім уже із зовсім іншою інтонацією: — Даруйте нам ці невинні сімейні розваги, пане Мелоун. Я запропонував вам повернутися зовсім не для того, щоб робити вас учасником наших безневинних сварок. Нумо, пані, гайда звідси і не треба гніватися.

Науковець поклав свої величезні лаписька дружині на плечі:

— Твоя правда, як завжди. Якщо б Джордж Едвард Челленджер слухався твоїх порад, він був би набагато поважнішою людиною, однак не самим собою. Поважних людей багато, моя люба, а Джордж Едвард Челленджер один-єдиний на світі. Тому спробуй якось порозумітися з ним.

Він втлюючись дружині гучний поцілунок, що збентежило мене набагато більше, ніж усі його дикі витівки.

— А тепер, пане Мелоун, — правив далі професор, знову набуваючи бундючного вигляду, — *будьте ласкаві завітати сюди.*

Ми увійшли в ту ж кімнату, звідки десять хвилин тому вилетіли з таким гуркотом. Учений ретельно причинив за собою двері, посадив мене в крісло та підсунув мені під ніс скриньку з сигарами.

— Справжні «Сан-Хуан Колорадо», — поінформував він. — На таких збудливих людей, як ви, наркотики діють сприятливо. Боже милий! Ну, хто ж відкушує кінчик! Відріжте — треба мати повагу до сигари! А тепер відкиньтесь на спинку крісла і вислухайте уважно все, що хочу вам сказати. Якщо будуть якісь запитання, доведеться відкласти їх до кращих часів. Насамперед про ваше повернення в мою оселю після цілком справедливого вигнання.

Господар випнув бороду вперед та вилупився на мене з таким виглядом, ніби тільки й чекав, що я знову вплутаюся в суперечку.

— Отже, повторюю: після цілком заслуженого вигнання. Чому я запросив вас повернутися? Тому, що мені сподобалася ваша відповідь цьому нахабному полісмену. Я побачив у ній певні залишки доброчесності, невласливої представникам вашого фаху. Визнавши, що провиня лежить на вас, ви проявили певну неупередженість і широту поглядів, які заслужили моєї прихильної уваги. Нижчі представники людської раси, до котрих, на жаль, належите й ви, завжди перебували за межами мого розумового кругозору. Ваші слова відразу пересунули вас у поле мого зору. Мені захотілося познайомитися з ва-

ми ближче, й я запропонував вам повернутися. Будьте люб'язні струшувати попіл у маленьку японську попільничку он на тому бамбуковому столику, який стоїть біля вас.

Усе це професор випалив без єдиної затримки, наче читав лекцію студентам. Він сидів обличчям до мене, пнучись, як величезна жаба, постава його була відкинута назад, очі пихато примружені. Відтак професор раптом обернувся боком, то ж мені стало видно лише жмут його волосся над відстовбурченим червоним вухом, поворушив купу паперів на столі і витяг звідти якусь вельми пошарпану книжку.

— Хочу розповісти вам дещо про Південну Америку, — почав він. — Свої зауваження можете залишити при собі. Передусім будьте люб'язні затямити: те, про що зараз почуєте, я забороняю розголошувати в будь-якій формі доти, доки ви не отримаєте на це відповідного дозволу від мене. Дозвіл цей, цілком імовірно, я ніколи не надам. Це зрозуміло?

— До чого ж така надмірна суворість? — сказав я. — Мені здається, об'єктивний виклад...

Він поклав книжку на стіл.

— Більше продовжувати немає сенсу. Бажаю успіхів.

— Ні-ні! Я згоден на будь-які умови! — вигукнув я. — Адже вибирати мені не доводиться.

— Про вибір не може бути й мови, — підтвердив учений.

— Тоді обіцяю мовчати.

— Обіцяєте?

— Слово честі.

Він зміряв мене нахабним і недовірливим поглядом.

— А звідки я знаю, які ваші поняття про честь?

— Ну, знаєте, сер, — сердито відмахнувся я, — ви занадто багато собі дозволяєте! Мені ще не доводилося вислуховувати такі образи!

Мій вибух не лише не вивів його із себе, а навіть зацікавив.

— Короткоголовий тип, — пробурмотів він. — Брахіцефал¹, сірі очі, темне волосся, певні риси негроїдів... Ви, ймовірно, кельт?

— Я ірландець, сер.

— Чистокровний?

— Атож, сер.

— Тоді все зрозуміло. Так от, ви дали мені слово тримати в таємниці ту інформацію, яку я вам повідомлю. Ці дані будуть, звісно, дуже скупі. Але певними цікавими деталями я з вами поділюся. Ви, мабуть, знаєте, що два роки тому я здійснив мандрівку Південною Америкою — подорож, яка увійде в золотий фонд світової науки. Її метою було перевірити деякі висновки Воллеса та Бейтса, а це можна було зробити лише на місці, в тих же умовах, в яких вони проводили свої спостереження. Якщо б результати моєї подорожі лише цим і обмежилися, все одно вони були б гідні всілякої уваги, але тут відбулася одна непередбачена обставина, яка змусила мене спрямувати свої дослідження по зовсім іншому шляху.

Ви, можливо, чули (втім, хтозна: в наше століття невігластва нічому не дивуєшся), що деякі місця, по яких протікає річка Амазонка, досліджені в повному обсязі і

¹ *Брахіцефал* — короткоголовий або круглоголовий.

що в неї впадає безліч приток, досі не позначених на мапі. Ось я і поставив собі завдання відвідати ці маловідомі місця й обстежити тамтешню фауну, і це дало мені в руки стільки матеріалу, що його вистачить на кілька розділів тієї величезної, монументальної праці із зоології, яка слугуватиме виправданням усього мого життя. Закінчивши експедицію, я повертався додому, і на зворотному шляху мені довелося заночувати в маленькому індіанському селищі, неподалік від того місця, де в Амазонку впадає одна з її приток. Про назву та географічне розташування цієї притоки промовчу.

У селищі жили індіанці племені кукама — мирний народ, який, на жаль, вироджується, а їхній розумовий рівень навряд чи підіймається над рівнем пересічного лондонця. Я вилікував кількох тамтешніх жителів ще першого свого приїзду, коли підіймався вгору річкою, і загалом справив на індіанців сильне враження, тому не дивно, що мене там чекали. Вони відразу ж стали пояснювати мені знаками, що в селищі є людина, котра потребує моєї допомоги, й я пішов за їхнім вождем в одну з хиж. Увійшовши туди, я переконався, що стражденний, котрому була потрібна допомога, тільки-но віддав Богові душу. На мій подив, він виявився не індіанцем, а білим, найбільшим із білих, якщо можна так сказати, бо у нього було абсолютно світле волосся й усі характерні ознаки альбіноса. Від його одягу залишилися хіба лахміття, страшенно змарніле тіло свідчило про довгі поневіряння. Наскільки я міг зрозуміти індіанців, вони ніколи раніше цього чоловіка не бачили. Він прийшов у селище з лісової гущавини, сам, без супутників, і ледве тримався на ногах від слабкості. Наплічник незна-

йомця лежав поруч із ним, і я обстежив його вміст. Усе-редині був вшитий ярличок з ім'ям та адресою власника: «Мейпл Вайт, Лейк-авеню, Детройт, штат Мічиган». Перед цим ім'ям я завжди готовий зняти шапку. Не буде перебільшенням сказати, що коли важливість зробленого мною відкриття отримає загальне визнання, його ім'я буде стояти поруч із моїм.

Уміст наплічника чітко свідчив про те, що Мейпл Вайт був художником і поетом, котрий вирушив на пошуки нових яскравих вражень. Там були чернетки віршів. Не вважаю себе знавцем, але мені здається, що вони далеко не найкращі. Крім цього, я знайшов у наплічнику доволі посередні річкові пейзажі, скриньку з фарбами, пачку пастельних олівців, пензлі, ось цю вигнуту кістку, що лежить на каламарі, томик Бекстера «Метелики та бражники», дешевий револьвер і кілька набоїв до нього. Предмети особистого вжитку він, либонь, втратив за час своїх мандрів, а може, їх у нього і не було. Жодного іншого майна у цього дивного представника американської богеми я не знайшов. І вже було намірявся йти, аж раптом помітив, що з кишені його подертої куртки щось стирчить. Це був альбом для етюдів — ось він, перед вами, і так само пошарпаний, як і тоді. Можете бути певні, що з того часу, як ця реліквія потрапила до моїх рук, я ставлюся до неї так само побожно, як ставився б до першодруків Шекспіра. Тепер вручаю цей альбом вам і прошу переглянути його сторінку за сторінкою, щоб вникнути у зміст малюнків.

Науковець закурив сигару, відкинувся на спинку крісла і, не зводячи з мого обличчя зухвалого і водночас до-

питливого погляду, став стежити, яке враження справлять на мене ці малюнки.

Я розгорнув альбом, чекаючи знайти там якісь одкровення, які — і сам до пуття не знав. Однак перша сторінка розчарувала мене, бо на ній був намальований здоровенний чоловік в морській куртці, а під малюнком стояв підпис: «Джиммі Колвер на борту поштового пароплава». Далі було кілька дрібних жанрових начерків із життя індіанців. Потім малюнок, на якому був зображений чинний гладун із духовним званням, у крислатому капелюсі, котрий сидів за столом у товаристві дуже худого європейця. Підпис пояснював: «Сніданок у Фра Крістоферо в Розаріо». Наступні сторінки були заповнені жіночими та дитячими голівками, а за ними йшла одразу ціла серія замальовок тварин із такими поясненнями: «Ламантин на піщаній міліні», «Черепачи та черепашині яйця», «Чорний агуті¹ під пальмою» (агуті виявився вельми схожим на свиню), і, нарешті, наступні дві сторінки займали начерки якихось вельми неприємних ящерів із довгими носами. Я не знав, що й думати про все це, тому звернувся за поясненнями до професора:

— Це, ймовірно, крокодили?

— Алігатори! Алігатори! Справжні крокодили в Південній Америці не живуть. Різниця між тим і іншим видом полягає...

— Я лише хочу сказати, що не бачу тут нічого виняткового. Нічого, що могло б підтвердити ваші слова.

Він відповів мені з безтурботною посмішкою:

¹ *Агуті* — дрібні гризуни, що живуть у лісах Південної та Центральної Америки.

— Перегорніть ще одну сторінку.

Але й наступна сторінка ні в чому мене не переконала. Це був пейзаж, легко позначений аквареллю, один із тих незакінчених етюдів, які слугують художнику лише наміткою до майбутньої, ретельнішої розробки теми. Передній план етюду займали блідо-зелені пірчасті рослини, що здіймалися вгору схилом, який переходив у лінію темно-червоних ребристих скель, які чимось мені нагадували базальтові формації. На задньому плані ці скелі стояли суцільною стіною. Праворуч підіймався пірамідальний стрімчак, мабуть, відокремлений від основної гряди глибокої ущелини. Його вершечок був увінчаний величезним деревом. Над усім цим сяяло синє тропічне небо. Вузька смужка зелені облямовувала шпилі червоних скель. На наступній сторінці я побачив ще один акварельний начерк того ж пейзажу, зроблений із ближчої відстані, тому його деталі виступали чіткіше.

— Отже? — спонукав професор.

— Формація справді дуже цікава, — відповів я, — але мені важко визначити, наскільки вона виняткова, адже я не геолог.

— Виняткова? — повторив він. — Та це єдиний такого стибу ландшафт! Він здається неймовірним! Таке навіть наснитися не може! Перегорніть сторінку.

Я перегорнув і не міг стримати вигуку подиву. З наступної сторінки альбому на мене глипнуло щось надзвичайне. Таке чудовисько могло виникнути лише в видіннях курця опіуму або в гарячковому маренні хворого. Голову почвара мала пташину, тіло — як у непомірно роздутої ящірки, хвіст, що волочиться по землі, наїжачився гостри-

ми голками, а вигнута спина була обсаджена високими колючками, схожими на півнячі гребінці. Перед цією істотою стояв маленький чоловічок, майже карлик.

— А що на це скажете? — вигукнув професор, із переможним виглядом потираючи руки.

— Це щось жахливе, якийсь гротеск.

— А що змусило художника зобразити такого звіра?

— Не інакше, як солідна порція джину.

— Кращого пояснення не можете вигадати?

— Гарзд, сер, а як ви самі це пояснюєте?

— Дуже просто: така тварина існує. Цілком очевидно, що цей малюнок зроблений з натури.

Я не розреготався лише тому, що вчасно згадав, як ми колесом котилися по всьому коридору.

— Без сумніву, безумовно, — висловився я з тієї догідливості, на яку зазвичай не скупляться в розмові з недоумками. — Правда, мене трохи бентежить ця крихіт-

на людська постать. Якщо б тут був намальований індіанець, можна було б подумати, що в Америці існує якийсь плем'я пігмеїв, але це європеець, на ньому ж корковий шолом.

Професор пирхнув, немов розлючений буйвол.

— Ви збагачуєте мене досвідом! — вигукнув він. — Межі людської тупості набагато ширші, ніж я гадав! У вас розумовий застій! Вражаюче!

Цей вибух був такий безглуздий, що навіть мене не розсердив. Та й чи варто було надаремно тріпати собі нерви? Якщо вже сердитися на цього чоловіка, то щохвилини, на кожне його слово. Я обмежився втомленою посмішкою.

— Мене вразили розміри цього пігмея, — сказав я.

— Та ви подивіться! — крикнув професор, нахилиючись до мене і тицяючи волохатим, товстим, як сосиска, пальцем в альбом. — Ось він і рослина позаду тварини? Ви, ймовірно, вважаєте її кульбабою чи брюссельською капустаю, чи не так? Ні, пане, це американська пальма, названа «слоновою кісткою», а вона сягає п'ятдесяти-шістдесяти футів у висоту. Невже ви не тямите, що людська постать намальована тут не дарма? Художник не зміг би залишитися живим, зустрівшись віч-на-віч із таким звіром, тут уже не до малювання. Він зобразив самого себе лише для того, щоб дати поняття про масштаби. Зросту він був... ну, скажімо, п'ять футів і ще трохи. Дерево, як і слід було очікувати, в десять разів вище.

— Святе небо! — вигукнув я. — Отже, ви вирішили, що ця істота була... Та якщо шукати йому будку, то й вокзал Чарінг-Кросс виявиться затісним!

— Це, звісно, перебільшення, але екземпляр і справді великий, — пихато зауважив професор.

— Але не можна, — вигукнув я, — не можна ж відмітати вбік весь досвід людської раси на підставі одного малюнку!

Я перегорнув решту сторінок і переконався, що в альбомі більше нічого немає.

— Один-єдиний рисунок якогось волоцюги-художника, котрий міг зробити його, накурившись гашишу, або в гарячковому маренні, або просто на догоду своїй хворій уяві. Ви як людина науки не можете відстоювати таку точку зору.

Замість відповіді професор здійняв із полиці якусь книжку.

— Ось блискуча монографія мого талановитого приятеля Рея Ланкастера, — мовив він. — Тут є одна ілюстрація, яка видасться вам цікавою. Ага, ось вона. Підпис внизу: «Передбачуваний зовнішній вигляд динозавра-стегозавра юрського періоду. Задні кінцівки висотою в два людські зрости». Ну, що тепер скажете?

Він простягнув мені розгорнуту книгу. Я поглянув на ілюстрацію та сіпнувся. Між начерком невідомого художника і цим представником давно вимерлого світу, відтворених уявою вченого, була, безумовно, велика схожість.

— Справді вражає! — видихнув я.

— І все ж ви й далі наполягаєте?

— Але, може, це простий збіг, або ж ваш американець бачив колись таку картинку і в маренні її згадав.

— Чудово, — терпляче погодився професор, — нехай буде так. Тепер не відмовте в люб'язності поглянути на це.

Він простягнув мені кістку, знайдену, за його словами, серед речей померлого. Вона була дюймів шість у довжину, грубіша за мій великий палець, а на її кінці збереглися залишки цілком висхлого хряща.

— Якій із відомих нам тварин може належати така кістка? — поцікавився професор.

Я ретельно її оглянув, закликаючи на допомогу всі знання, які ще не вивітрилися з моєї голови.

— Це може бути ключиця дуже рослої людини, — припустив я.

Мій співрозмовник презирливо замахав руками:

— Ключиця людини має вигнуту форму, а ця кістка цілком пряма. На її поверхні є улоговинка, яка свідчить про те, що тут проходило велике сухожилля. На ключиці нічого такого немає.

— Тоді не могу вам відповісти.

— Не бійтеся виставляти напоказ своє невігластво. Гадаю, що серед зоологів Південного Кенсінгтону не знайдеться жодного, хто зміг би класифікувати цю кістку.

Вчений узяв пуделко з-під пігулок і вийняв звідти маленьку кісточку завбільшки з квасолину.

— Наскільки я знаю, ось ця кісточка відповідає в будові людського скелета тій, яку ви тримаєте в руці. Тепер маєте певне уявлення про розміри тварини? Не забудьте і про залишки хряща — вони свідчать, що це була свіжа особина, а не викопна. Ну, що тепер скажете?

— Може, у слона...

Його пересмикнуло, наче від болю.

— Годі! Майте совість! Слони в Південній Америці! Не смійте навіть затинатися про це! Навіть у нашій сучасній початковій школі...

— Ну, гаразд, — зупинив я його. — Не слон, то якась інша американська тварина, наприклад, тапір.

— Повірте мені, молодий чоловіче, що елементарні знання в цій галузі науки я маю. Не можна навіть припустити думки, що така кістка належить тапіру або якійсь іншій тварині, відомій зоологам. Це кістка дуже могутнього звіра, який існує десь на земній кулі, але досі невідомий науці. Ви все ще сумніваєтесь?

— У будь-якому разі мене це дуже зацікавило.

— Отже, ви ще не безнадійні. Відчуваю, що у вас щось світиться в мозку, тому давайте ж терпляче роздувати цю іскру. Облишимо тепер покійного американця та перейдімо знову до моєї оповідки. Ви, звісно, здогадуєтесь, що я не міг розлучитися з Амазонкою, не дошукавшись, у чому тут справа. Певну інформацію про те, звідки прийшов цей художник, я мав. Утім, я міг би керуватися й легендами індіанців, бо лейтмотив якоїсь незвіданої країни прослизає в усіх переказах прирічкових племен. Ви, певна річ, чули про Курупурі?

— Ні, не чув.

— Курупурі — це лісовий дух, щось зловісне, грізне, зустріч із ним веде до загибелі. Ніхто не може описати Курупурі, але це ім'я вселяє в індіанців жах. Однак всі племена, що живуть на берегах Амазонки, сходяться в одному: вони точно вказують, де мешкає Курупурі. З тих самих місць прийшов і американець. Там таїться щось незбагненно страшне. Й я вирішив з'ясувати, про що йдеться.

— Як же ви вчинили?

Від моєї легковажності не залишилося й сліду. Цей велет науки умів завоювати увагу та повагу до себе.

— Мені вдалося здолати опір індіанців — той внутрішній опір, який вони чинять, коли починаєш балакати з ними про це. Пустивши в хід усілякі вмовляння, подарунки і, мушу зізнатися, погрози, я знайшов двох провідників. Після багатьох пригод (описувати їх немає потреби), після багатьох днів шляху (про маршрут і його протяжність дозволю собі промовчати) ми нарешті прийшли в ті місця, які досі ніхто не описав і де ніхто ще не побував, за винятком мого нещасного попередника. Тепер будьте люб'язні поглянути ось на це.

Науковець простягнув мені невелику світлину.

— Її сумний стан пояснюється тим, що коли ми спустилися вниз річкою, наш човен перевернуло і футляр, в якому зберігалися непроявлені негативи, тріснув. Результати цього лиха не забарилися. Майже всі негативи загнили — втрата невинна. Ось це фото — одне з небагатьох більш-менш вцілілих. Вам доведеться вдовольнитися таким поясненням його недосконалості. Поширюються чутки про якусь фальсифікацію, але я не схильний сперечатися зараз на цю тему.

Знімок і справді був зовсім блідий. Недоброзичливий критик міг би легко причепитися до цього. Вдивляючись у тьмяно-сірий ландшафт і поступово розбираючись у його деталях, я побачив довгу та височезну лінію скель, що нагадує гігантський водоспад, а на передньому плані — пологу рівнину з розкиданими по ній деревами.

— Якщо не помиляюся, цей пейзаж був і в альбомі, — помітив я.

— Еге ж, — підтвердив професор. — Я знайшов там сліди стоянки. А тепер погляньте на ще одну світлину.

Це був той самий ландшафт, лише взятий крупнішим планом. Знімок був геть зіпсований. І все ж я розгледів самотню, увінчану деревом скелю, яку відділяла від гряди балка.

— Тепер у мене не залишилося жодних сумнівів, — зізнався я.

— Отже, ми не даремно пнемося, — сказав професор. — Дивіться, які успіхи! Тепер будьте ласкаві поглянути на шпиль цієї скелі. Ви щось там бачите?

— Величезне дерево.

— А на дереві?

— Великого птаха.

Він подав мені лупу.

— Авжеж, — сказав я, дивлячись крізь неї, — на дереві сидить великий птах. У нього досить серйозний дзьоб. Це, вочевидь, пелікан?

— Зір у вас — не позаздриш, — сказав професор. — Це не пелікан і взагалі не птах. Щоб ви знали, мені вдалося підстрелити цю істоту. І вона послужила єдиним незаперечним доказом, який я звідти привіз.

— Вона тут, у вас?

Нарешті я побачу речовий доказ усіх цих байок!

— Вона була у мене. На жаль, катастрофа на річці згубила не лише негативи, а й цю мою здобич. Її підхопило виром, й, як я не намагався врятувати свій скарб, у моїй руці залишилася лише половина крила. Я втратив свідомість і прийшов до тями, коли мене вже винесло на берег, але цей жалюгідний залишок чудового екземпляра був цілий і неушкоджений. Ось він, перед вами.

Професор вийняв із шухляди столу щось, що нагадувало, на мою думку, горішню частину крила величезного

лилика. Ця вигнута кістка з перетинчастою плівкою була щонайменше два або й більше футів завдовжки.

— Летюча миша жажливих розмірів? — виголосив я своє припущення.

— Та де там! — суворо осадив мене професор. — Живучи в атмосфері високої освіти та науки, я й гадки не мав, що основні принципи зоології настільки мало відомі в широких колах суспільства. Невже ви не знайомі з найелементарнішим постулатом порівняльної анатомії, де йдеться, що крило птаха, по суті, є передпліччям, тоді як крило кажана складається з трьох подовжених пальців із перетинкою між ними? В цьому випадку кістка не має нічого спільного з кісткою передпліччя, і ви можете переконатися на власні очі в наявності всього лише однієї перетинки. Отже, про кажана годі й згадувати. Але якщо це не птах і не лилик, тоді з чим маємо справу? Що ж це може бути?

Мій скромний запас знань був вичерпаний до дна.

— Навіть не можу припустити, — розвів я руками.

Професор розгорнув монографію, на яку вже посилався раніше.

— Ось, — продовжував він, показуючи мені якийсь чудовисько з крилами, — ось чудове зображення діморфодона, або птеродактиля, — крилатого ящера юрського періоду, а на наступній сторінці схема механізму його крила. Порівняйте її з тим, що тримаєте в руках.

При першому ж погляді на схему я аж сіпнувся від подиву. Вона остаточно мене переконала. Сперечатися було смішно. Сукупність усіх даних зробила свою справу. Ри-сунок, світлина, розповідь професора, а тепер і речовий

доказ! Що ж тут іще вимагати? Так я і сказав професору — сказав із усім запалом, на який був здатен, бо тепер мені стало ясно, що до цього чоловіка ставилися упереджено. Він відкинувся на спинку крісла, примружив очі і поблажливо всміхнувся, купаючись у промінні сонця визнання, що несподівано блиснуло на нього.

— Та це ж найвидатніша річ у світі! — вигукнув я, хоча в мені й озвався темперамент не стільки натураліста, скільки журналіста. — Це грандіозно! Ви Колумб науки! Ви відкрили загублений світ! Щиро шкодую, що сумнівався в правдивості ваших слів. Все це здавалося мені неймовірним. Але я не можу не визнати очевидних фактів, і вони мають бути настільки ж переконливими для всіх.

Професор замуркотів від задоволення.

— Що ж ви зробили далі, сер?

— Настав сезон дощів, пане Мелоун, а мої запаси провіанту закінчилися. Я обстежив частину цієї величезної гірської гряди, але піднятися на неї так і не зміг. Пірамідальний стрімчак, із якого я зняв пострілом птеродактиля, виявився доступнішим. Згадавши свої альпіністські навички, я піднявся на нього приблизно до середини. Звідти вже можна було розгледіти плато, що вінчає гірську грядку. Воно було просто неосяжне! Куди не поглянь — на захід, на схід — кінця не видно цим вкритим зеленню скелям. Біля підніжжя гряди стеляться болота та непрохідні хащі, що кишать зміями й іншими гадами. Справжній розсадник лихоманки. Цілком зрозуміло, що такі перешкоди служать природним захистом для цієї незвичайної країни.

— А ви бачили там ще якісь ознаки життя?

— Ні, сер, не бачив, але за той тиждень, що ми провели біля підніжжя цих скель, нам не раз доводилося чути якісь дивні звуки, що долинали звідкілясь згори.

— Але що ж це за істота, яку намалював американець? Як він із нею зустрівся?

— Можу лише припустити, що він якимось чином дістався на самий вершечок гряди і побачив його там. Отже, туди є якийсь шлях. Шлях, без сумніву, важкий, інакше всі ці чудовиська спустилися б униз і заповнили б усе навколо. У цьому вже не може бути жодних сумнівів!

— Але як вони там опинилися?

— На мою думку, нічого загадкового тут немає, — мовив професор. — Пояснення напрошується само собою. Як ви, можливо, знаєте, Південна Америка — гранітний материк. У віддалені століття в цьому місці, либонь, сталося раптове зміщення пластів у результаті виверження вулкана. Не забувайте, що ці скелі базальтові, отже, мають вулканічне походження. Площу величиною приблизно з наше графство Сассекс виперло вгору з усіма її мешканцями та відрізало від решти материка стрімкими скелями такої твердої породи, якій не страшно жодне вивітрювання. Що ж вийшло? Закони природи втратили свою силу в цьому місці. Всілякі перешкоди, що зумовлюють боротьбу за існування в усьому іншому світі, або зникли, або докорінно змінилися. Тварини, які в звичайних умовах вимерли б, продовжували розмножуватися. Як ви знаєте, і птеродактиль, і стегозавр відносяться до юрського періоду, отже, обое — найдавніші тварини в іс-

торії Землі, що вціліли винятково завдяки цілком незвичним умовам, що виникли випадково.

— Але здобута вами інформація не залишає місця для сумнівів! Вам потрібно лише надати їх відповідним особам.

— Я й сам спершу так думав, — з гіркотою відповів професор. — Можу сказати лише одне: насправді сталося інакше: мені доводилося на кожному кроці стикатися з недовірою, в основі якої лежала людська тупість або заздрість. І не в моєму характері, сер, плазувати перед будь-ким і доводити свою правоту, коли мої слова беруть під сумнів. Я відразу ж вирішив, що мені не личить надавати речові докази, які мав у своєму розпорядженні. Сама тема стала мені ненависною, й я не хотів торкатися її жодним словом. Коли мій спокій порушували люди, як ви, люди, котрі догоджають низьким інстинктам натовпу, я був не в змозі дати їм відсіч, не втрачаючи при цьому почуття власної гідності. За характером я, маю зізнатися, запальний, і якщо мене виведуть із рівноваги, могу накоїти лиха. Боюся, що вам довелося випробувати це на собі.

Я помацав своє заплиле око, але змовчав.

— Пані Челленджер весь час свариться зі мною через це, але впевнений, що кожна порядна людина діяла б точно так само на моєму місці. Втім, сьогодні маю намір показати приклад витримки і продемонструвати, як воля може здолати темперамент. Запрошую вас помилуватися цим видовищем.

Він узяв зі столу картку та простягнув її мені.

— Як бачите, сьогодні о восьмій тридцять вечора в Зоологічному інституті відбудеться лекція дуже популяр-

ного натураліста, пана Персиваля Волдрона на тему «Скрижалі віків». Мене запрошують зайняти місце в президії спеціально для того, щоб я від імені всіх присутніх висловив подяку лектору. Я це зроблю. Але це не завадить мені (звісно, з найбільшим тактом та обережністю) висловити кілька зауважень, які зацікавлять аудиторію, а в декого викличуть бажання докладніше ознайомитися з порушеними мною питаннями. Суперечливих моментів, звісно, не буду торкатися, але всі збагнуть, які глибокі проблеми криються за моїми словами. Й обіцяю тримати себе в руках. Хтозна, можливо, моя стриманість призведе до кращих результатів.

— А мені можна прийти туди? — поспішив спитати я.

— Звісно, можна, — радо відгукнувся професор.

Його люб'язність була майже така ж приголомшлива, як і свавілля. Чого коштувала лише його добросердна посмішка! Очей майже не стало видно, а щоки спухли, перетворившись у два рум'яних яблучка, підперті знизу чорною бородою.

— Обов'язково приходьте. Мені буде приємно знати, що маю принаймні одного союзника в залі, хоч і вельми безпорадного та недосвідченого в питаннях науки. Народу збереться, ймовірно, багато, позаяк Волдрон дуже популярний, незважаючи на те, що він шарлатан, яких мало. Так от, пане Мелоун, я приділив вам набагато більше часу, ніж планував. Окрема особа не може монополізувати те, що належить усьому людству. Буду радий побачити вас сьогодні ввечері на лекції. А наразі дозвольте вам нагадати, що матеріал, із яким я вас ознайомив, жодною мірою не підлягає розголошенню.

— Але пан МакАрдл... це наш редактор... зажадає від мене звіту про бесіду з вами.

— Скажіть йому перше, що спаде на гадку. Між іншим, можете натякнути, що, якщо він пошле до мене когось іще, я з'явлюся до нього особисто, озброївшись хорошим гарапником. У всьому іншому покладаюся на вас: ні слова у пресі! Так, чудово. Отже, о восьмій тридцять у Зоологічному інституті.

Він помахав мені на прощання рукою. Я востаннє побачив його рум'яні щоки, хвилясту синьо-чорну бороду, зухвалі очі та вийшов із покою.

Розділ 5

ЦЕ ЩЕ ПИТАННЯ

Чи то на мені позначився фізичний шок, отриманий у час першого мого візиту до професора Челленджера, чи то відіграв свою роль моральний струс — результат другого візиту, але, опинившись знову на вулиці, я відчув, що як репортер я цілком деморалізований. Голова у мене репала від болю, і все ж у мозку, не стихаючи ні на мить, гупала думка, що цей чоловік каже правду, значення якої важко переоцінити, і що коли мені дозволять використати його оповідку для статті, наша газета отримає сенсаційний матеріал. Побачивши на розі кеб, я вскочив у нього і поїхав до редакції. МакАрдл, як завжди, був на своєму посту.

— Ну? — нетерпляче вигукнув він. — Кажіть, скільки вам треба рядків? У вас такий вигляд, молодий чоловіче, наче ви з'явилися сюди безпосередньо з поля битви. Невже без бійки не обійшлося?

— Авжеж, спочатку ми трошки посварилися.

— Оце людина! Ну, а потім?

— Потім він опам'ятався, і бесіда минула мирно. Але мені нічого не вдалося у нього вивудити, навіть для маленької замітки.

— Це ще як сказати! А підбите око хіба не матеріал для публікації? Досить йому нас тероризувати, пане Мелоун! Поставимо його на місце. Завтра ж поміщу статтю, в якій насиплю йому перцю під хвіст. Дайте мені лише інформацію, й я раз і назавжди затаврую цього індивіда. «Професор Мюнггавзен» — що скажете про такий заголовок? «Воскреслий Каліостро». Згадаємо всіх містифікаторів і шарлатанів, яких знала історія. Він у мене отримає на горіхи за всі свої шахрайства!

— Я б не радив, сер.

— Чому?!

— Тому що Челленджер зовсім не шахрай.

— Як! — заревів МакАрдл. — Ви що, повірили його вигадкам про мамонтів, мастодонтів і морського змія?

— Та ні! Про це у нас і мови не було. Але мені тепер зовсім ясно, що Челленджер може внести щось нове в науку.

— Тоді про що метикуєте? Сідайте і пишть статтю.

— Я б і радий написати, та він зобов'язав мене зберігати все в таємниці і лише за цієї умови погодився спілкуватися зі мною.

Я виклав кількома словами розповідь професора.

— Бачите, як просуваються справи?

Мармиза МакАрдла скисла в глибокій недовірі.

— Тоді займімося тими зборами, пане Мелоун, — сказав він нарешті. — Вже в них і поготів немає нічого секретного. Інші газети навряд чи ним зацікавляться, тому що про лекції Волдрона писали вже сотні разів, а про те, що там наміряється виступити Челленджер, ніхто і не підозрює. Якщо нам пощастить, то таки отримаємо сенса-

ційний матеріал. У будь-якому разі їдьте туди і надайте мені докладний звіт. До дванадцятої години притримаю для вас вільний стовпчик.

Мене чекав копіткий день, тому вирішив пообідати в клубі раніше, запросив за столик Генрі Тарпа і коротко вибовкав йому про свої пригоди. З його худого смаглявого обличчя не зникала скептична усмішка, а коли я зізнався, що професор переконав мене у своїй правоті, Тарп не витримав і гомерично зареготав.

— Любий мій друже, таких див у житті не буває! Хто таке бачив, аби люди випадково натикалися на найбільші відкриття, а потім втрачали всі речові докази? Вигадки краще вдаються романістам. Щодо спритних витівок ваш професор заткне за пояс усіх мавп у зоопарку. Адже це ж неймовірний ідіотизм!

— А художник-американець?

— Вигаданий персонаж.

— Я ж особисто бачив його альбом!

— Та це альбом Челленджера.

— Отже, ви підозрюєте, що це він намалював?

— Ну, звісно! А хто ж іще?

— А світлини?

— Та на них нічого не второпати. Ви ж самі кажете, що розгледіли лише якусь птаху.

— Птеродактиля.

— Аякже, якщо вірити його словам. Вас загіпнотизували та переконали.

— Ну, а кістки?

— Першу він витягнув із рагу, а другу змайстрував власними руками. Потрібні лише певна кмітливість і знання

справи, а тоді все що завгодно сфальсифікуєш — і кістку, і фото.

Мені стало якось незатишно. Може, я й справді занадто захопився? Раптом мені спала на гадку щаслива думка.

— Ви підете на цю лекцію? — поцікавився я.

Тарп Генрі на мить задумався.

— Ваш геніальний Челленджер не надто популярний, — сказав він. — З ним багато хто хотів би звести порахунки. Мабуть, у всьому Лондоні не знайдете іншої людини, котра викликала б до себе таке неприязне почуття. Якщо на лекцію примчать студенти-медики, скандалу не оминати. Ні, щось мені не хочеться йти в цю божевільню.

— Принаймні віддайте йому належне — вислухайте його.

— Авжеж, мабуть, справедливість цього вимагає. Гаразд, буду вашим компаньйоном на сьогоднішній вечір.

Коли ми підїхали до Зоологічного інституту, я побачив, що понад мої очікування народу на лекцію гуртується багато. Електричні карети одна за одною підвозили до підїзду сивочолих професорів, а скромніша публіка потоком вливалася в проїму дверей, отже в залі будуть присутні не лише вчені, а й представники широких мас. І справді, варто було нам зайняти місця, як ми відразу ж переконалися, що гальорка та задні ряди поводяться більш ніж невимушено. Обернувшись, я побачив студентську братію. Ймовірно, усі великі лікарні відрядили сюди своїх практикантів. Публіка була налаштована доброзичливо, але за цією прихильністю ховалися пустощі. Раз по раз лунали уривки популярних пісеньок, які виспівували хо-

ром і з великим натхненням, — доволі дивна прелюдія до наукової лекції! Схильність аудиторії до безцеремонних жартів ясно давалася взнаки. Це обіцяло надалі море розваг для всіх, крім тих, кого ці сумнівні жарти мали безпосередньо стосуватися.

Наприклад, як тільки на сцені з'явився доктор Мелд-рам у своєму знаменитому циліндрі з вигнутими крисами, з усіх боків пролунали дружні вигуки: «Оце так відро! Де ви його знайшли?» Старий зараз же стягнув циліндра з голови і крадькома засунув його під крісло. Коли професор Ведлі, котрий страждає від подагри, пошкандибав до свого місця, жартівники, на його превелике збентеження, хором спитали, чи не болить у професора пальчик на нозі. Але найгарячіший прийом був наданий моєму новому знайомому, професору Челленджеру. Щоб дістатися до свого місця, крайнього в першому ряді, йому довелося чимчикувати через усю сцену. Як тільки його чорна борода з'явилася в дверях, аудиторія вибухнула такими бурхливими вітальними вигуками, що я подумав: побоювання Тарпа Генрі підтвердилися — публіку привабила сюди не стільки сама лекція, скільки можливість повітрішатися на знаменитого професора, чутки про виступ котрого, мабуть, встигли поширитися повсюдно.

При його появі в передніх рядах, де сиділа вишукано одягнена публіка, пролунали смішки — цього разу партер ставився до безчинств студентів співчутливо. Публіка вітала Челленджера оглушливим ревінням, наче хижак в клітках зоопарку, зачувши вдалині кроки служителя в час годівлі. У цьому ревінні ясно звучали нотки неповаги, але загалом галасливий прийом, наданий професору, означав

швидше цікавість, ніж неприязнь чи презирство. Челленджер усміхнувся втомлено та поблажливо, як усміхається щиросердний чоловік, коли на нього накидається зграя дзявкотливих цуценят, потім повільно опустився в крісло, розправив плечі, любовно погладив бороду і, примружившись, пихато поглянув у переповнену залу. Ревіння ще не встигло вщухнути, як на сцені з'явилися голова — професор Рональд Маррі і лектор — пан Волдрон. Збори почалися.

Сподіваюся, професор Маррі дарує мені, якщо дорікну його в тому, що він страждає недоліком, притаманним більшості англійців, а саме — невиразністю мовлення. Мені здається, що це одна із загадок нашого століття. Чому люди, котрі мають що сказати, не бажають навчитися чітко висловлюватися? Це так само безглуздо, як переливати коштовну вологу крізь трубку з прикрученим крапом, відкрутити який можна без жодних зусиль.

Професор Маррі почав із кількох глибокодумних зауважень, звертаючись до своєї білої краватки та карафки з водою, потім жартівливо підморгнув срібному канделябру, що стояв по праву його руку, й опустився в крісло, поступившись місцем відомому популярному лектору, пану Волдрону, котрого публіка зустріла оплесками. Пика у пана Волдрона була похмура, голос різкий, манери зарозумілі, але він мав дар засвоювати чужі думки та подавати їх непосвяченим у доступній і навіть захоплюючій манері, розцвічуючи свої доповіді безліччю жартів на, здавалося б, найневідповідніші теми, тому в його викладі навіть прецесія рівнодення або еволюція хребетних набували гумористичного відтінку.

У простій, а часом і мальовничій манері, якій не завжала науковість термінології, лектор розгорнув перед нами картину виникнення світу, охоплену буцімто з висоти пташиного польоту. Він описував земну кулю — величезну газову масу, що світиться й палає в небесній сфері. Потім розповів, як ця маса стала охолоджуватися та застигати, як утворилися складки земної кори, як пара перетворилася на воду. Все це було поступовою підготовкою сцени до тієї незбагненої драми життя, яка мала розігратися на нашій планеті. Перейшовши до виникнення всього живого на Землі, пан Волдрон обмежився кількома туманними, ні до чого не зобов'язуючими фразами. Можна майже з упевненістю сказати, що зародки життя не витримали б первісної високої температури земної кулі. Отже, вони виникли дещо пізніше. Звідки? З остигаючих неорганічних елементів? Цілком імовірно. А може, їх заніс ззовні якийсь метеор? Навряд чи. Коротко кажучи, навіть наймудріші з мудрагелів не можуть сказати нічого певного з цього питання. Поки що нам не вдається створити в лабораторних умовах органічну речовину з неорганічної. Наша хімія не здатна перекинути місток через ту прірву, яка відділяє живу матерію від мертвої. Але природа, що оперує величезними силами впродовж багатьох століть, сама найбільший хімік, і їй може вдатися те, що непосильне для нас. Більше тут сказати нічого.

Вслід за цим лектор перейшов до великої шкали тваринного життя та, сходинка за сходинкою, від молюсків і безхребетних морських тварин до плазунів і риб, нарешті дістався до живородних дитинчат кенгуру, прямого пращура всіх ссавців, отже, і тих, хто опинився у цій залі («Можли-

во!» — почувся голос якогось скептика із задніх рядів.) Якщо юний джентльмен у червоній краватці, котрий вигукнув «Можливо», і має підставу вважати, що він вилупився з яйця, нехай затримається після зборів, лектор буде дуже радий познайомитися з таким визначним представником. (Сміх.) Уявіть, що процеси, які століттями відбувалися в природі, завершилися створенням юного джентльмена в червоній краватці! Але хіба ці процеси справді завершилися? Чи слід вважати цього джентльмена кінцевим продуктом еволюції, так би мовити, вінцем творіння? Лектор не хоче ображати джентльмена в червоній краватці в його найкращих почуттях, але йому здається, що, які б чесноти цей джентльмен не мав, все ж грандіозні процеси, що відбуваються у Всесвіті, не виправдали б себе, якщо б їхнім кінцевим результатом було створення ось такого екземпляру. Сили, що зумовлюють еволюцію, не вичерпалися, вони продовжують діяти і готують нам ще більші сюрпризи.

Упоравшись під загальний сміх зі своїм опонентом, пан Волдрон повернувся до образків минулого і розповів, як висихали моря, оголюючи піщані мілини, як на цих мілинах з'являлися живі істоти, драглисті, мляві, розповів про лагуни, що кишать усілякою морською поганню, яку вабило сюди тінисте дно, але особливо — надмір їжі, що сприяло її стрімкому розвитку.

— Ось, леді та джентльмени, звідки походять ті ящери, які досі вселяють у нас жах, коли ми знаходимо їхні скелети у вельдських або золенгофенських сланцях. На щастя, всі вони зникли з нашої планети задовго до появи на ній першої людини.

— Це ще питання! — прогудів хтось на сцені.

Пан Волдрон був чоловік витривалий, до того ж гострий на язик, що особливо відчув на собі джентльмен у червоній краватці, і перебивати його було небезпечно. Але остання репліка, вочевидь, здалася йому настільки безглуздою, що він навіть дещо розгубився. Такий же розгублений вигляд буває у шекспірознавця, котрого образив лютий беконіанень, або у астронома, котрий зіткнувся з фанатиком, переконаним, що Земля пласка. Пан Волдрон замовк на секунду, а потім, підвищивши голос, дидактично повторив свої останні слова:

— На щастя, всі вони зникли з нашої планети задовго до появи на ній першої людини.

— Це ще питання! — повторив той самий голос.

Волдрон кинув здивований погляд на професорів, котрі розсілися за столом, і нарешті зупинився на Челленджері, котрий усміхався із заплющеними очима, немов уві сні, відкинувшись на спинку стільця.

— А, розумію! — Волдрон стеновав плечима. — Це мій приятель професор Челленджер!

І під регіт усієї зали він повернувся до перерваної лекції, ніби подальші пояснення були цілком зайві.

Але на цьому справа не вичерпалася. Який би шлях не обирав доповідач, блукаючи в нетрях минулого, всі вони неодмінно приводили його до згадки про зниклих доісторичних тварин, що негайно викликало з грудей професора те ж гучне ревіння. У залі вже заздалегідь передбачали кожну його репліку та зустрічали її захопленим гомоном. Студенти, котрі тіснилися зімкнутими рядами, не залишалися в боргу, й, як тільки чорна борода Челленджера рухалася, сотні голосів, аби дати йому відкрити рот, дружно

волали: «Це ще питання!» — а з передніх рядів почулися обурені крики: «Тихіше! Ганьба!» Волдрон, лектор досвідчений, загартований у боях, розгубився остаточно. Він замовк, потім узявся щось бурмотіти, запинаючись на кожному слові і повторюючи вже сказане, загруз у довгій фразі, а наприкінці накинувся на винуватця всього безладу.

— Це переходить будь-які межі! — вибухнув він, люто блискаючи очима. — Професоре Челленджер, прошу вас припинити ці обурливі та непристойні вигуки!

Зала притихла. Студенти завмерли від захоплення: високі олімпійці затіяли чвари на їхніх очах! Челленджер неквапливо вивільнив своє важке тіло з обіймів крісла.

— А я, своєю чергою, прошу вас, пане Волдрон: припиніть стверджувати те, що суперечить науковим даним, — сказав він.

Ці слова викликали справжню бурю. У загальному галасі та реготі чулися лише окремі обурені вигуки: «Ганьба!», «Хай говорять!», «Вигнати його в три шії!», «Геть зі сцени!», «Це нечесно — дайте йому слово!» Голова схопився з місця і, мляво махаючи руками, схвильовано щось бурмотів. З туману цієї неясності вигулькували лише окремі уривки фраз: «Професоре Челленджер... будьте ласкаві... ваші міркування... після...» Порушник спокою вклонився, всміхнувся, погладив бороду і знову повернувся у крісло. Розпалений цим диспутом і налаштований дуже войовничо, Волдрон продовжував лекцію. Висловлюючи час від часу якийсь постулат, він кидав злісні погляди на свого супротивника, котрий, здавалося, дрімав, розвалившись у кріслі, все з тією ж блаженною широкою посмішкою на вустах.

Нарешті лекція скінчилася. Підозрюю, що дещо передчасно, бо фінальна її частина була зім'ята й якось не в'язалася з попередньою. Груба завада порушила хід думок лектора. Аудиторія залишилася невдоволеною і чекала подальшого розгортання подій. Волдрон сів на місце, голова щось цвірінькнув, і вслід за цим професор Челленджер підійшов до краю сцени. Пам'ятаючи про інтереси своєї газети, я записав його промову майже дослівно.

— Леді та джентльмени, — почав учений під стриманий гул у задніх рядах. — Прошу вибачення, леді, джентльмени і діти... Сам того не бажаючи, я випустив із уваги значну частину слухачів. *(Гамір у залі. Перечікуючи його, професор милостиво киває своєю величезною головою та високо підіймає руку, немов благословляючи юрбу.)* Мені запропонували висловити подяку панові Волдрону за його вельми мальовничу та цікаву лекцію, яку ми з вами тільки-но прослухали. З деякими тезами цієї лекції я не згоден, про що вважаю за свій обов'язок заявити без усіляких зволікань. Проте факт залишається фактом: пан Волдрон впорався зі своїм завданням, яке полягало в тому, щоб викласти в загальнодоступній і цікавій формі історію нашої планети, точніше, те, що він розуміє під історією нашої планети. Популярні лекції дуже легко сприймаються, але... *(тут Челленджер блаженно всміхнувся та кинув погляд на лектора)* пан Волдрон, звісно, дарує мені, якщо скажу, що такі лекції через особливості викладу завжди бувають поверхневі та неякісні з точки зору науки, бо лектор так чи інакше змушений пристосовуватися до неосвіченої аудиторії. *(Іронічні вигуки з місць.)* Лектори-популяризатори за своєю суттю — паразити. *(Протестний жест*

із боку обуреного Волдрона.) Вони використовують з метою наживи або самореклами роботу своїх невідомих, пригнічених злиднями побратимів. Навіть незначний успіх, досягнутий у лабораторії (одна з тих цеглинок, що йдуть на спорудження храму науки), переважає все отримане з других рук, переважає будь-яку популяризацію, яка може розважити на годинку, але не дасть жодних відчутних результатів. Нагадую цю загальновідому істину аж ніяк не з бажання применшити заслуги пана Волдрона, а для того, щоб ви не втрачали відчуття пропорції, приймаючи прислужника за вищого жерця науки. *(Тут пан Волдрон щось прошепотів голові, котрий підвівся з місця та виголосив кілька суворих слів карафці з водою, що стояла перед ним.)* Але годі про це. *(Гучні схвальні вигуки.)* Дозвольте мені перейти до питання, яке має ширший інтерес. В якому місці я, самостійний дослідник, був змушений поставити під сумнів компетентність нашого лектора? У тому, де йшлося про зникнення з поверхні Землі деяких видів тваринного життя. Я не дилетант і виступаю тут не як популяризатор, а як учений, наукова сумлінність котрого змушує його строго триматися фактів. І тому наполягаю на тому, що пан Волдрон дуже помиляється, коли стверджує, ніби так звані доісторичні тварини зникли з лиця Землі. Йому не доводилося бачити їх, але це ще нічого не означає. Вони справді є, як він сказав, нашими пращурами, але не лише пращурами, додаю я, але й сучасниками, яких можна спостерігати в усій їхній своєрідності — відразливій і страшній своєрідності. Для того щоб продертися в ті місця, де вони живуть, потрібні лише витривалість і сміливість. Тварини, котрих ми відносили до

юрського періоду, чудовиська, яким нічого не варто роздерти на частини та поглинути найбільших і найлютіших із наших ссавців, існують досі... (Вигуки: «Нісенітниця! Доведіть! Звідки ви це взяли? Це ще питання!») Ви мене питаєте, звідки я це узяв? Знаю це, бо побував у тих місцях, де вони живуть. Знаю, бо бачив таких тварин... (Оплески, оглушливий галас і чийсь голос: «Брехун!») Я брехун? (Одноставно: «Так, так!») Здається, мене назвали брехуном? Нехай ця особа підійметься з місця, щоб я міг її побачити. (Голос: «Ось він, сер!» — і над головами студентів злітає маленький чоловічок в окулярах, абсолютно нешкідливий на вигляд, котрий люто відбивається.) Це ви наважилися назвати мене брехуном? («Ні, сер!» — верещить той і, немов паяц, пірнає вниз.) Якщо хтось із присутніх сумнівається в моїй правдивості, я охоче побалакаю з ним після засідання. («Брехун!») Хто це сказав? (Знову невинна жертва злітає високо в повітря, відчайдушно відбиваючись від своїх мучителів.) Ось я зараз зійду зі сцени, і тоді... (Дружні вигуки: «Просимо, друже, просимо!») Засідання на кілька хвилин переривають. Голова схоплюється з місця і махає руками, наче диригент. Професор остаточно розлючений — він стоїть, випнувши бороду вперед, багрянний, із роздутими ніздрями.) Усі великі новатори знали, що таке недовіра натовпу. Недовіра — це тавро дурнів! Коли до ваших ніг кладуть великі відкриття, вам бракує чуття, бракує уяви, щоб їх осягнути. Ви здатні лише поливати брудом людей, котрі ризикували життям, завойовуючи нові простори науки. Ви проклинали пророків! Галілей, Дарвін і я... (Тривалі вигуки і повний безлад у залі.)

Все це я витягнув зі своїх квапливих записів, які хоч і були зроблені на місці події, але не можуть дати належної ілюстрації хаосу, що запанував на той час в аудиторії. Здійнявся такий гамір, що декотрі жіночки вже рятувалися втечею. Загальному настрою піддалися не лише студенти, а й солідніша публіка. Я особисто бачив, як сивобороді старигані схоплювалися з місць і трясли п'ястками в гніві на професора, котрий закусив вудила. Велелюдні збори вирували та кипіли, наче смола в казані. Професор вийшов уперед і здійняв руки догори. У цьому чоловікові відчувалися така сила та відвага, що крикуни поступово змовкли, приборкані його владним жестом і владним поглядом. І зала принишкла, приготувавшись слухати.

— Не стану вас затримувати, — продовжував Челленджер. — Чи варто даремно гаяти час? Істина залишається істиною, й її не похитнути жодними вибриками дурних молодиків і, з жалем мушу додати, не менш дурних джентльменів похилого віку. Я стверджую, що відкрив нове поле для наукових досліджень. Ви це заперечуєте. (*Загальний лемент.*) Тоді проведемо експеримент. Чи згодні ви обрати з-поміж нас одного або кількох представників, котрі перевірять справедливість моїх слів?

Професор порівняльної анатомії пан Саммерлі, високий жовчний дідуган, у сухуватому вигляді котрого було щось, що надавало йому схожості з духівником, піднявся з місця. Він забажав дізнатися, чи не є заяви професора Челленджера результатом його поїздки в верхів'я річки Амазонки, що сталася два роки тому? Професор Челленджер кивнув.

Після цього пан Саммерлі поцікавився, яким чином професору Челленджеру вдалося зробити нове відкриття в місцях, обстежених Воллесом, Бейтсом та іншими вченими, котрі цілком заслуговують на довіру?

Професор Челленджер відказав на це, що пан Саммерлі, либонь, сплутав Амазонку з Темзою. Амазонка набагато більша за Темзу, й якщо пан Саммерлі бажає знати, річка Амазонка та річка Оріноко, що сполучається з нею припливом, покривають загалом площу в п'ятдесят тисяч квадратних миль. Тому немає нічого дивного, якщо на такому величезному просторі один дослідник виявить те, чого могли не помітити його попередники.

Пан Саммерлі заперечив із kwasною міною, що він щось чув про різницю між Темзою й Амазонкою, яка полягає в тому, що будь-яке твердження щодо першої легко можна перевірити, чого не можна сказати про другу. Він був би надзвичайно зобов'язаний професору Челленджеру, якби той вказав, під якими градусами широти та довготи лежить та місцевість, де живуть доісторичні тварини.

Професор Челленджер відповів, що досі він утримувався від оприлюднення цієї інформації, маючи на це вагомі підстави, але зараз, звісно, з певними застереженнями — він готовий надати її комісії, обраній аудиторією. Можливо, пан Саммерлі погодиться увійти в цю комісію й особисто перевірити правильність твердження професора Челленджера?

Пан Саммерлі. Ще б пак, погоджуюся. (*Бурхливі оплески.*)

Професор Челленджер. Тоді я зобов'язуюся надати всю необхідну інформацію, яка допоможе вам дістатися

до місця. Але, оскільки пан Саммерлі має намір перевіряти мене, то вважаю справедливим, аби його також хтось перевіряв. Ніде правди діти, подорож буде пов'язана з багатьма труднощами та небезпеками. Пану Саммерлі потрібен молодший супутник. Можливо, бажаючи знайдуться у цій залі?

Ось так неждано-негадано настає перелом у житті людини! Чи міг я подумати, входячи в цю залу, що опинюся на порозі найнеймовірніших пригод, таких, які мені навіть не снилися! Але Гледіс! Хіба не про це вона торочила? Гледіс благословила б мене на такий подвиг. Я схопився з місця. Слова самі собою зірвалися у мене з язика. Мій сусід Генрі Тарп тягнув мене за маринарку та шипів:

— Сядьте, Мелоуне! Не клейте з себе дурня при такій купі люду!

Тієї ж миті я побачив, як в одному з перших рядів піднявся високий рудуватий чоловік. Він сердито блиснув на мене очима, але я не здався.

— Пане голово, я хочу їхати! — повторив я.

— Ім'я, ім'я! — вимагала публіка.

— Мене звати Едвард Данн Мелоун. Я репортер «Дейлі газетт». Слово честі, буду цілком неупередженим свідком.

— А ваше ім'я, сер? — звернувся голова до мого суперника.

— Лорд Джон Рокстон. Я бував на Амазонці, добре знаю ці місця і тому маю всі підстави пропонувати свою кандидатуру.

— Лорд Джон Рокстон набув світової слави як мандрівник і мисливець, — сказав голова. — Але участь у цій експедиції представника преси була б не менш бажаною.

— В такому разі, — заявив професор Челленджер, — пропоную, щоб ці збори уповноважили обох цих джентльменів супроводжувати професора Саммерлі в його мандрівці, метою якої буде розслідування правильності моїх слів.

Під вигуки й оплески всієї зали наша доля була вирішена, й я, приголомшений величезними перспективами, які раптом відкрилися в моєму житті, змішався з людським потоком, що хлинув до дверей. Вийшовши на вулицю, я смутно, ніби крізь сон, бачив юрбу, що з реготом гналася по тротуару, і в самому її центрі чиюсь руку, озброєну важкою парасолькою, що мастила по головах студентів. Потім електрична карета професора Челленджера рушила з місця під веселі вигуки бешкетників і стогони потерпілих, й я подався далі по Ріджент-стрит, поглинений думками про Гледіс і про те, що мене чекало попереду.

Раптом хтось торкнувся мого ліктя. Я озирнувся і побачив, що на мене глузливо і владно дивляться очі того довготелесого чоловіка, котрий зголосився разом зі мною податися в цю надзвичайну експедицію.

— Пан Мелоун, якщо не помиляюся? — сказав він. — Відтепер ми з вами будемо товаришами, чи не так? Я живу за два кроки звідси, в «Олбені». Можливо, ви знайдете для мене півгодини? Дуже хочу про дещо з вами поговорити.

Розділ 6

Я БУВ БИЧЕМ БОЖИМ

Лорд Джон Рокстон звернув на Віго-стріт, і, минувши один за одним кілька похмурих проходів, ми заглибилися в «Олбені», цей знаменитий аристократичний мурашник. У кінці довгого темного коридора мій новий знайомиць штовхнув двері й обернув вимикач. Жарівки зі строкати-ми абажурами залили величезну кімнату рубіновим світлом. Озирнувшись із порогу, я відразу відчув тут атмосферу вибагливого комфорту, витонченості і водночас мужності. Кімната свідчила про те, що в ній відбувається безперервна боротьба між вишуканістю смаку її заможного господаря і його ж парубоцьким нехлюйством. Підлога була встелена пухнастими шкурами та химерними килимами всіх барв веселки, вивезеними, імовірно, з якогось східного базару. На стінах висіли картини та гравюри, цінність яких була зрозуміла навіть мені, не зважаючи на моє невігластво. Світлини боксерів, балерин і коней для перегонів мирно уживалися з полотнами чуттєвого Фрагонара, батальними сценами Жирардо та мрійником Тернером. Але серед цієї розкоші були й інші речі, що яскраво нагадували мені про те, що лорд Джон Рокстон — один із найвідоміших мисливців і спортсменів нашого часу. Два

схрещених весла над каміном — темно-синє і червоне — свідчили про колишнє захоплення греблею в Оксфорді, а рапіри та боксерські рукавички, що висіли тут же, запевняли, що їхній господар пожинав лаври і в цих царинах. Усю кімнату, як архітектурний фриз, оперізували голови великих звірів, зведені сюди з усіх куточків землі, а перлиною цієї чудової колекції була голова рідкісного білого носорога з гордовито закопиленими губами.

Посеред кімнати на пухнастому червоному килимі стояв чорний із золотими інкрустаціями стіл епохи Людовика XV — чудова антикварна річ, по-блюзнірськи поцяткована кружальцями від склянок й опіками від недопалків сигар. На столі я побачив срібну тацю з курильним приладдям і полірований мисник із пляшками. Мовчазний господар зараз же налив два високих келихи і додав до них содової із сифону. Повівши рукою в бік крісла, він поставив мій келих на столик і простягнув мені довгу глянсувату сигару. Відтак сів навпроти і спрямував на мене пильний погляд своїх дивовижних світло-блакитних очей, що мерехтіли, наче крижане гірське озеро.

Крізь тонку паволоку диму сигар я придивлявся до його обличчя, знайомого мені по багатьох фотографіях: ніс із горбинкою, худі, запалі щоки, темно-руда чуприна, що вже рідіє на маківці, закручені мотузочком вуса, маленька, але зухвала еспаньйола. У ньому було щось і від Наполеона III, і від Дон Кіхота, і від типово англійського джентльмена — аматора спорту, собак і коней, характерними рисами котрого є підтягнутість та енергійність. Сонце і вітер загартували до червоного його шкіру. Волохаті, низько навислі брови надавали і без того холодним очам

майже лютого виразу, а пооране зморшками чоло лише збільшувало лютість його погляду. Тілом він був худорлявий, але міцний, а що стосується невтомності та фізичної витримки, то не раз було доведено, що в Англії достойних суперників у нього мало. Незважаючи на свої шість із гаком футів, аристократ здавався людиною середнього зросту. Це через легку сутулість.

Таким був знаменитий лорд Джон Рокстон, і зараз, сидячи навпроти, він уважно розглядав мене, покушуючи сигару, і жодним словом не порушував тривалої незручної мовчанки.

— Отже, — сказав він нарешті, — відступати нам уже не вдасться, милий юначе. Адже ми з вами стрибнули кудись стрімголов. Але ж коли ви входили до зали, імовірно, у ваших думках нічого такого не було?

— Мені таке навіть не примарилося б.

— Саме так. Мені також не примарилося б. А тепер ми з вами загрузли в цій історії по самісінькі вуха. Я всього три тижні тому повернувся з Уганди, встиг орендувати котедж у Шотландії, угіддя й усіляке інше. Отакої! Ваші плани, мабуть, також зруйновані?

— Та ні, таке вже маю ремесло: адже я журналіст, працюю в «Дейлі газетт».

— Так, звісно. Ви ж казали про це. До речі, тут є одна справа... Ви не відмовитесь допомогти?

— Із задоволенням.

— Але справа ризикована... Як ви на це?

— А в чому ризик?

— Я заведу вас до Беллінгера, ось у чому ризик. Ви про нього чули?

— Ні.

— Та що ви, юначе, на якому світі живете? Сер Джон Беллінґер — наш найкращий жокей. На рівній доріжці я ще можу з ним позмагатися, але в перегонах з перешкодами він мене відразу ж заткне за пояс. Так от, ні для кого не таємниця, що як тільки у Беллінґера закінчується тренування, він починає пиячити. Це він називає «вирівнювати лінію». У вівторок він допився до білої гарячки і з того часу бешкетує. Його кімната якраз над моєю. Лікарі кажуть: якщо бідолаху не погодувати хоча б насилу, то йому гаплик. Слуги цього джентльмена оголосили страйк, бо він лежить у ліжку із зарядженим револьвером і погрожує всадити всі шість куль у першого, хто до нього припреться. Маю сказати, що Джон загалом нелюб'язний і до того ж стріляє без хиб, але ж не можна допустити, щоб жокей, котрий виграв Великий національний приз, загинув такою безславною смертю! Як ви щодо такого?

— А що ви вирішили зробити? — спитав я.

— Найкраще навалитися на нього вдвох. Можливо, він зараз спить. У найгіршому випадку одного з нас поранять, зате інший встигне з ним упоратися. Якби нам вдалося зв'язати йому руки капою з тапчана, а після цього хутко викликати телефоном лікаря зі шлунковим зондом, він би дуже розкішно повечеряв.

Коли на людину раптом ні сіло ні впало звалюється таке завдання, радіти тут причин немає. Я не вважаю себе дуже вже великим сміливцем. Все нове та незвідане малюється мені заздалегідь набагато страшнішим, ніж відбувається насправді. Така вже властивість суто ірландської палкої уяви. З іншого боку, мене завжди лякала думка, як

би не накликати на себе ганебного звинувачення в боягузтві, бо мені змалку втовкмачували жах перед ним. Хотілося б думати, що коли хтось засумнівався б у моїй хоробрості, я зміг би кинутися в прірву, але спонукала б мене до цього не відвага, а гордість і страх бути визнаним боягузом. Тому, хоч я і сіпався, подумки уявляючи собі божевільну від пиятики істоту в кімнаті нагорі, та все ж мені вистачило самовладання, щоб висловити свою згоду найзневажливішою інтонацією, на яку я тільки спромігся. Лорд Рокстон узявся було розписувати небезпеку майбутнього нашого завдання, але це лише змусило мене втратити терпець.

— Словами справі не зарадиш, — заявив я. — Ходімо.

Я піднявся. Він також. Потім, коротко реготнувши, буцнув мене разів зо два п'ястуком у груди і посадив назад у крісло.

— Гарзд, юначе... визнаний придатним.

Я здивовано витріщився на нього.

— Сьогодні вранці я побував у Джона Беллінгера. Він прострелив мені лише кімоно: слава Богу, руки тряслися! Але ми все ж натягнули на нього гамівну сорочку, і за кілька днів старигань знову буде в строю. Ви на мене не гніваєтесь, друзяко? Строго поміж нами: ця експедиція в Південну Америку — справа дуже серйозна, і мені хочеться мати такого супутника, котрому зможу звіритися, як кам'яній горі. Тому влаштував вам легкий іспит і маю сказати, що ви з честю вийшли зі становища. Ви ж розумієте, що нам доведеться розраховувати лише на самих себе, тому що цьому дідугану Саммерлі з перших же кроків буде потрібна нянька. До речі, ви не той Мелоун,

котрий буде грати в ірландській команді на чемпіонаті з регбі?

— Той, але, ймовірно, запасним.

— Ото ж бо мені здалося, ніби я вас десь бачив. Ваша зустріч із річмондцями — найкраща гра за весь сезон! Я намагаюся не пропускати жодного змагання з регбі: адже це наймужніший вид спорту. Однак я запросив вас зовсім не для того, щоб балакати про регбі. Займімося справами. Ось тут, на першій шпальті «Таймс», є розклад пароплавних рейсів. Пароплав до Пари¹ відходить наступної середи, й якщо ви з професором встигнете зібрати речі, ми цим пароплавом і попливемо. Ну, що на це скажете? Чудово, я з ним про все домовлюся. А як у вас із спорядженням?

— Про це потурбується моя газета.

— Стріляти вмієте?

— Приблизно як пересічний стрілець територіальних військ.

— Всього лиш? Боже милій! У вас, у молоді, це вважається останньою справою. Ви всі — бджоли без жала. Таким свого вулика не відстояти! Ще згадаєте моє слово: припреться хтось до вас за медом, і що тоді робитимете! Ні, в Південній Америці зі зброєю треба поводитися вміло, бо якщо наш приятель професор не дури світ і не шаленець, нас чекає там щось вельми цікаве. Маєте рушницю?

Лорд Рокстон підійшов до дубової шафи, відчинив дверцята, й я побачив за ним люфи гвинтівок, що виблискували металом, виставлені в ряд, немов органні труби.

— Зараз поглянемо, що я можу пожертвувати вам зі свого арсеналу, — задумався лорд Рокстон.

¹ *Пара* — океанський штат і порт у північній Бразилії.

Він став виймати одну за одною чудові рушниці, відкривав їх, клацав затворами, ласкаво гладив, як ніжна мати своїх немовлят, і ставив на місце.

— Ось «бленд». З нього я завалив он того велетня, — господар кивнув на голову білого носорога. — Якби був на десять кроків ближче, цей звір поповнив би мною свою колекцію.

*У кулі цій єдиний шанс,
Слабка надія на життя.*

Сподіваюся, ви добре знаєте Гордона? Він поет, що оспівує коня, гвинтівку і тих, хто вміє поводитися і з тим, і з іншим. Ось іще одна корисна річ — 470-й, телескопічний приціл, подвійний еджектор, бездоганна наводка. Три роки тому мені довелося виступити з цією гвинтівкою проти перуанських гендлярів рабами. У тих місцях я був батогом Господа, хоча й не знайдете мого імені в жодній Синій книзі. Бувають часи, друже, коли кожен із нас зобов'язаний стати на захист людських прав і справедливості, щоб не втратити поваги до самого себе. Ось чому я провадив там щось на кшталт війни на свій страх і ризик. Сам її оголосив, сам воював, сам довів її до кінця. Кожна ризика — це вбитий мною мерзотник. Дивіться, ціла драбина! Найбільша мітка зроблена після того, як я пристрелив в одній із заплавл річки Путумайо Педро Лопеса, найогиднішого з продавців живого краму... А, ось ця вам підійде!

Він вийняв із шафи прекрасну гвинтівку, оздоблену сріблом.

— Приціл вивірений, магазин на п'ять набоїв. Можете сміливо довірити їй своє життя.

Лорд Рокстон простягнув зброю мені та замкнув шафу.

— До речі, — продовжував він, коли знову сів у крісло, — що ви знаєте про цього професора Челленджера?

— Я його побачив сьогодні вперше в житті.

— Я також. Правда, дивно, що ми з вами вирушаємо в подорож, покладаючись на слова абсолютно невідомого нам чоловіка? Він, здається, доволі нахабний індивід і його не толерують побратими по науці. Чому ви ним зацікавилися?

Я коротко виклав співрозмовнику події сьогоднішнього ранку. Лорд Рокстон уважно мене вислухав, потім приніс мапу Південної Америки та розклав її на столі.

— Челленджер каже правду, чистісіньку правду, — серйозно зазначив він. — І я, зауважте, стверджую це не навмання. Південна Америка — мій улюблений континент, й якщо, скажімо, проїхати її наскрізь, від Дар'єнської затоки до Вогняної Землі, то нічого величнішого та пишнішого не знайти на всій земній кулі. Цю країну мало знають, а яке її чекає майбутнє, ніхто навіть не здогадується. Я об'їздив Південну Америку уздовж і поперек, в періоди посухи побував у таких місцях, де відбув війну з продавцями рабів, про яку вам уже розповідав. І мені справді доводилося чути там легенди на подібні теми. Це всього лише індіанські перекази, але за ними, безумовно, щось криється. Чим ближче пізнаєш Південну Америку, друже мій, тим більше починаєш вірити, що в цій країні все можливе, все що завгодно! Люди пересуваються там вузькими долинами річок, а за цими долинами починається повна невідомість. Ось тут, на плоскогір'ї Мато-Гроссо, — він вказав сигарою місце на мапі, — або в цьому закутку,

де сходяться кордони трьох держав, мене ніщо не здивує. Як сказав сьогодні Челленджер, Амазонка зрошує площу в п'ятдесят тисяч квадратних миль, порослих тропічним лісом, — площа, що майже дорівнює всій Європі. Не покидаючи бразильських джунглів, ми з вами могли б перебувати один від одного на відстані, яка відділяє Шотландію від Константинополя. Людина лише де-не-де спроможна продертися крізь цю гущавину та протоптати в ній стежки. А що буває в періоди дощів? Рівень води в Амазонці підіймається щонайменше на сорок футів і перетворює все навколо у непролазне багно. Саме в такій країні і варто чекати всіляких див і таємниць. Чому б нам їх не розгадати? А до всього іншого, — дивне обличчя лорда Рокстона осяяла задоволення посмішка, — там на кожному кроці доведеться ризикувати життям, а мені як спортсмену нічого іншого й не треба. Я наче старий м'яч для гольфа — біла фарба з мене давно злуцилася, тому тепер життя може вертїти мною як схоче: подряпин не залишиться. А ризик, милий юначе, надає нашому існуванню особливої гостроти. Тільки тоді й варто жити. Ми надто вже розпещені й дуже звикли до впорядкованості. Ні, дайте мені гвинтівку до рук, безмежний простір і неосяжну широчїнь горизонту, й я подамся на пошуки того, що заслуговує на пошук. Чого тільки я не випробував у своєму житті: і воював, і брав участь у перегонах, і літав на аероплані, — але полювання на чудовиськ, які можуть наснитися лише після ситної вечері, — це для мене зовсім нове відчуття!

Шляхтич весело зареготав, передчуваючи те, що його чекало попереду.

Можливо, я занадто захопився описом свого нового знайомця, але нам доведеться багато днів провести разом, і тому мені хочеться передати своє перше враження від цього чоловіка з усіма особливостями його характеру, мови та мислення. Лише необхідність везти до редакції звіт про збори змусила мене покинути товариство лорда Рокстона. Коли я йшов від нього, господар сидів у кріслі, залитий червоним світлом лампи, змащував затвор своєї улюбленої гвинтівки та неголосно підсміювався, міркуючи про ті пригоди, які готувала нам доля. І я пройнявся твердою впевненістю, що якщо на нас чигають небезпеки, то більш виваженого та відважного супутника, ніж лорд Рокстон, мені не знайти в усій Англії.

Як не втомили мене до нестями події цього дня, все ж я довго сидів із редактором відділу новин МакАрдлом, втовкмачуючи йому всі обставини справи, яку він вважав за обов'язок завтра ж довести до відома нашого шефа, сера Джорджа Бомонта. Ми домовилися, що я буду надсилати докладні звіти про всі свої пригоди в формі листів до МакАрдла і що вони будуть друкуватися в газеті або відразу ж по їх отриманні, або потім — залежно від санкції професора Челленджера, бо ми ще не знали, якими будуть умови, на яких він погодиться дати нам інформацію, потрібну для подорожі до невідомої країни. У відповідь на запит телефоном ми не почули від професора нічого іншого, крім запеклих нападок на пресу, але потім він усе ж сказав, що, якщо його повідомлять про день і час нашого від'їзду, він доправить на пароплав ті інструкції, які вважатиме слушними. Наш другий запит залишився зовсім без відповіді, якщо не брати до уваги жалісного

белькотіння пані Челленджер, котра благала нас не чіплятися до її чоловіка, адже він і без того розгніваний понад усіляку міру. Третя спроба, зроблена того ж дня, була припинена оглушливим тріском, і слідом за цим центральна станція повідомила, що у професора Челленджера розбита телефонна слухавка. Після цього ми більше не намагалися контактувати з ним.

А тепер, мої терплячі читачі, я припиняю свою бесіду з вами. Відтепер (якщо тільки продовження цієї розповіді колись дійде до вас) ви будете дізнаватися про мої подальші пригоди лише через газету. Я вручу редактору звіт про події, що слугували поштовхом до однієї з найнеймовірніших експедицій, які знає світ, і якщо мені не доля повернутися до Англії, ви збагнете, як усе це вийшло.

Я дописую свій звіт у салоні пароплава «Франциск». Лоцман забере його з собою і передасть на зберігання панові МакАрду. На закінчення, поки я не загорнув нотатник, дозвольте мені накидати ще одну картину, яка залишиться зі мною як останній спогад про батьківщину.

Пізня весна, затхлий, туманний ранок, мрячить холодна, невеличка мжичка. По набережній крокують три постаті в глясуватих макінтошах. Вони просуваються до східців великого пароплава, на якому вже підняли синій стяг. Попереду них носій везе візок, навантажений валізами, саквояжами та гвинтівками в чохлах.

Довготелесий, сумний професор Саммерлі човгає похнюпивши голову, як людина, котра гірко кається в скоєному. Лорд Джон Рокстон у мисливському кепі та кашне крокує бадьоро, і його жваве, витончене обличчя аж сяє від щастя. Щодо мене, то не маю жодного сумніву, що всім

своїм виглядом демонструю радість, адже суета перед від'їздом та гіркота прощання вже залишилися позаду.

Ми вже зовсім близько від пароплава, аж раптом ззаду лунає чийсь голос. Це професор Челленджер, котрий обіцяв відпровадити нас. Він біжить за нами, важко сапаючи, весь багрянний і страшенно сердитий.

— Ні, вже дякую, — каже професор. — Не маю ні найменшого бажання лізти на пароплав. Мені треба сказати вам кілька слів, а це можна зробити і тут. Не уявляйте собі, будь ласка, що ви так уже мене й зобов'язали своєю поїздкою. Жодною мірою не вважаю себе вашим боржником. Істина залишається істиною, і всі ті розслідування, які ви маєте робити, ніяк на неї не вплинуть і зможуть лише розпалити пристрасті різних невігласів. Необхідна вам інформація і мої інструкції лежать ось у цьому запечатаному конверті. Ви розкриєте його лише тоді, коли приїдете в місто Манаос на Амазонці, але не раніше того дня і години, які вказані на конверті. Ви все зняли? Сподіваюся на вашу порядність і на те, що всі мої умови будуть ретельно дотримані. Пане Мелоун, я не маю наміру накладати заборону на ваші кореспонденції, оскільки метою вашої мандрівки є виклад фактів. Вимагаю від вас лише одного: не вказуйте точно, куди їдете, і не дозволяйте публікувати звіт про експедицію до вашого повернення. Прощайте, сер! Вам вдалося дещо пом'якшити моє ставлення до тієї ганебної професії, представником якої, на жаль, ви є. Прощайте, лорде Джон! Наскільки я знаю, наука для вас — книжка зі сімома печатками. Але полювання в тих місцях вам сподобається. Не сумніваюся, що з часом в «Мисливці» з'явиться ваша замітка про те, як ви

підстрілили діморфодона. Бувайте й ви, професоре Саммерлі. Якщо у вас ще не вичерпалася здатність до самовдосконалення, в чому, відверто кажучи, я сумніваюся, то ви повернетесь до Лондону значно розумнішим.

Він круто обернувся, і за мить я побачив із палуби його присадкувату постать, що продиралася крізь натовп до потяга.

Ми вже вийшли в Ла-Манш. Лунає останній гонг, що сповіщає про те, що час здавати листи. Зараз ми попросаємося з лоцманом.

А тепер «уперед, кораблику, вперед пливи!». Хай береже Бог усіх нас — і тих, хто залишився на березі, і тих, хто сподівається на щасливе повернення додому.

Розділ 7

ЗАВТРА МИ ЗНИКНЕМО У БЕЗВІСТІ

Не стану обтяжувати тих, до кого дійде ця оповідка, описом нашого переїзду комфортабельним океанським лайнером, не буду розповідати й про тижні, проведені в Парі (обмежуся лише вдячністю компанії «Перейра-да-Пінта» за допомогу при закупівлі спорядження), і лише коротко згадаю про нашу мандрівку вгору по широкій, каламутній, ледачій Амазонці — подорож, здійснену на кораблі, що майже не поступається за розміром тому, яким ми перетнули Атлантичний океан.

Після багатьох днів шляху наша група висадилася в місті Манаос, за проходом Обідос. Там нам вдалося уникнути вельми сумнівних принад місцевого готелю завдяки люб'язності пана Шортмена, представника Британсько-Бразильської торгової компанії. Ми прожили в його гостинній фазенді до терміну, зазначеному на конверті, який передав нам професор Челленджер. Перш ніж приступити до опису несподіваних подій цього дня, мені хотілося б дещо докладніше охарактеризувати моїх товаришів і тих, кого ми завербували в Південній Америці для обслуги нашої експедиції. Пишу дуже відверто та покладаюся на властивий вам такт, пане МакАрдл, бо до публікації цей матеріал пройде через ваші руки.

Наукові заслуги професора Саммерлі занадто добре відомі — про них немає потреби згадувати. Він виявився набагато пристосованішим до такої важкої експедиції, ніж могло здатися на перший погляд. Його худе, жилаве тіло не знає втоми, а суха, глузлива і часом украй недружня манера залишається незмінною за будь-яких обставин. Незважаючи на свої шістдесят п'ять років, він жодного разу не поскаржився на труднощі, з якими нам часто доводилося стикатися. Спочатку я боявся, що професор Саммерлі виявиться непосильним тягарем для нас, але, як з'ясувалося пізніше, його витривалість нітрохи не поступається моїй. Саммерлі — людина жовчна, великий скептик. Він не вважає за потрібне приховувати своєї твердої впевненості, що Челленджер — шарлатан найчистішої води і що наша божевільна, небезпечна витівка не принесе нам нічого, крім розчарування в Південній Америці та глузування в Англії. Професор Саммерлі не переставав торочити нам це всю дорогу від Саутгемптона до Манаса, кривлячись і трясучи своєї ріденькою цапиною борідкою.

Коли ми висадилися, його трохи втішили пишність і багатство світу пернатих і комах Південної Америки, бо він відданий науці всією душею. Тепер професор Саммерлі з раннього ранку гонить по лісі з мисливською рушницею і сачком на метеликів, а вечорами препарує здобуті екземпляри. З властивих йому дивацтв зазначу повсякчасну недбалість у догляді за собою, цілковиту байдужість до своєї зовнішності, неймовірну неухважність і пристрасність до короткої пінкової люльки, яку майже не виймає з рота. Замолоду професор брав участь у кількох наукових експе-

диціях (наприклад, побував із Робертсоном у Папуа), і тому до кочового життя йому не звикати.

У лорда Джона Рокстона є щось спільне з професором Саммерлі, але, по суті, вони пряма протилежність один одному. Хоча лорд Джон років на двадцять молодший, його тіло таке ж сухорляве та кістляве. Пригадую, що докладно описав його зовнішність у тій частині моєї розповіді, яка залишилася в Лондоні. Він дуже охайний, стежить за собою, одягнений зазвичай у біле, носить високі коричневі черевики на шнурівках і голиться щонайменше раз на день. Як майже кожна людина дії, лорд Джон не марнує слів і часто замислюється, але на звернені до нього питання відповідає негайно й охоче бере участь у спільній бесіді, присмачуючи її уривчастими, напівсерйозними-напівжартівливими репліками. Його знання різних країн та особливо Південної Америки просто вражають своєю широтою, а що стосується нашої експедиції, то він усім серцем вірить у її успіх, не бентежачись від глузувань професора Саммерлі. Голос у лорда Рокстона м'який, манери спокійні, але його мерехтливі блакитні очі свідчать про те, що їхній власник здатен оскаженіти і приймати безжальні рішення, а його звична стриманість лише підкреслює, наскільки небезпечним може бути цей чоловік у хвилини гніву. Він не любить поширюватися про свої поїздки до Бразилії та Перу, й я навіть уявити собі не міг, що поява шляхтича так схвилює тубільців, котрі населяють береги Амазонки. Ці люди бачать у ньому поборника своїх прав і надійного захисника. Навколо подвигів Рудого Вождя, як його тут називають, вже склалися легенди, але з мене було досить

і фактів, про які я поступово дізнавався, — вони вражали неабияк.

Наприклад, з'ясувалося, що кілька років тому лорд Джон опинився на «нічій землі», існування якої пояснюється неточністю кордонів між Перу, Бразилією та Колумбією. На цьому величезному просторі густо росте каучукове дерево, що принесло тубільцям, як і в Конго, не менше зла, ніж підневільна праця на Дар'єнських срібляних рудниках у часи панування іспанців. Купка негідників-метисів заволоділа всією цією місциною, озброїла тих індіанців, котрі погодилися надавати їм підтримку, а інших обернула на рабів і, погрожуючи нелюдськими тортурами, змушувала рубати каучукові дерева та сплавляти їх униз річкою до Парі.

Лорд Джон Рокстон спробував було заступитися за нещасних, але не добився нічого, крім погроз та образ. Тоді він за всіма правилами оголосив війну ватажкові продавців живого товару, такому собі Педро Лопесу, зібрав рабів-утікачів, озброїв їх і почав військові дії, які закінчилися тим, що нелюд-метис загинув від його кулі, а очолювана ним система рабства була знищена.

Тому не дивно, що цей рудоволосий чоловік із оксамитовим голосом і невимушеними манерами прикував до себе загальну увагу на берегах великої південноамериканської річки. Втім, почуття, які він збурював, були, як і логічно було очікувати, різні, адже тубільці відчували до нього вдячність, а їхні колишні поневолювачі — ненависть. Кілька місяців, проведених у Бразилії, не минули для лорда Рокстона даремно: він вільно опанував місцеву говірку, що складається на одну третину з португальських слів і на дві третини — з індіанських.

Я вже згадував, що лорд Джон Рокстон буквально мав рив Південною Америкою. Він захоплювався, коли розповідав про неї, і його захоплення було заразливим, адже навіть у такого невігласа, як я, прокинувся інтерес до цього континенту. Як би мені хотілося передати красу його оповідок, в яких точно знання настільки тісно перепліталися з проявами палкої фантазії, що навіть професор Саммерлі уважно їх слухав і скептична усмішка поступово збігала з його худі, довгої мармизи! Лорд Джон розповідав нам історію величної річки — Амазонки. Її дослідили ще перші завойовники, пропливши нею від одного кінця материка до іншого, і все ж водойма досі приховувала багато таємниць за своєю вузькою та вічно мінливою береговою лінією.

— Що там, на тому боці? — вигукував лорд Джон, вказуючи на північ. — Болота та непрохідні джунглі. Хтозна, що в них таїться? А там, на південь від болотяних заростей, де ще не ступала нога білої людини? Невідоме оточує нас звідусіль. Хто може знати напевно, чого слід чекати за цією вузькою прибережною лінією? Чи можна бути певним, що старий Челленджер не мав рації?

Професор Саммерлі розцінював такі слова як прямий виклик; уперта посмішка знову з'являлася на його обличчі, вчений іронічно хитав головою, пускав клуби диму з люльки і жодним словом не порушував зловорожої мовчанки.

Але годі згадувати двох моїх білих супутників — їхній характер і недоліки, так само, як і мої власні, проявляться у майбутньому. Розповім краще про людей, котрі, можливо, будуть відігравати важливу роль у прийдешніх подіях.

Почнемо з велета-негра на ім'я Замбо. Це чорний геркулес, працьовитий, як кінь, і наділений приблизно таким же інтелектом. Ми взяли його на роботу в Парі за рекомендацією пароплавної компанії, на кораблях якої він навчився сяк-так спілкуватися англійською.

Там же, в Парі, ми завербували двох метисів, котрі сплавляли в місто червоне дерево з верхів'їв Амазонки. Їх звали Гомес і Мануель. Обоє були смагляві, бородаті та люті на вигляд, а їхній спритності та силі могла б позаздрити навіть пантера. Гомес і Мануель усе своє життя прожили в горішній частині басейну Амазонки, яку ми сподівалися дослідити, саме ця обставина й спонукала лорда Джона взяти їх. В одного з метисів, Гомеса, була ще й та перевага, що він бездоганно знав англійську. Ці люди погодилися прислужувати нам — куховарити, гребти й узагалі робити все, що буде потрібно, за платню п'ятнадцять доларів на місяць. Крім них, ми найняли трьох болівійських індіанців племені мойо, представники якого відомі серед інших прирічкових племен як управні рибалки та веслярі. Старшого з них ми так і називали — Мойо, а двоє інших отримали імена Хосе і Фердинанд. Отже, троє білих, двійко метисів, один негр і троє індіанців — ось і весь склад нашої маленької експедиції, яка чекала в Манаосі подальших інструкцій, аби вирушити в дорогу та здійснити призначену їй таку незвичайну місію.

Нарешті минув марудний тиждень і настав довгоочікуваний день і година. Уявіть собі напівтемну вітальню фазенди Сант-Ігнасіо, розташованої за дві милі від міста Манаос. За спущеними фіранками сліпуче сяяло сонце, що відливало міддю, тіні від пальм чорніли на світлі так

само чітко, як і самі пальми. Не було ні найменшого вітерцю, в повітрі стояло неугавне дзижчання комах, і до цього тропічного різноголосого хору додавався густий бас бджіл і пронизливий фальцет москітів. Позаду веранди починався невеликий, обнесений кактусовою огорожею сад із квітучими кущами, над якими, як іскри на сонці, пурхали великі блакитні метелики та крихітні колібрі.

Ми сиділи за очеретяним столом, на якому лежав запечатаний конверт. На ньому нерівним почерком професора Челленджера було надряпано наступне: *«Інструкція лорду Джону Рокстону та його супутникам. Відкрити в місті Манаос 15 липня рівно о 12-й годині дня»*.

Лорд Джон поклав годинника на стіл поруч із собою.

— Ще сім хвилин, — заявив він. — Дідок дуже пунктуальний.

Професор Саммерлі криво всміхнувся і простягнув до конверта свою худу руку.

— Мені здається, байдуже, коли відкрити, зараз чи через сім хвилин, — зауважив він. — Це все те ж шарлатанство та кривляння, якими, на жаль, уславився автор листа.

— Ні, якщо грати, то за всіма правилами, — заперечив лорд Джон. — Парадом командує старигань Челленджер, і нас занесло сюди за його милістю. З нашого боку буде просто непристойно, якщо ми ретельно не виконаємо його розпоряджень.

— Бозна-що! — розсердився професор. — Мене і в Лондоні це обурювало, а чим далі, тим стає гірше і нестерпніше! Не знаю, що там у цьому конверті, але якщо немає дуже докладного маршруту, я сяду на перший же паро-

плав і спробую ще застати «Болівію» в Парі. Зрештою, у мене знайдеться важливіша робота, ніж викривати марення якогось маніяка. Ну, Рокстоне, тепер уже час.

— Авжеж, час минув, — погодився лорд Джон. — Можна діяти.

Він розкрив конверт складаним ножем, вийняв звідти складений навпіл аркуш паперу, обережно розправив його і поклав на стіл. Він був чистісіньким. Лорд Джон перегорнув аркуш на інший бік. Там також нічого не було. Ми розгублено Perezирнулися і нас аж заціпило, але важку тишу раптом порушив зневажливий регіт професора Саммерлі.

— Це ж щиросердне зізнання! — вигукнув він. — Що ще вам треба? Чоловік особисто підтвердив власне шахрайство. Нам залишається лише повернутися додому і привселюдно назвати його нахабним брехуном, ким він і є насправді.

— Симпатичне чорнило! — вирвалося у мене.

— Навряд чи, — відповів лорд Рокстон, підіймаючи папір проти світла. — Ні, любий юначе, нема чого себе дурити. Можу закластися на що завгодно, що на цьому аркуші нічого не було написано.

— Дозвольте увійти? — прогудів чийсь голос із веранди.

Приземкувата постать з'явилася в освітленій проїмці двері. Цей голос! Ця непомірна ширина плечей! Ми дружно зойкнули та посхоплювалися, коли перед нами в безглуздому дитячому солом'яному брилі з барвистою стрічкою, в парусинових черевиках, носачи яких при кожному кроці повертав у різні боки, виріс Челленджер власною персоною. Він зупинився на яскравому світлі, встроимив

руки в кишені куртки, випнув уперед свою розкішну ассірійську бороду та спрямував на нас зухвалий погляд з-під примружених повік.

— Все ж довелося спізнитися на кілька хвилин, — мовив він, виймаючи з кишені годинника. — Вручаючи вам цей конверт, зізнаюся, не розраховував, що ви його взагалі розкриєте, оскільки із самого початку вирішив долучитися до вас раніше за зазначену годину. Винуватці цієї прикрої затримки — бовдур лоцман і мілина, яка настільки недоречно трапилася на нашому шляху. Боюся, що я мимоволі надав моєму колезі професорові Саммерлі гарну причину познущатися наді мною.

— Маю вам сказати, сер, — з доволі суворою інтонацією зронив лорд Джон, — що ваш приїзд дещо полегшує неприємне становище, яке виникло, бо ми вже було вирішили, що наша експедиція підійшла до передчасного кінця. Проте відмовляюся розуміти, що змусило вас вдатися до таких дивних жартів.

Замість відповіді професор Челленджер підійшов до столу, привітався за руку зі мною і з лордом Джоном, відважив образливо церемонний уклін професору Саммерлі й опустився в плетене крісло, яке скрипнуло й аж затремтіло під його вагою.

— У вас усе готово, щоб рушати в дорогу? — спитав він.

— Можна їхати хоч завтра.

— Так і зробимо. Тепер вам не знадобиться якихось мап, ніяких вказівок — я сам буду вашим провідником, цінуйте це! Я із самого початку вирішив очолити експедицію, і ви переконаєтесь, що жодна, навіть найдокладні-

ша мапа не замінить вам мого досвіду і мого керівництва. Що ж стосується цих невинних хитрощів із конвертом, то якби я заздалегідь посвятив вас у свої плани, мені довелося б відбиватися від ваших наполегливих прохань їхати сюди вкупі.

— Від мене ви б цього не дочекалися, сер! — у запалі вигукнув професор Саммерлі. — Хіба лише якщо б на всьому Атлантичному океані не знайшлося іншого пароплава!

Челленджер лише махнув у його бік волохатою ручиською.

— Здоровий глузд підкаже вам, що я керувався правильними міркуваннями. Мені треба було зберегти за собою свободу дій, із тим, аби з'явитися тут тієї миті, коли моя присутність виявиться необхідною. Ця мить настала. Тепер ваша доля в надійних руках. Ви дістанетесь куди треба. Відтепер керувати експедицією буду я. Прошу вас закінчити за сьогоднішній день усі приготування, щоб завтра вдосвіта ми могли знятися з місця. Мій час дуже цінний, ваш також, хоч і меншою мірою. Тому пропоную якомога швидше пройти весь шлях, а в його кінці я покажу вам те, заради чого ви сюди приїхали.

Лорд Джон Рокстон уже кілька днів тому зафрахтував великий паровий катер «Есмеральда», на якому ми мали податися вгору Амазонкою. Пора року не відігравала жодної ролі при відправці нашої експедиції, позаяк температура тут тримається в межах сімдесяти п'яти — дев'яноста градусів за Фаренгейтом як узимку, так і влітку. Інша річ — сезон дощів: він триває з грудня по травень, і вода в річці поступово піднімається, досягаючи сорока футів

понад звичайного рівня. Амазонка виходить із берегів, заливає величезні простори, перетворюючи велику ділянку (її місцева назва Гапо) в суцільне багно, яким якщо піти пішки, то загрузнеш, а на човні не пройдеш через мілководдя. До червня вода починає спадати, а в жовтні або листопаді її рівень досягає найнижчої точки. Відправка нашої експедиції збігалася саме з тим періодом, коли велична річка з усіма її притоками тримається більш-менш у своїх берегах.

Течія в Амазонці не надто стрімка, адже ухил її руслу не перевищує восьми дюймів на милю. Навряд чи є на світі річка, зручніша для навігації. Тут переважають південно-східні вихори, і до кордону з Перу вітрильники добираються хутко, а назад пливуть униз за течією. Що стосується нашої «Есмеральди», то її хода завдяки прекрасній машинерії не залежала від ледачої річки, і ми рухалися з такою швидкістю, наче це була не Амазонка, а застояний ставок.

Перші три дні наш катер тримав курс на північний захід, угору за течією. Хоча гирло Амазонки лежить від цих місцин на відстані кількох тисяч миль, вона настільки тут широка, що з середини річки обидва береги здаються ледве помітною лінією десь біля самого виднокраю. На четвертий день після нашого відплиття з Манаосу ми звернули в одну з приток, яка в гирлі майже не поступається шириною самій Амазонці, але небавом почала швидко звужуватися. Минуло ще два дні, і ми підійшли до якогось індіанського селища, де професор запропонував нам висадитися, а «Есмеральду» відправив назад до Манаосу. Незабаром почнуться пороги, пояснив він, і катеру тут не

пройти. По-секрету ж додав, що ми наблизилися до підступів до невідомої країни, отже, чим менше люду знати-ме нашу таємницю, тим краще. З цією ж метою він узяв із кожного з нас чесне слово, що ми не опублікуємо і не розголосимо докладної інформації про географічне розташування того місця, яке є метою нашої експедиції, а всіх слуг змусив урочисто заприсягтися в дотриманні таємниці. Все це змушує мене до певної стриманості у викладі подій, тому попереджаю читачів, що на тих мапах чи кресленнях, які, можливо, доведеться докласти до моєї розповіді, буде правильним лише взаємне розташування окремих місць, але не їхні координати, отже, користуватися цими даними для того, щоб проникнути в невідому країну, — марна справа. Хоч би чим керувався професор Челленджер, настільки ревно зберігаючи свою таємницю, ми не могли не коритися йому, бо він справді був здатен швидше зірвати експедицію, ніж хоча б на йоту відступити від виставлених нам умов.

2 серпня ми попрощалися з «Есмеральдою», тим самим обірвавши останню ланку, що сполучала нас із звичним світом. За чотири дні, які минули з того часу, професор позичив у індіанців двоє великих човнів, таких легких (вони були зроблені зі звіриних шкур, натягнутих на бамбуковий каркас), що в разі потреби ми могли б перетягувати їх на руках. У ці човни ми завантажили все наше спорядження, а як додаткових веслярів найняли іще двох індіанців, котрих звали Етака й Іпету, здається, тих самих, котрі супроводжували професора Челленджера в його першій мандрівці. Обое, мабуть, не тямалися від жаху, коли їм запропонували знову податися в ті краї, але в по-

буті індіанців вождь досі користується патріархальною владою, й якщо якась угода йому здається вигідною, його одноплемінникам вагатися зась.

Отже, завтра ми зникнемо у безвісті. Першу свою кореспонденцію я відправлю з попутним човном, і, можливо, для тих, хто цікавиться нашою долею, ця звістка про нас стане останньою. Посилаю її на ваше ім'я, любий пане МакАрдл, як ми і домовлялися. Скорочуйте, правте мої листи, коротко кажучи, робіть із ними все, що вважатимете за потрібне, бо покладаюся на властивий вам такт.

Судячи з упертої впевненості нашого ватажка, він має намір довести свою правоту на ділі, і я усупереч наполегливому скептицизму професора Саммерлі не сумніваюся, що ми справді опинилися напередодні величких і вражаючих подій.

Розділ 8

НА ПІДСТУПАХ ДО НОВОГО СВІТУ

Нехай наші друзі на батьківщині порадіють разом із нами — ми дісталися мети своєї подорожі і тепер можемо сказати, що твердження професора можна буде перевірити. Правда, на плато наша експедиція ще не підіймалася, але воно тут, перед нами, і при його вигляді навіть професор Саммерлі дещо змирився в душі. Він, звісно, не припускає й думки, що його суперник має слухність, але сперечатися став менше і здебільшого зберігає насторожену мовчанку.

Однак повернуся назад і продовжу свою розповідь із того місця, на якому зупинився. Ми відсилаємо назад одного з індіанців, котрий дуже поранив руку, й я відправлю листа з ним, але чи дійде він колись за призначенням, дуже в цьому сумніваюся.

Останній мій запис був зроблений того дня, коли ми намірялися покинути індіанське селище, до якого нас доправила «Есмеральда». Цього разу доводиться починати з неприємного, позаяк того вечора між двома членами нашої групи сталася перша серйозна сварка, що мало не закінчилася трагічно. Постійні сутички між професорами, певна річ, не враховуються. Я вже писав про нашого метиса Гомеса, котрий балакає англійською. Він чудовий пра-

цівник, дуже сумлінний, але страждає хворобливою цікавістю — хобою, властивою більшості людей. Останнього вечора перед від'їздом із селища Гомес, либонь, сховався десь біля хатини, в якій ми обмірковували наші плани, і став підслуховувати. Велетень Замбо відданий нам, як собака, і до того ж ненавидить метисів, як і всі представники його раси, схопив шалапуту і притягнув до хижі. Гомес махнув ножем і зарізав би негра, якби той, маючи реально неймовірну силу, не зумів обеззброїти його однією рукою. Ми висварили їх обох, змусили потиснути навзаєм руки і сподіваємося, що цим проблема вичерпається. Що ж стосується ворожнечі між нашими двома вченими мужами, то вона не лише не вщухає, але розгорається все дужче і запекліше. Челленджер, маю зізнатися, поводить ся вкрай зухвало, а злий язик Саммерлі жодною мірою не сприяє їхньому примиренню. Наприклад, учора Челленджер заявив, що не любить гуляти по набережній Темзи — йому, бачте, сумно споглядати на той останній притулок, що його чекає. У професора немає ні найменших сумнівів, що його прах буде покоїтися в Вестмінстерському абатстві. Саммерлі відповів kwasною посмішкою і мовив:

— Наскільки я знаю, Мілбенкську в'язницю вже зруйнували.

Величезна зарозумілість Челленджера не дозволяє йому ображатися на такі шпильки, тому він лише всміхнувся в бороду і промовив поблажливим тоном, немов звертаючись до малюка:

— Справді, справді!

За розумом і рівнем знань ці двоє чоловіків можуть зайняти місце в першому ряду світил науки, але насправ-

ді вони зовсім як діти. Один — сухенький, буркотливий, інший — огрядний і владний. Розум, воля, душа... Чим більше пізнаєш життя, тим ясніше усвідомлюєш, як часто одне не відповідає іншому!

Наступного дня після описаної події ми вирушили в до-рогу, і цю дату можна вважати початком нашої чудової експедиції. Все спорядження комфортно помістилося в двох човнах, а ми самі розбилися на дві групи, по шість осіб у кожній, причому в інтересах загального спокою професорів розсадили по різних пірогах. Я сів із Челленджером, котрий перебував у стані безмовного екстазу й усім своїм виглядом випромінював задоволення. Але мені вже доводилося спостерігати його в іншому гуморі, й я щомиті був готовий почувти грім серед ясного неба. З цією людиною ніколи не можна почуватися спокійним, зате в його товаристві не занудьгуєш, бо він весь час змушує тебе тремтіти в очікуванні раптового вибуху його бурхливого темпераменту.

Два дні ми підіймалися вгору широкою річкою, вода в якій була темна, але така прозора, що крізь неї виднілося дно. Такою є половина всіх приток Амазонки, в інших же вода мутно-білого кольору, бо все залежить від місцевості, по якій вони протікають: там, де є рослинний перегній, вода в річках прозора, а в глинистому ґрунті вона замутна. Пороги нам зустрілися двічі, й обидва рази ми робили обхід на півмилі, перетягуючи все своє майно на руках. Ліс по обох берегах був вікової давнини, а через такий легше пробиратися, ніж крізь густу поросль чагарнику, тому наша поклажа не завдавала нам особливих незручностей. Мені ніколи не забути відчуття урочистої таємниці, яку я відчув у цих лісах. Корінний городянин не

може навіть уявити собі таких могутніх дерев, що майже на недосяжній для погляду висоті сплітають готичні стріли гілок у суцільний зелений намет, крізь який лише подекуди, пронизуючи на мить золотом цю урочисту темряву, пробивається сонячне проміння. Густиий м'який килим торішнього листя глушив наші кроки. Ми йшли, охоплені таким благоговінням, яке відчуваєш хіба лише під похмурим склепінням Вестмінстерського абатства, і навіть професор Челленджер стишив свій гучний бас до шепоту. Якби я був тут сам, то ніколи б не дізнався назв цих гігантських дерев, але наші вчені інколи нам показували кедри, величезні тополі, червоні дерева і безліч інших порід, завдяки великій кількості яких цей континент став для людини головним постачальником тих дарів природи, що стосуються рослинного світу, тоді як його тваринний світ у край бідний.

На темних стовбурах палали яскраві орхідеї та лишайники, що вражали своєю барвою, а коли випадковий промінь сонця падав на золоту аламанду¹, яскраво-червоні зірки жаксонії або густо-сині грона іпомеї², здавалося, що так буває хіба в казці. Все живе в цих дрімучих лісах тягнеться догори, до світла, бо без нього — смерть. Кожен паросток, навіть найслабший, пробивається все вище і вище, обплітаючись навколо своїх потужніших і стрімкіших побратимів. Повзучі рослини досягають тут жахливих розмірів, а ті, яким, на думку європейця, ніби й не годиться витися, мимоволі осягають це мистецтво, аби вирватися з густого

¹ *Аламанда* — рід рослин родини барвінкових.

² *Іпомея* — рід квіткових рослин, що нараховує 306 видів, є найбільшим родом родини берізкових.

мороку. Наприклад, я бачив, як звичайна кропива, жасмин і навіть пальма ясітара обмотували стовбури кедрів, пробираючись до самих їхніх вершечків.

Унизу, під величним склепінням зелені, не було чутно ні шереху, ні писку, але десь високо над нашими головами відбувався невпинний рух. Там у променях сонця тулився цілий світ змій, мавп, птахів і лінивців, які, ймовірно, здивовано витріщалися на крихітні людські постаті, які пробираються вниз, на самому дні цієї наповненої таємничим мороком безодні.

На світанку і при заході сонця лісові хащі гуділи дружним завиванням мавп-реунів і пронизливим щебетом довгохвостих папуг, але в спекотні години ми чули лише дзижчання комах, що нагадує віддалений гул прибою, і більше нічого... Ніщо не порушувало урочистої величі цієї колони стовбурів, що ховаються вершинами в темряві, яка нависала над нами. Лише раз у густому затінку під деревами незграбно прошкандибав якийсь клишоногий звір — чи то мурахоїд, чи то ведмідь. Це була єдина ознака того, що в лісах Амазонки живе пересувається і по землі.

А тим часом певні інші ознаки свідчили і про присутність людини в цих таємничих нетрях — людини, котра перебувала не так далеко від нас. На третій день ми почули якийсь дивний ритмічний гул, який то затихає, то знову струшує повітря своїм урочистим гуркотом, і так весь ранок. Коли цей гул уперше долинув до нас, човни пливли на відстані кількох ярдів один від одного. Індіанці завмерли, наче перетворившись у бронзові скульптури, а на їхніх обличчях був написаний жах.

— Що це? — спитав я.

— Барабани, — недбало відповів лорд Джон. — Бойові барабани. Мені вже доводилося їх чути.

— Атож, сер, це бойові барабани, — підтвердив метис Гомес. — Індіанці — злий народ. Вони стежать за нами. Індіанці хочуть вбити нас.

— Яким це чином вони примудрилися нас вистежити? — поцікавився я, вдивляючись у темну, нерухому гущавину.

Метис стенов плечима:

— Індіанці все вміють. Вони стежать за нами. Так завжди буває. Барабани перемовляються між собою. Індіанці хочуть нас убити.

До полудня (в моєму нотатнику зазначено, що це було у вівторок 8 серпня) гул із щонайменше шести-семи барабанів оточував нас із усіх боків. Вони то частішали ритм, то сповільнювали. Ось десь на сході почувся чіткий, уривчастий дріб... пауза... густий гул звідкілясь із півночі. Цей безперервний гуркіт звучав майже як запитання та відповіді. У ньому було щось грізне, що неймовірно діяло на нерви. Він зливався в слова — ті самі, які не переставав повторювати наш метис: «Вб'ємо... вб'ємо...» У мовчазному лісі не було ні найменшого руху. Темна завіса зелені дихала спокоєм і миром, властивим винятково природі, але крізь неї без упину мчала одна і та ж звістка, яку посилав нам побратим-чоловік. «Вб'ємо», — промовляли ті, хто був на сході. «Вб'ємо», — відповідали їм із півночі.

Барабани гуркотіли та перешіптувалися весь день, і загроза, що звучала в їхніх голосах, відбивалася жахом на

обличчях наших кольорових супутників. Навіть сміливий, хвалькуватий метис, вочевидь, боявся. Зате того ж дня у мене з'явилася нагода переконатися, що Саммерлі та Челленджер володіють вищою мужністю — мужністю освіченого розуму. З такою ж відвагою тримався Дарвін серед гаучо Аргентини і Воллес — серед малайських мисливців за черепами. Так уже уклала милостива природа: людина не може думати про дві речі водночас, і там, де промовляє наукова допитливість, місця для особистих міркувань не залишається.

Обоє професорів не пропускали жодної птахи на льоту, жодного кущика на березі й іноді поновлювали запеклу суперечку, не помічаючи таємничого грізного гуркоту. Саммерлі, як і раніше, огризався на Челленджера, котрий за своєю звичкою гудів басом, але ні той, ні інший не вважали за потрібне хоча б одним словом обмовитися про барабани індіанців, нібито все це відбувалося в курильній клубу Королівського товариства на Сент-Джеймс-стріт. Вони лише раз удостоїли індіанців своєю увагою.

— Канібали племені міранха, а може, й амаюака, — заявив Челленджер, тицьнувши великим пальцем у бік лісу, звідки лунав гуркіт барабанів.

— Згоден, сер, — відповів Саммерлі, — і, як всі тутешні племена, вони належать до монголоїдної раси, а мова у них полісинтетична.

— Ще б пак, полісинтетична, — поблажливо погодився Челленджер. — Наскільки я знаю, інших мов на цьому континенті не існує. Маю записаними понад сотню різних діалектів. Але щодо монголоїдної раси, то в цьому дуже сумніваюся.

— А здавалося б, достатньо лише поверхневого знайомства з порівняльною анатомією, щоб визнати цю теорію правильною, — уїдливо зауважив Саммерлі.

Челленджер із войовничим запалом випнув підборіддя вперед. Криси солом'яного бриля та борода — ось і все, що залишилося нашим поглядам.

— Маєте рацію, сер, поверхнєве знайомство нічого іншого дати не може. Але глибокі знання змушують робити й інші висновки.

Вони злісно їли один одного очима, а в цей час по джунглях ледве чутним шепотом линув відгомін: «Уб'ємо... уб'ємо... уб'ємо...»

Увечері ми вивели човни на середину річки, пристосували замість якорів важке каміння і приготувалися до можливого нападу. Однак ніч минула спокійно, і на світанку ми рушили далі під затихаючий удалині барабанний дріб. Близько третьої години дня нам перегородили шлях високі пороги, що тяглися милі на півтори, ті самі, на яких професор Челленджер зазнав аварії під час його першої експедиції.

Зізнаюся, що вигляд цих порогів підбадьорив мене: це було перше, хоч і слабке підтвердження достовірності оповідок Челленджера.

Індіанці перенесли кризь густий чагарник спочатку човни, потім спорядження, а ми, четверо білих, із гвинтівками в руках йшли ланцюжком, прикриваючи їх від тієї небезпеки, яка могла з'явитися з лісу. До вечора наш загін щасливо оминув пороги, піднявся миль на десять угору річкою та зупинився на нічліг. За моїми приблизними підрахунками, до цього часу Амазонка була вже щонайменше на сотні миль позаду нас.

Рано-вранці наступного дня сталися важливі події. Професор Челленджер із самого світанку вдивлявся в обидва береги, явно чимось стурбований. Але ось він радісно вигукнув і показав на дерево, що низько нависло над водою.

— Як гадаєте, що це? — спитав він.

— Пальма асаї, звісно, — пхикнув Саммерлі.

— Правильно. І ця ж пальма слугувала мені головною прикметою. Ще з півмилі вгору на тому березі, і ми підійдемо до прихованого в гущавині проходу. Деревя стоять там суцільною стіною, а за ними криється таємниця. Он бачите — темний чагарник змінюється світло-зеленим очеретом. Там серед високих тополь і є потаємні двері в невідому країну. Зараз ви самі в усьому переконаєтесь. Ну, вперед!

І справді, нам залишалося лише дивуватися. Підпливши до того місця, де починалися зарості світло-зеленого очерету, ми врзалися в них, потім ярдів сто вели обидва човни, відштовхуючись від берега жердинами, і нарешті ввійшли в тиху неглибоку річку з піщаним дном, що виднілося крізь прозору воду. Її вузькі береги були одягнені в пишну зелень.

Той, хто не помітив би, що замість густого чагарника тут росте очерет, ніколи б не здогадався про існування цієї річки та чарівного царства, що відкривалося за нею.

Атож, це було справді чарівне царство! Таку пишноту може намалювати лише найбурхливіша фантазія. Густі гілки спліталися у нас над головою, утворюючи природний зелений дах, а крізь цей живий тунель струменіла прозора-зелена річка. Прекрасна сама по собі, вона здавалася ще дивовижнішою за ті химерні відблиски, які кидало на неї пом'якшене зеленню яскраве сонячне проміння. Чиста, як кришталь, нерухома, як дзеркало, зелена біля берегів, як

айсберг, водна гладь виблискувала крізь різьблену арку
листя, відгукуючись брижами під ударами наших весел. Це
був шлях, гідний країни див, у яку він вів.

Тепер індіанців не було чути, зате тварини стали трап-
лятися частіше, й їхня довірливість свідчила про те, що
вони ще не зустрічалися з мисливцем. Пухнасті оксамито-
во-чорні мавпочки із сліпучо-білими іклами та лукавими
очима проводжали нас пронизливою тріскотною. Іноді з
важким сплеском кидався з берега у воду кайман. Одного
разу огрядний тапір визирнув із кущів, постояв хвилину і
почалапав у гущавину. Потім серед дерев майнуло гнучке
тіло великої пуми; вона обернулася на ходу, і через руде
плече на нас блиснули повні ненависті зелені очі. Птахів
тут було безліч, особливо болотних. На кожному стовбурі,
що навис над водою, зграйками сиділи ібіси, чаплі, леле-
ки — блакитні, яскраво-червоні, білі, а кришталево чиста
вода так і кишіла рибою всіх кольорів веселки.

Ми пливли по цьому золотисто-зеленому тунелю три
дні. Споглядаючи у далечінь, важко було відрізнити, де
закінчується зелена вода і де починається зелений вид-
нокрай над нею. Ніщо не порушувало глибокий спокій
цієї річки, слідів людини тут не було.

— Індіанців немає. Вони бояться Курупурі, — пояс-
нив якось Гомес.

— Курупурі — це лісовий дух, — витлумачив лорд
Джон. — Тут цим ім'ям називають усе, що має в собі зло.
Бідолахи тубільці бояться навіть зазірнути сюди — їм
здається, ніби в цих місцях таїться щось страшне.

На третій день нам стало ясно, що з човнами треба про-
щатися: річка починала швидко міліти, вони інколи шкря-

бали днищем об пісок. Ми таки витягли піроги з води і розмістилися на ніч у прибережному чагарнику. Вранці лорд Джон і я пройшли милі зо дві лісом паралельно до річки і, переконавшись, що вона міліє все більше і більше, повернулися з цією звісткою до професора Челленджера, тим самим підтвердивши його гіпотезу, що ми досягли крайньої точки, далі за яку на човнах іти не можна. Тоді ми витягли їх ще вище на берег, сховали в кущах і зробили на сусідньому дереві зарубку, щоб знайти свою схованку на зворотному шляху. Потім, розподіливши між собою багаж — гвинтівки, набої, провізію, ковдри, намет та інший скарб, — закинули тюки на плечі і знову подалися в дорогу, останній етап якої обіцяв нам набагато більше труднощів, ніж початок.

Цей виступ, на жаль, затьмарила сутичка між нашими двома когутами. Приєднавшись до нас, Челленджер одразу ж узяв експедицію під своє командування, за явним невдоволенням Саммерлі. І того ж дня, як тільки Челленджер віддав наказ своєму колезі (нести барометр-анероїд, нічого більше), стався вибух.

— Дозвольте спитати, сер, — із грізним спокоєм промовив Саммерлі, — чого це ви тут командуєте?

Челленджер раптом спаленів і весь аж найжачився:

— Бо я начальник експедиції, професоре Саммерлі!

— Змушений заявити, сер, що я вас таким не визнаю.

— Он воно як! — Челленджер із якоюсь слонячою грацією відважив йому глузливий уклін. — Тоді, можливо, ви будете ласкаві вказати мені моє місце серед вас?

— Будь ласка, сер. Ви — особа, слова котрої взяли під сумнів, а ми — члени комісії, створеної для того, щоб перевірити вашу інформацію. Ви йдете зі своїми суддями, сер!

— Хай йому грець! — вигукнув Челленджер, сідаючи на перевернутий човен. — У такому разі будьте ласкаві йти своїм шляхом, а я не кваплячись почимчикую за вами. Позаяк не я очолюю цю експедицію, то мені немає потреби йти на її чолі.

Дяка Богу, що в нашому загоні знайшлося двійко при томних людей — лорд Джон і я, — інакше шаленство та гарячка наших учених мужів призвели б до того, що ми повернулися б до Лондона з порожніми руками. Скільки знадобилося суперечок, умовлянь, пояснень, перш ніж ми вгамували їх обох! Нарешті Саммерлі рушив уперед, пихкаючи люлькою та презирливо всміхаючись, а Челленджер бурчав і йшов за ним. На щастя, ми ще за кілька днів до того встигли виявити, що обоє наших мудрагелів за ніщо мають доктора Іллінгворта з Единбурга, і це нас врятувало. Надалі варто нам лише було згадати ім'я шотландського зоолога, як гіпотетична сварка моментально вщухала, і професори укладали тимчасову спілку, щоб дружно обляяти свого спільного суперника.

Дрібочучи вздовж берега, ми скоро виявили, що річка поступово перетворилася на вузький струмочок, а він, своєю чергою, загубився в трясовині, зарослій зеленим губчастим мохом, в який наші ноги западали по коліна. У цьому місці вилися густі хмари москітів і всілякої іншої мошкари, то ж ми з полегшенням ступили нарешті на тверду землю. А зробивши великий гак лісом, обійшли цю родючу багнюку, яка ще довго нагадувала нам про себе органічним гулом комах.

Наступного дня після того, як ми покинули човни, пейзаж різко змінився. Нам доводилося якийсь час рухатися

під гору, лісові хащі помітно рідшали і втрачали свою тропічну пишноту. Величезні дерева, вигодувані мулистим ґрунтом долини Амазонки, поступилися місцем кокосовим і фініковим пальмам, які стояли групами серед густого чагарника. У воглих низинах росли пальми з витонченим спадаючим листям. Ми просувалися, орієнтуючись лише за компасом, і разів зо два між Челленджером і двома індіанцями спалахувала суперечка про вибір шляху, причому обидва рази весь наш загін вважав за краще, як висловився обурений професор, «довіритися оманливому інстинкту первісних дикунів, а не досконалому продукту сучасної європейської культури». На третій день з'ясувалося, що ми мали рацію, віддавши перевагу індіанцям. Челленджер сам упізнав деякі прикмети, що запам'яталися йому з першої мандрівки, а в одному місці ми навіть натрапили на чотири обпалених камені — слід його ж табірної стоянки.

Підйом усе ще тривав; два дні витратили на те, щоб подолати засіяну валунами гору. Рослинність знову змінилася, і від колишньої тропічної розкоші тут залишалися лише пальми «слонова кістка» та безліч чудових орхідей, серед яких я навчився розпізнавати рідкісну *Nuttoma Vexillaria*, рожеві й яскраво-червоні квіти чудової каттлеї й одонтоглосум. В ущелинах пагорба дзюрчали по дрібному камінні струмочки, затінені заростями папороті. На ніч ми зазвичай розташовувалися серед валунів на березі якогось затону, де зграями метушилися рибки із синювато-чорними спинками на кшталт нашої англійської форелі, що слугували нам смачною стравою на вечерю.

На дев'ятий день нашого шляху, коли ми пройшли, за моїми підрахунками, близько ста двадцяти миль від того

місця, де були сховані човни, ліс зовсім здрібнів і малопомалу перейшов у чагарник. Відтак кущі змінили безкраї бамбукові зарості, настільки густі, що нам доводилося прорубувати в них шлях ножами й індіанськими томагавками. На це витратили цілий день, від сьомої години ранку до восьмої вечора, всього з двома короткими привалами на відпочинок. Важко уявити собі одноманітніше й обтяжливіше заняття!

Навіть у просіках мій горизонт обмежувався якимось десятима-дванадцятьма ярдами; весь інший час я бачив перед собою лише спину лорда Джона в білій парусиновій сорочці та по боках, майже впритул, — жовту стіну бамбука. Вузькі, як леза, промінці сонця подекуди пронизували її; через футів п'ятнадцять у нас над головою на тлі яскраво-синього неба гойдалися бамбукові мітли. Не знаю, які тварини заселяли цю гущавину, але ми не раз чули зовсім близько від себе чийось важку ходу. Лорд Джон гадав, що це були гуанако¹ або лами. Тільки до ночі ми вибралися із заростей бамбука і, потомлені за цей день, що здався нам нескінченним, одразу стали табором.

Наступний ранок застав нас уже в дорозі. Краєвид знову став змінюватися. Жовта стіна бамбука чітко виднілася позаду. Перед нами ж стелилася відкрита рівнина, що поросла подекуди деревоподібною папороттю та поступово підіймалася до довгого гребеня, який нагадував своїми обрисами спину кита. Ми перевалили через нього близько полудня та побачили за ним долину, а далі знову пологий укіс, м'яко округлений на горизонті. Тут, у пер-

¹ *Гуанако* — ссавець роду лам родини верблюдових, який вважається пращуром одомашнених лам й альпаки.

шій гряді пагорбів, і сталася одна подія, але наскільки вона виявиться значною, можна буде дізнатися пізніше.

Професор Челленджер ішов попереду разом із двома індіанцями. Аж раптом він зупинився і схвильовано замахав рукою, вказуючи кудись праворуч. Поглянувши в той бік, ми побачили приблизно за милю від нас щось схоже на величезного сірого птаха, який неквапливо махнув крилами, низько та плавно пролетів над самою землею і зник серед дерев.

— Бачили? — радісно вигукнув Челленджер. — Саммерлі, ви бачили?

Його колега, не відриваючись, дивився туди, де зник цей дивний птах.

— Що ж це таке, по-вашому? — спитав він.

— Як що? Птеродактиль!

Саммерлі презирливо засміявся.

— Птеродурня! — сказав він. — Це лелека, звичайнісінький лелека.

Челленджер втратив дар мови від сказу. Замість відповіді він закинув на плечі свій тюк і попрямував далі. Але у лорда Джона, котрий незабаром порівнявся зі мною, вигляд був набагато серйозніший, ніж зазвичай. Він тримав у руках цейсівський бінокль.

— Я все ж устиг його розглянути, — сказав він. — Невпевний на сто відсотків, що це за почвара, але таких птахів я ще в житті не бачив, можу присягнутися в цьому всім своїм досвідом мисливця.

Ось такі були наші справи. Ми справді підійшли до невідомої країни та зупинилися на підступах до загубленого світу, про який не перестає торочити наш керівник?

За моїми нотатками ви знаєте стільки ж, скільки й я. Такі випадки більше не повторювалися, жодних інших важливих подій з нами не сталося.

Отже, мої любі читачі (якщо тільки колись я матиму таких), ви піднялися разом зі мною широкою річкою, проникли крізь очерет у зелений тунель, пройшли схилом серед пальм, здолали зарості бамбуку та спустилися на рівнину, порослу деревоподібною папороттю. Тепер мета нашої подорожі була прямо перед нами.

Переваливши через другу грядку пагорбів, ми побачили вузьку долину, густо зарослу пальмами, а за нею — довгу лінію червонястих скель, яка запам'яталася мені за малюнком в альбомі. Зараз я пишу, але варто мені відірватися від писанини, й ось вона стоїть у мене перед очима: її тотожність із малюнком не викликає сумнівів. Найкоротша відстань між нею та нашою стоянкою не перевищує семи миль, потім вона загинається і зникає в неозорій далечині.

Челленджер із бойовим виглядом походить по табору, як півень. Саммерлі мовчить, але налаштований, як і раніше, скептично. Ще один день, і багато наших сумнівів розвіються. Наразі ж відправляю цього листа з Хосе, котрий поранив собі руку в бамбукових заростях і вимагає, щоб його відпустили. Сподіваюся, що лист все ж потрапить за призначенням. За першої ж можливості напишу ще. До листа додаю приблизний план нашої подорожі в розрахунку на те, що він допоможе вам усвідомити все тут викладене.

Розділ 9

ХТО Б МІГ ТАКЕ ПЕРЕДБАЧИТИ?

Нас спіткало страшне горе. Хто б міг таке передбачити? Тепер не бачу кінця нашим бідам. Можливо, ми приречені залишитися на все життя в цьому загадковому, неприступному місці. Я був настільки вражений тим, що сталося, що досі не можу гарненько втямити сьогодення, не можу й зазирнути вперед, у майбутнє. Перше здається моєму затьмареному мозку жахливим, друге — безпросвітним, як ніч.

Навряд чи хтось іще потрапляв у таке становище. Воно настільки безнадійне, що я навіть не вважаю за потрібне відкривати вам точні координати цього гірського ланцюга і волати до друзів організувати рятувальну операцію. Якщо б така операція й була організована, наша доля, цілком імовірно, вирішиться задовго до прибуття рятувальників до Південної Америки.

Так, ми відрізані від будь-якої допомоги, все одно, як нас занесло б на Місяць. Якщо ж ми вийдемо з честю з цієї халепи, то будемо зобов'язані порядком винятково собі. Трійко моїх супутників — люди непересічні, люди блискучого розуму та непохитної мужності. У цьому, і лише в цьому, вся наша надія. Варто мені глянути на

спокійні обличчя товаришів, і морок навколо мене розсіюється. Наважуся думати, що зовні я тримаюся з таким же спокоєм. Насправді ж мене мордують важкі сумніви.

А тепер дозвольте викласти з усіма подробицями перебіг подій, що призвели до катастрофи.

У своєму останньому звіті я писав, що ми перебуваємо за сім миль від ланцюга червонястих скель, які оперізують кільцем плато, про яке згадував професор Челленджер. Коли наша експедиція підійшла ближче, мені здалося, що професор навіть применшив висоту гір, оскільки в деяких місцях вони сягають принаймні тисячі футів. Впадає у вічі також шаруватість цих скель, мабуть, характерна для базальтових утворень. Щось подібне можна спостерігати на Селісберійських кручах неподалік від Единбурга. Вершина гірського ланцюга вкрита пишною рослинністю — по краях підіймаються кущі, а за ними — високі дерева. Живих істот тут, либонь, немає.

Тієї ночі ми розбили табір біля підніжжя гірського ланцюга, в пустельному та похмурому місці. Червонясті скелі, що височать над нами, не тільки абсолютно прямовисні, але і загинаються по краях назовні, тому про підйом з цього боку годі й думати. Неподалік від нашого табору стоїть висока скеля, що звужується догори. Я, здається, вже казав про неї раніше. Вона нагадує потовщеним церковний шпиль. Його вершечок, на якому росло високе дерево, припадає на один рівень із плато, але їх розділяє ущелина. Ця скеля і найближчі до неї гірські відроги не надто високі — десь футів п'ятсот-шістсот, не більше.

— Ось на цьому-от дереві, — заявив професор, — сидів птеродактиль, якого я підстрелив. Мені довелося видертися до половини скелі. Гадаю, що хороший альпініст, такий як я, зможе піднятися і на шпиль, хоча звідти на плато все одно не перебратися.

Поки Челленджер патякав про свого птеродактиля, я придивлявся до професора Саммерлі й уперше вловив у ньому щось нове: він явно починав вірити своєму суперникові і навіть проявляв певні ознаки каяття. Уїдлива посмішка зникла з його губ, він стояв блідий і не намагався приховати свого здивування. Челленджер також не забув відзначити це і вже упивався звітягою.

— Професор Саммерлі, природно, вважає, що, згадуючи птеродактилів, я маю на увазі звичайного лелеку, — сказав він, незграбно намагаючись жартувати, — але цей лелека не має пір'я, у нього надзвичайно твердий шкіряний покрив, перетинчасті крила й обсаджений зубами дзьоб.

Челленджер відважив низький уклін, усміхнувся, підморгнув своєму колезі, а той не витримав і відійшов геть.

Вранці після скромного сніданку, що складався з кави та маніоки (харчі доводилося економити), ми скликали військову раду та стали міркувати, яким чином піднятися на плато. Професор Челленджер головував надзвичайно врочисто — справжнісінький верховний суддя.

Уявіть собі таку картину: цей бородань у зсуненому на потилицю безглуздому солом'яному брилі сидить на каменях, гордовито поглядаючи на нас з-під примружених повік, і повільно, виразно розповідає про наше теперішнє становище та подальший план дій. Перед ним розмісти-

лися ми троє: ваш покірний слуга — засмаглий, дуже зміцнілий на свіжому повітрі, Саммерлі, з пихатим і, як і раніше, скептичним виглядом, пахає люлькою, і худорлявий, гострий, як лезо бритви, лорд Джон, котрий спирається на гвинтівку, спрямувавши на Челленджера пильний погляд. Позаду нас — двоє смаглявих метисів та індіанці, котрі збилися в купку, а попереду — червонуваті ребристі скелі, що затуляють нам доступ до бажаної мети.

— Навряд чи варто казати, — розпочав наш керівник, — що в свій перший приїзд сюди я випробував усі способи піднятися на плато, й якщо вже це не вдалося мені, досвідченому альпіністові, то іншому і поготів не вдасться. Правда, у мене не було жодного альпіністського спорядження, але тепер я про це подбав і за його допомогою будь-що-будь доберуся до вершечка скелі. Втім, про підйом на головну грядку з цього боку поки що годі й думати. Минулого разу мені довелося поспішати: наближався період дощів, крім цього, мої запаси їжі добігали кінця. Все це вкрай обмежило мене в часі, й я встиг обійти хребет у східному напрямку миль на шість і не знайшов хоча б якогось годящого місця для підйому. Що ж ми зробимо тепер?

— Мені здається, здоровий глузд підказує нам лише один вихід, — озвався професор Саммерлі. — Якщо ви обстежили хребет у східному напрямку, то тепер треба йти на захід і поглянути, чи не вдасться піднятися з того боку.

— Правильно, — підтримав його лорд Джон. — Є підстави вважати, що ця гряда не така вже й велика. Ми обійдемо її навколо і або знайдемо те, що нам треба, або повернемося до вихідної точки.

— Я вже пояснив нашому юному приятелю, — сказав Челленджер (він завжди казав про мене, як про десятирічного школяра), — що на легкий підйом розраховувати не варто і з досить простої причини: якщо б такий існував, плато не було б відрізане від решти світу і на ньому не створилися б умови, які порушують усі відомі нам закони виживання видів. Проте я цілком припускаю, що на схилах є місця, доступні досвідченому альпіністові, але нездоланні для важких, неповоротких тварин. В існуванні принаймні одного такого місця я впевнений на сто відсотків.

— Що ж вам дало таку впевненість, сер? — різко спитав його Саммерлі.

— А те, що моєму попереднику, американцеві Мейплу Вайту, якимось чином вдалося піднятися на плато. Інакше як би він побачив те чудовисько, яке намалював у своєму альбомі?

— Отже, ви забігаєте наперед, не чекаючи, коли все це буде підтверджено, — вперто заперечив Саммерлі. — Я визнаю існування плато, бо маю його перед очима, але чи є на ньому життя, цього мені ще ніхто не довів.

— Визнаєте ви щось чи не визнаєте, — це, сер, зовсім неважливо. Втім, я радий, що наявність самого плато все ж дійшла до вашої свідомості.

Челленджер підняв голову і раптом, схопившись із місця, вхопив Саммерлі за коміра та задер йому підборіддя догори.

— Ну, сер, — вигукнув він хрипким від хвилювання голосом, — тепер переконалися, що на плато є тваринний світ?

Я вже згадував про густі френзлі зелені, що облямовують края кам'яної гряди. Так от, із цих заростів раптом з'явилася якась чорна лискуча істота. Вона повільно підповзла до урвища, звисившись над ним, і тут ми розгледіли, що це величезна змія з пласкою, схожою на лопату головою. З хвилину вона гойдалася над урвищем, граючи на сонці своїми гладкими, немов відполірованими кільцями, потім повільно подалася назад і зникла в кущах.

Це видовище так захопило Саммерлі, що спочатку він навіть не намагався вирватися з лап Челленджера. Але потім схаменувся і, відштовхнувшись від себе свого колегу, знову набрав гідного вигляду.

— Професоре Челленджер, — оголосив він, — я був би дуже радий, якби ви знайшли якийсь інший спосіб привертати увагу до своїх слів, замість того, щоб задирати моє підборіддя догори. Таке нахабство не виправдовує навіть поява вельми пересічного пітона.

— Але все ж на плато є життя! — переможно вигукнув його колега. — І тепер, коли ця моя теза отримала настільки наочне підтвердження, що оскаржувати її не стануть навіть найбільш упереджені і тупі голови, я пропоную негайно покинути стоянку та вирушити в західному напрямку на пошуки того місця, звідки можна буде влаштувати підйом.

Підніжжя хребта було кам'янисте, нерівне, тому ми просувалися вперед повільно і з великими труднощами. Але несподівана знахідка підбадьорила нас: ми натрапили на сліди чиєїсь давньої стоянки. Серед каміння валялися кілька бляшанок з-під чиказьких м'ясних консервів, зламаний ніж до них, пляшка з етикеткою «Бренді» та ба-

гато інших звичайних у таких випадках дрібничок. Зім'ята подерта газета виявилася «Демократом Чикаго», але від якого вона була числа, визначити нам не вдалося.

— Це не моє, — сказав Челленджер. — Це, мабуть, Мейпл Вайт залишив.

Лорд Джон уважно розглядав стовбур високої деревоподібної папороті, в тіні якого була влаштована стоянка.

— Погляньте-но, — кивнув він. — Мені здається, це щось на кшталт вказівного стовпа.

До дерева гострим кінцем на захід була прибита тріска.

— Саме так! — вигукнув Челленджер. — Нічого іншого і бути не може. Наш попередник тямив, що його майбутній шлях пов'язаний із небезпеками, і залишив цю вказівку на той випадок, якщо його будуть шукати. Зачекайте, може, знайдемо ще якісь інші сліди.

Він мав рацію, але яким несподіваним і страшним було те, що ми побачили! Біля самого підніжжя хребта тягнулися високі зарості бамбука, такі ж, як ті, крізь які нам доводилося продиратися на початку нашої подорожі. Його стебла сягали часом двадцяти футів, а гострі міцні верхівки стирчали догори, немов справжні списи. Ми просува-лися вздовж цих заростів і раптом помітили, що там блиснуло щось біле. Я просунув голову між стеблами і побачив череп. За кілька кроків від нього, ближче до краю, лежав і весь скелет.

Індіанці швидко розчистили ножами це місце, і трагедія, що сталася тут, постала перед нами в усіх подробицях. Від одягу загиблого залишилося саме лахміття, але черевики на голих кістках збереглися цілими, і по них можна було дізнатися, що їхній колишній власник — єв-

ропеець. Серед кісток лежали золотий годинник нью-йоркської фірми «Гадсон» і стилографічне перо на ланцюжку. Тут же валявся срібний портсигар із вигравіруваним на накривці написом: «Дж. К. від А. Е. С.» Портсигар не встиг потемніти, отже, нещасний випадок стався не так уже давно.

— Хто ж це? — поцікавився лорд Джон. — Ось бідолаха! Жодної цілої кісточки не залишилося!

— І бамбук стирчить крізь ребра, — зауважив Саммерлі. — Правда, він росте напрочуд швидко, але все ж важко припустити, що стебла могли витягнутися до двадцяти футів за той час, поки скелет лежить тут.

— Що стосується особи загиблого, — зазначив Челленджер, — то щодо цього не маю жодних сумнівів. До того, як приєднатися до вас у фазенді, я порозпитував про Мейпла Вайта. У Парі про нього нічого не чули. На щастя, мене навів на слід один малюнок із його альбому. Пригадуєте, сніданок у Розаріо в одного священика. Ось цього священика мені вдалося знайти, і хоча він виявився великим сперечальником і страшенно образився, коли я став йому доводити, що релігійні вірування не встоять перед потужною дією сучасної науки, все ж наша бесіда не минула даремно. Мейпл Вайт приїжджав до Розаріо чотири роки тому, тобто за два роки до своєї смерті. Він був не сам, із ним мандрував його приятель, американець на ім'я Джеймс Колвер, котрий на берег не сховався і зі священиком не зустрічався. Тому можемо не сумніватися, що перед нами останки цього Джеймса Колвера.

— Ще менше сумнівів викликають у мене обставини його смерті, — додав лорд Джон. — Він упав зі скелі або

його скинули звідти і нещасний напоровся на бамбук. Інакше ніяк не поясниш переламані кістки. Та й бамбук не міг би так хутко прорости крізь його тіло.

Ми мовчки витріщалися на останки, що лежали перед нами, вдумуючись у значення того, що сказав лорд Джон Рокстон. Виступ скелі важким молотом нависав над бамбуковими хащами. Американець звалився звідтіля. Але чи сам він звалився? Чи справді це був нещасний випадок? А, може... І чомусь зловісним і страшним повіяло на нас при думці про цю невідому країну.

Не порушуючи мовчанки, ми рушили далі вздовж кам'яної стіни, такої ж стрімкої та гладкої, як і ті безкраї крижані поля Антарктики, які, якщо вірити описам, простягаються від горизонту до горизонту, високо здіймаючись над щоглами кораблів, що загубилися серед них. Упродовж перших п'яти миль ми не побачили жодної щілини, навіть жодної тріщинки в цій гряді скель. Аж раптом перед нами блиснув промінчик надії. У невеликій заглибині, куди не могли потрапити струмені дощу, була намальована крейдою стрілка, яка вказувала, як і раніше, на захід.

— Знову Мейпл Вайт, — зауважив професор Челленджер. — Він, вочевидь, передчував, що його стопами підуть люди, гідні обережної турботи.

— Отже, він мав при собі крейду?

— Аякже! У його дорожньому наплічнику було ціле пуделко з пастельними олівцями. Пригадую, я звернув увагу, що від білого залишився хіба огризок.

— Дуже переконливий доказ, — зронив Саммерлі. — Що ж, ходімо за його вказівками та просунемося далі на захід.

Ми пройшли ще п'ять миль і знову побачили білу стрілку на скелі. У цьому місці в кам'яній стіні з'явилася перша вузька ущелина. В ній знову була намальована стрілочка, але цього разу вона вказувала кудись угору.

Якою врочистістю дихало це місце! Гігантські скелі, клаптик блакитного неба над ними і темрява улоговини, бо світло майже не проникало сюди крізь подвійні фалди зелені. Ми вже кілька годин нічого не їли, виснажливий шлях по каменюках втомив нас, але хіба можна було затримуватися тут! Наказавши індіанцям розбити табір, ми четверо в супроводі двох метисів рушили далі, в глиб тісної ущелини.

Біля входу вона була не більше сорока футів завширшки, але потім швидко почала звужуватися і нарешті вперлася в укїс, такий крутий і слизький, що про підйом тут годі було й думати. Наш попередник явно мав на увазі щось інше. Ми повернули назад — ущелина була всього лише в чверть милі завглибшки, — і раптом гостре око лорда Джона знайшло те, що нам було треба. Високо, над самою головою у нас із загального мороку виступала ще темніша пляма. Це був, без сумніву, вхід у якусь печеру.

На дні розщелини лежали купи каміння, і ми легко піднялися ним угору. Всі наші сумніви розвіялися. Ось він, вхід до печери, а поруч із ним знову намальована крейдою стрілка! Отже, звідси, з цього самого місця, Мейпл Вайт і його супутник-невдаха почали підйом на плато.

Ми були настільки схвильовані, що не могли навіть думати про повернення до табору. Нам хотілося негайно ж обстежити печеру. Лорд Джон вийняв із заплічного

мішка електричний ліхтарик, який мав слугувати нам єдиним джерелом світла, і подався вперед, почергово освітлюючи стіни. Ми не відставали від нього.

Судячи з гладких стін і куп круглих каменюк, ця заглибина в скелях була вимита водою. Проникнути в неї нам вдалося лише поодинці, та й то низько пригинаючись. Протягом перших п'ятдесяти ярдів печера поглиблювалася прямо в товщу скель, а потім стала підійматися під кутом у сорок п'ять градусів. Небавом підйом став ще крутішим, і нам довелося дертися вгору навкарачки по дрібній гальці, що обсипалася. Минуло ще кілька хвилин, і раптом лорд Джон вигукнув:

— Далі ходу немає!

З'юрмившись позад нього, ми побачили в жовтому світлі ліхтаря нагромадження базальтових уламків, що доходили до самої стелі печери.

— Обвал!

Ми витягли кілька каменюк, але це ніяк не допомогло і лише розхитало більші брили, які могли впасти і привалити нас. Здолати таку перешкоду нам було явно не під силу. Шлях, яким ішов Мейпл Вайт, більше не існував.

Ми були настільки цим пригнічені, що, не перемовившись і словом, повернули назад і почваланали темною ущелиною. Однак тут сталася одна подія, яка в ряду інших виявилася вельми знаковою.

Ми купкою стояли на дні балки, футів за сорок нижче від печери, аж раптом повз нас пролетів величезний камінь. Нам дивом вдалося уникнути смерті. З нашого місця не було видно, звідки зірвалася ця брила, але, за словами обох метисів, котрі затрималися біля входу в печеру,

вона пролетіла і повз них, отже, їй нізвідки було впасти, крім як із самого вершечку. Ми поглянули туди, але в зелених заростях, що оточували края скель, не було помітно найменшого руху. І все ж ніхто з нас не сумнівався, що камінь призначався нам. Отже, на плато є люди — люди, від котрих слід чекати всього найгіршого!

Ми поспіхом вибралися з розщелини, міркуючи про те, як ця несподівана подія може вплинути на наші плани. Становище було і так важким, але якщо до перешкод, які чинить на нашому шляху природа, додадуться ще й підступи людини, тоді нам стане непереливки. І все ж хто б із нас наважився повернутися до Лондона, не дізнавшись, що ховається за цією пишною облямівкою зелені, що розкинулася за якусь сотню футів над нами? Обговоривши все це, ми вирішили продовжувати обхід плато і шукати інше місце, звідки можна буде піднятися на його вершину. Пасмо скель, що значно знизилося, йшло тепер уже не в західному, а в північному напрямку, і якщо прийняти пройденою нами частину за сектор кола, то вся округність, мабуть, була не надто велика. У найгіршому випадку ми могли за кілька днів повернутися до тієї точки, звідки почали обхід.

Двадцять дві милі, які ми пройшли за цей день, не принесли нічого нового. До речі, барометр-анероїд показує, що, починаючи з того місця, де залишили човни, ми поступово піднялися щонайменше на три тисячі футів над рівнем моря. Цим пояснюються і помітні зміни температури та рослинності. Ми майже позбулися комах, від цього прокляття, яке в тропіках отруює життя мандрівників. Деякі види пальм ще трапляються, деревоподібної

папороті, як і раніше, багацько, а ось високі дерева, якими настільки багатий басейн Амазонки, зникли без сліду. Зате як приємно було зустріти серед цих негостинних скель звичні берізку, пасифлору¹ та бегонію — квіти, що нагадують про рідний край! Ось така ж точно червона бегонія цвіте у вікні однієї вілли в Стритемі... Втім, я, здається, непомітно ухилився в бік, в царину особистих спогадів!

Того вечора (я все ще розповідаю про перший день походу навколо гірської гряди) з нами сталося таке, що ніхто вже не сумнівався — у найближчому майбутньому нас чекають дива.

Любий пане МакАрдл! Читаючи ці рядки, ви, можливо, вперше відчуєте, що редакція послала мене сюди не дарма і що цей матеріал, який можна буде надрукувати з дозволу професора, надзвичайно цікавий. Та я сам наспілюся опублікувати його лише в тому випадку, якщо повернуся до Англії з речовими доказами, які підтверджують слушність моїх слів, інакше мене назвуть новим Мюнґавзенем.

Ви, мабуть, поділяєте мою думку з цього питання і не захочете ризикувати репутацією «Дейлі газетт» доти, доки ми не зможемо належним чином захиститися проти тієї хвилі критики та скептицизму, яку неминуче викличуть мої статті. Тому звіт про цей вражаючий випадок (який би він дав сенсаційний заголовок для нашої старенької «Дейлі»!) нехай лежить у вашому столі та чекає свого часу.

¹ *Пасифлора* — рід декоративних багаторічних трав'янистих ліан із повзучим, із вусяками, стеблом, що сягає десяти метрів довжини.

Все сталося в одну мить, і слід від цієї події залишився лише у нашій пам'яті.

Ось як усе було. Лорд Джон підстрелив агуті — невелику тварину, схожу на свиню. Половину туші ми віддали індіанцям, іншу смажили для себе на багатті. З настанням темряви тут зимніє, і кожен із нас тулився ближче до вогню. Ніч була безмісячна, але зорі трохи розріджують темряву, що нависла над рівниною. І раптом із цієї темряви, з цього нічного мороку зі свистом, що нагадує звук аероплана, до багаття кинулася згори якась істота. Перетинчасті крила на мить прикрили нас, немов пологом, і я встиг розгледіти довгу, як у змії, шию, люті очі, що блиснули червоним вогником, і величезний роззявлений дзьоб, обсаджений, на превеликий наш подив, дрібними, сліпуче білими зубами. Секунда — і ця істота зникла геть... разом із нашою вечерею. Величезна чорна тінь футів двадцять у поперечнику злетіла до неба, жажливі крила на мить згасили зірки і зникли за скелями, що громадилися над нами. Мов громом уражені, ми мовчки сиділи біля вогнища, немов ті герої Вергілія, на котрих напали упирі. Саммерлі першим порушив мовчанку.

— Професоре Челленджер, — урочистим, тремтячим від хвилювання голосом промовив він, — маю вибачитися перед вами. Я помилявся, сер, але сподіваюся, що ви зможете це забути.

Це було добре сказано, й обоє наших учених вперше потиснули один одному руки. Ось що дало нам безпосереднє знайомство з птеродактилем. Не жаль було поступитися вечерею заради примирення двох таких велетів.

Але якщо плато і заселяють доісторичні тварини, то їх, мабуть, не так уже й багато, бо в найближчі три дні нам

більше нічого такого не трапилося. Весь цей час ми йшли вздовж північної та східної стін плато по голій, гнітюче суворій місцевості. Спочатку це була кам'яниста пустеля, потім похмурі болота, багаті дикою птицею. Ці місця зовсім неприступні, й якби не твердий виступ біля самого підніжжя скель, то нам довелося б повертати назад.

Скільки разів ми йшли по пояс в рідкій каші напівтропічних боліт! Але що було найгірше — це яракаки, найотруйніші та найзловісніші змії Південної Америки, якими наповнені ці болота. Вони ватагами виповзали зі смердючої багнуки та кидалися нам услід. Нас рятували лише гвинтівки, які ми завжди тримали напоготові. Я, ймовірно, на віки вічні не позбудуся жахливого спогаду про одну лійкоподібну западину в трясовині, що поросла сіро-зеленим лишайником. Там було справжнє гніздо цих гадів, укуси западини кишали ними, і вони негайно ж посунули в наш бік, бо яракака тим і знаменита, що варто їй лише угледіти людину, як вона негайно кидається на неї. Всіх змій не можна було перестріляти, і ми кинулися навтьоки і бігли доти, доки не вибилися з сил. Зупинившись, я озирнувся назад і побачив, як наші страшні переслідувачі звивалися серед очеретів, не бажаючи припиняти погоню, і цього видовища не забуду ніколи. На мапі, яку ми креслимо, це місце так і буде назване Зміїним болотом.

Зі східного боку плато скелі були вже не червоного, а темно-шоколадного кольору, рослинність, що оздоблює їхні вершини, помітно порідшала, але, незважаючи на те, що загальний рівень гірської гряди знизився до трьохсотчотирьохсот футів, нам і тут не вдалося знайти місця для

підйому. Скелі, мабуть, стали навіть ще крутішими, ніж там, де ми почали свій обхід. Про повну їхню неприступність можна судити з доданої світлини, зробленої з боку кам'янистої пустелі.

— Але ж дощова вода має якось збігати вниз, — припустив я, коли ми обговорювали, як бути далі. — Отже, на схилах не може не бути вимоїн.

— У нашого юного приятеля іноді трапляються проблиски здорового глузду, — похвалив професор Челленджер, поплескавши мене по плечу.

— Дощова вода мусить кудись діватися, — повторив я.

— Ні, яку має хватку! Який тверезий розум! Біда лише в тому, що ми на власні очі переконалися у відсутності таких промоїн.

— Тоді куди ж вона збігає? — наполягав я.

— Либонь, затримується десь усередині, оскільки стоків немає.

— Отже, у центрі плато є озеро?

— Вважаю, що так.

— І, цілком імовірно, що воно утворилося на місці старого кратера, — зауважив Саммерлі. — Формація цієї гряди явно вулканічного походження. У будь-якому разі я схильний вважати, що поверхня плато має ухил до центру, а там є значний резервуар, вода з якого стікає якимось підземним шляхом у Зміїне болото.

— Або випаровується, що також сприяє збереженню екосистеми, — зауважив Челленджер, після чого обоє вчених за своєю звичкою затіяли наукову суперечку, яка для нас, необізнаних, була справжньою китайською грамотою.

На шостий день ми закінчили обхід гірської гряди та повернулися до своєї попередньої стоянки біля пірамідальної скелі. Повернулися пригнічені, позаяк обхід остаточно переконав нас, що навіть найспритніші та найдужчі не зможуть піднятися на це плато. Ущелина, на яку вказували стрілочки Мейпла Вайта і якою він, мабуть, скористався, тепер стала непрохідною.

Що ж нам залишалось робити? Провіанту і того, що ми добували полюванням, нам було досить, але ж настане день, коли запаси таки треба буде поповнити. Місяця через два почнуться дощі, і тоді в таборі не всидіти. Ці скелі твердіші за мармур, нам забракне часу і сил, щоб висікти стежину на таку висоту. Тому немає нічого дивного, що весь той вечір ми похмуро глипали один на одного і, на решті, без зайвих слів, залізли під ковдри. Перед тим, як заснути, я помилювався на таку картину: Челленджер, немов величезна жаба, сидів навпочіпки біля багаття, підперши руками свою масивну голову, і, мабуть, був настільки занурений у роздуми, що навіть не відгукнувся на моє «на добраніч».

Але вранці перед нами постав зовсім інший Челленджер. Цей Челленджер, мабуть, був у захваті від власної персони й усім своїм єством випромінював самовдоволення. За сніданком він раз по раз зиркав на нас із удаваною скромністю, ніби кажучи: «Всі ваші похвали я заслужив, знаю це, але благаю, не змушуйте мене пекти раків від сорому!» Його борода так і стирчала, груди були випнуті вперед, а рука — закладена за борт куртки. Таким він, імовірно, бачив себе на одному з п'єдесталів Трафальгарської площі, ще не зайнятому черговим лондонським опудалом.

— Еврика! — вигукнув нарешті Челленджер, блиснувши зубами крізь бороду. — Джентльмени, ви можете мене привітати, а я можу привітати всіх вас. Завдання вирішене!

— Ви знайшли, звідки можна піднятися на плато?

— Можна й так сказати.

— І звідки ж?

Замість відповіді Челленджер показав на пірамідальний стрімчак, який височів праворуч від нашої стоянки. Наші фізії витягнулися, принаймні моя. За словами Челленджера ми знали, що на цю скелю можна піднятися. Але між ним і плато лежить страшне провалля!

— Нам не перебратися через нього, — ледве вимовив я.

— На вершину ми так чи інакше підіймемося, — відповів учений. — А там побачимо, може, я зумію вам довести, що моя винахідливість ще не вичерпана до краю.

Після сніданку ми розв'язали тюк, в якому наш керівник тримав усе своє альпіністське причандалля. Звідти були вилучені залізні кішки, скоби та надзвичайно міцна і легка линва довжиною в сто п'ятдесят футів. Лорд Джон був досвідчений альпініст, Саммерлі також доводилося здійснювати важкі сходження, отже, з усіх нас новаком у цій справі був лише я. Але сила та завзятість мали відшкодувати мені відсутність досвіду.

Завдання виявилось не таким уже й важким, хоча бували миті, коли у мене волосся ворушилося на голові. Перша половина підйому пройшла зовсім просто, але далі скеля ставала все крутішою, й останні п'ятдесят футів ми просувалися, чіпляючись руками та ногами за кожен виступ, за кожную тріщину в камінні. Ні я, ні професор

Саммерлі не подужали б усього підйому, якби не Челленджер. Він першим дістався вершини (дивно було бачити таку спритність у цьому огрядному чолов'язі) і прив'язав ливну до стовбура великого дерева, яке росло там. За його допомогою ми скоро видерлися нагору нерівною кам'яною стіною й опинилися на невеликому, зарослому травою майданчику футів двадцять п'ять у діаметрі. Це й була вершина скелі.

Трохи відхекавшись, я поглянув назад і був вражений краєвидом, що відкрився перед моїми очима. Здавалося, що вся бразильська рівнина лежала перед нами, йдучи в далечінь, до блакитного серпанку, за яким ховався горизонт. Біля наших ніг підіймався пологий кам'янистий схил, порослий подекуди деревовидною папороттю, а далі, за сідловиною пагорбів, чітко виступали жовто-зелені зарості бамбука, через які ми зовсім нещодавно продиралися. Потім кущі та дерева згустіли і, нарешті, злилися в суцільну стіну джунглів, що тяглися поки сягало око і, ймовірно, ще на добрих дві тисячі миль у глиб країни.

Я все ще, немов зачарований, упивався цією чарівною панорамою, аж раптом важка рука професора опустилася на моє плече.

— Погляньте сюди, мій юний друже, — сказав він. — *Vestigia nulla retrorsum!* Прагніть вперед, до нашої славетної мети!

Я пересунув погляд на плато. Воно лежало на одному рівні з нами, і зелена облямівка чагарника з рідкісними деревами лежала настільки близько від скелі, що я мимоволі засумнівався: невже вона справді недосяжна? На перший погляд, ця прірва була не більшою за сорок футів

завширшки, чи не все одно — сорок футів чи чотириста? Я вхопився за стовбур дерева та зазирнув униз, у безодню. Там, на самому її дні, чорніли крихітні постаті індіанців, котрі витріщалися на нас. Обидві стіни — і скелі, і гірської гряди — були цілком прямовисні.

— Цікава річ! — почувся позад мене скрипучий голос професора Саммерлі.

Я озирнувся та побачив, що він із найбільшим інтересом розглядає дерево, яке утримувало мене над безоднею. У цій гладкій корі та маленькому ребристому листі було щось страшенно знайоме.

— Та це ж бук! — вигукнув я.

— Еге ж, — підтвердив Саммерлі. — Наш земляк також потрапив на чужину.

— Не лише земляк, шановний сер, але і вірний союзник, якщо вже на те пішло, — долучився Челленджер. — Цей бук виявиться нашим рятівником.

— Міст! — вигукнув лорд Джон. — Боже милий, міст!

— Правильно, друзі, міст! Недарма ж я вчора цілу годину метикував, усе намагався знайти якийсь вихід. Якщо наш юний приятель пам'ятає, йому вже якось казали, що Джордж Едвард Челленджер почувається найкраще, коли його припирають до стіни. А вчора — ви, звісно, не станете цього заперечувати — нас усіх приперли до муру. Але там, де інтелект і воля діють заодно, вихід завжди знайдеться. Через цю прірву треба перекинути міст. Ось він, перед вами!

Справді блискуча думка! Дерево було не менше шістдесяти футів заввишки, й якщо воно ляже так, як треба, прірва буде перекрита. Готуючись до підйому, Челлен-

джер прихопив із собою сокиру. Тепер він простягнув її мені.

— У нашого юного приятеля така мускулатура, що можна позаздрити. Він краще за всіх впорається з цим завданням. Проте прошу вас, робіть лише те, що вам кажуть, і не намагайтеся переобтяжувати свої мізки.

За його вказівками я зробив кілька зарубок на дереві з таким розрахунком, щоб воно впало в потрібному напрямку. Завдання виявилось неважким, оскільки стовбур сам по собі хилився до плато. Потім я взявся до роботи всерйоз, чергуючись із лордом Джоном. Приблизно за годину пролунав гучний тріск, дерево захиталося і звалилося, потонувши вершечком у кущах на протилежному боці прірви. Стовбур відкотився до самого краю майданчика, і на одну страшну мить нам здалося, що дерево впаде вниз. Але воно сіпнулося за кілька дюймів від краю та зупинилося. Міст у невідому країну був перекинутий!

Усі ми, без жодного слова, потиснули руку професорові Челленджеру, а він зняв свій солом'яний бриль і відважив кожному з нас глибокий уклін.

— Мені належить честь першим ступити на землю невідомої країни, — проголосив він. — Не сумніваюся, що художники майбутнього увіковічнять цей історичний момент на своїх полотнах.

Він уже підійшов до краю прірви, але лорд Джон раптом схопив його за куртку.

— Мій любий друже, — сказав він, — я в жодному разі цього не дозволю.

— Себто як, сер? — голова Челленджера відкинулася назад, борода піднялася догори.

— У всьому, що стосується науки, визнаю вашу першість, адже ви вчений. Але це стосується мого ремесла, тож будьте ласкаві слухатися мене.

— Якого «вашого ремесла», сер?

— У кожного з нас є свій фах, мій — солдата. Наскільки я второпав, ми маємо намір вторгнутися в незвідану країну, можливо, вщерть набиту ворогами. Трошки здорового глузду та витримки. Я не звик діяти стрімголов.

Аргументи лорда Джона були настільки переконливі, що сперечатися з ним не було потреби. Челленджер підняв голову та стенив плечима.

— Гаразд, сер, що ж ви пропонуєте?

— Хтозна, можливо, в цих куцах причаїлося ціле плем'я канібалів, котрим зараз саме час снідати? — мовив лорд Джон, споглядаючи крізь міст на скелі. — Ось потрапимо в киплячий казан, тоді пізно буде метикувати. Тому треба сподіватися, що нічого лихого нас не очікує, але діяти будемо про всяк випадок обачно. Ми з Мелоуном спустимося вниз, візьмемо всі чотири гвинтівки та повернемося назад із обома метисами. Потім один із нас під прикриттям зброї перейде на той бік, і якщо все обійдеться щасливо, тоді за ним подадуться й інші.

Челленджер сів на пеньок зрубаного дерева та застогнав від нетерплячки, але ми з Саммерлі одноставно підтримали лорда Джона, вважаючи, що коли справа доходить до практики, право керівництва має належати йому. Підійматися скелею тепер було набагато легше, бо в найскрутнішому місці нам допомагала линва. За годину ми з'явилися назад із гвинтівками та дробовиком. Метиси за наказом лорда Джона перенесли нагору лантух із харча-

ми на той випадок, якщо наша перша вилазка в невідому країну затягнеться. Набої кожен тримав при собі.

— Нумо, Челленджер, якщо ви неодмінно хочете бути першим... — почав було лорд Джон, коли всі приготування були закінчені.

— Дуже вам зобов'язаний за настільки милостивий дозвіл! — злісно гарикнув професор, котрий не визнає жодних авторитетів, крім свого власного. — Якщо ви нічого не маєте проти, я скористаюся вашою люб'язністю і виступлю в ролі піонера.

Він перекинув сокиру за спину, осідлав дерево і, відштовхуючись обома руками, шпарко перебрався стовбуром на той бік. А там став на землю і підняв угору руки.

— Нарешті! — вигукнув він. — Нарешті!

Я зі страхом стежив за науковцем, чекаючи, яку ж долю готує йому ця зелена завіса. Але навколо було тихо, лише якась дивна строката птаха випурхнула у професора з-під ніг і зникла серед дерев. Другим через прірву переліз Саммерлі. Просто вражає, скільки сили в цьому кволі тілі! Він забажав неодмінно прихопити із собою дві гвинтівки, тому тепер обидва професори були озброєні. Потім настала моя черга. Я намагався не дивитися в страшну безодню, що зяяла піді мною. Саммерлі простягнув мені приклад гвинтівки, а секундою пізніше я вже схопив його за руку. Що стосується лорда Джона, то він просто перейшов через міст — перейшов без жодної підтримки! Сталеві нерви у цього чоловіка!

Й ось ми четверо опинилися в чарівній країні, в загубленому світі, куди до нас потрапив лише Мейпл Вайт! Настала мить найбільшого тріумфу. Але хто б міг подумати,

що ця мить стане для нас початком найбільших лих? Дозвольте ж мені розповісти кількома словами, як на нас звалився цей страшний удар.

Ми відійшли від краю прірви й устигли футів на п'ятдесят пролізти крізь густий чагарник, аж раптом позаду пролунав оглушливий гуркіт. Ми інстинктивно кинулися назад. Нашого мосту більше не існувало! Глипнувши вниз, я побачив на самому дні прірви плутанину гілок і трісок — все, що залишилося від бука. Невже край майданчика не витримав такої ваги й осипався під нею? Це була перша думка, яка спала нам на гадку. А потім крізь виступ пірамідальної скелі повільно вигулькнула чиясь брунатна пика. Це був наш метис Гомес. Але куди поділася його стримана посмішка та непроникність сфінкса? Обличчя, яке вибалушилося на нас, спотворювала ненависть, тамована помста запалила божевільним захопленням його очі.

— Лорде Рокстон! — вигукнув він. — Лорде Джон Рокстон!

— Що треба? — відгукнувся наш супутник. — Я тут! До нас долинув вибух реготу.

— Тепер ти там, англійський собако, і тобі звідти не вилізти! Я чекав, довго чекав, коли настане мій час. Вам важко було підійматися вгору, а спускатися вниз буде ще важче. Ох, бовдури! Попалися в пастку? Всі до одного попалися!

Ми були такі вражені, що не знаходили слів і мовчки витріщалися на метиса. Велика зламана гілка, що лежала на траві, пояснила нам, що послужило зловмиснику важем, коли він скидав наш міст. Його обличчя зникло в

кущах, але за секунду з'явилося знову, ще більше викривлене ненавистю.

— Ми мало не вбили вас каменем біля печери, — вигукнув він, — але так буде навіть краще! Повільна смерть страшніша. Побіліють ваші кісточки, і ніхто не дізнається, де вони спочивають, ніхто не прийде прикрити їх землею. Коли будеш здихати, згадай Лопеса, котрого ти вбив п'ять років тому біля річки Путумайо! Я його брат, і яка б смерть не спіткала мене, я помру спокійно, бо за брата помстився!

Метис люто погрозив нам п'ястуком і зник. Настала тиша. Якщо б Гомес втамував свою помсту і тим обмежився, все зійшло б йому з рук. Його згубила безрозсудна пристрасть до драматичних ефектів, властива всім людям латиноамериканської раси, а Рокстон, котрого вважали «батою Господа» в трьох країнах Південної Америки, не дозволяв із собою жартувати. Метис уже спускався протилежним схилом скелі, але йому так і не вдалося ступити на землю. Лорд Джон вибіг на край плато, щоб не втратити його з поля зору. Гримнув постріл, ми почули пронизливий зойк і за секунду — глухий гуркіт падіння тіла. Рокстон повернувся до нас, його обличчя, наче скам'яніло.

— Я сліпий ідіот! — гірко промовив він. — Моя дурість згубила вас усіх. Не можна було забувати, що ці люди не прощають кровних образ, що з ними завжди треба триматися насторожі!

— Навіщо ж ви пожаліли іншого метиса? Адже без його допомоги Гомес не впорався б із деревом.

— Я б міг застрелити і його, однак пожалів. Може, він тут і ні до чого. Але мабуть, маєте рацію. Краще бу-

ло б вколошкати і його: він, напевно, таки допомагав Го-
месу.

Тепер, коли справжня причина цієї зради з'ясувалася, ми стали згадувати, що поведінка метиса багато в чому було підозрілою. Все стало зрозумілим: і його наполегливе прагнення проникнути в плани експедиції, і сварка біля хижі, коли Замбо завадив йому підслухати нашу бесіду, і повні ненависті погляди, які нам часто доводилося перехоплювати. Ми продовжували торочити про все це, водночас намагаючись освоїтися з новими обставинами, аж раптом нашу увагу привернула цікава сцена, що відбувалася внизу, біля підніжжя кам'яної гряди. Чоловік, одягнений у біле, вочевидь, метис, котрий залишився живим, щодуху мчав рівниною, ніби втікаючи від смерті, що чигала на нього. За ним величезними стрибками мчав чорний, як смола, велет — наш відданий негр Замбо. На наших очах він нагнав втікача, стрибнув йому на спину й обхопив його руками за ший. Вони покотилися по землі. За хвилину Замбо зіп'явся на ноги, поглянув на розпростерте перед ним тіло, радісно помахав нам руками і побіг до скелі. Нерухома біла постать так і залишилася лежати посеред рівнини.

Відплата наздогнала обох зрадників, але скоєне ними виправити було нелегко. Ми не могли повернутися на стрімчак. Колись нашим притулком був увесь світ, тепер він звузився до розмірів цього плато. Те й інше існувало окремо. Ось рівнина, що веде до того місця, де у нас заховані човни. А там, за бузковим серпанком горизонту, річка, зворотний шлях до цивілізації. Зникла лише одна-єдина сполучна ланка. Жодної винахідливості не вистачить,

щоб перекинути міст через прірву, що зяє між нашим теперішнім і минулим. Досить було однієї миті, а як усе змінилось!

І тут я збagnув, із якого тіста зліплені мої троє товаришів. Правда, вигляд у них був дуже серйозний і зосереджений, але ніщо не могло зруйнувати незворушний спокій цих людей. Нам не залишалось нічого іншого, як сидіти в кущах і терпляче чекати Замбо. Небавом його призна чорна фізія визирнула з-за каміння і він піднявся на вершині скелі на весь свій могутній зріст.

— Що я тепер зробити? — крикнув Замбо. — Ви мені говорити, а я все буду зробити.

Поставити таке запитання нічого не вартувало, а відповісти на нього було вкрай важко. Ми знали лише одне: Замбо — наш єдиний надійний зв'язок із зовнішнім світом. Тільки б він не покинув нас!

— Ні-ні! — вигукнув Замбо. — Я вас не залишити. Я завжди тут. Індіанці хотіти йти. Замбо не може тримати індіанці. Вони казати, що тут жити Курупурі, підемо додому. Вас немає, а Замбо сам не може вмовити.

Останнім часом індіанці й справді не приховували, що хочуть покинути нас і повернутися додому. Замбо казав правду: утримати їх тепер не було жодної можливості.

— Замбо! Скажи їм, нехай почекають до завтра! Тоді я пошлю з ними листа! — гукнув я.

— Гарзд, сер! Індіанці чекатимуть завтра. Замбо дав слово.

Справ для нашого вірного негра знайшлося багато, і він впорався з усім якнайкраще. Спершу ми звеліли йому

відв'язати ливву, обмотану навколо пня, і перекинути один її кінець до нас. Ливва була не товщою за білизняну мотузку, але дуже міцна. Хоча вона як міст не годилася, все ж у нашому становищі така річ була не зайва. Після цього Замбо прив'язав до свого кінця лантух із харчами, вже піднятий на стрімчак, і ми перетягнули його до себе. Цього нам мало вистачити принаймні на тиждень, навіть якщо не поповнювати припасів полюванням. Нарешті Замбо підняв нагору ще два лантухи, в яких були набої та багато інших речей. Все це ми перетягнули ливвою до себе. Був уже вечір, коли наш негр востаннє спустився вниз, твердо запевнивши нас, що індіанці залишаться до ранку.

Ось чому майже всю цю ніч, нашу першу ніч на плато, я просидів із ліхтарем, нотуючи те, що сталося з нами.

Ми розташувалися на нічліг біля самого краю урвища і тут же повечеряли, запиваючи їжу аполлінарисом¹, дві пляшки якого знайшлися в одному з лантухів із провіантом. Знайти воду для нас було питанням життя і смерті, але гадаю, що на сьогодні пригод вистачить навіть для лорда Джона, а інші й поготів не відчують жодного бажання податися на розвідку в невідому країну. Багаття ми вирішили не розпалювати й узагалі намагаємося спричинити якомога менше галасу.

Завтра, точніше, вже сьогодні, бо я досидів до світанку, ми зробимо першу вилазку в цей загадковий світ. Коли мені вдасться продовжити свої нотатки (якщо вдасться) — не знаю. Поки що індіанці залишаються тут — я бачу їх

¹ *Аполлінарис* — природна лікувально-столова мінеральна вода, яку добувають у долині річки Ар у Німеччині.

звідси, і впевнений, що наш Замбо скоро прийде за листом. Маю велику надію, що він потрапить за адресою.

P. S. Що більше міркую над нашим становищем, то безутішнішим воно мені здається. Надії на повернення у мене немає. Якби біля краю плато росло високе дерево, ми могли б перекинути через прірву новий міст, але ближче п'ятдесяти футів дерев немає, а підтягти до урвиська такий тягар нам не вдасться навіть учотирьох. Линва ж занадто коротка, на ній не спустишся. Ні, наше становище безнадійне, безнадійне!

Розділ 10

НАЙДИВОВИЖНІШІ РЕЧІ СТАЮТЬСЯ

Найдивовижніші речі стаються із нами. Мої запаси паперу складаються з п'яти пошарпаних нотатників і купи розрізаних аркушів, а стилографічний олівець маю лише один. Але поки моя рука збереже здатність ворухитися, не перестану фіксувати докладну хроніку всіх наших пригод і, пам'ятаючи, що ми єдині з усього людського роду стали свідками цих дивовиж, поквалюся описати їх, поки вони ще свіжі в моїй пам'яті і поки нас не спіткала зла доля, якої нам, мабуть, не уникнути.

Чи зможе Замбо доправити мої листи до берегів Амазонки, чи привезу я їх із собою до Лондона, неймовірним чином вирвавшись звідси, чи потраплять вони до рук якогось сміливця, котрий, можливо, дістанеться до плато на вдосконаленому моноплані, — нічого цього я не знаю, але, як би там не було, мене не покидає тверда впевненість, що ці записи стануть класичною повістю про справжні пригоди і що їх чекає безсмертя.

Наступного ж дня, після того, як негідник Гомес влаштував нам пастку на плато, ми багато в чому поповнили свій життєвий досвід. Утім, перше випробування, яке випало того ранку на мою долю, не вселило мені особливих

симпатій до місця, куди нас занесла доля. Я заснув лише на світанку і, прокинувшись, побачив у себе на литці щось дивне. Під час сну моя права штанина трохи задерлася, і тепер між нею і носакком на нозі сиділа велика багряно-червона виноградина. Здивований цим, я лише торкнувся до неї, аж раптом, на превеликий жах і відразу, виноградина луснула у мене між пальцями, бризкаючи на всі боки кров'ю. На мій лемент прибігли обоє професорів.

— Надзвичайно цікаво! — зауважив Саммерлі, нагнувшись наді мною. — Величезний кліщ і, наскільки я знаю, не занесений у жоден класифікатор.

— Ми пожинаємо перші плоди нашої праці, — повчальним тоном прогудів Челленджер. — Доведеться назвати його *Ioxodes Maloni*. Але, мій юний друже, що означає така дрібниця, як укус кліща, порівняно з тим, що ваше ім'я буде надруковане в славетних анналах зоології! На жаль, ви розчавили цей чудовий екземпляр у момент його насичення.

— Яка гидота! — вигукнув я.

На знак протесту професор Челленджер підняв свої волохаті брови та заспокійливо поплескав мене по плечу.

— Вчіться дивитися на речі з наукової точки зору, розвивайте в собі неупередженість ученого, — порадив він. — Для людини з філософським складом мислення, на зразок мене, цей кліщ із його ланцетоподібним хоботком і шлунком, що розтягується, є таким же прекрасним витвором природи, як, скажімо, павич або північне сяйво. Мені боляче чути, що ви відгукуєтеся про нього настільки неохвально. При певному старанні ми зможемо роздобути другий такий самий екземпляр, в цьому я не сумніваюся.

— Я також у цьому не сумніваюся, — понуро відгукнувся Саммерлі, — бо цей другий екземпляр щойно заліз вам за комір.

Челленджер так і підстрибнув на місці, заревів, як бугай, і став дерти на собі куртку та сорочку. Ми із Саммерлі так звеселіли, що навіть не могли йому допомогти. Нарешті нам якось вдалося оголити могутній торс Челленджера (обхват грудей п'ятдесят чотири дюйми за міркою кравця) й упіймати кліща, який заплутався в нетрях чорного волосся, що вкривало груди професора, і не встиг заподіяти йому якоїсь шкоди. Виявилось, що навколо всі куці аж кишать від цього огиддя, і ми вирішили перенести стоянку в інше місце.

Але спочатку треба було ще домовитися з нашим вірним негром, котрий небагом з'явився на вершині скелі з банками какао та паками сухарів. Усе це він переправив до нас, з решти провізії внизу ми звеліли йому відкласти собі запас на два місяці, а все, що залишиться, роздати індіанцям в нагороду за службу й у вигляді застави за доправління наших листів на Амазонку. За кілька годин ми побачили, як вони один за одним, кожен із вузликом на голові, потягнулися по рівнині тією самою дорогою, якою ми прийшли сюди. Замбо влаштувався в нашому маленькому наметі біля підніжжя пірамідальної скелі та залишився єдиною нашою сполучною ланкою із зовнішнім світом.

Тепер нам треба було виробити план дій на найближчий час. Ми перенесли стоянку з повного кліщів чагарнику на невеличку галявину, оточену зусібіч деревами. Посеред галявини лежало кілька гладких великих каменюк,

тут же поблизу било свіженьке джерело, і ми, задоволені чистотою та комфортом, узялися розробляти плани вторгнення в нерозвідану країну. У густому листі перегукувалося птаство — гучніше за всіх лунав протяжний свист якоїсь зовсім незнайомої нам співачки. Жодних інших ознак життя ми тут не помітили.

Перше, що нам треба було зробити, це скласти докладний список нашого майна, щоб точно знати, на який час можна вважати себе забезпеченими. Виявилось, що запасів у нас цілком достатньо. Ми врахували все: і принесене з собою, і переправлене по лінві негром. Але що було найважливіше — беручи до уваги ті небезпеки, яких нам, імовірно, не оминати, у нас були всі чотири гвинтівки, тисяча триста набоїв до них, дробовик і близько ста п'ятдесяти куль середнього калібру. Провіанту нам мало вистачити на кілька тижнів, тютюну — хоч обкурися. Був і певний науковий інструмент, в тому числі потужний телескоп і хороший польовий бінокль. Усе це ми склали на галявині, а як перші запобіжні заходи нарізали ножами колючих гілок і спорудили з них огорожу ярдів п'ятнадцять у діаметрі. На перший час цей майданчик мав слугувати нам штаб-квартирою, притулком у разі якогось несподіваного нападу та складом усього майна. Цей табір назвали Фортом Челленджера.

Ми покінчили з облаштуванням на новому місці лише до полудня, але спека не дуже нас мучила. Загалом температура та характер рослинності на плато ближчі до помірного поясу. Серед дерев, що кільцем оточували галявину, тут були бук, дуб і навіть береза. Величезний гінкго, що височів над усіма своїми сусідами, затінював наш форт

могутнім гілляччям із віялоподібним листям. Під його покровом ми і продовжували бесіду, надавши слово лорду Джону, котрий узяв на себе командування експедицією в ці рішучі для нас години.

— Поки нас не почують і не побачать якісь живі істоти (звір або людина, байдуже), ми в безпеці, — заявив він. — Але варто лише їм дізнатися про нашу появу на плато, і спокійному життю капець. Поки що ми, здається, не викликаємо якихось підозр. Тому на перших порах треба зачітися та вести розвідку вкрай обережно. Це не заважає поволі придивитися до сусідів, перш ніж починати обмін візитами.

— Але ж нам треба просуватися далі, — невпевнено озвався я.

— Милій хлопче, маєте цілковиту рацію. Ми будемо просуватися в межах, дозволених здоровим глуздом. Заходити занадто далеко не раджу, треба робити такі вилазки, щоб будь-якої миті можна було повернутися сюди, в наш форт. І, що найважливіше, жодного пострілу, хіба лише в тому випадку, якщо від нього буде залежати ваше життя.

— Однак *ви* вчора вистрелили, — зауважив Саммерлі.

— Ну, знаєте, мені вибирати не доводилося. Та й наврояд чи звук віднесло далеко вглиб: учора віяв потужний вітер із боку плато. До речі, як ми його назвемо? Адже це нам вирішувати.

Було внесено кілька пропозицій, більш-менш вдалих, але останнє слово залишилося за Челленджером.

— Тут довго думати нема чого, — сказав він. — Плато буде названо на честь піонера, котрий його відкрив, — Країна Мейпла Вайта.

Так ми і назвали плато, під цим ім'ям воно нанесено на мапу, складання якої доручили мені, під цим ім'ям, сподіваюся, воно увійде і в майбутні атласи.

Перед нами лежало невідкладне завдання — проникнути мирним шляхом у Країну Мейпла Вайта. Ми встигли переконатися на власні очі, що в ній живуть якісь дивні істоти, а замальовки американця обіцяли нам появу інших, ще страшніших почвар. Нарешті, у нас були всі підстави вважати, що на плато є й люди, про лютість котрих свідчив скелет, пропоротий бамбуком.

Не плекаючи жодних надій на порятунок, ми знали, що небезпеки підстерігають нас на кожному кроці, і вирішили вжити всіх застережних заходів, які підказував лорду Джону його досвід. Але хіба ми могли довго затримуватися на порозі цього таємничого світу, якщо нас млоїло бажання якомога швидше проникнути в саме його серце!

Отже, ми завалили кущами вхід у табір і, залишивши всі наші припаси під захистом терену, повільно і дуже обережно рушили в невідомість уздовж русла невеликого потічка, який починався з джерела на галявині і мав слугувати нам дороговказом після повернення.

Не встигнувши як слід відійти від табору, ми одразу ж натрапили на перші ознаки дивовиж, що нас очікують. У густому лісі було багато дерев, зовсім мені незнайомих, але наш ботанік Саммерлі впізнав тут цикадеї та кілька видів хвойних, що давно зникли з лиця землі. Пройшовши лісом кількасот ярдів, ми вийшли до місця, де струмок розливався доволі широкою заплавою. По її краях ріс густий високий очерет, який професор Саммерлі класифіку-

вав як вид хвощів. Тут же на вітрі гойдала верхівками і деревовидна папороть. Лорд Джон, котрий ішов попереду, раптом зупинився і підняв руку.

— Погляньте! — спонукав він. — Оце так слід! Тут, мабуть, тинявся прабатько всіх птахів!

На в'язкій твані чітко виднілися величезні трипалі сліди. Вони вели через болото до лісу. Ми зупинилися біля цих страшних відбитків. Якщо тут і справді пройшла птаха (бо яка ж тварина могла залишити такі сліди?), то її лапа набагато більша, ніж у страуса, відтак розміри цього гіганта навіть важко собі уявити. Лорд Джон уважно озирнувся усібіч і вклав два набої в свою великокаліберну гвинтівку.

— Присягаюся честю мисливця, — зронив він, — що сліди зовсім свіжі. Ця істота пройшла тут якихось десять хвилин тому. Бачите: вода ще не встигла заповнити он ту ямку, де лапа глибше занурилася в твань. Господи! А ось і слід дитинчати.

І справді, паралельно до великих слідів йшли такі ж, але маленькі.

— А що ви скажете про це? — переможно вигукнув професор Саммерлі, вказуючи на слід, схожий на відбиток п'ятипалої людської руки.

— Вельд¹! — вигукнув Челленджер, не тямлячись від захвату. — Я бачив такі відбитки у вельдських шарах. Ця істота пересувається на задніх трипалих кінцівках, ви проставшись на весь зріст, а передніми, п'ятипалими, до-

¹ *Вельд* — нижній шар відкладень крейдового періоду, який об'єднує шари порід, відкладених у прісноводних басейнах, річках та озерах того часу.

помагає собі при ходьбі. Ні, мій любий Рокстоне, це аж ніяк не птаха!

— Звір?

— Ні, плазун, динозавр. Це він, і ніхто інший! Дев'яносто років тому такі сліди збили з пантелику одного вельми поважного вченого із Сассексу. Але хто б міг мріяти... хто б міг мріяти... що нам доведеться побачити...

Останні слова Челленджер договорив пошепки, а ми так і завмерли від здивування. Сліди вели нас від болота до густих заростей чагарнику. За ним, серед дерев, була велика прогалина і по ній прогулювалися п'ятеро дивних істот — таких мені ще ніколи не доводилося бачити. Ми зачайлися за кущами і довго розглядали їх.

Як я вже сказав, вони гуляли вп'ятьох — двоє дорослих і три дитинчати. Їхні розміри вразили нас. Навіть маленькі були зростом із слона, а про дорослих вже й згадувати не варто. Їхня луската, як у ящірок, шкіра вилискувала на сонці буро-чорними переливами. Всі п'ятеро стояли на задніх лапах, спираючись на широкі товсті хвости, а передніми, п'ятипалими, притягували до себе зелені гілки й обгризали з них листя. Щоб у вас було повне уявлення про цих страховиськ, скажу, що вони нагадували гігантських, футів у двадцять заввишки, кенгуру, вкритих темною крокодилячою шкірою.

Не знаю, скільки часу ми простояли там, як зачаровані, витріщаючись на це надзвичайне видовище. Потужний вітер віяв у наш бік, кущі слугували хорошим укриттям, отже, можна було не остерігатися, що чудовиська нас виявлять. Час від часу дитинчата ставали до незграбної забави, підстрибували і з глухим виляском гепалися

на землю. Їхні батьки, мабуть, володіли нечуваною силою, бо один із них, не дотягнувшись до листя на верхівці достатньо високого дерева, обхопив його передніми лапами і переламав стовбур навпіл, як тоненьку гілочку. Вчинок цей свідчив водночас про дві речі: про добряче розвинену мускулатуру та недорозвинений мозок, оскільки дерево звалилося почварі прямо на голову і вона гучно залементувала. Величезні розміри явно не відповідали ступеню витривалості, дарованому їй природою. Подія з деревом, либонь, змусила істоту насторожитися, бо вона повільно почваланала в ліс у супроводі своєї пари і трьох гігантських дитинчат. Якийсь час ми бачили, як їхні огидні чорні спini виблискували в хаші, а голови пірнали вгору і вниз над чагарником. Потім вони зникли серед дерев.

Я поглянув на своїх товаришів. Лорд Джон стояв, тримаючи палець на спусковому гачку, а його очі аж палали мисливським азартом. Чого б він тільки не дав за те, щоб повісити одну таку голову над каміном у своїй кімнаті поруч із двома схрещеними веслами! І все ж розсудливість взяла в ньому гору, бо він знав, що ми тільки в тому випадку зможемо проникнути в таємниці цієї невідомої країни, якщо її мешканці не будуть навіть підозрювати про наше існування.

Обидва професори неначе оніміли на radoщах. Забувши про все на світі, вони несвідомо схопилися за руки та так і завмерли на місці, наче двійко маленьких дітлахів, яких заціпило при витріщанні на якесь диво з див. На губах Челленджера застигла янгольська посмішка, його щоки здулися яблучками; жовчна гримаса зникла з об-

личчя Саммерлі, поступившись місцем виразу побожного захвату.

— *Nunc dimittis!*¹ — вигукнув нарешті він. — Що ж скажуть про це в Англії?

— Любий мій Саммерлі, по секрету можу вам повідомити, що саме скажуть в Англії, — відповів Челленджер. — Там скажуть, що ви страшенний брехун і шарлатан, котрий не має жодного стосунку до науки. Те ж саме, що ви і вам подібні казали про мене.

— А якщо ми покажемо світлини?

— Фальшивка, Саммерлі! Груба підробка!

— А якщо надамо речові докази?

— А ось тоді вони від нас не відвертяться! Мелоун і його банда з Фліт-стріт ще співатимуть нам дифірамби. Запам'ятайте! 25 серпня ми бачили в Країні Мейпла Вайта п'ять живих ігуанодонів. Зробіть відповідний запис у своїй книжечці, мій юний друже, і повідомте про це у вашу жалюгідну газетку.

— І приготуйтеся до того, що редактор викине вас на вулицю, — додав лорд Джон. — На тих широтах, де стоїть Лондон, усе виглядає дещо інакше, любий мій хлопче. Хіба є мало людей, котрі ніколи не розповідають про свої пригоди зі страху, що їм не повірять! Хто їх за це засудить! Мине місяць-другий, і нам самим це буде здаватися сном. Як ви назвали цих чудовиськ?

— Ігуанодони, — повторив Саммерлі. — Відбитки їхніх ніг знайшли в гасінгських пісковиках, у Кенті та Сассексі. Вони жили на землях південної Англії, поки там не бракувало зелені, якою вони харчуються. А потім умови

¹ Нині відпускаеш. Євангеліє від Луки, 2:29 (лат.).

змінилися, і звірі тишком-нишком вимерли. Тут, мабуть, усе залишилося як було, бо ігуанодони продовжують існувати досі.

— Якщо ми колись виберемося звідси живими, я без такої голови додому не повернуся, — заявив лорд Джон. — Зачекайте, африканські мисливці, ви ще у мене позеленієте від заздрощів! Однак, друзі, не знаю, як вам, а мені весь час здається, що ми ось-ось втрапимо в якусь серйозну халепу.

Те ж саме відчуття грізної таємниці було й у мене. У лісових сутінках таїлися жахіття, і серце мимоволі стискалося від страху, коли ми вдивлялися в цю густу зелену гущавину. Правда, велетенські ігуанодони були зовсім безпечними тваринами, які не могли заподіяти нам якоїсь особливої шкоди, але хтозна, чи не збереглися в цьому світі див інші велетні, які таяться зараз у своїх лігвищах серед скель і кущів і тільки вичікують мить, аби кинутися на нас? Я маю дуже туманну уяву про доісторичне життя, але, пригадую, як мені якось потрапила до рук одна книжка, де йшлося про тварин, для яких наші леви та тигри були такою ж легкою здобиччю, як мишка для кішки. Що, коли такі чудовиська живуть у лісових нетрях Країни Мейпла Вайта?

Того ранку (це був наш перший ранок у нерозвіданій країні) ми переконалися, що небезпеки підстерігають нас тут на кожному кроці. Ця пригода була просто огидною, і мені навіть неприємно згадувати про неї. Якщо лорд Джон має рацію і галявину, на якій паслися ігуанодони, ми будемо згадувати, як сон, то болото з птеродактилями залишиться у нашій пам'яті страшним жахіттям. Зараз розповім, як усе це було.

Ми просувалися лісом дуже повільно, частково тому, що лорд Джон як розвідник не дозволяв нам наздоганяти себе, а частково через обох професорів, котрі інколи захоплювалися якимось невідомим їм видом квітки або комахами. Милі через три-чотири дерева вздовж правого берега струмка порідшали, і перед нами відкрилася ще одна прогалина. За густою облямівкою чагарнику громадилися кам'яні брили — вони зустрічаються на плато повсюдно. Ми повільно рушили туди крізь кущі, які сягали нам до пояса, і раптом почули десь зовсім близько звуки (чи то курликання, чи то сичання), що зливалися в невиразний гул, від якого тремтіло повітря. Лорд Джон подав нам знак зупинитися і, пригинаючись на бігу, кинувся до каміння. Він поглянув поверх нього, сіпнувся і, мабуть, забувши про наше існування, довго стояв, поглинений видовищем, що відкрилося його очам. Нарешті, він поманив нас до себе, показуючи знаками, що необхідно дотримуватися обережності. Я збагнув з його вигляду, що за кам'яними брилами ховається якесь диво, а може, навіть серйозна небезпека.

Ми підповзли до лорда Джона та зазирали вниз. Перед нами зяяла глибока улоговина, ймовірно, один із тих невеликих кратерів, яких багато є на плато. На дні цієї вирви, ярдів за сто від того місця, де ми лежали, за лінією очерету, поблискували вкриті зеленню застояні калюжі. Місце і так було похмуре, але, споглядаючи на його мешканців, мені мимоволі згадалися сцени з сьомого кола Дантового «Пекла». Тут гніздилися птеродактилі — сотні і сотні птеродактилів! Ямина так і кишіла ними — дитинчата повзали біля води, а їхні гидкі матусі висиджу-

вали на міліні яйця у твердій жовтуватій плівці. Вся ця рухома маса ящерів, що б'ють крилами, оглушала повітря лементом і поширювала навколо себе такий страшний сморід, що нам аж нудота підступила до горла. А вище, кожен на своєму камені, сиділи величезні сірі самці, схожі на висхлі опудала, сиділи зовсім нерухомо, немов мертві, і лише лупали очима, налитими кров'ю, та зрідка клацали дзьобами за бабками, що пролітали повз них. Їхні гігантські перетинчасті крила, зігнуті в передпліччях, були притиснуті до боків, і від цього в їхньому вигляді мені ввижалося щось людське — вони нагадували бабусь, що кутаються в мерзенні, кольору павутини, шалі, з яких визирали лише хижі пташині голови. Рахуючи і великих, і маленьких, в улоговині було не менше тисячі цих мерзенних тварюк.

Обидва наших професори так зраділи можливості близько вивчати життя доісторичного світу, що охоче просиділи б тут увесь день. Вони показували нам здохлу рибу та птахів, що валялися серед каміння і, вочевидь, слугували їжею для птеродактилів, і вітали один одного з тим, що внесуть нарешті ясність у питання, чому кістки цих літаючих ящерів у такій кількості зустрічаються в ряді місць, наприклад, у кембриджських пісковиках. Тепер уже не залишається сумнівів, казали вони, що птеродактилі, як пінгвіни, жили зграями. Зрештою, бажаючи довести колезі якусь свою тезу, Челленджер висунув голову з-за каменя і мало не накликав біду на всіх нас. Найближчий до нас самець раптом пронизливо зашипів, змахнув перетинчастими двадцятифутовими крилами і здійнявся в повітря. Самки з дитинчатами збилися в купу

ближче до води, а чатові один за одним злетіли в небо. Дивовижне видовище становили ці огидні тварюки, які сотнями ширяли над нами, хутко, немов ластівки, розрізаючи повітря крилами. Втім, ми небавом второпали, що милування цим видовищем до добра не приведе. Спочатку птеродактилі кружляли високо в небі, мабуть, перевіряючи, наскільки значна небезпека. Потім, поступово стискаючи коло, стали опускатися все нижче і нижче, на решті сухий шелест їхніх гаспидно-чорних крил досяг такої сили, що мені мимоволі згадалося летовище Гендону в дні змагань.

— Стережіться! — вигукнув лорд Джон, хапаючи гвинтівку за люфту. — Біжіть прямо до лісу, тримайтеся купи!

Але коло над нами вже зімкнулося. Птеродактилі майже зачіпали нас крилами по обличчю. Ми били їх прикладами, але удари припадали в щось м'яке та не завдавали їм якоїсь шкоди. І раптом із цього гаспидно-чорного блискучого кола висунулася довга шия: лютий дзьоб цілив прямо в нас. За ним ще один і ще. Саммерлі зойкнув і затулив руками закривавлене обличчя. Я відчув сильний поштовх у потилицю і мало не втратив свідомість від болю. Челленджер упав, я нагнувся допомогти і упав на нього, звалений ще одним ударом ззаду. Тієї ж миті лорд Джон вистрелив. Я підняв голову і побачив, що один із птеродактилів б'ється на землі з перебитим крилом, бризкає слиною з роззявленого дзьоба і люто обертає виряченими, налитими кров'ю очима — справжній чортяка з картини якогось середньовічного маляра! Його побратими, перелякані звуком пострілу, злетіли догори і стали кружляти над нашими головами.

— Тепер рятуйтесь! — наказав лорд Джон.

Ми побігли напролом крізь чагарник, але біля самого узлісся гарпії знову наздогнали нас. Саммерлі збили з ніг, ми підняли його та кинулися під дерева. У лісі небезпека минула, бо птеродактилям з їхніми величезними крилами ніде було розвернутися між гілок.

Ми поверталися до табору в досить жалюгідному стані, а вони ще довго проводжали нас, роблячи кола в блакитному небі на такій висоті, що знизу їх можна було б сприйняти за звичайнісіньких голубів. І лише тоді, коли нас приховали лісові хащі, птеродактилі припинили гонитву.

— Надзвичайно цікава та повчальна пригода, — зауважив Челленджер, обмиваючи в струмку розпухле коліно. — Тепер, Саммерлі, ми з вами точно знаємо, як поводяться розлючені птеродактилі.

Саммерлі в цей час втирає кров, що лилася із садна на чолі, а я перев'язував достатньо глибоку рану на шії. Лорд Джон відбувся легше за нас — чудовисько лише подряпало йому плече та розірвало сорочку.

— Варто зазначити, — продовжував Челленджер, — що наш юний приятель отримав колоту рану, а вирвати такий жмут із сорочки лорда Джона можна було лише зубами. Мене ж били крилами по голові. Таким чином, ми познайомилися з розмаїтими способами атаки птеродактилів.

— Ще трохи, і нам настав би гаплик, — серйозним тоном промовив лорд Джон. — Мерзеннішу смерть важко собі уявити — стати жертвою цих огидних почвар! Мені дуже не хотілося стріляти, але вибору не було.

— Ми б не сиділи зараз біля струмочка, якби не ваш постріл, — переконано промовив я.

— Будемо сподіватися, що моя стрілянина справі не нашкодить, — зніяковів лорд Джон. — У тутешніх лісах, мабуть, часто лунають звуки не менш гучні: то гілка зламається, то впаде ціле дерево. Однак на сьогодні сильних вражень вистачить. Ходімо краще до табору, пошукаємо в нашій аптечці карболки. Хто цих гадів знає, може, їхні укуси отруйні.

Але з того часу, як стоїть світ, навряд чи на долю людини випадало стільки пригод за один день. Нас підстерігала нова несподіванка. Ми вийшли берегом струмка на галявину і, побачивши колючу огорожу, яка оточувала наш форт, вирішили, що цього разу наші випробування скінчилися. Однак відпочивати нам не довелося. Вхід у Форт Челленджера був завалений, як і раніше, огорожа була ціла, а все ж ми відразу второпали, що в час нашої відсутності тут хтось побував. Непроханий гість не залишив на землі жодних слідів, і лише нависла над табором величезна гілка дерева гінкго видавала прибульця з головою. Що ж до його сили та зухвалості, то про це ясно свідчив стан нашого складу. Всі речі були розкидані по галявині, одна бляшанка з м'ясом розчавлена, либонь, у такий спосіб зайда намагався витягнути її вміст. Від скрині з набоями залишилися хіба тріски, а біля нього валялася зім'ята гільза. Невиразний страх знову стиснув наші серця, і ми стали злякано вдивлятися в густі тіні під деревами, чекаючи, що звідти ось-ось з'явиться щось жахливе.

Яке ж полегшення ми відчували, коли почули цієї миті голос Замбо і, підійшовши до краю плато, побачили на вершині кручі його усміхнену фізію!

— Все добре, пане Челленджер! Все добре! — крикнув він. — Замбо тут. Не бійся! Коли покличеш Замбо, він завжди буде тут.

Дивлячись на чесного негра та на неосяжну рівнину, що простягалася мало не до приток Амазонки, ми згадали, що це все ж ХХ століття, що ми живемо на Землі, а не на якійсь повній первісного хаосу планеті, куди нас перенесло чарівною силою. Але як важко було уявити собі, що від бузкової лінії горизонту рукою подати до великої річки, по якій ходять великі пароплави, що люди там балакають про свої маленькі життєві справи, в той час, як ми, запроторені в первісний світ, до допотопних істот, можемо лише задивлятися в той бік й тужити за світом, сповненим для нас стількома радощами!

У мене залишився ще один спогад, пов'язаний із цим незвичайним днем, ним і скінчу свого листа. Отримані поранення явно подіяли на нерви обох професорів, і вони затіяли гарячу суперечку про те, до якого роду доісторичних ящерів належать наші вороги — до птеродактиля або до діморфодону. Справа вже дійшла до обміну образами. Щоб не чути їхньої сварки, я відійшов убік, сів на стовбур зваленого дерева і машинально закурив люльку. За кілька хвилин переді мною виросла постать лорда Джона.

— Слухайте, Мелоуне, — сказав він, — ви добре запам'ятали те місце, де гнізяться ці тварюки?

— Звісно, запам'ятав.

— Щось на кшталт вулканічного кратера, чи не так?

— Еге ж, — сказав я.

— А який там ґрунт, звернули увагу?

— Самі скелі, каміння.

- Ні, біля самої води, де росте очерет?
- Щось синювате, начебто глина.
- Саме так... Вулканічний кратер і синя глина.
- А чому це вас цікавить? — спитав я.

— Та ні, це я так, — відповів лорд Джон і неквапливо попрямував туди, де все ще лунали голоси наших учених сперечальників — напружений, різкий тенор Саммерлі і гучний бас Челленджера.

Я, ймовірно, забув би слова лорда Джона, але тієї ночі мені довелося почути їх від нього ще раз: «Синя глина... синя глина у вулканічному кратері...» Це було останнє, що долинуло до мене крізь дрімоту, після чого, намучившись за день, я занурився в міцний сон.

Розділ 11

ЯК Я СТАВ ГЕРОЄМ ДНЯ

Застереження лорда Джона Рокстона виправдалися: укуси чудовиськ, що напали на нас, були отруйними. Наступного ранку після нашої першої пригоди на плато у мене й у Саммерлі почалися дошкульні болі і трясло, немов у лихоманці, а в Челленджера так спухло коліно, що він ледве міг стати на хвору ногу. Тому ми провели весь день у таборі, намагаючись у міру сил допомагати лорду Джону, котрий займався зміцненням терену — нашого єдиного захисту від ворогів. Пригадую як зараз, що мене із самого ранку переслідувало тоді дивне відчуття: все здавалося, що за нами уважно стежать, але хто і звідки, цього не міг сказати.

Я не витримав та поділився своїми страхами з Челленджером, котрий не забарився приписати їх розумовому розладу, нібито викликаному моїм гарячковим станом. Як би там не було, але я раз по раз продовжував озиратися в різні боки, готуючись побачити щось і нічого не помічаючи, крім темної купи гілок, з яких була складена наша колюча огорожа, та похмурих склепінь зелені, що вінчали стовбури величезних дерев. І все ж упевненість, що якийсь недоброзичливий спостерігач ховається за два кроки від нас, не лише не покидала мене, але ставала все дужчою та

певнішою. Я згадав забобонний страх індіанців перед грізним Курупурі, що ховається в лісовій глушині, й уже був готовий повірити, що це злий дух позбавляє спокою тих сміливців, котрі залазять у таїну його священної твердині.

Цієї ночі, нашої третьої ночі в Країні Мейпла Вайта, одна подія справила на нас гнітюче враження та змусила зайвий раз подякувати лорду Джону, що не пошкодував зусиль, аби зміцнити Форт Челленджера. Ми спали біля згаслого багаття, аж раптом нас розбудили, точніше, буквально підняли на ноги, шалені ревіння та вереск. Не знаю, з чим можна порівняти той лемент, що лунав десь зовсім поруч із нашим табором, бо мені не доводилося чути нічого страшнішого. Він роздирав повітря, немов гудіння паротяга, не маючи ні чистоти, ні чіткого звуку. Ми затиснули вуха, намагаючись не чути густого вібруючого гуркоту, сповненого безмежного жаху і мук. Нерви не витримували такої напруги. Я весь вкрився холодним потом, а моє серце завмерло в грудях. Здавалося, всі жалі життя, всі його незліченні страждання — все, в чому воно може звинуватити небо, злилося воедино в цьому страшному, болісному воланні. І, ніби акомпануючи дзвінким крикам, наче відтіняючи їх, там же рокотав чийсь уривчастий, низький регіт, чиєсь радісне гортанне гарчання. Цей жахливий дует тривав хвилини три-чотири; він переполошив усіх птахів, що спали на деревах, і так само раптово стих. Ми довго мовчали, вражені почутим. Потім лорд Джон підкинув хмизу в ватру. Червоні відблиски вогню освітили напружені обличчя моїх товаришів і замерехтіли в листі над нашими головами.

— Що це було? — пошепки спитав я.

— Вранці дізнаємося, — сказав лорд Джон. — Це десь зовсім близько, не далі від тієї прогаліни.

— Ми удостоїлися честі підслухати відголос доісторичної трагедії, що розігралася в очеретах лагуни юрського періоду, коли великий ящір прикінчив у багні свого слабшого побратима! — проголосив Челленджер із незвичайною навіть для нього врочистістю. — Авжеж, людина багато виграла, з'явившись на Землі трохи пізніше. На зорі світобудови їй довелося б зустрітися з такими почварами, які не злякалися б ні її мужності, ні її винахідливості. Хіба допомогли б йому стріли, праща чи спис при зіткненні з тими силами, які розгулялися сьогодні вночі? Навіть сучасна гвинтівка не дасть вам переваги при зустрічі з таким могутнім чудовиськом.

— Проте я ставлю на мого милого друзяку, — зронив лорд Джон, погладжуючи люфу свого «експресу». — Але не сперечаюся, у цього страховиська були б чималі шанси на успіх.

Саммерлі підняв руку.

— Цить! — прошепотів він. — Мені щось причулося.

Мертву тишу порушив глухий і мірний тупіт. Якась тварина пробиралася в хащах, обережно ступаючи важкими лапами. Істота повільно обійшла наш форт і зупинилася біля входу. Ми почули чиесь дихання з присвистом. Лише непевна огорожа відділяла нас від цього нічного огиддя. Ми схопилися за гвинтівки, а лорд Джон, розсунувши куц терену, проробив у ньому щось на кшталт амбразури.

— Прокляття! — прошепотів він. — Мені здається, що я його бачу!

Я зазирнув в амбразуру поверх плеча лорда Джона. І справді! У густій тіні під деревом виднілася ще густіша тінь. Дика міць і лють відчувалися в цьому первісному звірі, що припав до землі. Зростом він був не вищим за коня, але його важкі контури свідчили про надзвичайну силу. Лише у надпотужного організму могло бути таке дихання — переповнене, рівне, як у парового котла. Чудовисько ворухнулося, й я побачив його страшні очі, що блиснули зеленим вогнем. І тут же почувся шурхіт — воно повільно рушило вперед.

— Зараз стрибне! — сказав я і зняв запобіжника.

— Не стріляйте! — шепнув лорд Джон. — Хіба можна стріляти такої тихої ночі? Звук буде чутно на кілька миль. Прибережіть це наостанок.

— Якщо воно перетне позначку огорожі, нам амінь, — заявив Саммерлі з нервовим смішком.

— Перестрибнути ми йому не дамо! — видихнув лорд Джон. — Але стріляйте лише у випадку крайньої необхідності. Можливо, я й так із ним упораюся. Варто спробувати.

Важко уявити собі відчайдушніший вчинок, ніж той, який скоїв лорд Джон. Він схилився над багаттям, вхопив з вогню палаючу гілку і в одну мить прослизнув крізь вузький отвір, пророблений в огорожі. Чудовисько з грізним гарчанням рушило вперед. Не вагаючись ні хвилини, лорд Джон швидко та легко підбіг до нього і тицьнув палаючою гілкою в саму його морду. Переді мною всього лиш на мить промайнула огидна маска гігантської жаби — бородавчаста, немов уражена проказою шкіра та величезна паща, вся у свіжій крові. Й одразу в кущах почувся тріск, і наш страшний гість зник у лісовій гушавині.

— Я так і думав, що він злякається вогню, — з нервовим сміхом мовив лорд Джон, повернувшись за огорожу і жбурнувши гілку в багаття.

— Ви ризикували життям! — хором вигукнули ми.

— А що мені залишалося робити? Якщо б це чудовисько опинилося серед нас, ми б перестріляли один одного. Стріляти через огорожу також не мало сенсу: тоді воно б точно стрибнуло сюди, а така стрілянина видала б нас із головою, і більше нічого. Загалом, вважаю, що ми легко відбулися. Але що ж це був за звір?

Наші вчені мужі нерішуче презирнулися.

— Не беруся більш-менш точно визначити цю істоту, — сказав Саммерлі, розпалюючи люльку біля багаття.

— Така обережність властива людям із справжнім науковим складом мислення. — Челленджер навіть зійшов до компліментів. — Я також обмежуся лише загальним твердженням, що сьогодні вночі ми зіткнулися з одним із видів хижого динозавра. Про можливість їхнього існування на плато ви вже від мене чули.

— А позаяк про багато доісторичних видів до нас не дійшло жодної інформації, — додав Саммерлі, — з нашого боку було б необачно думати, що ми зможемо назвати кожну живу істоту, яка нам зустрінеться тут.

— Маєте цілковиту рацію. Наші можливості обмежуються дуже приблизною класифікацією. Зачекаємо до завтра, там буде видніше, а наразі нумо краще повернімося до перерваного сну.

— Але за умови, що один із нас залишиться чатувати, — рішуче заявив лорд Джон. — У такій країні краще не жартувати, друзі. Надалі пропоную встановити нічні чергування, по дві години на зміну.

— Тоді першим чатовим стану я, бо якраз хотів досма-
лити люльку, — запропонував професор Саммерлі.

З того часу ми більше ніколи не лягали спати без охо-
рони.

Вранці причина шаленого лементу, що розбудив нас,
прояснилася. Прогалина, де ми бачили ігуанодонів, стала
ареною справжнього бойовиська. Споглядаючи на ці ка-
люжі крові та величезні шматки м'яса, розкидані по зе-
леній траві, можна було припустити, що тут полягло чи-
мало звірів, але при найближчому розгляді всі ці останки
виявилися частиною туші одного ігуанодона, буквально
розтерзаного на клапті іншим звіром, якщо не більшим,
то, безумовно, лютішим.

Обидва професори затіяли наукову суперечку, ретель-
но оглядаючи кожен шматок, який зберіг на собі сліди
безжальних іклів і величезних кігтів.

— Робити зараз якісь висновки передчасно, — зазна-
чив професор Челленджер, зиркаючи на шматок білого
м'яса, що лежав на його колінах. — Судячи з деяких даних,
нападником був шаблезубий тигр. Скелети таких тигрів
знаходять серед конгломератів у печерах, але звір, якого ми
бачили на власні очі, набагато дужчий і схожий швидше на
плазуна. Я особисто схильний думати, що це був алозавр.

— Або мегалозавр, — додав Саммерлі.

— Можливо. Коротко кажучи, будь-який із великих
хижих динозаврів. Серед них трапляються найхимерніші
чудовиська, які будь-коли оскверняли нашу земну кулю
або слугували прикрасою музеїв, — Челленджер зарего-
тав над власним дотепом. Маючи доволі примітивне по-
чуття гумору, він радів кожному своєму жарту, навіть не-
доречному.

— Чим менше галасуватимемо, тим краще! — різко осадив його лорд Джон. — Хтозна, хто тут швендяє неподалік? Якщо ця істота вирішить повернутися сюди поспішати і наткнеться на нас, тоді буде не до сміху. До речі, що це за пляма?

На лускатій тьмяно-чорній шкурі ігуанодона трохи вище плеча ясно виступала темна наліпка, схожа кольором на асфальт. Ніхто з нас не міг визначити цю пляму, хоча Саммерлі згадав, що два дні тому бачив точно таку ж на одному з молодих ігуанодонів. Челленджер сидів бундючно та зберігав багатозначне мовчання, висловлюючи всім своїм виглядом: а я знаю, та не скажу! Лорду Джону не залишалось нічого іншого, як звернутися з тим же запитанням безпосередньо до нього.

— Якщо ваша милість дозволить мені розтулити рота, то я буду щасливий висловити свою думку, — іронічно почав Челленджер. — Мені вперше в житті доводиться вислуховувати такі нотації. Навіть не підозрював, що без вашого дозволу не можна навіть посміятися цютливому жарту.

І лише після того, як лорд Джон вибачився перед нашим ображеним приятелем, той зволив змінити гнів на милість. Коли ж його обурення вляглося остаточно, вечний видерся на стовбур впалого дерева і звернувся до нас із довгою і, як завжди, надзвичайно врочистою тирадою, буцімто перед ним була не наша маленька група з трьох осіб, а багатотисячна аудиторія, яка чекає від професора неймовірних повідомлень.

— Що стосується вищезгаданої плями, — почав Челленджер, — то я схильний приєднатися до думки мого приятеля та колеги професора Саммерлі, котрий ствер-

джує, що це асфальт. Країна Мейпла Вайта явно вулканічного походження, асфальт же, як відомо, належить до глибинних утворень і, без сумніву, є тут у рідкому стані, отже, він міг опинитися на шкірі ігуанодонів. Утім, зараз перед нами стоїть інше питання, набагато важливіше: яким чином тут можуть існувати м'ясоїдні хижаки, один із яких навідав цю ущелину й залишив у ній такі страшні сліди? Ми знаємо, що за своїми розмірами плато не більше за середнє графство у нашій Англії. У цьому замкненому з усіх боків просторі впродовж багатьох століть живуть певні види, що давно зникли з лиця землі. Здавалося б (для мене це не підлягає сумніву), що м'ясоїдні тварини, безперешкодно розмножуючись, мали б давно знищити надані їм природою запаси їжі і через це або вимерти з голоду, або перейти з м'яса на якийсь інший корм. Як бачимо, ні того, ні іншого не сталося. Отже, залишається припустити, що обмеження числа цих лютих хижаків, без чого немислима рівновага в природі, досягається тут якимись іншими способами. Які ці способи і як вони застосовуються — ось одна з багатьох цікавих проблем, які чекають свого вирішення. Дозволю собі висловити надію, що нам іще випаде нагода спостерігати м'ясоїдних динозаврів з ближчої дистанції.

— А я дозволю собі висловити надію, що такої нагоди нам не випаде, — втрутився я.

У відповідь на це професор звів брови, немов шкільний учитель, почувши недоречне зауваження пустотливого учня.

— Можливо, професор Саммерлі зволить висловити свої міркування з цього приводу? — запропонував він.

І вони обоє здійнялися до гірських висот науки, у розрідженій атмосфері яких тільки і можна було дискутувати на такі теми, як зв'язок між боротьбою за існування та зниженням народжуваності при неухильному зменшенні кормів.

Того ранку ми вирушили на схід від струмка, щоб не виходити знову до болота з птеродактилями, і позначили невелику частину плато на мапі. З цього боку підлісок у хащах був такий густий, що нам доводилося буквально продиратися крізь нього.

Досі я розповідав лише про жахи Країни Мейпла Вайта, але це несправедливо щодо неї, бо того ранку ми волючилися серед чудових квітів, головним чином двох відтінків — білого та жовтого. За словами Челленджера та Саммерлі, первісна гама цими двома барвами й обмежується. У багатьох місцях уся земля була вкрита квітами, і наші ноги по щиколотки тонули в цьому чудовому м'якому килимі, який розповсюджував навколо такі сильні та солодкі пахощі, що від цього паморочилося в голові. Всюди дзижчали бджоли, зовсім такі ж, як у нашій Англії. Гілки дерев низько згиналися під вагою плодів, частково нам відомих, а частково зовсім незнайомих. Ми вибирали скуштовані птахами і, не боячись отруїтися, додавали приємного розмаїття в своє меню. У цій частині джунглів всюди бігли стежки, прокладені дикими звірами, а болотисті низини були поцятковані безліччю слідів; серед них траплялися й сліди ігуанодонів. На одній із лісових прогалин пасся невеликий табун цих велетнів, і лорд Джон розгледів у бінокль, що у них також є асфальтові плями на тілі, хоча не в тих місцях, що у розтерзаного ігуанодона. Як пояснити це дивне явище, ніхто з нас не знав.

Дорогою нам іноді траплялися дрібні тварини — ди-кобрази, лускатий мурахоїд, рябий кабан із довгими, за-крученими догори іклами. Яюсь у просвіті між деревами ми побачили вдалині зелений схил пагорба, яким швидко пробігав якийсь великий звір мишачої масті. Він промай-нув так стрімко, що ми не встигли його розгледіти. Але якщо це був олень, як стверджував лорд Джон, то роз-мірами він не поступався тим гігантським лосям, скелети яких досі знаходять у болотах моєї рідної Ірландії.

Після загадкових відвідин ми зі страхом поверталися до свого табору. Однак більше нічого лихого не сталося. Того вечора у нас спалахнула гаряча суперечка про плани на майбутнє. Викладу її детально, бо вона вплинула на наш подальший триб життя і допомогла нам за кілька днів ознайомитися з Країною Мейпла Вайта набагато кра-ще, ніж це можна було б зробити за довгі тижні.

Дебати відкрив Саммерлі. Він ще з ранку був чимось невдоволений, і коли лорд Джон згадав про плани на за-втрашній день, професор не витримав і скипів.

— І сьогодні, і завтра, і післязавтра нам треба шукати вихід із цієї пастки, — буркнув він. — Ви все ламаєте собі голову, як би пробратися всередину країни, а мені здаєть-ся, міркувати треба лише про те, як би вибратися звідси.

— Я просто дивуюся, сер, що людина науки може впас-ти настільки низько! — загудів Челленджер, погладжую-чи свою пишну бороду. — Ви потрапили в країну, повну таких спокус для допитливого натураліста, рівних яким немає і не було з того часу, як стоїть світ! А ви закликаєте покинути цей заповідник, пропонуєте обмежитися лише поверхневим знайомством із ним і з його мешканцями! Дивуюся вам, професоре Саммерлі!

— Не забувайте, будь ласка, — сердито відрубав той, — що в Лондоні на мене чекає велика група студентів, котрі залишені на піклування мого вельми безглузлого асистента. У мене дещо інше становище, ніж у вас, професоре Челленджер, бо, наскільки я знаю, вам ніхто і ніколи не доручав такої відповідальної роботи, як навчання молоді.

— Не заперечую, — погодився Челленджер. — Навіщо завантажувати дрібницями розум, здатний на творчі пошуки вищого гатунку? Вважаю це блюзнірством! Ось чому я завжди рішуче відмовляюся від таких пропозицій.

— Від яких? — з уїдливою усмішкою поцікавився Саммерлі.

Але тут лорд Джон поквапився змінити тему розмови на іншу.

— Маю вам сказати, — почав він, — що вважаю справжньою ганьбою повертатися до Лондона, не ознайомившись як слід із цією країною.

— А мені забракне духу переступити поріг редакції і з'явитися на очі нашому старому МакАрдлу, — вставив я. *(Ви не будете сердитись, сер?)* — Він мені не пробачить, якщо я знехтую таким матеріалом. Але мені здається, що ці суперечки недоречні: адже ми при всьому бажанні не можемо спуститися вниз.

— Примітивний здоровий глузд якоюсь мірою відшкодовує нашому юному приятелю вади розумового розвитку, — заявив Челленджер. — Нам, певна річ, немає ніякого діла до його мерзенних професійних інтересів, але що правда, то правда: ми не можемо спуститися вниз, отже, нічого даремно витратити сили на безглузді суперечки.

— А на мою думку, все, що ви задумали, також є безглуздою тратою сил, — пробурчав Саммерлі, не виймаючи люльки з рота. — Дозвольте вам нагадати, що ми приїхали сюди з цілком певною метою, поставленою перед нами науковими зборами Лондонського Зоологічного інституту. Ця мета — перевірити ствердження професора Челленджера. Змушений визнати, що ми вже цілком можемо підтвердити їхню правильність. Отже, наша місія скінчилася. Що ж до детального вивчення плато та його мешканців, то таке величезне завдання буде до снаги лише великій, спеціально спорядженій експедиції. Якщо ми візьмемося за це самі, то хто ж доведе до Англії здобуту нами інформацію, яка слугуватиме цінним внеском у науку? Професор Челленджер винайшов спосіб піднятися на це неприступне на вигляд плато. Попрохаємо ж його ще раз вдатися до притаманної йому винахідливості та повернути нас у той світ, з якого ми прибули.

Аргументи Саммерлі здалися мені напрочуд розумними. Навіть Челленджер задумався, збагнувши, що йому не вдасться осоромити своїх ворогів, якщо підтвердження його рації не дійде до тих, хто в ній сумнівався.

— Проблема спуску з плато здається нерозв'язною хіба на перший погляд, — зауважив він, — але не сумніваюся, що людський інтелект знайде вихід і з цього становища. Шановний колега, мабуть, має рацію: нам не варто затягувати своє перебування в Країні Мейпла Вайта, час подумати і про те, як повернутися додому. Однак я рішуче відмовляюся покинути плато доти, доки ми не обстежимо його і не складемо хоч якісь мапи.

Професор Саммерлі нетерпляче пирхнув.

— У нас пішло вже цілих два дні на розвідку, — мовив він, — і це майже нічого не дало. Ми, як і раніше, не маємо жодного уявлення про топографію плато. З'ясувалося лише одне: Країна Мейпла Вайта вкрита густими лісами. Але ж на докладніше обстеження знадобляться місяці! Інша річ, якщо б тут була якась височина. Однак плато має ухил до центру, отже, скільки б ми не просувалися вглиб, його загальний вигляд все одно перед нами не відкриється.

І тут на мене нашло натхнення. Я випадково зупинився поглядом на величезному вузлуватому дереві гінґо, що простягає над нами свої могутні гілки. Судячи з його потужного стовбуру, воно мало б бути вищим за інші дерева. Якщо плато справді підіймається по краях, то чому б цьому гігантові не стати для нас спостережною вишкою для огляду всієї Країни Мейпла Вайта? Я ще в хлоп'ячі роки славився своїм умінням лазити по деревах. Мої супутники краще за мене деруться по скелях, але тут їм мене не наздогнати. Тільки б поставити ногу на нижню гілку, а все інше — дрібниці, доберуся і до вершини!

Мою ідею сприйняли захоплено.

— Наш юний приятель здатен проробляти акробатичні викрутаси, немислимі для людей із масивнішою і водночас більш представницькою статурою, — заявив Челленджер, і його щоки напунилися двома рум'яними яблучками. — Я таке рішення вітаю.

— Юначе, та ви просто геній! — вигукнув лорд Джон, ляснувши мене по спині. — Не розумію, як це нам раніше не спало на гадку! До заходу сонця залишилася якась година, але ви ще встигнете накидати план місцевості, хоча б приблизний. Лізьте туди прямо з нотатником. Зараз

ми поставимо під дерево три ящики, один на один, і я вже якось вас підсаджу.

Лорд Джон піднявся на ящики і став обережно допомагати мені, але тут у справу втрутився Челленджер. Він підбіг до нас і буквально підкинув мене догори одним рухом своєї потужної руки. Я захопився за грубу гілку і, перебираючи ногами по стовбуру, спочатку підтягнувся, а потім став на гілляку коліньми. Три нижні гілки слугували мені справжніми сходишками, інші, тонші, також полегшили підйом, і я так шпарко піднявся ними догори, що незабаром земля зовсім зникла з моїх очей.

Час від часу траплялися затримки, один раз довелося навіть підійматися по ліані футів у десять завдовжки, але загалом усе йшло добре, і мені вже здавалося, що густий бас Челленджера скоро зовсім перестане долимати сюди. Але дерево було гігантське — я вдивлявся в зелене листя над своєю головою і не помічав, щоб воно починало хоч трохи рідшати.

Незабаром на моєму шляху зустрілася гілка, на якій сидів щільний зелений клубок, імовірно, якась паразитична рослина. Я витягнув шию, намагаючись зазирнути за нього, і був настільки вражений тим, що несподівано постало перед моїми очима, що мало не впав з дерева.

На мене дивилося чиєсь обличчя — якісь два фути відокремлювали нас один від одного. Істота, якій воно належало, ховалася за зеленим клубком і висунула з-за нього голову одночасно зі мною. Обличчя було людське, у будь-якому разі, більш людське, ніж у якоїсь мавпи. Довге, білясте, все в прищах, приплюснутий ніс, масивна нижня щелепа, на підборідді та вилицях жорстка щетина, як якісь бакенбарди. Чудовисько скривило пащеку і загарчало, ні-

би проклинаючи зайду, і я побачив гострі, загнуті донизу псячі ікла. Люті очі під навислими бровами кинули на мене погляд, сповнений ненависті та загрози, і миттєво змертвіли від безмежного страху. Чудовисько каменем скотилося вниз. Пролунав гучний тріск поламаних гілок, руде, волохате, як у свині, тіло на секунду промайнуло перед моїми очима і зникло у вирі розкиданого листя.

— В чому справа? — почувся знизу голос лорда Рокстона. — Щось трапилось?

— Ви бачили? — гукнув я, весь тремтячи від хвилювання та міцно тримаючись обома руками за гілку.

— Ми чули якийсь шум, подумали, що ви оступилися. А в чому ж річ?

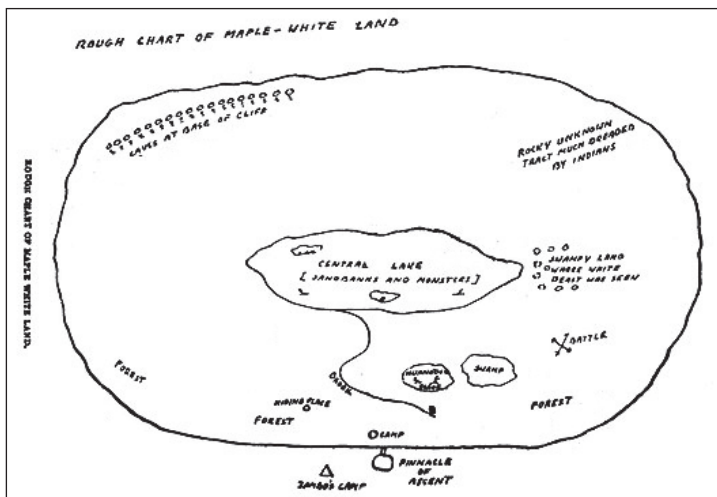
Раптова поява цієї дивної людиномавпи так схвилювала мене, що я вже хотів було спуститися з дерева і розповісти про те, що сталося, моїм супутникам. Але до вершечку залишалося зовсім небагато, і мені було соромно повертатися вниз, не виконавши взятого на себе зобов'язання.

Тому я зробив довгу зупинку, відхекався і поліз далі. Якось моя нога ступила на гнилу гілку, і я втримався лише на руках, але загалом підйом був неважкий. Мало-помалу листя стало рідшати, в обличчя мені війнуло вітерцем, а це означало, що гінкго вже піднялося над сусідніми деревами.

Але я ліз усе вище і вище, твердо вирішивши не дивитися в боки доти, доки не дістануся самої вершини. Нарешті гілки стали гнутися під моєю вагою. Тоді я вибрав надійну рогачку, сів у ній зручніше і поглянув униз на дивну панораму цієї таємничої країни, в яку нас привела доля.

Сонце вже спустилося до самої лінії виднокраю, але вечір був такий ясний і тихий, що плато, яке розкинулося

піді мною, виднілося від краю до краю. Це був овал у тридцять миль завдовжки, а завширшки в двадцять, і мав форму неглибокої вирви, позаяк його поверхня просувалася під ухил до центру, де виднілося доволі велике озеро, миль десять у діаметрі. По берегах цього прекрасного озера ріс густий очерет, крізь зелену воду подекуди проступали жовті піщані мілини, які відливали золотом у м'яких сонячних променях. На мілинах виднілося безліч якихось чорних предметів. Для алігаторів вони були занадто великі, а для човнів — занадто довгі. Я розгледів у бінокль, що це живі істоти, але які, так і не здогадався.

З того боку плато, де стояв наш табір, лісисті схили, порізані подекуди прогалинами, тяглися миль на шість у напрямку до центрального озера. Майже біля своїх ніг я розрізнув ущелину ігуанодонів, а далі, серед рідких дерев,

виднівся прохід до болота птеродактилів. Але з іншого боку озера вигляд плато різко змінювався. Там підіймалися такі самі червоні базальтові скелі, які ми бачили знизу, з долини. Ця гряда була футів двісті заввишки, і біля підніжжя її ріс ліс. У нижній частині червонуватих скель, трохи вище за землю, я розгледів у бінокль ряд темних отворів, що слугували, вочевидь, входами до печер. Біля входу в одну з них щось біліло, але що саме, мені так і не вдалося розгледіти. Я покинув свою роботу лише після заходу сонця, коли вже нічого не було видно, і спустився до товаришів, котрі з нетерпінням чекали мене під деревом. Ось коли я став справжнім героєм! Цей задум належав мені, й я особисто його реалізував. Ось вона, мапа, яка збереже нам місяць часу і позбавить необхідності блукати наосліп невідомою країною. Всі радісно тиснули мені руку. Але перш ніж показати мапу товаришам, треба було розповісти їм і про мою зустріч із людиномавпою.

— Вона була там весь час, — заявив я.

— Звідки ви це знаєте? — спитав лорд Джон.

— Мене не полишало відчуття, що за нами стежать чийсь злі очі. Пригадуєте, професоре Челленджер? Я казав вам про це.

— Справді, я щось таке чув. Наш юний приятель має ту вразливість, яка характерна для представників кельтської раси.

— Теорія телепатії... — почав було Саммерлі, набиваючи люльку.

— Це надто складна проблема, щоб її обговорювати зараз, — рішуче зупинив його Челленджер. — Скажіть кра-

ще ось що, — звернувся він до мене з величним виглядом, немов єпископ, котрий іспитує учня недільної школи, — ви не помітили, чи може ця істота притиснути великий палець до долоні?

— От уже чого не помітив, того не помітив.

— Хвіст у нього є?

— Ні.

— Задні кінцівки хапальні?

— Цілком імовірно, інакше він не зміг би так швидко стрибати з гілки на гілку.

— Якщо пам'ять мені не зраджує, в Південній Америці налічується до тридцяти шести видів мавп... професоре Саммерлі, прошу вас утриматися від зауважень... Але людиноподібних серед них немає. Тепер не підлягає сумніву, що тут вони є, але це якийсь інший різновид, а не ті волохаті гориллоподібні мавпи, які зустрічаються лише в Африці і на Сході. (*У мене мало не зірвалося з язика, що родичів цих гориллоподібних я бачив і в Кенсингтоні.*) Для тутешнього різновиду характерні наявність рослинності на обличчі і білий колір шкіри, останній пояснюється тим, що ці мавпи живуть на деревах, серед густого листя. Перед нами постало питання: до кого ж більше наближається тутешній різновид — до мавпи чи до людини? В останньому випадку вона, мабуть, є тим, що зветься в просторіччі «відсутньою ланкою». Наш обов'язок — негайно приступити до вирішення цієї проблеми...

— Заперечую! — різко обірвав його Саммерлі. — Тепер, коли у нас є мапа, а цим ми зобов'язані кмітливості й енергійному способу дій пана Мелоуна (*я змушений його процитувати*), — наш єдиний обов'язок: ужити всіх за-

ходів, аби негайно ж вибратися здоровими та неушкодженими з цього жахливого місця.

— Досягнення цивілізації не дають вам спати! — простогнав Челленджер.

— Атож, сер! І найбільшим досягненням цивілізації вважаю чорнило, сер! Ми маємо відзвітувати в усьому, що бачили тут, а подальшими дослідженнями нехай займаються інші. Ви ж самі з цим погодилися до того, як пан Мелоун показав нам свою мапу.

— Гаразд, — здався Челленджер. — Мені також одразу полегшає, коли буду остаточно впевнений, що результати експедиції дійдуть до відома наших друзів. Але поки що поняття не маю, як нам звідси вибратися. Втім, Джорджу Едварду Челленджеру ще не доводилося стикатися із завданнями, які були б не під силу його винахідливого інтелекту, і він обіцяє вам завтра ж зайнятися цим питанням упритул.

Суперечка між ними скінчилася. Того ж вечора при світлі багаття й єдиної свічечки ми професійніше скопіювали з моїх начерків першу мапу загубленого світу. Деталі, позначені мною з вершини дерева, були розміщені у відповідних місцях. Олівець Челленджера затримався над великою білою плямою, що зображувала озеро.

— Як же нам його назвати? — задумався він.

— Чому б вам не скористатися нагодою увічнити своє ім'я? — зі звичайною уїдливістю кинув Саммерлі.

— Я впевнений, сер, що у потомства знайдуться вагоміші підстави запам'ятати Челленджера. І ці підстави будуть спочивати на його особистих заслугах, — суворо відповів професор. — Кожен невіглас може надати своє ім'я

якийсь річці або гірському шпилі. Мені такі монументи не потрібні.

Саммерлі криво всміхнувся, готуючись до нового випадку, але лорд Джон поспішив перервати сперечальників.

— Милій хлопче, охрестити озеро маєте ви, — сказав він. — Ви першим його побачили, й, якщо вам запрагнеться проставити на мапі «озеро Мелоуна», перечити вам ніхто не буде.

— Звісно, звісно! Нехай наш юний приятель назве озеро, — підтримав його Челленджер.

— У такому разі, — сказав я і сам відчув, що червонію, — нехай воно називається озером Гледіс.

— А вам не здається, що «Центральне» дасть чіткіше уявлення про його розташування? — поцікавився Саммерлі.

— Ні, нехай буде озеро Гледіс.

Челленджер кинув на мене співчутливий погляд і з жартивливым докором похитав головою.

— Ах, молодість, молодість! — сказав він. — Ну що ж, Гледіс так Гледіс!

Розділ 12

ДУЖЕ СТРАШНО БУЛО В ЛІСІ

У попередньому листі я вже згадував... а може, й ні?.. Останнім часом пам'ять доволі недобре зі мною жартує. Та я був сам не свій від гордоців, коли троє таких непересічних людей, як мої супутники, з удячністю потиснули мені руку. З їхніх слів, я врятував або принаймні значно полегшив наше становище. Будучи наймолодшим членом експедиції та поступаючись моїм товаришам у всьому, що стосувалося досвіду та твердості характеру, я з перших же днів нашої подорожі залишався в тіні. Але тепер настав мій час. На жаль! Гординя до добра не доведе. Почуття самовдоволення і нова для мене впевненість у своїх силах призвели до того, що тієї ж ночі мені довелося пережити таке випробування, про яке досі не можу згадати без жаху.

Ось як це сталося. Розбурханий понад усіляку міру своїм вдалим підйомом на вершину дерева гінґо, я ніяк не міг заснути. Тієї ночі першим чергував Саммерлі. У тьмяному світлі багаття було видно його безглузду, незграбну постать. Він сидів, згорбившись, поклавши гвинтівку на коліна, і так куняв, що його цапина борідка раз по раз сіпалася. Лорд Джон лежав, загорнувшись у свою американську ковдру — пончо, і його зовсім не було чути. Зате

густе та гучне хропіння Челленджера гриміло по всьому лісу.

Повний місяць світив дуже яскраво; нічне повітря так і пробирало холодом. Яка ніч для прогулянки! І раптом мене осінило: а чому б і справді не пройтися? Я тихцем вийду з табору, знайду дорогу до центрального озера й уранці повернуся з цілою купою новин? Адже тоді мої акції піднімуться ще вище! І якщо Саммерлі змусить нас знайти якийсь спосіб вибратися звідси, ми повернемося до Лондона з дуже точною інформацією про центральну частину Країни Мейпла Вайта, де, крім мене, не побував ще ніхто. Я згадав Гледіс... «Людина сама творить свою славу», — прозвучало у моїх вухах. Згадав і МакАрдла. Який матеріал для газети — на цілу шпальту! Яка кар'єра чекає на мене попереду! Розпочнеться війна і, може, мене навіть пошлють кореспондентом на театр військових дій. Я схопив першу-ліпшу гвинтівку — набой тримав у своїх кишенях — і, розібравши завал біля входу в форт, прослизнув за його огорожу. Озирнувшись наостанок, побачив нашого горе-чатового Саммерлі, котрий, як і раніше, куняв біля згаслого багаття, розмірено, немов китайський бовванчик, хитаючи головою.

Після перших же ста ярдів мені стало ясно, скільки дурощів у моєму вчинку. Я, здається, вже згадував на сторінках цієї хроніки, що палкість уяви заважає мені стати по-справжньому відважним чоловіком, згадував і про те, що найбільше з усього боюся, що мене визнають боягузом. Ось цей страх і штовхав мене вперед. Я просто не зміг би повернутися в табір із порожніми руками. Якщо б товариші і не стали шукати мене і не дізналися б про мою легкодухість, я все одно не знайшов би собі міс-

ця від пекучого сорому. А водночас мене почало тремтіти, й я готовий був віддати все, щоб знайти гідний вихід із цього безглузлого становища.

Дуже страшно було в лісі! Дерев стояли такою щільною стіною, листя у них було таке густе, що місячне сяйво майже не проникало сюди, і лише горішні гілки філігранним візерунком проглядали на тлі зоряного неба. Звикнувши врешті-решт до темряви, мої очі почали дещо розрізняти в ній. Деякі дерева все ж виднілися в цій пітьмі, інші зовсім тонули у вугільно-чорних провалах, від яких я щоразу сахався, позаяк іноді вони здавалися входами в якісь печери. Я згадав відчайдушний зойк приреченого на смерть ігуанодона, що лунав по всьому лісі. Згадав і бородавчасту закривавлену морду, що промайнула переді мною при світлі факела лорда Джона. Безіменне страшне чудовисько полює в цих же місцях. Воно може будь-якої миті кинутися на мене з лісової пітьми. Я зупинився, вийняв із кишені набій і відкрив затвор гвинтівки. І раптом серце завмерло у моїх грудях. Це була не гвинтівка, а дробовик.

І я знову подумав: «Може, повернутися?» Аргумент цілком вагомий, ніхто не посміє сумніватися в причинах моєї невдачі. Але дурна гордість вставала навіть проти одного цього слова. Ні, я не хотів, я не міг допустити, щоб мене спіткала невдача. Якщо вже на те пішло, перед тими небезпеками, які чигають на мене тут, імовірно, гвинтівка виявиться настільки ж марною зброєю, як і мисливська рушниця. Повертатися в табір немає сенсу — наступного разу мені не вдасться вийти звідти непоміченим. Доведеться пояснити свої наміри, і тоді ініціатива вислизне з моїх рук. Після недовгих вагань я все ж зібрався з духом

і рушив далі, тримаючи марну рушницю під пахвою. Лісова пітьма лякала мене, але в ущелині ігуанодонів, залитій рівним місячним сяйвом, мені стало ще страшніше. Я уважно оглянув її, сховавшись у кущах. Чудовиськ ніде не було видно. Трагедія, нещасливою жертвою якої став один із ігуанодонів, імовірно, змусила інших піти з цього пасовища. Туманна срібляста ніч була безмовна — ні шереху, ні звуку. Набравшись хоробрості, я швидко перебіг через видолинок і по той бік знову вийшов до потічка, який слугував мені дороговказом. Цей веселий супутник біг, теревенячи і дзюркочучи, як той любий моєму серцю струмок у рідному краї, де я ще хлопчиськом ловив форель ночами. Якщо йти вниз за течією, вона виведе мене до озера; якщо підійматися вгору — повернешся назад до табору. Струмок іноді губився серед кущів, але його нестримне дзюрчання весь час лунало у моїх вухах.

Чим нижче під ухил, тим більше і більше рідшав ліс, поступаючись місцем заростям чагарнику, серед яких лише де-не-де підіймалися високі дерева. Йти ставало легше, і тепер я міг роззиратися на всі боки, сам залишаючись непоміченим. Мій шлях проходив повз болота птеродактилів, і звідти назустріч мені із сухим шелестом і свистом злетів у повітря один із тих гігантів, розмах крил якого був футів двадцять щонайменше. Ось його перетинчасті крила пронизало сліпуче-білим тропічним сяйвом місячного диска, і немов скелет пролетів у мене над головою. Я кинувся в кущі, знаючи з досвіду, що досить цьому чудовиську подати голос, і на мене хмарою налетять його гидкі побратими. І лише після того, як птеродактиль опустився в гушавину кущів, я обережно рушив далі.

Ніч була на рідкість тиха, але ось тишу порушив глухий, рівний гуркіт, що з кожним моїм кроком ставав усе гучнішим і голоснішим. Нарешті я зупинився зовсім поруч із джерелом, звідки долинав цей звук, що нагадував клекіт окропу в казані, і збагнув, у чому тут річ. Посередині невеликої галявини виднілося озеро, точніше, велика баюра, бо в діаметрі вона була не більша за водойму на Трафальгарській площі. Її чорна, як дьоготь, поверхня невпинно здувалася бульбашками, які лускали, виділяючи якийсь газ. Повітря над калюжею тремтіло від спеки, а земля навколо була настільки гаряча, що, торкнувшись її долонею, я тут же відсмикнув руку. Мабуть, потужний вулканічний процес, що багато століть тому здивив плато над земною поверхнею, ще не закінчився. Нам уже доводилося бачити тут, серед пишної зелені, чорні уламки скель і застиглу лаву, але цей резервуар із рідким асфальтом був першим незаперечним доказом того, що давній вулкан продовжує діяти і зараз. На жаль, мені треба було поспішати, щоб повернутися в табір до світанку, і я не став затримуватися тут.

До кінця днів своїх не забуду цього страшного шляху. Освітлені місяцем балки я обходив по самим краях, намагаючись триматися в густій тіні; в джунглях раз по раз завмирав від страху, чуючи тріск гілок, крізь які пробирався якийсь звір. Величезні тіні виникали переді мною і знову зникали, безшумно ковзаючи на м'яких лапах. Я часто зупинявся з твердим наміром повернути назад, і щоразу гордість перемагала страх і гнала мене вперед, до призначеної мети.

Нарешті (на моєму годиннику було по першій) у про-світі між деревами блиснула вода, і хвилин за десять я вже

стояв в очереті на березі центрального озера. Мене давно мучила спрага, я ліг долилиць і припав до води; вона виявилася холодною та дуже свіжою на смак. У цьому місці до берега провадила широка, поцяткована безліччю слідів стежка, либонь, звірі приходили сюди на водопій. Біля самої води величезною брилою підіймалася застигла лава. Я виліз на неї, ліг і озирнувся в різні боки.

Перше, що постало моєму погляду, вразило своєю несподіваністю. Описуючи краєвид, що відкривався з вершини дерева гінкго, я згадував про темні плями на скелястій гряді, які можна було б сприйняти за входи до печер. Поглянувши тепер у той бік, я побачив безліч круглих отворів, що світяться яскравим, червонуватим вогнем, немов ілюмінатори океанського лайнера в нічній темряві. Спочатку я подумав, що це відблеск лави, яка вирує в незгаслому вулкані, але тут же відмовився від такої ідеї. Лава вирувала б десь унизу, а не високо серед скель. Тоді що ж це означає? Неймовірно, але, мабуть, іншого пояснення не знайти: ці червоні плями не були нічим іншим, ніж відблесками багать, що палають у печерах, вогнищ, розпалити які могла лише людська рука. Отже, на плато є люди. Які блискучі результати дала моя нічна прогулянка! Вже з такими звістками нам не соромно буде повертатися до Лондона.

Я довго дивився на ці червоні мерехтливі відблиски. Мене відділяло від них не менше десяти миль, але навіть на такій відстані можна було розгледіти, як вони то згасали, то спалахували яскравіше, то зовсім зникали з моїх очей, коли їх затуляли чийсь тіні. Чого б я тільки не дав, щоб підібратися до цих печер, зазирнути в них і потім розповісти моїм супутникам про зовнішній вигляд і спо-

сіб життя людської раси, що населяє цей таємничий закуток земної кулі! Зараз про це годі було й думати, але наврод чи хтось із нас захоче покинути плато, не дізнавшись конкретно, що ховається в цих печерах.

Озеро Гледіс, моє озеро, виблискувало переді мною, немов ртуть, а в самому його центрі відбивався світлий диск місяця. Воно було неглибоке: з води в кількох місцях проглядали піщані мілини. Гладка поверхня озера жила своїм життям — на ній з'являлися то кола, то легкі брижі; ось риба блиснула срібною лускою, ось вигулькнула горбата сіро-чорна спина якогось чудовиська. Дивна істота, схожа на величезного лебедя з довгою гнучкою шиєю, пройшла краєм мілини, а потім важко хлюпнулася в озеро та попливла. Її вигнута шия і вертка голова довго виднілися над водою. Потім вона пірнула й уже більше не з'являлася.

Незабаром я зосередив усю свою увагу на тому, що відбувалося майже біля самих моїх ніг. На березі з'явилися дві звірюки, схожі на великих броненосців. Вони припали до води та хутко задріботіли довгими червоними стрічками язиків. Услід за ними на водопій з'явився величезний олень із розлогими рогами, самкою та двома оленятами. Такої величної істоти, мабуть, більше ніде не знайти, хіба в Країні Мейпла Вайта; і лось, і американський олень були б йому по плече. Вся родина мирно пила воду, аж раптом самець застережливо фиркнув, і вони миттю зникли в очеретах. Броненосці також пошкандибали геть. На стежці з'явилася якась нова істота — справжнє чудовисько.

У мене промайнуло в голові: де ж я бачив цього виродка з круглою спиною, обсаженою трикутними зубцями, з маленькою пташиною голівкою, опущеною майже до самої

землі? І раптом згадав. Це ж стегозавр, якого Мейпл Вайт намалював на сторінках свого альбому, те чудовисько, яким насамперед зацікавився Челленджер. Ось він переді мною, можливо, той самий звір, якого зустрів американський художник. Земля тряслася під його страшним тягарем, воду він хлебтав так гучно, що ці звуки, здавалося, будили ніч. Хвилин з п'ять стегозавр стояв зовсім поруч зі мною. Варто мені було простягнути руку, і я б торкнувся цих огидних зубців, що сіпалися при кожному його русі. Напившись, чудовисько почвало геть і сховалося серед каміння.

Я витягнув годинник — була половина третьої, саме час повертатися до табору. Шлях назад не викликав у мене жодних сумнівів, оскільки я йшов сюди, тримаючись лівого берега струмка, а струмок вливався в центральне озеро за кілька кроків від мого спостережного пункту. Отже, я в найкращому гуморі попрямував до табору, пишаючись результатами своєї нічної прогулянки та тими новинами, які подам товаришам. Природно, найважливіша новина — це освітлені зсередини печери, де, ймовірно, живе якесь плем'я троглодитів. Але мої спостереження центрального озера також чогось варті. Можу засвідчити, що воно повне живих істот, крім цього, опишу кілька нових видів доісторичних сухопутних тварин, що не зустрічалися нам дотепер. Небагато знайдеться людей на світі, міркував я, котрі за одну ніч (і яку надзвичайну ніч!) змогли б зробити такий цінний внесок у скарбницю людських знань.

Поглинений своїми думками, я повільно підіймався вгору схилом і вже був приблизно на півдорозі до табору, коли почув позаду дивні звуки, що повернули мене до реальності. Це було щось середнє між хропінням і ревін-

ням — глухим, низьким і грізним. Мабуть, поблизу з'явився якийсь звір, але в темряві нічого не можна було розгледіти. Я пішов швидше і, пройшовши ще з півмилі, знову почув ті ж звуки. Цього разу вони були набагато гучнішими та страшнішими. Серце завмерло у грудях при думці, що за мною хтось женеться. Я весь похолов і відчув, як волосся стало дибки на моїй голові. Нехай ці чудовиська рвуть один одного на клапті, така вже боротьба за існування, але щоб вони нападали на сучасну людину, полювали за володарем світу — з цією страшною думкою не міг змиритися. Переді мною знову виникло це страшне видиво з Дантового «Пекла» — залита кров'ю морда, освітлена на мить палаючою гілкою лорда Джона. Я стояв, витріщаючись назад, на залитому місяцем стежку, і мої коліна підгиналися від страху. Таке може лише наснитися: тиша, сріблясті місячні відблиски на прогалинах, чорні плями кущів. І раптом цю грізну тишу знову прорізало те саме низьке та гортанне гарчання. Воно звучало ще гучніше, ще ближче. Сумнівів бути не могло; мене хтось вистежував, і відстань між мною та моїм переслідувачем скорочувалася з кожною хвилиною.

Я стояв, ніби прикутий до місця, і не міг відвести очей від стежки. І раптом воно з'явилося. У дальньому кінці галявини, яку я тільки-но пройшов, сіпнулися кущі. Щось велике, темне відокремилася від них і одним стрибком опинилося на залитому місяцем видолинку. Я навмисне кажу про стрибок, бо чудовисько пересувалося, як кенгуру, витягнувшись на весь зріст і відштовхуючись від землі дуже розвиненими задніми лапами; передні були притиснуті до його черева. Розміри і міць цього звіра вразили мене — справжній слон, що встав дибки. І при всьому цьо-

му яка рухливість! Першої миті у мене ще майнула надія: можливо, це лише безпечний ігуанодон? Але, незважаючи на все своє невігластво, я тямив, що помиляюся. У трипалого трав'їдного ігуанодона голова була маленька, як у лані, а в цього страховиська широка, пласка — одне слово, точна копія тієї жаб'ячої морди, власник якої так налякав нас минулої ночі. Люте ревіння та наполегливість, із якою він переслідував мене, свідчили про те, що це хижий динозавр, один із найлютіших звірів, які будь-коли жили на землі. Чудовисько інколи припадало на передні лапи і тикалося носом у землю, винюхуючи мої сліди. Іноді вони губилися, та динозавр знаходив їх і знову величезними стрибками пускався стежкою слідом за мною.

Навіть тепер, лише при одній згадці про це жахіття, холодний піт виступає у мене на чолі. Що мені було робити? У мене в руках був дробовик, але який від нього зараз сенс? Я з відчаєм озирнувся врізнобіч, шукаючи очима якесь укриття — скелю чи дерево, але тут, у гущавині чагарнику, були лише молоді деревця, а моєму переслідувачеві нічого не вартувало б переламати, як хворостинку, навіть велике дерево. Мене могла врятувати хіба втеча. Але як бігти по нерівному кам'янистому схилу? На щастя, я помітив добре втоптану стежку, що перетинала мій шлях. Під час своїх розвідок ми бачили чимало таких стежин, прокладених дикими звірами. Якщо кинутися по ній, можливо, мені і вдасться накивати п'ятами від переслідувача, тим більше, що бігаю я добре і зараз перебуваю в хорошій фізичній формі. Відкинувши убік непотрібну рушницю, я показав такий клас спринту, який не показував ні до, ні після цієї ночі. Ноги мої підкошувалися, гру-

ди розривалися, дихання спирало в горлі, але я все біг і біг уперед, бо мене підганяв жах. Нарешті, коли сил уже більше не залишилося, я зупинився. На мить мені здалося, що переслідування скінчилося — на стежці нікого не було. І раптом знову почув тріск гілок, тупіт велетенських лап, дихання зі свистом могутніх легенів... Звір мене наздоганяв. Він уже зовсім близько! Порятунку немає!

Божевільний! Навіщо я так довго міркував, перш ніж кинутися навтьоки? Спочатку динозавр покладався лише на свій нюх, а це уповільнювало погоню. Але як тільки я побіг, він мене помітив і з тієї миті вже не випускав із уваги. Ще кілька стрибків — і чудовисько вигулькнуло з-за закруту стежки. В яскравому місячному сяйві блиснули величезні вирячені очі, щелепи з двома рядами страшних зубів і гострі кігті на коротких передніх лапах. Я дико верескнув і прожогом кинувся вперед. Переривчастий, хрипкий подих чувся все ближче і ближче. Важкий тупіт мене наздоганяв. Ще секунда — і динозавр вчепиться мені в спину. І раптом — гучний тріск, я лечу в безодню, а далі темрява та порожнеча забуття...

Коли я опритомнів, — гадаю, що на це знадобилося всього кілька хвилин, — мені вдарив у ніс жахливий, нестерпний сморід. Я понишпорив у темряві й однією рукою намацав щось на кшталт величезного шматка м'яса, іншою — важку кістку. Високо вгорі в правильному овалі мерехтіли зорі. Отже, я лежав на дні якоїсь глибокої ями. Все моє тіло нило, але кістки були цілі, жодних ушкоджень не виявилось. Коли в моєму затуманеному мозку спливли обставини, що передували цьому падінню в яму, я з жахом глипнув угору цілком упевнений, що темна голова дино-

завра ось-ось з'явиться на тлі зблідлого неба. Але все було тихо та спокійно. Тоді я повільно, навпомацки обійшов дно ями, намагаючись збагнути, куди ж мене закинув щасливий випадок. Яма була глибока, зі стрімкими краями та рівним дном, футів двадцять у поперечнику. На дні валялися шматки м'яса, що геть розклаталося, і від них тхнуло задушливим смородом. Ступаючи по цьому стерві і раз по раз спотикаючись об нього, я раптом наткнувся на щось тверде — це був дерев'яний кілок, вбитий у самій середині ями. Я обмацав його, моя рука ковзнула по чомусь липкому, але до верхівки палі так і не дотяглася.

Раптом я згадав, що маю в кишені воскові сірники, чиркнув одним і відразу второпав призначення цієї ями. Сумніватися не доводилося: це була пастка, викопана руками людини. Вбитий посередині загострений кіл високою футів у дев'ять весь почорнів від крові тварин, які настрикнулися на нього. Шматки гнилого м'яса, що валялися на дні, були, мабуть, зрізані з кілка, щоб очистити місце для наступних жертв.

Я згадав Челленджера, котрий переконував, що людина з його слабкими засобами захисту не може існувати на плато, населеному такими чудовиськами. Але тепер способи його боротьби з ними стали мені зрозумілі. Печери з вузькими входами слугували надійним притулком для їхніх мешканців, ким би вони не були. Розумова перевага цих людських істот над величезними ящерами була, мабуть, настільки значною, що дозволяла їм влаштовувати на звірячих стежках прикриті гілками пастки, в яких їхні вороги гинули, незважаючи на всю свою міць і спритність. Людина і тут панувала над світом.

Аби вибратися з укусів ями нагору, особливої спритності не було потрібно, але я довго не наважувався на це, остерегаючись потрапити до лап ворога, який ледь не роздер мене. Хтозна, можливо, динозавр підстерігає свою жертву, причаївшись у кущах? Але я згадав одну бесіду Челленджера із Саммерлі про звички цих велетенських плазунів і дещо осмілів. Обидва професори сходилися на тому, що в крихітній черепній коробці динозавра немає місця для розуму і що, по суті, це цілком безмозкі тварини, які зникли з лиця Землі саме через повне невміння пристосовуватися до мінливих умов існування.

Перш ніж підстерігати мене, динозавр мав утямити, що зі мною сталося, а для цього потрібне вміння встановлювати зв'язок між причиною та наслідком. Набагато ймовірніше, що дурна тварина, яку вів лише хижацький інстинкт, спочатку сторопіла в подиві, а відтак вирушила на пошуки нової здобичі.

Я доліз до краю ями й озирнувся навсібіч. Зірки гаснули, небо стало бліднути, і досвітній вітерець приємною прохолодою війнув мені в обличчя. Мій ворог ніяк не давався визнаки. Я повільно вибрався з ями і сів на землю, готуючись за найменшої тривоги зістрибнути в свій притулок. Потім, трохи заспокоений повною тишею, яка відчувалася навколо, і настанням ранку, я спромігся та крадькома пішов назад тією же стежкою. За кілька хвилин я побачив свою рушницю, підібрав її, вийшов до струмка, який слугував мені дороговказом, і хутко попрямував до табору, іноді обертаючись і кидаючи на всі боки перелякані погляди. І раптом вітер приніс мені нагадування про моїх товаришів. Тишу спокійного ранку порушив далекий звук пострілу з рушниці. Я зу-

пинився і прислухався — все було тихо. «Чи не сталося чого з ними?» — промайнуло у моїй голові. Але я тут же заспокоївся, знайшовши простіше та природніше пояснення цього пострілу. Вже зовсім розвидніло. Мою відсутність, звісно, встигли помітити. Товариші, ймовірно, вирішили, що я заблукав у лісі, і дали залп, аби допомогти мені дістатися табору. Правда, стрілянина у нас була заборонена, але якщо вони вирішили, що мені загрожує небезпека, то це навряд чи зупинило б їх. Треба якомога швидше повернутися в табір та вгамувати тривогу.

Я втомився, змучився за ніч і навіть при бажанні не міг пересуватися швидко. Аж ось нарешті почалися знайомі місця. Ліворуч болото птеродактилів, незабаром буде ущелина ігуанодонів. Тепер лише вузька смужка лісу відділяла мене від Форту Челленджера. Я весело гукнув, поспішаючи заспокоїти товаришів. Відповіді не отримав. Навколо стояла зловісна тиша. Моє серце стислося. Я прискорив кроки, відтак побіг. Ось і огорожа — вона ціла, але завалу біля входу немає. Я кинувся всередину. Страшне видовище постало перед моїми очима в холодному світлі раннього ранку. Наші речі безладно валялися по всій галлявині; моїх супутників ніде не було, а біля згаслого багаття на траві червоніла велика калюжа крові.

Я був настільки вражений, що якийсь час узагалі втратив здатність мислити. Пригадую лише, як важкий сон, як бігав лісом навколо спорожнілого табору й відчайдушно кликав товаришів. Але лісові хащі мовчали. Мене зводили з розуму страшні думки. Що, коли я більше їх не побачу? Що, коли залишуся сам-один у цьому жахливому місці і ніколи не зможу повернутися в мій світ? Що, коли доля при-

рікає мене жити і померти тут? Мені хотілося рвати на собі волосся та битися головою об землю в нападі відчаю. Лише тепер я второпав, якою опорою були для мене товариші — і Челленджер із його безтурботною самовпевненістю, і владний, холоднокровний лорд Рокстон, котрий ніколи не втрачав почуття гумору. Без них я був як слабка, безпорадна дитина, яка залишилася самотньою в темряві. Куди мені податися, що робити, з чого почати?

Якийсь час я сидів зовсім пригнічений, потім якось очуняв і став міркувати, яка ж зла доля спіткала моїх супутників. Розгром, вчинений у таборі, свідчив про те, що їх атакували, вочевидь, тієї ж миті, коли я почув постріл. Але постріл був лише один, отже, все скінчилося миттєво. Гвинтівки лежали тут же на землі, а в затворі однієї з них, що належала лорду Джону, була вистріляна гільза. Судячи з кинутих у багаття ковдр Челленджера та Саммерлі, халепа наздогнала їх під час сну. Паки з набоями та харчами валялися по всій галявині; тут же я побачив наші фотоапарати та пуделка з пластинками. Все це було ціле, зате їжа, вийнята зі скринь, зникла, а її, пригадую, було чимало. Отже, напад на табір вчинили не люди, а звірі, бо в іншому випадку тут, імовірно, нічого б не залишилося.

Але якщо це справді тварини або якесь одне чудовисько, то що ж сталося з моїми супутниками? Хижаки, певна річ, їх роздерли б, тоді де ж останки? Правда, калюжа крові досить красномовно свідчила про те, що трапилося, а динозавр, який переслідував мене вночі, міг би забрати свою жертву з такою ж легкістю, з якою кішка забирає мишку. В такому б випадку залишилися двоє, котрі, ймовірно, кинулися за ним навздогін. Але чому ж вони не

взяли із собою гвинтівок? Мій втомлений, змучений мозок відмовлявся розгадувати цю загадку. Пошуки в лісі також нічого не дали. Я заблукав і лише завдяки щасливому випадку знову вийшов до табору, витративши на це не менш, ніж годину.

І тут мені на гадку спала одна думка, в якій була певна розрада. Все ж я не зовсім сам тут. Біля підніжжя скель залишився вірний Замбо. Він почує мій голос. Я підійшов до урвища і зиркнув униз. Ну, звісно, он він сидить на ковдрі біля багаття! Але там є ще хтось. Хто ж це? Серце у мене тьохнуло на radoщах. Можливо, один із моїх товаришів якось примудрився спуститися вниз? Але варто було мені придивитися уважніше, і надія згасла. Шкіра чоловіка, котрий сидів напроти Замбо, відливала червоним у променях сонця, що сходить. Це був індіанець. Я голосно гукнув і замахав носовою хустинкою. Замбо підвів голову, махнув рукою мені у відповідь і побіг до скелі. Минуло кілька хвилин, і він уже стояв на її вершині, зовсім близько від мене, і в сумній мовчанці слухав мою розповідь.

— Їх забрав дідько, пане Мелоун, — сказав Замбо. — Ви прийшли в країну диявола, і він усіх вас забере до себе. Слухайте, що каже Замбо, сер: скоріше спускайтеся вниз, а то і вам буде лихо.

— Як же я спущуся, Замбо?

— Рубайте ліани з дерев, пане Мелоун. Кидайте їх сюди. Я прив'яжу ліани до пенька, і буде міст.

— Ми самі про це думали. Але ліани нас не витримують.

— Пошліть за мотузками, пане Мелоун.

— Кого ж я пошлю і куди?

— Пошліть в індіанське селище, сер. В індіанському селищі багато мотузок зі шкіри. Внизу є індіанець, пошліть його.

— Звідки він узявся?

— Це наш індіанець. У нього все забрали, а самого побили. Він повернувся. Тепер візьме листа, принесе мотузки, все зробить.

Візьме листа... Що ж, це ідея! Може, хтось і прийде нам на допомогу? А якщо ні, відкриття, якими ми збагатили науку, дійдуть до наших друзів, і світ дізнається, що ми загинули не дарма. Два листи були уже готові. За сьогоднішній день напишу третього, в якому перебіг подій буде викладений до останньої хвилини. Індіанець доправить мої листи туди, в світ.

Я звелів Замбо піднятися на скелю ще раз, ближче до вечора, і весь цей сумний день присвятив опису того, що сталося зі мною минулої ночі. До листів додав також коротеньку записку, яку індіанець мав вручити першому ж білому — гендляреві чи капітану якогось корабля. У записці було сказано, що наше життя залежить від того, надішлють нам линви чи ні. Увечері я переправив Замбо всі листи і свій гаманець із трьома фунтами стерлінгів. Гроші призначалися індіанцю, а за линви йому пообіцяв удвічі більшу суму.

Тепер, любий пане МакАрдл, ви зрозумієте, яким чином мої листи дійшли до вас, і пізнаєте всю правду про свого невдаха-кореспондента в разі, якщо він більше не напише вам жодного рядка. Зараз я дуже втомлений і занадто пригнічений, щоб будувати якісь плани. Завтра подумаю про майбутнє і, не втрачаючи зв'язку з табором, почну пошуки своїх нещасних товаришів.

Розділ 13

ЦЕ ВИДОВИЩЕ НЕ ЗАБУДУ НІКОЛИ

Того сумного дня на заході сонця я побачив унизу індіанця — нашу останню надію на порятунок — і доти проводжав очима його самотню крихітну постать, доки вона не зникла в рожевому вечірньому тумані, що повільно поставав між мною та далекою Амазонкою.

Було вже зовсім темно, коли я поволочився до нашого розгромленого табору, кинувши наостанок ще один погляд на вогнище Замбо — єдиний промінчик світла, що сягав до мене з величезного світу і так само пестив мій погляд, як і присутність вірного негра пестила мою затьмарену душу. Але тепер, уперше після лиха, що спіткало мене, я трохи збадьорився, втішаючи себе думкою, що світ дізнається про наші справи і збереже в пам'яті наші імена, зв'язавши їх навіки з тими відкриттями, які, можливо, дістануться нам ціною життя.

Мені було страшно влаштовуватися на ніч у цьому нещасливому таборі, а джунглі лякали мене ще більше. Однак доводилося вибирати між тим та іншим. Здоровий глузд вимагав, щоб я був насторожі, але стомленому тілу важко було боротися з дрімотою. Забравшись на дерево гінкго, я марно шукав такого містечка на його нижніх гіл-

ках, де можна було б заснути, не ризикуючи зламати собі карк при неминучому падінні. Довелося злізти та вирішувати, як бути далі. Після довгих міркувань я завалив кущами вхід до табору, розпалив три багаття, розташувавши їх трикутником, ситно повечеряв і заснув міцним сном, який порушила на світанку неочікувана та приємна несподіванка.

Рано вранці чиясь рука лягла на моє плече. Мене аж затрясло, коли схопився, вхопив гвинтівку і раптом радісно зойкнув, упізнавши лорда Джона, котрий схилився до мене в сірих світанкових сутінках.

Так, це був він, але яка зміна відбулася в чоловікові! Останнього разу я бачив лорда Джона спокійним, врівноваженим, у чистому білому костюмі. Зараз же він стояв переді мною блідий, очі дико блукали в різні боки, груди важко здіймалися, як після довгого та стрімкого бігу, голова була оголена, худе обличчя подряпане й усе в крові, гарнітур подертий на клапті. Я витріщився на шляхтича, вражений цим видовищем, але він не дав мені навіть пельку розтулити й узявся підбирати розкидані по галявині речі, кидаючи мені короткі, уривчасті фрази:

— Швидше, юначе, хутчій! Має значення кожна хвилина. Беріть гвинтівки — обидві. Решта у мене. Якнайбільше набоїв. Набийте ними кишені. Тепер — провіант. Шести бляшанок вистачить. Ось так. Ні про що не питайте і не гадайте. Ну, біжімо, або буде запізно.

Ще не прокинувшись як слід, не знаючи, що й думати, я помчав лісом за лордом Джоном із двома гвинтівками під пахвою і з шістьма консервними бляшанками в руках. Він вибирав найбільшу гущавину, майже непрохідні за-

рості і, нарешті, вивів мене до високих кущів. Ми кинулися туди, не звертаючи уваги на колючки. Лорд Джон упав долілиць на землю і потягнув мене за собою.

— Ну, ось! — ледве вимовив він. — Тепер, здається, ми в безпеці. Вони нападуть на табір, жодних сумнівів, і прорахуються.

— Що трапилося? — спитав я, сапаючи. — Де професори? І хто на нас полює?

— Людиномавпи! — гучно прошепотів лорд Джон. — Боже милий, що це за чудовиська! Балакайте тихіше. У них тонкий слух, зір також, зате з нюхом мають проблеми, наскільки я міг помітити. Нашими слідами до нас не доберуться. Куди ви зникли, юначе? Вам пощастило, дякуйте своїй долі, що не втрапили в цю халепу.

Я пошепки повідав йому про свої пригоди.

— Авжеж, наші справи кепські! — зауважив лорд Джон, почувши про динозавра та пастки. — Тут вам не курорт. Але все ж повну уяву про красу тутешніх місць я отримав тієї миті, коли на нас напали ті демони. Мені якось довелося побувати в лапах у люджерів-папуасів, але вони цукерочки порівняно з цими почварами.

— Розкажіть, як усе було, — попросив я.

— Це сталося на світанку. Наші вчені друзі лише продерли очі і навіть не встигли схопитися. Аж раптом нізвідки з'явилися мавпи. Просто посипалися на нас, як яблука з яблуні. Вони, мабуть, ще затемна обліпили високе дерево, на яке ви лазили. Одному я тут же всадив кулю в череву, однак тим справа і закінчилося — нас миттю поклали на обидві лопатки. Я називаю цих демонів мавпами, але вони розмахували палицями, кидали в нас камінням,

торохтіли між собою своєю мовою і до того ж зв'язали нам руки ліанами. Це людиномавпи, і за розвитком вони стоять вище за всіх звірів, яких мені доводилося зустрічати під час мандрів, а я, Бог свідок, добряче потинявся білим світом. Як то кажуть, «відсутня ланка». Ну, бракує, і дідько з ним, обійшлися б і без неї! А потім справа була така. Вони підхопили свого пораненого родича, з якого кров юшила, як із недорізаної свині, і забрали його кудись, а потім сіли біля нас гуртом. Морди люті, того й гляди роздеруть. Зростом вони, мабуть, із людину, але трохи ширші, кремезніші. Сидять і витріщаються, глипають на нас... Брови руді, навислі, очі якісь дивні, ніби з мутного скла. Вже що Челленджер не страхопуд, а навіть йому стало незатишно. Як схопиться, як заверещить: «Кінчайте нас, нема чого тягнути!» У нього, мабуть, від усього цього в голові замакітрилося — дуже вже він оскаженів. Мабуть, якби на місці мавп опинилися його закляті вороги-репортери, їм і то менше дісталося б.

— Ну, а мавпи що на те?

Я жадібно вслухався в шепіт лорда Джона, котрий розповідав мені про ці вражаючі події, а сам уважно зиркав на всі боки, не забираючи руки з гвинтівки.

— Я вже думав, що наша смерть прийшла! Але ж ні. Мавпи заторохтіли, залементували. Потім одна підійшла до Челленджера і стала поруч із ним. Ви будете сміятися, юначе, але до чого ж вони були схожі — як близькі родичі! Я б сам не повірив, та очі не брешуть. Ця стара людиномавпа, ймовірно, ватажок племені, виявилася точною копією Челленджера, тільки що масть інша — руда. А всі інші чарівні прикмети нашого приятеля були в наявності,

правда, дещо перебільшені. Квадратний торс, широкі плечі, груди колесом, повна відсутність шиї, довга руда борода, волохаті брови і такий же зарозумілий вигляд — ідіть, мовляв, усі під три чорти! Одне слово, повна схожість. Коли ця мавпа стала поруч із Челленджером і поклала йому лапу на плече, ефект вийшов приголомшливий. Саммерлі, налаштований трохи істерично, реготав до сліз, споглядаючи на них. Мавпи спочатку також сміялися, якщо таке кудкудакання можна назвати сміхом, а потім схопили нас і потягли в ліс. Гвинтівки й інші речі вони не чіпали, либонь, боялися, а ось провізію, вийняту з пачок, усю забрали з собою. Дорогою нам із Саммерлі добряче дісталось — погляньте на мою пику і на це лахміття. Вони тягли нас крізь зарості, не розбираючи шляху, а їм самим хоч би що — у них шкура дублена. Зате Челленджер анітрохи не постраждав. Чотири мавпи підняли його на плечі та понесли, як римського тріумфатора. Цить! Що це?

Звідкілясь здалеку до нас долинуло дивне потріскування, що нагадувало дрібний дріб кастаньєт.

— Це вони! — шепнув мій товариш, закладаючи набої в другу двостволку «експрес». — Необхідно зарядити обидві гвинтівки, юначе, живими ми не здамося, навіть не думайте. Чуєте, як верещать? Отже, чимось схвилювані. А доберуться до нас — ще й не так схвилюються. Пам'ятаєте «Останню атаку»? «Стискаючи гвинтівки в ослаблених руках, серед мертвих на полі бою...» Це дитячі іграшки порівняно з тим, що чекає на нас.

— Вони десь дуже далеко.

— Ця банда до нас не добереться, але у них, мабуть, по всьому лісу нишпорять шпигуни. Ну, гаразд, повер-

німося до моєї скорботної розповіді. Так от, ці дияволи затягнули нас у великий гай біля самого урвища. У них там справжнє місто на деревах — майже тисяча хатинок із гілок і листя. Це три-чотири милі звідси. Мерзенні тварюки! Мені здається, я після них ніколи не відмиюся. Вони мене всього перемацали своїми брудними лапами. У місті нас зв'язали вже по руках і ногах, і я попався такому спритнику, якому хіба морські вузли в'язати, справжній боцман. Так ось, зв'язали нас і поклали під деревом, а на сторожі поставили здоровенну мавпу з кийком. Я все кажу «нас» і «нас», але це стосується лише мене і Саммерлі. Щодо Челленджера, то він сидів на дереві, їв якісь фрукти і насолоджувався життям. Утім, нам від нього також дещо перепало, а головне — він примудрився послабити наші пута. Ви, мабуть, не втрималися б від сміху, споглядаючи, як професор сидить на дереві мало не в обіймах зі своїм близнюком і виспіває густим басом: «Ранковий дзвін!» Музика, бачте, налаштувала мавп на миролюбний лад. Авжеж, ви б реготали, а нам було не до сміху. Челленджеру дозволяли робити все що забажає, звичайно, в певних межах, але для нас режим був встановлений набагато суворіший. Єдине, чим ми всі втішалися, — це думкою, що ви на волі і збережете всі наші нотатки та матеріали.

А тепер, милий юначе, слухайте і дивуйтеся. Ви стверджуєте, що, судячи з певних ознак — багаття, пастки тощо — на плато існують люди. А ми цих людей бачили. І маю сказати, що бідолахи ці доволі непривабливі. Жалюгідний, заляканий народ! Та це й не дивно. Мабуть, людське плем'я займає ту частину плато, де печери, а мав-

пяче — іншу, і між обома племенами йде боротьба не на життя, а на смерть. Ось така тут склалася ситуація, якщо мені вдалося правильно зрозуміти.

Вчора людиномавпи захопили в полон дванадцятьох тубільців і притягли їх до свого міста. Подія супроводжувалася такими криками та верещанням, що я просто вухам своїм не вірив. Тубільці — червоношкірі, зовсім низькорослі. Дорогою ця звірина так їх обробила кігтями та зубами, що вони ледве пересували ноги. Двох тут же вколошкали, причому одному мало не відірвали руку. Загалом видовище було огидне. Ці нещасні трималися мужньо, навіть не пискнули, а ми просто не могли дивитися на них. Саммерлі зомлів. Челленджер і той ледве витримав... Ну, здається, пішли.

Ми довго прислухалися до глибокої тиші лісу, але ніщо її не порушувало, крім щебетання птахів. Лорд Джон знову повернувся до своєї розповіді:

— Вам дуже пощастило, юначе! Мавпи так захопилися індіанцями, що про нас забули. Але якби не було цього, то другий напад на табір був би неминучий. Ви мали цілковиту рацію: вони весь час спостерігали за нами з дерева і чудово допетрали, що однієї людини бракує. Але потім їм стало вже не до нас. Ось чому своїм пробудженням ви зобов'язані мені, а не зграї мавп. Господи, що нам довелося пережити потім! Це якийсь жах! Пам'ятаєте бамбукові зарості, де ми знайшли скелет американця? Так от, вони лежать якраз під мавпячим містом, і мавпи скидають туди своїх бранців. Я впевнений, що там гори таких скелетів, треба лише пошукати як слід. Над урвищем у них розчищений справжній плац для таких церемоній. Не-

щасних бранців примушують стрибати в прірву поодиноці, і вся забава полягає в тому, розіб'ються вони в плячок чи наштрикнуться на гострий бамбук. Все мавпяче плем'я вишикувалося над урвищем, і нас також потягнули помилуватися цим видовищем. Перші четверо індіанців стрибнули вниз, і бамбук пройшов крізь їхні тіла, як спиці крізь масло. Я тепер не дивуюся, згадуючи скелет бідного янкі. Атож, видовище страшне... Але водночас захоплює. Ми, як зачаровані, дивилися на ці стрибки, хоча кожен із нас думав: «Я наступний».

Утім до цього не дійшло. Шістьох індіанців приберегли на сьогодні, але дійовими особами в цій виставі, ймовірно, були б ми — Саммерлі й я. Челленджер, схоже, викрутиться. Збагнути мавп не так уже й важко, бо вони висловлюються головним чином знаками. Й ось, стежачи за їхніми перемовинами, я вирішив: час діяти. Деякі плани я вже мав. Але доводилося зважати лише на свої сили — від Саммерлі користі ніякої. І Челленджер не набагато кращий. Їм вдалося зійтися разом на якихось кілька хвилин, і вони тут же затіяли люту суперечку з приводу наукової класифікації цих рудих дияволів, які тримали нас у полоні. Один стверджував, що це яванські дріопітеки, інший називав їх пітекантропами. Просто з глузду з'їхали обоє! Але у мене було зовсім інше на гадці. Насамперед я звернув увагу, що по рівній місцевості ці тварюки бігають гірше за людину, позаяк мають короткі, криві ноги, а тулуб важкий. Челленджер і той би випередив найкращого їхнього бігуна, а вже ми з вами справжні чемпіони проти них. Є ще одне важливе спостереження: вони поняття не мають про вогнепальну зброю. Впевнений, що

їм було навіть невтямки, що сталося з тією мавпою, яку я поранив. Коротко кажучи, тільки б нам дістатися до своїх гвинтівок, а там ми їм дамо перцю.

Й ось сьогодні на світанку я дав своєму чатовому добрячого стусана в черево, примчав до табору, прихопив вас, гвинтівки... Все інше ви знаєте.

— Але що ж буде з нашими професорами? — з жахом вигукнув я.

— Треба їх рятувати. Втекти зі мною вони не могли: Челленджер сидів на дереві, а у Саммерлі не вистачило б сил, тому я вирішив, що передусім треба дістати гвинтівки, а вже потім рятувати інших. Правда, мавпи можуть порішити їх задля помсти. Челленджера вони навряд чи чіпатимуть, а от за Саммерлі не поручуся. Втім, йому так чи інакше загрожувала б смерть. У цьому я не сумніваюся. Тому моя втеча не могла погіршити становища. Але тепер честь зобов'язує нас або врятувати товаришів, або розділити з ними їхні долі. А тому, мій любий, кайтеся в гріхах, очищайте душу, бо до вечора ваша доля буде вирішена.

Не знаю, чи вдалося мені передати тут характерну для лорда Рокстона манеру висловлюватися — рвійність, енергійність його фраз, глузливу відчайдушну інтонацію. Цей чоловік був природженим ватажком. Чим ближче насувалася небезпека, тим чіткішою ставала його мова, тим яскравіше спалахували його холодні очі, тим більше і жорсткіше стирчали довгі, як у Дон Кіхота, вуса. Він любив ризикувати, насолоджувався іронією, властивою справжнім пригодам, особливо коли це стосувалося його особисто, вважав, що в різних небезпеках є якийсь спортив-

ний інтерес, бо в такі миті людина веде жорстоку гру з долею, де ставкою є життя. Все це робило лорда Джона незамінним товаришем, і, якщо б не страх за друзів, я б не відчував нічого, крім радощів, ідучи за такою людиною на ризиковану справу.

Ми вже хотіли вибратися зі свого притулку, аж раптом лорд Джон схопив мене за руку.

— Погляньте! — видихнув він. — Біжать!

З нашого місця відкривався вигляд на вузьку прогалину між деревами, гілки яких спліталися вгорі, утворюючи суцільну зелену стелю. На цій галявині з'явився загін людиномавп. Багато з них були озброєні ломаками. Сутулі, кривоногі, вони бігли один за одним, озираючись на всі боки, і раз по раз торкалися землі своїми довгими руками. Сутулість зменшувала їхній зріст, але, прикинувши на око, я визначив його футів у п'ять, не менше. А на відстані ці широкогруді істоти дуже скидалися на порослих волоссям потворних людей. З хвилину я бачив їх зовсім чітко. Потім вони зникли за кущами.

— Ні, зараз ще зарано, — застеріг лорд Джон, опускаючи гвинтівку. — Краще зачітисся, поки вони не перестануть нишпорити лісом. А потім переконаємося, чи можна залізити до їхнього міста і застанемо їх зненацька. Дамо їм ще годинку на пошуки і тоді підемо.

Скориставшись цією затримкою, ми відкрили одну з прихоплених бляшанок і стали снідати. Лорд Рокстон нічого не їв з ранку, якщо не брати до уваги кількох плодів, і зараз жадібно накинувся на їжу. Коли ж сніданок закінчили, ми взяли в обидві руки по гвинтівці та з повними кишнями набоїв рушили на виручку товаришам. Перш

ніж вийти із заростей, лорд Джон зробив кілька зарубок на куцах, аби запам'ятати, з якого боку розташований Форт Челленджера, і в разі потреби миттю знайти це місце. Ми мовчки продерлися крізь хащі та вийшли на край урвища, неподалік від нашої першої стоянки. Тут лорд Джон зупинився й ознайомив мене зі своїми планами.

— У густому лісі ця звірина може зробити з нами все що схоче, — мовив він. — Вони нас бачитимуть, а ми їх — ні. Але на відкритому просторі справа інша, бо ми бігаємо набагато швидше. Отже, будемо триматися відкритих ділянок, поки це можливо. Уздовж краю плато ліс рідший, звідти й почнемо наступ. Ідїть не поспішаючи, будьте уважні і тримайте гвинтівку напоготові. А головне, пам'ятайте: живцем у руки не даватися, відстрілюйтеся до останнього набою. Ось вам моя остання порада, юначе.

Коли ми вийшли до прїрви, я зиркнув униз і побачив нашого доброго негра, котрий смалив люльку, сидючи на каменяках. Як мені хотїлося гукнути його та розповісти, що з нами сталося! Але це було ризиковано — нас могли почути. Лісові хащі, здавалося, так і кишіли людиномавпами, їхнє своєрїдне пронизливе верещання інколи долинало до нашого слуху. Ми кидалися в кущі і лежали там доти, доки ці звуки не вщухали в далечїні. Це дуже затримувало наш поступ вперед, і нам знадобилося щонайменше двї години, щоб дїстатися до мавпячого мїста. Тепер воно було близько — я збагнув це по тїй обережності, з якою йшов лорд Джон. Ось він махнув мені рукою, наказуючи лягти, а сам поповз далї та небавом повернув назад. Його обличчя посмикувалося від хвилювання.

— Хутко! — шепнув він. — Мерщій! Тільки б не спізнитися!

Тремтячи всім тілом, я підповз до товариша і визирнув з-за кущів на галявину, що відкривалася попереду.

Це видовище я не забуду ніколи. Воно було настільки фантастичним, настільки неймовірним, що не знаю, як описати його, щоб ви мені повірили. Може, нам усе ж вдасться вибратися звідси живими; мине кілька років... я буду, як і раніше, сидіти у вітальні клубу «Дикун» і споглядати у вікно на нудну, що не викликає сумнівів у своїй реальності, набережну Темзи... Та чи повірю я тоді, що все це відбувалося у мене на очах? Чи не здасться мені, що це було дике шаленство, що я брав марення, як у гарячці, за дійсність? Ось чому хочу записати все якомога швидше, поки події ще свіжі в моїй пам'яті, поки хоча б один чоловік — той, хто лежить поруч мене у вогкій траві, зможе підтвердити кожне написане тут слово.

Перед нами лежала галявина шириною ярдів сто, покрита аж до самого урвища густою зеленою травою та невисокою папороттю. Цю галявину півколом обступали дерева, засаджені в кілька ярусів дивними на вигляд хижами, звитими з гілок і листя. Уявіть собі пташину колонію, де замість гнізд — шпаківні, і ви зрозумієте, що я маю на увазі. Біля входів у них і на найближчих гілках сиділи мавпи, судячи з їхніх невеликих розмірів, самки та дітлашня. Всі вони з цікавістю стежили за тим, що відбувалося внизу і від чого ми самі не могли відвести поглядів.

На відкритому місці, неподалік від краю плато, юрмилося кілька сотень цих кудлатих рудих істот. Серед них

височіли справжні гіганти, і всі вони без винятку викликали у мене почуття огиди. Мавпи трималися всі разом, вочевидь, дотримуючись якогось ладу. Перед ними стояло кілька низькорослих, але пропорційно складених індіанців, шкіра котрих відливала бронзою в яскравих променях сонця. У цій маленькій купці виділялася висока, худа постать білої людини. Понура голова, схрещені на грудях руки — все показувало жах і розпач. Ми зараз же впізнали в ньому професора Саммерлі.

Кілька мавп чатували біля нещасних бранців і пильно стежили за ними, готуючись припинити будь-яку спробу втечі. Праворуч, біля самого краю плато, окремо стояли ще дві постаті, такі безглузді, що за інших обставин їх можна було б назвати навіть комічними. Побачивши цю пару, я вже не міг відірвати від неї погляду. Один із них був наш товариш, професор Челленджер. Жалюгідне лахміття, що залишилося від його куртки, все ще трималося на ньому, але сорочка зникла, ніби її й не було, а борода зливалася з густими заростями на могутніх грудях; волосся, що добряче відросло за час наших мандрів, чорною гривною майоріло за вітром. Досить було одного дня, щоб перетворити цей вищий продукт сучасної цивілізації на останнього дикуна Південної Америки.

Поруч із Челленджером стояв його володар — вождь племені людиномавп. Лорд Джон не перебільшував: це була точна копія нашого професора — тільки з рудим волоссям. Та ж приземкувата фігура, ті ж масивні плечі та довгі руки, та ж кудлата борода, що спускається на волохаті груди. Різниця була лише така: низьке, приплюснуте чоло людиномавпи різко контрастувало з прекрасним черепом

європейця. Що ж стосується всього іншого, то мавпячий князь був справжньою карикатурою на професора.

На папері цей опис займає дуже багато місця, але тоді я охопив усю картину в одну мить і тут же відволікся від неї, поглинений драмою, що розігрувалася на наших очах. Дві людиномавпи схопили одного індіанця та потягнули його до прірви. Вождь махнув рукою — це був сигнал. Чудовиська підняли людину за руки та ноги, розгойдали та жбурнули в безодню. Сила розмаху була така могутня, що нещасний описав дугу в повітрі, перш ніж каменем полетіти вниз. Весь натовп мавп, за винятком чатових, кинувся до урвища, завмер у напруженому мовчанні і раптом вибухнув радісними вигуками. Мавпи стрибали, як одержимі, розмахували довгими волохатими руками та завивали від захвату. Потім вони перемістилися від прірви та вишикувалися колишнім порядком в очікуванні наступної жертви.

Цього разу настала черга Саммерлі. Двоє вартових схопили його за руки і брутально штовхнули вперед. Він тіпався і бився, як курча, котре тягнуть із курника. Челленджер відчайдушно жестикулював, звертаючись до володаря мавп. Він просив, благав, закликав пожаліти його товариша. Але мавпа безцеремонно відштовхнула свого двійника та замотала головою. Це був її останній свідомий рух: гримнув постріл, і рудий вождь лантухом звалився на землю.

— Стріляй у натовп! Не шкодуй куль, синку! — гукнув мені лорд Джон.

У душі кожної, навіть цілком пересічної людини тяються невідомі їй безодні. Я завжди славився своїм м'яко-

сердям: стогони пораненого зайця не раз викликали у мене гіркі сльози з очей. Але тепер мене охопила жага крові. Я схопився на ноги, випускав кулю за кулею спочатку з однієї рушниці, потім і з іншої. Клацав затворами, перезаряджаючи їх, і весь час верещав, не тямлячись від якогось запеклого захоплення. Удвох, стріляючи з чотирьох гвинтівок, ми вчинили страшне спустошення в рядах мавп. Обоє чатових, приставлених до Саммерлі, лежали мертві, а він ішов, похитуючись, як п'яний, і, мабуть, не усвідомлював, що вже вільний. Наші вороги розгублено кидалися по галявині, нічого не тямлячи, не знаючи, куди подітися від вихору смерті, що несподівано налетів на них. Вони розмахували руками, лементували, падали, спотикаючись об трупи. Потім, корячись інстинкту, юрбою кинулися під захист дерев, і галявина, всяяна трупами убитих мавп, спорожніла. Посеред неї стояла лише маленька зграйка бранців.

Меткий розум Челленджера миттю оцінив становище. Він схопив приголомшеного Саммерлі за руку, потягнув його за собою і побіг до нас. Двоє вартових кинулися було за ними, але лорд Джон миттю поклав спочатку одного, потім другого, не витративши зайвої кулі. Ми вибігли з кущів назустріч нашим друзям і сунули кожному в руки по зарядженій рушниці. Але тут Саммерлі зовсім знесилів. Він ледве човгав ногами. Тим часом людиномавпи вже встигли оговтатися від страху. Вони розсипалися серед кущів, мабуть, маючи намір відрізати нам шлях. Ми з Челленджером підхопили Саммерлі під руки, а лорд Джон прикривав наш відступ, посилаючи кулю за кулею в страшні вишкірені морди, що раз по раз визирали з чагарнику.

Приблизно з милю, а то і більше ці тварюки з оглушливим верещанням переслідували нас по п'ятах. Потім стали відставати, переконавшись у нашій перевазі і не бажаючи більше потрапляти під влучні кулі лорда Джона. Діставшись нарешті до табору, ми озирнулися назад і переконалися, що тепер нам дали спокій. Принаймні так нам здавалося, але це була помилка. Ми встигли лише завалити вхід до табору, потиснути один одному руки і в знеможі розтягнутися біля джерела посеред галявини, аж раптом за огорожею почувлися чийсь швидкі рухи і зараз же вслід за цим тихе жалібне схлипування. Лорд Джон підбіг із гвинтівкою до завалу та визирнув назовні. За огорожею, сховавши обличчя в землю, лежали чотири мідно-червоні силуети індіанців, котрі залишилися живими. Вони тремтіли від страху, але це не заважало їм благодіяти нас про захист. Один із них піднявся, виразно помахав руками, либонь, із наміром повідомити, що ліс навколо нашого табору сповнений небезпек, потім упав лорду Джону в ноги та притулився обличчям до його колін.

— А це що таке? — вигукнув наш провідник, збентежено тербячи вуса. — Ні, справді, як же нам бути з цією публікою? Вставай, друже, підіймайся, дай моєму чоботу спокій.

— Про них також треба потурбуватися, — зауважив Саммерлі, набиваючи люльку. — Ви всіх нас вирвали з пазурів смерті. Як це було зроблено! Просто захоплююся вами.

— Дивовижно! — вигукнув Челленджер. — Дивовижно! Не лише ми особисто, а й весь науковий світ Європи залишиться перед вами у неоплатному боргу. Скажу, не

вагаючись, що загибель професора Саммерлі та професора Челленджера завдала б помітної втрати сучасній науці. Ви і наш юний приятель заслуговуєте всілякої похвали.

Батьківська посмішка з'явилася на губах Челленджера, але як би здивувався вчений світ Європи, якби побачив цієї миті своє улюблене дітище, свою надію! Скуйовжене волосся, голі груди, лахміття. Оплот науки сидів, затиснувши між колінами відкриту консервну бляшанку, і пальцями закидав до рота великий шматок австралійської баранини. Індіанець поглянув на нього, зойкнув і знову припав до ніг лорда Джона.

— Не бійся, малюче, — заспокоїв наш поводитир, поглажуючи чорну голову, що тиснулася до його колін. — Челленджере, ваш вигляд добряче налякав індіанця. І немає в цьому нічого дивного. Заспокойся, друже, це людина, така ж, як і ми.

— Однак, сер! — обурився Челленджер.

— Нічого, професоре, маєте дякувати долі, що вона винагородила вас не зовсім звичайною зовнішністю. Якби б не ваша велика схожість із мавпячим вождем...

— Годі, лорде Джон Рокстон! Ви забагато собі дозволяєте!

— Факт залишається фактом.

— Прошу вас, сер, змінити тему розмови! Ваші зауваження зовсім недоречні і справи не стосуються. Нам треба вирішити, що робити з цими індіанцями. Мабуть, доведеться доправити їх додому. Але де вони живуть? Ось питання.

— Беруся на нього відповісти, — сказав я. — Індіанці живуть у печерах, по той бік центрального озера.

— Ах он як! Наш юний приятель знає, де знайти їхнє житло. Це, ймовірно, не надто близько звідси?

— Миль двадцять, не менше, — відповів я.

Саммерлі застогнав.

— Я у будь-якому разі туди не доберуся. Чуєте? Ці тварюки досі нишпорять нашими слідами.

І справді, з темної лісової гущавини до нас долинуло далеке верещання людинамавп. Індіанці знову стали підвивати зі страху.

— Треба забиратися звідси, й якомога швидше, — сказав лорд Джон. — Юначе, ви допоможете Саммерлі. Індіанці понесуть речі. Ну, ходімо, поки вони нас не запримітили.

Менш ніж за півгодини ми добігли до нашого притулку в кущах і сховалися там. Схвильовані крики людинамавп весь день долинали до нас із боку нашого форту, але сюди ніхто з них не дістався, і втомлені втікачі, як білі, так і червоношкірі, нарешті занурилися в довгий, міцний сон.

Увечері я відчув кризь дрімоту, що хтось тягне мене за рукав, і, розплющивши очі, побачив перед собою Челленджера.

— Пане Мелоун, наскільки я знаю, ви ведете щоденник і розраховуєте згодом його опублікувати, — почав він глибоким урочистим голосом.

— Мене послали сюди як спеціального кореспондента, — відказав я.

— Саме так. Ви, мабуть, чули дурнуваті натяки лорда Джона Рокстона, що... що нібито... є певна схожість між...

— Аякже, чув.

— Мені даремно вам казати, що опублікування таких дурниць... і взагалі найменша вільність у викладі подій будуть для мене напрочуд образливі.

— Обіцяю строго триматися фактів.

— Лорд Джон схильний піддаватися всіляким фантазіям, і йому нічого не вартує якимось по-своєму пояснити ту повагу, яку навіть найменш культурні раси відчують до людської гідності. Вам зрозуміла моя думка?

— Цілком.

— То я покладаюся на ваш такт, — зронив Челленджер і після довгої паузи додав: — А цей мавпячий князь був вельми непересічною істотою... надзвичайна зовнішність і такий розумний! Чи не так?

— Дуже гідна особа, — погодився я.

І професор, мабуть заспокоївшись, знову ліг спати.

Розділ 14

ЦЕ БУЛА СПРАВЖНЯ ПЕРЕМОГА

Ми чомусь вирішили, що наші переслідувачі, людино-мавпи, не підозрюють про існування цього притулку в кущах, проте незабаром нам довелося переконатися у власній помилці. У лісі стояла цілковита тиша — ні звуку, ні шелесту листя... І все ж колишній досвід мав би нам підказати, з якою хитрістю і з яким терпінням ці тварюки вистежують свою здобич і вичікують слушної нагоди для нападу. Не знаю, що мені обіцяє доля в майбутньому, але навряд чи я буду колись настільки близький до смерті, як того ранку. Зараз розповім усе за порядком.

Сон не допоміг нам відновити сили після страшних хвилювань і голодування попереднього дня. Саммерлі був такий слабкий, що ледве тримався на ногах, але з властивим йому завзяттям і мужністю не хотів зізнаватися в цьому. Ми скликали військову раду та вирішили посидіти тут ще години зо дві, поспідати, що було вкрай важливо, а потім вирушити в дорогу через усе плато та вийти до печер на той берег центрального озера, де, за моїми спостереженнями, жили люди. Ми сподівалися, що врятовані нами індіанці заступляться за нас, і розраховували на хо-роший прийом з боку їхніх одноплемінників.

Після такої мандрівки Країна Мейпла Вайта ще більше відкриє перед нами свої таємниці, й, виконавши призначену нам місію, ми зосередимо всі свої думки на тому, як нам вибратися звідси та повернутися додому. Навіть Челленджер визнавав, що мета нашої експедиції буде досягнута і що після цього обов'язок зобов'яже нас якомога швидше розповісти всьому цивілізованому світові про зроблені нами дивовижні відкриття.

Тепер ми могли уважніше придивитися до врятованих індіанців. Вони були невисокі на зріст, м'язисті, спритні, незлобиві на вигляд, із правильним овалом обличчя, позбавленого будь-якої рослинності, і з гладкими чорними косами, скріпленими на потилиці шкіряним ремінцем. Їхній одяг складався лише з пов'язки на стегнах, також шкіряної. Розірвані кровоточиві мочки свідчили про те, що в їхніх вухах були якісь прикраси, які залишилися в лапах їхніх ворогів — мавп. Індіанці жваво перемовлялися між собою незнайомою нам мовою, але ми все ж второпали, що їхнє плем'я називається *акка*. Індіанці сказали це слово кілька разів поспіль, показуючи один на одного, потім замахали стиснутими п'ястуками в бік лісу і, тремтячи від страху і ненависті, вигукнули: «Дода! Дода!» — так, вочевидь, вони називали людиномавп.

— Що про них скажете, Челленджер? — поцікавився лорд Джон. — Мені ясно лише одне: он той хлопець із виголеним чолом — їхній ватажок.

І справді, цей індіанець тримався осібно, а решта зверталися до нього з великою шанобливістю, незважаючи на те, що всі вони були старші за нього. Гордість і незалежність проглядали в кожному русі юнака, і, коли Челлен-

джер поклав свою величезну лапу йому на голову, той аж відскочив від нього, як пришпорений кінь, гнівно блиснув чорними очима та відійшов назад. Потім приклав долоню до грудей і, весь сповнений гідності, кілька разів повторив слово *маретас*.

Професор, нітрохи не зніяковівши, схопив за плече іншого індіанця і, повертаючи його з боку на бік, як наочний посібник, узявся читати нам лекцію.

— Розвинений череп, лицьовий кут і деякі інші ознаки свідчать про те, що це плем'я не можна відносити до нижчої раси, — загудів він своїм гучним басом. — У расовій шкалі маємо відвести йому місце попереду багатьох інших племен Південної Америки. Я твердо впевнений, що тут, на плато, виникнення та розвиток цього племені були б неможливі. Але ж і людиномавп відокремлює величезна прірва від збережених тут доісторичних тварин. Отже, вони також не могли з'явитися й еволюціонувати в Країні Мейпла Вайта.

— Звідки ж вони взялися? З неба звалилися, чи що? — спитав лорд Джон.

— Це питання, безумовно, викличе гарячі суперечки серед вчених Європи й Америки, — відповів професор. — Моє власне тлумачення — правильне чи неправильне (при цих словах він випнув груди і із зарозумілим виглядом лупав навколо очима) — полягає в наступному: в тутешніх, дуже своєрідних умовах еволюція досягла стадії хребетних, причому старі форми продовжували жити та розвиватися пліч-о-пліч із новими. Ось чому поряд із формами юрського періоду тут уживаються і сучасний тапір (тварина з дуже поважним родоводом), і великий

олень, і мурахоїд. Наразі все ясно. Але ви спитаєте: а людиномавпи, а індіанці? Як наукова думка має поставитися до їхнього перебування на плато? На мою думку, пояснення може бути лише одне: вони проникли сюди ззовні. Дуже можливо, що якісь людиноподібні мавпи, що існували в Південній Америці, перебралися в ці місця ще в доісторичні часи і в результаті своєї еволюції дали той вид людиномавп, окремі представники якого, — тут Челленджер поглянув на мене впритул, — мають таку значну та поважну зовнішність, що за наявності розуму могли б прикрасити собою навіть людську расу. Що ж стосується індіанців, то це плем'я іммігрувало сюди з рівнини в пізніші часи під впливом голоду або переслідувань ворогів. Зіткнувшись тут із небаченими досі супротивниками, вони сховалися в печерах, про які розповідав наш юний приятель. Однак їм, без сумніву, доводилося боротися не на життя, а на смерть із дикою звіриною, зокрема з мавпами, які не забажали миритися з вторгненням людини і вели з ним нещадну війну, пускаючи в дію всі свої хитрощі, а в цьому вони можуть посперечатися з будь-якими, навіть більшими істотами. Ось чим пояснюється, як мені здається, нечисленність індіанського племені. Отже, джентльмени, що ви на це скажете? Правильно я розгадав цю загадку, чи у вас є якісь заперечення по суті?

Але професорові Саммерлі було не до суперечок, і він лише відчайдушно захитав головою на знак протесту. Лорд Джон почухав свою лисючу маківку та відмовився прийняти виклик Челленджера, мотивуючи це тим, що він борець іншої ваги й іншої категорії. Я ж залишився

вірним собі і перевів розмову в прозаїчніше і діловитіше русло, оголосивши, що один із індіанців кудись подівся.

— Він пішов, — поінформував лорд Рокстон. — Ми дали йому бляшанку з-під консервів і відправили за водою.

— У старий табір? — уточнив я.

— Ні, до струмка. Це неподалік, он за тими деревами. Якихось сто ярдів. Але цей друзяка, мабуть, не поспішає.

— Піду подивлюся, що він там робить, — заявив я, прихопив гвинтівку і пішов до лісу, надавши друзям можливість готуватися до скупого сніданку.

Вам здасться необачним із мого боку, що я навіть на такий короткий термін зважився покинути наш надійний притулок у кущах, але ж мавпяче місто було далеко, а воєги втратили наш слід, крім цього, я мав при собі гвинтівку. Але, як виявилось пізніше, я недооцінював підступність і силу людиномавп.

Струмок дзюрчав десь зовсім близько, хоча густі зарості дерев і кущів приховували його від мене. Я вже достатньо далеко відійшов від товаришів, аж раптом мені в вічі впало щось червоне. На мій жах, це виявився труп посланого за водою індіанця. Нещасний лежав скорчившись, і шия його була настільки неприродно викручена, що ніби він дивився вгору через плече. Я зойкнув, попереджаючи друзів про небезпеку, підбіг до індіанця та нагнувся над ним... Імовірно, мій янгол-охоронець був десь зовсім близько цієї миті, бо інстинкт, а може, й шелест листя змусили мене зиркнути вгору. З густого зеленого листя, що нависло над моєю головою, до мене повільно тягнулися дві довгі дужі руки, вкриті рудим волоссям. Ще секунда — і жадібні пальці зімкнулися б нав-

коло моєї шиї. Я відскочив назад, але ці руки виявилися ще спритнішими. Правда, стрибок врятував мене від мертвої хватки, але одна лапа вчепилася в мою потилицю, інша — в обличчя, а потім, коли я затулив горло долонями, і в пальці.

Я відчув, що відриваюся від землі, що голову мою загинають назад із непереборною силою... Здавалося, щемить, і шийні хребці не витримують. Мозок починав затуманюватися, але я не відпускав цієї страшної руки і нарешті відірвав її від підборіддя. Наді мною схилилася страшна морда з холодними світло-блакитними очима, безжальний погляд яких сковував мене, як гіпноз. Боротися не залишилося сил. Як тільки чудовисько відчуло, що я слабну, в його величезній пащеці блиснули два білих ікла, і воно ще завзятіше стиснуло лапу, все більше закидаючи мені голову. У мене перед очима попливли каламутні кола, у вухах задзвеніли срібні дзвіночки. Десь удалині почувся постріл, я вдарився об землю, майже не відчувши при цьому болю, і втратив свідомість.

Прокинувшись, я побачив, що лежу на траві в нашому прихистку серед кущів. Хтось уже встиг збігати до струмка, і лорд Джон змочував мені голову водою, а Челленджер і Саммерлі дбайливо підтримували мене з двох боків. Побачивши перед собою їхні стурбовані обличчя, я вперше збагнув, що наші професори не лише мужі науки, але й люди, здатні на звичайні людські почуття. Жодних тілесних ушкоджень я не зазнав. Мабуть, мій непритомний стан був викликаний лише сильним враженням, бо за півгодини я вже остаточно очунав, якщо не брати до уваги болю в потилиці та шиї.

— Ну, мій любий, цього разу ви були на волосок від смерті, — мовив лорд Джон. — Коли я кинувся на ваш зойк і побачив, що цей звір відкручує вам голову і ви вже здійняли всі чотири лапки догори, у мене насамперед промайнула думка: маємо нові втрати! Я навіть не влучив похапцем, але все ж мавпа покинула вас і відразу ж втекла. Ех, дідько! Дали б мені сюди п'ятдесят вояків із рушницями, ми б жваво навели тут лад — і сліду б не залишили б від цієї погані.

Тепер усім було ясно, що людиномавпи якимось чином дізналися про наш притулок і не спускають із нього очей. Удень їх можна було не боятися, але що буде вночі? Вони обов'язково нападуть. Отже, треба йти, і чим швидше, тим краще. З трьох боків нас оточували лісові хащі, де на кожному кроці можна було напоротися на засідку, але з четвертого починався пологий схил, що спускався до центрального озера, і там ріс низький чагарник із рідкісними деревами, що перемежовувався подекуди відкритими галявинами. З цього схилу я йшов сам один тієї ночі, він провадив прямо до печер індіанців. Отже, сюди нам і треба було прямувати. Єдине, про що ми шкодували, — це про наш табір, і не стільки через покинуті там припаси, скільки через негра Замбо, єдиного зв'язку між зовнішнім світом і нами. Втім гвинтівки, ми мали із собою, нестачі в набоях також не відчувалося, тому якийсь час могли обійтися і цим, а далі, сподіваємося, з'явиться можливість повернутися на старе місце і знову встановити зв'язок із нашим негром. Замбо твердо обіцяв не кидати нас, і ми не сумнівалися, що він дотримає свого слова.

Після полудня наша партія рушила в дорогу. Попереду провідником ішов молодий вождь, котрий із обуренням відмовився нести якийсь вантаж. За ним, зваливши на спину все убоге майно експедиції, крокували двоє вцілілих індіанців. Наша четвірка з рушницями напереваги замикала ходу. Як тільки ми вийшли з чагарнику, мовчазні досі лісові хащі раптом наповнилися диким завиванням людиномавп, які чи то раділи, чи то зловтішалися з приводу нашого відходу. Озираючись назад, ми нічого не бачили, але це протяжне завивання ясно повідомляло, скільки ворогів ховалося за суцільною стіною зелені, що обступила нас з усіх боків. Однак гнатися за нами мавпи, мабуть, не хотіли, і, вийшовши на відкритий простір, ми зовсім перестали їх боятися.

Я йшов останнім і мимоволі всміхався, поглядаючи на своїх товаришів. Невже це блискучий лорд Джон Рокстон, котрий не так давно вражав мене в рожевій пишноті своїх апартаментів в «Олбені», застелених перськими килимами й обвішаних по стінах картинами? Невже це той самий професор, котрий так велично сидів за величезним письмовим столом в Енмор-парку? І, нарешті, куди подівся той суворий, манірний учений, котрий виступав на засіданні Зоологічного інституту? Та хіба у волоцюг, котрі зустрічаються на сільських дорогах Англії, буває такий жалюгідний, пригнічений вигляд! Ми провели на плато всього тиждень, але наш змінний одяг залишився внизу, а цей тиждень був не легкий, хоча саме мені не варто особливо скаржитися, адже я не потрапив до мавпячих лап тієї ночі. Залишившись без головних уборів, всі мої товариші пов'язали голови хустками; одяг висів на них

клаптями, а шар бруду та неголена щетина змінили їх майже до невпізнання. Саммерлі та Челленджер помітно накульгували, я також ледве волочив ноги, ще не оговтавшись як слід від ранкового потрясіння, і ледве вертів шиєю, задерев'янілою після мертвої хватки мавпи. Авжеж, на нас сумно було дивитися, і мене анітрохи не дивувало, що наші супутники-індіанці іноді озиралися назад, зиркаючи на нас із подивом і навіть жахом.

Було далеко за полудень, коли ми вийшли з чагарників до берегів озера. Індіанці побачили його широку гладь і з радісними вигуками замахали руками, показуючи нам на воду. Картина була справді дивовижна. Прямо до того місця, де ми стояли, мчала ціла флотилія легких човнів. Вони були далеко, за кілька миль, але ця відстань так хутко скорочувалася, що небавом веслярі розгледіли, хто саме стоїть на березі. Оглушливі вигуки громовим гуркотом пролетіли над озером. Схопившись із місць, індіанці замахали веслами та списами. Потім знову взялися гребти і в одну мить подолали відстань, що залишилася, витягли човни на пологий піщаний берег і з вітальними вигуками вклонилися молодому вождю. Після цього з натовпу виступив літній індіанець із намистом і браслетом із великих блискучих скелець і в накинутій на плечі чудовій плямистій шкурі, що відливала бурштином. Він підбіг до хлопця, ніжно обійняв його, потім поглянув у наш бік, щось спитав і, підійшовши до нас, без якоїсь улесливості, з великою гідністю обійняв усіх нас по черзі. На одне його слово інші індіанці на знак поваги схилилися перед нами до землі. Мені особисто було неприємно від такої рабської покори, лорда Джона та Саммерлі вона,

мабуть, також збентежила, зате Челленджер розцвів, як квітка, зігріта сонцем.

— Можливо, ці тубільці недалеко зайшли вперед у своєму розвитку, — сказав він, погладжуючи бороду й оглядаючи розпростерті перед нами тіла, — але декому з освічених європейців варто було б повчитися у них, як поводитися в присутності вищих істот. Тільки подумайте, до чого безпомилковий інстинкт первісної людини!

Судячи з усього, індіанці виступили в бойовий похід, бо, крім довгих бамбукових списів із кістяними наконечниками, кожен із них мав при собі лук і стріли, кийок або кам'яну сокиру на поясі. Похмурі, злісні погляди, які вони кидали в бік лісу, з якого ми вийшли, і часте повторення слова *дода* свідчили про те, що метою цього походу було або виручити сина старого вождя (ми здогадалися про їхню спорідненість), або помститися за його смерть. Тепер вони всі розсілися навприсядки в коло і тримали військову раду, а ми розмістилися віддалік на базальтовій брилі та стали спостерігати за тим, що відбувається. Першими промовляли воїни, а потім до свого племені з гарячими словами звернувся і наш юний приятель. Мова його супроводжувалася такою красномовною мімікою та жестикуляцією, що ми збагнули її всю, наче й самі її розуміли.

— Чи варто повертатися зараз додому? — казав він. — Рано чи пізно маємо піти на це. Наших братів убили. Що з того, що я залишився живий і неушкоджений, коли інші загинули? Хто з вас може бути певний за своє життя? Зараз ми всі разом, — промовця вказав на нас. — Ці прибульці — наші друзі. Вони великі воїни і так само, як і ми,

ненавидять мавп. Їм коряться громи та блискавки, — тут він підняв руку до неба. — Чи коли-небудь випаде інша така нагода? Ходімо ж уперед і або помремо, або завоюємо собі спокійне життя, і тоді нам не соромно буде повернутися до наших жінок.

Маленькі червоношкірі воїни жадібно слухали свого вождя, а коли він скінчив, вибухнули захопленими вигуками, й усі як один здійняли списи в повітря. Його батько спитав нас про щось, вказуючи в бік лісу. Лорд Джон знаком запропонував йому почекати та звернувся до нас.

— Ну, вирішуйте кожен сам за себе, — сказав він. — Я особисто не проти звести порахунки з цими мавпами, й якщо справа скінчиться тим, що їх доведеться винищити, то ця земля лише покращає після такої операції. Я піду з нашими новими друзями і не залишу їх до переможного кінця. А ви що скажете, юначе?

— Звісно, я з вами!

— А ви, Челленджер?

— Можете розраховувати на мою допомогу.

— А ви, Саммерлі?

— Ми все далі і далі відхиляємося від мети нашої експедиції, лорде Джон. Запевняю вас, я зовсім не для того покинув професорську кафедру в Лондоні, щоб очолювати навалу червоношкірих на колонію людиноподібних мавп.

— Авжеж, справді, як ми низько впали! — з посмішкою сказав лорд Джон. — Але нічого не вдієш, так уже сталося. Ну, чекаємо вашої відповіді.

— Це вельми сумнівна затія, — не здавався Саммерлі, — але якщо ви всі йдете, мені не залишається нічого іншого, як податися за вами.

— Отже, вирішено, — сказав лорд Джон і, повернувшись до старого вождя, ствердно кивнув і поплескав долонею по гвинтівці.

Старий потиснув нам усім руки, а його одноплемінники вибухнули ще більш захопленими криками.

Виступати в похід було вже занадто пізно, й індіанці нашвидкуруч розбили табір. Усюди спалахували, задиміли багаття. Невелика група пішла в джунглі та повернулася, женучи перед себе молодого ігуанодона, на плечі якого також лежала асфальтова наліпка. Один індіанець підійшов до нього і звелів, аби його зарізали, і тільки тоді ми збагнули, що величезні ігуанодони є власністю тубільців, як у нас велика рогата худоба. Отже, загадкові асфальтові плями були всього лише чимось на зразок мітки або тавра. Ці тупі травоядні істоти, наділені крихітним мозком, вирізняються такою безпорадністю, незважаючи на свої величезні розміри, що з ними може впоратися і дитина. Не минуло й кількох хвилин, як ігуанодона білували, і шматки м'яса вже смажилися на вогнищах разом із якоюсь рибою з грубою лускою, яку індіанці наловили в озері, пустивши в хід списи замість вудок.

Саммерлі ліг на міліні і закуняв, а ми втрюх подалися швентяти берегом озера, не терплячись від жадання дізнатися якомога більше про цю дивовижну країну. Кілька разів на нашому шляху траплялися ями з такою ж синьою глиною, як і на болоті птеродактилів. Ці недіючі вулканічні кратери чомусь страшенно зацікавили лорда Джона. Челленджер також знайшов щось гідне його уваги, — потужний грязьовий гейзер, струмені якого так і кипіли бульбашками, що виділяли якийсь невідомий нам газ.

Челленджер опустив у гейзер порожнистий ціпок, підніс до нього сірник і, наче школяр, залементував на radoщах, коли підпалений газ вибухнув і спалахнув синім вогнем. Потім учений приладнав до ціпка шкіряний кисет, наповнив газом і його та запустив у повітря. Цей експеримент ще більше захопив професора.

— Горючий газ! Та який! Легший за повітря! Тепер я впевнений, що в ньому міститься значна кількість вільного водню. Зачекайте, друзі! Джордж Едвард Челленджер ще не вичерпав всіх своїх можливостей! Великий розум завжди змушує природу діяти задля власної вигоди. Ви ще переконаєтесь у цьому на власні очі!

Науковець пихато випнув груди, але так і не поділився з нами своїми таємними задумами.

Що стосується мене, то берег здався мені малоцікавим порівняно із самим озером. Поява індіанців і гамір стоянки розполохали все живе в його околицях, і ніщо не порушувало тиші, що запанувала навколо нашого табору, якщо не брати до уваги кількох птеродактилів, які ширяли високо в небі, виглядаючи стерво. Але рожеві води центрального озера жили своїм життям. Чиїсь величезні сіро-чорні спини та зубчасті плавники раз по раз викидали срібні бризки над водою і знову зникали в глибочині. Піщані мілини кишіли якимись потворними істотами — чи то величезними черепахами, чи то ящірками, і серед них нам особливо кинулося в вічі одне чудовисько. Пласке, немов шматок шкіри, воно смикалося всією своєю поверхнею, відливало масними відблесками і повільно повзло по піску. Час від часу з води раптом виростали голови якихось змієподібних почвар, які, граційно звиваючись,

пливли ніби в комірці з піни і з таким же пінливим шлейфом позаду. Але, як виявилось, це були зовсім не змії. Одна така істота вилізла на піщану мілину неподалік від нас, і ми побачили, що довга шия переходить у неї в циліндричний тулуб із величезними перетинчастими плавниками. Челленджер і Саммерлі, котрі вже приєдналися до нас, не тямалися від захоплення та здивування.

— Плезіозавр! Прісноводний плезіозавр! — вигукнув Саммерлі. — Й я бачу його на власні очі! Мій любий Челленджер, хто із зоологів може похвалитися таким щастям?

Настала ніч, багаття наших червоношкірих союзників вже замерхтіли в темряві, коли нам нарешті вдалося відтягнути обох професорів від первісного озера, що зачарувало їх. Але, навіть лежачи на березі далеко від води, ми все ще чули сплески та пирхання велетнів, які жили в його глибинах.

З першими світанковими променями весь табір був уже на ногах, і за годину ми виступили в наш винятковий похід. Я часто мріяв дожити до тієї миті, коли мене пошлють військовим кореспондентом на фронт. Але який мрійник міг би уявити собі кампанію, подібну до тієї, яку доля послала мені! Отже, беруся до своєї першої реляції з театру військових дій.

За ніч наші сили поповнилися новими загонами тубільців, то ж до ранку у нас налічувалося вже до п'ятисот воїнів. Уперед вислали розвідників, а за ними зімкнутою колоною рухалися головні сили. Ми піднялися пологим схилом, порослим чагарником, і вийшли до джунглів. Списники та лучники розсипалися нерівним ланцюгом уздовж узлісся. Рокстон і Челленджер зайняли місця на

правому фланзі, а я із Саммерлі — на лівому. Отже, озброєні за останнім словом збройової техніки, ми вели в бій дику орду кам'яного віку.

Ворог недовго змусив себе чекати. Лісові хащі наповнилися пронизливим завиванням, і згряя людиномавп, озброєних каменяками та палицями, кинулася у центр атакуючих індіанців. Це був сміливий, але доволі безглуздий маневр, бо незграбні, кривоногі тварини не могли змагатися зі спритними, як кішки, тубільцями.

Страшне видовище постало перед нашими очима: розлючені мавпи з піною біля рота, шалено виблискуючи білками очей, кидалися на своїх спритних ворогів, а ті стріляли в них із луків. Повз мене з ревінням промайнуло величезне чудовисько, груди і боки якого були втикані стрілами. Я зглянувся над ним і вистрелив — воно звалилося мертвим серед кущів алое. Але більше мені стріляти не довелося, позаяк атака була спрямована безпосередньо в центр ланцюга й індіанці відбили її без нашої допомоги. З тих мавп, які брали участь у цій вилазці, навряд чи хоча б одна повернулася живою під захист дерев.

Але коли ми вступили в ліс, справа посерйознішала. Відчайдушний бій тривав годину з гаком, і часом мені здавалося, що настала наша остання година. Мавпи вискакували з гущавини й укладали своїми кийками відразу по три-чотири індіанці, не давши їм навіть часу пустити в хід списи. Удари їхніх важких ломак були нищівні. Один із них припав на гвинтівку Саммерлі, і від неї залишилися самі тріски. Ще мить — і така ж доля спіткала б і його голову, але вчасно зреагував індіанець, котрий пронизав списом ворога, який замахнувся на Саммерлі. Мав-

пи, що повилазили на дерева, кидали в нас камінням і величезними дрючками, деякі стрибали вниз, у саму гущу звалища, і билися жорстоко, до останньої краплі крові. Індіанці сіпнулися, й якби не вогонь наших гвинтівок, що завдавав величезної шкоди супротивнику, ніщо не стримало б їх від втечі. Однак вождь знову зібрав своїх воїнів і з такою швидкістю повів їх в атаку, що тепер уже довелося відступити мавпам. Саммерлі був обеззброєний, але я випускав кулю за кулею, а з правого флангу також лунала безперервна стрілянина.

Нарешті мавп охопила паніка. З вереском і завиванням вони кинулися врозтіч, а наші союзники з дикими криками погналися за ними.

Цей день мав винагородити людину за всі ті чвари, що не згасають із століття в століття, за жорстокість і переслідування, якими тільки й була багата її вбога історія. Відтепер вона ставала господарем плато, а людиномавпи мали раз і назавжди зайняти належне їм підлегле місце.

Як не мчали переможені, ніщо не могло врятувати їх від індіанців, і лісові хащі раз по раз заповнювали переможні вигуки, дзвін тятиви і глухий стукіт тіл, що падають з дерев.

Я біг услід за всіма і раптом наткнувся на лорда Джона та Челленджера, котрі шукали нас.

— Ну, годі! — сказав лорд Джон. — Фінал можна віддати індіанцям. Видовище буде не з приємних. Чим менше побачимо, тим міцніше будемо спати.

Очі Челленджера палали войовничим вогнем.

— Друзі! На нашу долю випало щастя бути присутніми при одній із тих битв, які визначають подальший хід

історії, вирішують долю світу! — проголосив він, із гордовитим виглядом походжаючи перед нами. — Що означає перемога одного народу над іншим? Нічогісінько. Вона не змінює справ. Але жорстокі битви на зорі часів, коли печерні жителі долали тигрів або коли слон уперше дізнався, що у нього є господар, — оце були справжні завоювання, справжні перемоги, що залишають слід в історії.

Яку ж треба було мати віру в кінцеву доцільність таких баталій, аби виправдовувати їхню жорстокість!

Просуваючись лісом, ми на кожному кроці зустрічали трупи мавп, пробитих списами та стрілами індіанців. Понівечені людські тіла позначали місця особливо спекотних сутичок, коли ворог дорого продавав своє життя. Попереду весь час чулися крики та ревіння, і по них ми стежили за напрямком погоні. Мавп відтіснили до їхнього міста, там вони зібрали останні сили, але навіть це їм не допомогло, і тепер ми прибули саме вчасно, щоб стати присутніми при страшній заключній сцені. На ту саму галлявину біля краю урвища, яка два дні тому була свідком наших подвигів, індіанці вигнали близько сотні вцілілих у битві мавп. Ми підійшли тієї миті, коли переможці зі списами напереваги взяли цю купку в півкільце. Все це скінчилося за кілька секунд. Тридцять-сорок мавп полягли тут же на місці. Решта верещали, відбивалися, але це їм не допомогло. Їх скинули в прірву, і вони розділили долю своїх колишніх жертв, настрикнувшись на гострий бамбук, який ріс унизу, на глибині шестисот футів.

Челленджер мав рацію: відтепер людина назавжди затвердила своє панування в Країні Мейпла Вайта. Самці великих мавп були винищені всі до ноги, мавпяче місто

зруйноване, самки та дитинчата потрапили в неволю. Останній кривавий бій поклав край віковій міжусобиці людини та мавпи.

Ця перемога врятувала і нас. Ми повернулися до Форту Челленджера, до покинутих там припасів, і встановили контакт із нашим негром, котрий був до смерті переляканий страшним видовищем, коли мавпи градом посипалися в прірву.

— Ідіть звідти, йдіть! — лементував він із вибалушеними від страху очима. — Там диявол, він вас погубить!

— Устами негра рече істина, — переконано промовив Саммерлі. — Досить із нас пригод, тим більше, що вони за своєю суттю аж ніяк не личать людям нашого рівня. Челленджер, нагадую вам ваші слова. Відтепер маєте міркувати лише про те, як визволити нас із цієї жахливої країни та повернути до цивілізації.

Розділ 15

НАШІ ОЧІ НЕ ПЕРЕСТАВАЛИ ДИВУВАТИСЯ

Я веду свій щоденник день у день і все чекаю тієї хвилини, коли можна буде написати, що хмари, які нависли над нами, розсіялися і крізь них визирнуло сонце. Ми досі не знаємо, як звідси вибратися, і гірко нарікаємо на нашу долю. І все ж я дуже чітко уявляю собі, що колись ми з удячністю будемо згадувати цю вимушену затримку на плато, яка дала нам нагоду спостерігати все нові й нові дива Країни Мейпла Вайта, а також життя її мешканців.

Перемога індіанців над плем'ям людиномавп кардинально змінила наше становище. З того часу ми стали справжніми господарями плато, бо тубільці дивилися на нас зі страхом і вдячністю, пам'ятаючи, що наша чудодійна сила допомогла їм здолати їхніх споконвічних ворогів. Вони, ймовірно, нічого не мали б проти, якщо б такі могутні та загадкові істоти зовсім покинули плато, але спуску до рівнини не знали. Наскільки нам вдалося второпати з їхніх знаків, плато раніше поєднувалося з рівниною тунелем, нижній кінець якого ми бачили при обході кам'яної гряди. У допотопні часи цим шляхом підіймалися на плато людиномавпи й індіанці, не так дав-

но ним же скористався і Мейпл Вайт зі своїм товаришем. Але торік тут стався сильний землетрус, і горішню частину тунелю наглухо завалило уламками скель. Коли ми висловлювали бажання спуститися вниз, на рівнину, індіанці лише стнали плечима та скрушно хитали головами. Чи то вони справді не могли допомогти нам, чи не хотіли, сказати важко.

Після переможного походу індіанці перегнали уцілілих мавп в іншу частину плато (Боже, як вони завивали дорогою!) й оселили їх неподалік від своїх печер. І з цього дня мавпяче плем'я перейшло в повне рабство до людини. Серед нічної тиші часто лунали протяжні крики якогось первісного Єзекіїля, що оплакує свою колишню славу та колишню велич мавпячого міста. Відтепер скорені мавпи мали вдоволюватися скромною роллю дроворубів і водоносів при своєму володарі — людині. Через два дні після битви ми знову перетнули плато й отаборилися біля підніжжя червоних скель. Індіанці пропонували нам влаштуватися в печерах, але лорд Джон не погодився на це, вважаючи, що якщо вони задумують щось проти нас, то ми повністю опинимося в їхній владі. Ми вважали за краще зберегти свою незалежність і, підтримуючи з нашими союзниками якнайкращі взаємини, все ж тримали порох сухим. Нам часто доводилося бувати в їхніх печерах, але ми так і не з'ясували, кому індіанці зобов'язані цим чудовим житлом — собі чи природі. Печери були викопані на одному рівні в якійсь пухкій породі, що залягає між червоним базальтом вулканічного походження і твердим гранітом, який слугував підосшою скель.

До входів у печери, які розмістилися приблизно на висоті вісімдесят футів від землі, провадили кам'яні сходи,

такі вузькі та круті, що ними не могла б піднятися жодна велика тварина. В середині було тепло та сухо. Печери за-нурилися в товщу гряди на різну глибину; по їхніх гладких сірих стінах тягнулися намальовані обвугленими паличками чудові зображення тварин, що населяють плато. Якби в Країні Мейпла Вайта не залишилося жодної живої істоти, майбутній дослідник знайшов би на стінах цих печер вичерпну інформацію про її дивовижну фауну, бо тут було все — і динозаври, й ігуанодони, й усі види ящерів.

Дізнавшись, що величезні ігуанодони вважаються у індіанців домашньою худобою або, точніше, чимось на кшталт пересувної м'ясної комори, ми з'ясували, що людина навіть за наявності настільки недосконалої зброї, як лук і спис, повністю встановила своє панування на плато. Однак незабаром нам довелося переконатися, що це не так і що людину тут тільки терплять.

Драма розігралася на третій день після того, як ми оселилися біля печер. Челленджер і Саммерлі з ранку подалися до озера, де тубільці ловили для них гарпунами ящірок. Ми з лордом Джоном залишилися в таборі; неподалік від нас на трав'янистому схилі перед печерами виднілися індіанці, зайняті своїми справами. Й раптом сотні голосів пронизливо заверещали: «Стоа! Стоа!» Дорослі та діти кинулися з усіх боків до печер і, відтісняючи один одного, стали дертися вгору кам'яними сходами.

Діставшись своїх сховищ, вони замахали руками, запрошуючи нас мерщій приєднатися до них. Ми схопили гвинтівки та побігли з'ясувати, що сталося, а назустріч нам із невеликого гаю що було сил вже мчали десятеро чи п'ятнадцятеро індіанців, котрих переслідували по п'ятах

два чудовиська — саме такі ж, як непроханий гість, який побував у нашому старому таборі, і такі, як і мій нічний переслідувач. Вони пересувалися стрибками і були схожі на гігантських огидних жаб. Дотепер нам доводилося бачити цих велетнів лише в темряві, позаяк вони полюють уночі, а вдень виходять зі своїх барлогів лише в тому випадку, якщо їх потривожать, як було цього разу. Ми стояли, вражені видовищем, що відкрилося нашим очам. Плямиста бородавчаста шкіра цих велетенських жаб відливала на сонці всіма барвами веселки та вилискувала, як риб'яча луска. Втім, спостерігати нам довелося недовго, бо ці тварини за кілька стрибків наздогнали нещасних індіанців... І тут почалося щось страшне. Повадки в них були такі: навалившись усією вагою на найближчу жертву, вони залишали її, розчавлену, понівечену, і кидалися за наступною. Дико лементуючи, індіанці мчали до печер, але не могли втекти від своїх переслідувачів. Тому гинули один за одним, і на той час, коли ми з лордом Джоном підоспіли на допомогу, від усієї їхньої групи залишилося не більше п'яти-шести осіб. Утім, ми не тільки не допомогли їм, а й самі мало не загинули. Куля за кулею впиалася в шкіри цих тварюк, справляючи такий самий ефект, ніби наші гвинтівки були заряджені паперовими кульками. Але ж стрілянина велася з якихось двохсот кроків! Величезні плазуни не боялися ран, а відсутність центрального мозкового апарату робило навіть найсучаснішу зброю марною в боротьбі з ними. Єдине, що нам вдалося зробити, — це відвернути їхню увагу тріскотною пострілів і спалахами вогню, таким чином надавши можливість і собі, й індіанцям добігти до рятівних сходинок.

Але там, де розривні кулі двадцятого століття виявлялися безсилями, доводилося покладатися на отруєні стріли дикунів, вимочені в настoї строфанту¹ та змащені трупною отрутою. Такі стріли марні на полюванні, бо кровообіг у доісторичних чудовиськ настільки млявий, що вони зазвичай встигають наздогнати та роздерти свою жертву до того, як відчують дію отрути. Але тепер становище було іншим: як тільки наші переслідувачі опинилися біля кам'яних сходів, що ведуть до печер, з кожної щілини в гірській гряді зі свистом полетіли стріли. Чудовиська обросли ними, як пір'ям, але, мабуть, у перші хвилини біль не відчували, позаяк продовжували в безсилій люті дертися вгору сходами, не бажаючи втратити здобич, насилу долали кілька сходинок і негайно ж зривалися вниз. Але ось отрута почала діяти. Один звір глухо заревів і втелющився пласкою головою в землю. Другий пронизливо завив, зробив кілька безглузких стрибків, потім у корчах звалився поруч із першим і небавом також затих. Тоді індіанці натовпом висипали з печер і з радісними криками закружляли навколо трупів, тріумфуючи перемогу над двома найнебезпечнішими ворогами.

Їсти це м'ясо не можна, бо отрута продовжувала діяти, й індіанці тієї ж ночі порізали обидві туші на шматки та віднесли їх до лісу, щоб не заражати тут повітря. Близько печер залишилися лише два величезних серця, кожне завбільшки з подушку; вони жили самостійним життям, повільно та ритмічно скорочуючись і розширюючись, і ця огидна пульсація тривала день, ще один і затихла лише на третю добу.

¹ *Строфант* — рід багаторічних ліан, який налічує 50—60 видів і належить до підродини *Аросуноідеа*, дуже отруйний.

Колись, коли у мене буде справжній стіл, а не консервна бляшанка, що замінює його, і краще письмове приладдя, ніж огризок олівця й один-єдиний пошарпаний нотатник, я детально опишу індіанців племені акка, опишу наше життя серед них і чарівну Країну Мейпла Вайта, що мало-помалу відкривала перед нами свої дива. Пам'ять не зрадить мені; разом із першими враженнями дитинства в ній до кінця моїх днів збережеться кожна хвилинка, кожна година, проведені нами на плато, і ніщо інше не витіснить цих спогадів. Прийде час, і я опишу ту чудову місячну ніч на центральному озері, коли індіанці виловили сітями молодого іхтіозавра, який мало не перевернув наш човен, — істоту, схожу чи то на тюленя, чи то на рибу з трьома очима, причому третє око сиділо у нього на тімені, а інші два були захищені кістяними пластинками. Тієї ж ночі зелений водяний змії стрілою накинувся на нас із заростей очерету, обплів своїми кільцями рульового в човні Челленджера і зник із ним під водою.

Не забуду розповісти і про ту дивовижну білу істоту — ми дотепер не знаємо, що це було: плазун чи звір — яка мешкала в гнилому болоті на схід від центрального озера і ночами сновигала серед кущів, випромінюючи слабкий фосфоричний відблиск. Індіанці так її боялися, що навіть близько не підходили до того болота, а ми двічі були там, бачили цього звіра здалеку, але не могли пробратися до нього через багно. Скажу лише, що величиною він більший за корову і поширює навколо себе неприємний мускусний запах.

У моїх майбутніх нотатках ви зустрінете також згадку про гігантську прудконогу птаху, від якої Челленджеру до-

велосся якось утікати під захист скель. Вона набагато вища за страуса, і її потворна голова сидить на довгій голій шиї. Коли Челленджер дерся вгору по камінню, вона одним ударом свого люто вигнутого дзьоба, як долотом, зірвала йому каблук. Але цього разу сучасна зброя не осоромила себе: величезний фороракос¹ дванадцяти футів заввишки (радісний професор, не встигнувши відсапатися як слід, вже повідомив нам його назву) звалився на землю, убитий кулею лорда Джона, і судомно забив ногами, здіймаючи хмару пір'я і не зводячи з нас блискучих лютих жовтих очиць. Як би мені хотілося дожити до того дня, коли ця люта приплюснута голова знайде своє місце серед інших трофеїв, що прикрашають кабінет в «Олбені»!

Наприкінці треба буде обов'язково згадати і про токсодона — велетенську морську свинку зростом у десять футів із виступаючими вперед гострими зубами, яку ми підстрілили якось на світанку біля водопою.

Згодом розповім про все це детальніше і поряд із нашими пригодами любовно опишу чудові літні вечори, коли ми четверо мирно лежали десь на лісовій галявині серед невідомих нам яскравих кольорів і, споглядаючи вгору крізь обтяжені соковитими плодами гілки дерев, дивувалися химерним птахам, що пролітали у високій блакиті неба, потім переводили погляди на густу траву та спостерігали за дивними істотами, які виповзали зі своїх нірок поглянути на нас; опишу довгі місячні ночі, коли ми впливали човнами на середину озера і з мимовільним страхом задивлялися в його блискучу гладь: раптом якесь

¹ *Фороракос* — вимерла родина хижих нелітаючих птахів ряду журавлеподібних.

фантастичне чудовисько злетіло над водою, пустивши по ній широкі кола... ось темна глибина спалахнула зеленуватим світлом, що позначає шлях нової, невідомої нам істоти... Я запам'ятаю ці картини в усіх подробицях, і колись моя пам'ять і моє перо віддадуть їм належне.

Але ви, мабуть, спитаєте, як ми могли займатися такими спостереженнями, коли нам варто було і вдень, і вночі шукати способу повернутися в цивілізований світ. Відповідь, що ми всі ламали над цим голову, але марно. З'ясувалося лише одне: на допомогу індіанців розраховувати не доводиться. Вони були нашими друзями та ставилися до нас мало не з рабської відданістю, але як тільки ми зводили мову про допомогу, про те, щоб перетягнути до прірви якусь довгу дошку або сплести ливну зі шкіряних ременів і ліан, нас відразу ж осаджували м'якою, але рішучою відмовою. Індіанці всміхалися, підморгували нам, хитали головами, та далі цього справа не йшла. Старий вождь і той не здавався, і лише його син Маретас сумно поглядав на білих людей і знаками висловлював їм своє щире співчуття.

Після битви з мавпами індіанці дивилися на нас, як на надлюдей, котрі несуть запоруку перемоги у своїх таємничих трубках, що вивергають смерть, і думали, що поки ми з ними, удача залишатиметься на їхньому боці. Нам пропонували червоношкірих дружин і власні печери, аби ми погодилися забути свій народ і назавжди залишилися на плато. Поки що все минало тихо і мирно, але ми знали, що наші плани слід зберігати в таємниці, позаяк, дізнавшись про них, індіанці могли затримати нас у себе силою.

Незважаючи на можливість зустрічі з динозаврами (втім, ця небезпека була не настільки вже й велика, бо, як

уже йшлося раніше, вони полюють головним чином ночами), за останні три тижні я двічі ходив у наш старий табір навідати Замбо, котрий, як і раніше, залишався на своєму посту біля підніжжя гірської гряди. Мої очі жадібно ковзали по неосяжній рівнині в надії, що звідти до нас прийде довгоочікувана допомога. Але порослі кактусами простори були безлюдні, і ніщо не порушувало їхньої одноманітності до ледве видної звідси стіни бамбукових заростей.

— Вони скоро придуть, пане Мелоун. Зачекайте ще тиждень. Індіанці придуть із линвами і знімуть вас звідти! — підбадьорював мене наш чудовий Замбо.

Вдруге я заночував у старому таборі, а вранці на зворотному шляху мене чекав сюрприз. Я повертався добре знайомою дорогою і був уже недалеко від болота птеродактилів, коли попереду з-за кущів раптом з'явився якийсь дивний предмет. При найближчому розгляді виявилось, що це чоловік, котрий пересувався, одягнувши на себе щось на кшталт футляра або очеретяної клітки, що захищала його з усіх боків. Яким же було моє здивування, коли я впізнав у цьому чоловікові лорда Джона Рокстона! Побачивши мене, він виліз із цього безглузкого пристосування та засміявся, але вигляд у нього був дещо збентежений.

— Це ви, юначе? — озвався лорд Джон. — От уже не очікував такої зустрічі!

— Що ви тут робите? — поцікавився я.

— Навідував своїх друзів-птеродактилів, — спокійно пояснив він.

— А це ще навіщо?

— Цікаві звірятка! Однак жахливо негостинні. Та ви й самі знаєте, як вони зустрічають непроханих гостей. Ось

я й спорудив собі такий кошочок, щоб захиститися від їхніх ласк.

— А що вам знадобилося на цьому болоті?

Лорд Джон допитливо поглянув на мене, і я побачив, що його терзають якісь сумніви.

— Гадаєте, що допитливість властива лише людям, котрі мають звання професора? — сказав він нарешті. — Я вивчаю ці милі створіння, ось і все. Досить вам такого пояснення?

— Даруйте, — вибачився я.

Але щирість не зрадила лорду Джону і цього разу, тому він засміявся:

— Не ображайтеся, юначе. Я хочу роздобути для Челленджера маленьке *курча*. Це моє головне завдання. Ні, дякую, ваша допомога мені не потрібна. Я в цій клітці нікого не боюся, а ви беззахисні. Ну, будьте здорові, чекайте мене до вечора.

Він натягнув на себе свій безглуздий кошочок, обернувся і пішов до лісу.

Якщо поведінка лорда Джона була трохи дивна в ці дні, то що вже казати про Челленджера? Варто зазначити, що наш професор мав якусь магнетичну силу для індіанок, і тому йому доводилося завжди носити при собі велику пальмову гілку, якою він відганяв своїх шанувальниць, наче мух, коли вони аж надто допікали йому своєю увагою. Уявіть собі, яке це було видовище! Мабуть, найкомічніше з усіх, які мені довелося бачити в Країні Мейпла Вайта. Викидаючи носачи в боки, Челленджер крокує із символом влади в руці, а за ним, наче за чорнобородим оперетковим султаном, тягнеться почет індіанських дівчат у шатах із тонкого рослинного волокна.

Що ж до Саммерлі, то його цілком поглинуло вивченням світу комах і пернатих Країни Мейпла Вайта, й увесь свій час він проводив за препаруванням здобутих екземплярів (якщо не брати до уваги тих годин, які витрачав на сварку з Челленджером, котрий нібито не бажав врятувати нас зі скрутного становища).

Челленджер узяв собі за звичку зникати щоранку та повертатися лише серед дня з таким урочистим виглядом, буцімто на його плечах лежав найважчий тягар відповідальності за якусь надзвичайно серйозну справу.

Якось, не розлучаючись із пальмовою гілкою, він повів нас за собою і відкрив нам свої таємні плани. Ми вийшли на невеличку галявину посеред пальмового гаю та побачили один із тих грязьових гейзерів, про які я вже згадував. Навколо було розкидано безліч пасів, нарізаних із шкір ігуанодонів; тут же лежав великий шматок перетинчастої плівки — згодом з'ясувалося, що це не що інше, як вискоблений і висушений шлунок рибоподібної ящірки. У цій прошитій по краях плівці були залишені маленькі отвори для ланок бамбука; їхні протилежні кінці сполучалися з глиняними вирвами, в яких збирався газ, що виділявся бульбашками в гарячих струменях гейзера. Незабаром опала плівка стала повільно надуватися та проявляти настільки явний намір летіти вгору, що Челленджеру довелося прив'язати паси, що оперізують її, до дерев. Через півгодини вона перетворилася на справжню повітряну кулю, і, судячи з того, як ця куля натягувала ремені та пнула вгору, її підйомна сила була велика. Челленджер мовчки споглядав на витвір свого генія та самовдоволено погладжував бороду — справж-

нісінський щасливий батько, котрий милується своїм пер-
вістком.

Тривалу мовчанку порушив Саммерлі.

— Невже ви маєте намір запропонувати нам підняти-
ся на цій штукенції? — крижаним тоном спитав він.

— Поки що я наміряюся продемонструвати перед ва-
ми її потугу, любий Саммерлі, щоб у вас не виникло жод-
них сумнівів щодо цього.

— Тоді раджу вам негайно викинути з голови ці дур-
ниці, — рішуче заявив Саммерлі. — Ви ніякими силами не
зможете мене погодитися на таке шаленство. Лорде Джон,
сподіваюся, ви не станете підтримувати цю авантюру?

— Дотепна штука! — схвалив наш провідник. — Ціка-
во було б побачити її в дії.

— Зараз побачите, — сказав Челленджер. — Останні
дні я напружував всі сили свого розуму, щоб вирішити
завдання, як нам вибратися звідси. Ми вже переконалися,
що спуск прямовисними скелями неможливий, а тунелю
більше не існує. Перекинути міст на стрімчак нам, безу-
мовно, не вдасться. То що ж тоді робити? Я якось казав
нашому юному приятелю, що ці гейзери виділяють водень
у вільному стані. Звідси логічно випливала думка про по-
вітряну кулю. Зізнаюся, що мене дещо бентежило пита-
ння, де дістати для неї оболонку, але коли мені трапилися
на очі колосальні нутрощі тутешніх плазунів, я вже ні в
чому більше не сумнівався. Й ось результати моїх зусиль.

Він заклав одну руку за борт своєї подертої куртки, а
іншу пихато простягнув уперед.

Тим часом куля остаточно округлилася, і ремені вже
ледве стримували її.

— Маячня! Марення хворої людини! — пирхнув Саммерлі.

Але лорд Джон захопився цією ідеєю Челленджера.

— Ну, й голова у нашого стариганя! — шепнув він мені і голосно додав: — А де ви дістанете кошик?

— Тепер буду думати і про кошик. У мене вже є певні міркування з цього приводу. Наразі ж покажу вам, що мій апарат здатен підняти кожного з нас.

— Хочете сказати — всіх укупі?

— Ні, будемо спускатися по черзі, ніби на спадохроні. Над пристосуванням для зворотного підйому я ще мети-кую. Якщо мій апарат витримає тягар однієї людини й обережно опустить її на землю, отже, все гаразд. Зараз його випробуємо.

Він притягнув уламок базальту доволі солідних розмірів і обв'язав його мотузкою — тією самою, за допомогою якої ми підіймалися на пірамідальний стрімчак. Вона була футів сто в довжину і хоч не товста, зате дуже міцна. Потім нам продемонстрували щось на кшталт шкіряного нашійника з довгими стропами. Челленджер закинув цей нашійник на повітряну кулю, зібрав у пучок стропи, що звисають униз, так, аби тягар вантажу розподілявся рівномірно по всій поверхні, прив'язав до них уламок базальту, а кінець мотузки намотав собі на руку.

— Зараз покажу вам вантажопідйомність моєї повітряної кулі, — оголосив він, задалегідь смакуючи свій тріумф, і з цими словами перерізав туго натягнуті реміні.

Ніколи ще наша експедиція не була такою близькою до краху. Наповнена газом оболонка стрімко рвонула вгору, захоплюючи за собою Челленджера. Я ледве встиг обхопити

його за талію і також злетів у повітря. Лорд Джон наче кліщами вчепився в мої ноги та полетів слідом за нами. На секунду в моїй уяві виникло дивне видовище: четверо відважних мандрівників, як гірлянда сосисок, зависнула над країною, таємниці якої вони втомилися розгадувати. Але, на щастя, міцність мотузки мала певну межу, чого, мабуть, не можна було сказати про підйомну силу цього пекельного апарату. Пролунав тріск, і наша трійця каменем упала на землю. Плутаючись в обривках мотузки, ми насилу звелися на ноги і побачили, як уламок базальту стрімко здіймається вгору, ледве помітною цяткою чорніючи в яскраво-блакитному небі.

— Блискуче! — вигукнув безжурний Челленджер, потираючи забиту руку. — Дослід вдався якнайкраще. Я сам не розраховував на такий успіх. Обіцяю, джентльмени, що нова куля буде готова за тиждень, і ми цілком спокійно виконаємо на ній перший етап нашої зворотної подорожі на батьківщину.

Досі записи в моєму щоденнику велися від події до події, а тепер, коли нам ніщо не загрожує, коли всі наші негаразди минули, як сон, я закінчую свою розповідь у тому самому таборі біля підніжжя червоних скель, де Замбо з нетерпінням очікував на нас.

Спуск униз минув без якихось ускладнень, але хто міг припустити, що все це вийде саме так? Через півтора-два місяці ми будемо в Лондоні, і, можливо, мій лист не набагато випередить мене. Всіма своїми почуттями та думками ми вже вдома, в рідному місті, де залишилося стільки дорогого, любого для кожного з нас.

Перелом у нашій долі настав того дня, коли Челленджер провів свій ризикований дослід із саморобною по-

вітряною кулею. Я вже казав, що єдиною людиною, котра співчувала нашим спробам вибратися з плато, був врятований нами юнак, син старого вождя. Ми второпали по його виразній жестикуляції, що він не хоче затримувати нас проти нашої волі в чужій країні.

Того вечора, вже затемна, Маретас непомітно прокрався в табір, простягнув мені невеликий сувій деревної кори (він чомусь завжди вважав за краще мати справу зі мною, можливо, тому, що я був приблизно одного з ним віку), потім велично повів рукою, вказуючи на печери, урочисто приклав палець до губ на знак мовчання і так само непомітно подався до своїх.

Я сів ближче до багаття, і ми уважно розглянули вручений мені сувій. На внутрішньому білому боці цього квадратного шматка деревної кори розміром фут на фут були намальовані вугіллям палички, що нагадують примітивний нотний запис, які я тут відтворюю:

— Ви звернули увагу, який у нього був зарозумілий вигляд? — спитав я товаришів. — Це щось дуже важливе для нас.

— А може, дикун вирішив над нами пожартувати? — припустив Саммерлі. — З таких елементарних розваг, імовірно, і починається розвиток людини.

— Це якийсь шифр, — заявив Челленджер.

— Або ребус, — підхопив лорд Джон, зазираючи через моє плече, і раптом вирвав шматок кори у мене з рук. — Присягаюся, здається, я його розгадав! Юнак має рацію. Дивіться. Скільки тут цих паличок? Вісімнадцять. А скільки печер по той бік схилу? Також вісімнадцять?

— І справді! Адже він на них і показував! — сказав я.

— Отже, правильно. Це план печер. Погляньте, загалом вісімнадцять паличок — є короткі, є довгі, а деякі роздвоюються. Під однією хрестик. Навіщо? Ймовірно, для того, щоб виділити одну печеру, глибшу, ніж інші.

— Наскрізню! — вигукнув я.

— Наш юний приятель, мабуть, має рацію, — підтримав мене Челленджер. — В іншому випадку навіщо цьому індіанцю знадобилося б позначати її хрестиком? Адже у нього є всі підстави ставитися до нас доброзичливо. Але якщо печера справді наскрізна і виходить з того боку на такому ж рівні, то до землі там не більше ста футів.

— Сто футів — зовсім дрібниці! — пробурчав Саммерлі.

— Але ж наша линва довша! — наполягав я. — Ми спустимося без жодних зусиль.

— А про індіанців забули? — не здавався Саммерлі.

— Ці печери не житлові, — сказав я. — Вони слугують складами та коморами. Треба піднятися туди зараз же і провести розвідку.

На плато росло міцне смоляне дерево (різновид араукарії, за словами нашого ботаніка), гілки якого індіанці використовують на факели. Ми взяли кожен по оберемку таких гілок і піднялися замшілими сходами в печеру, позна-

чену на плані хрестиком. Як я і припускав, вона виявилася безлюдною, якщо не брати до уваги безлічі величезних кажанів, які з гучним лясканням крил весь час кружляли над нашими головами. Аби не привертати уваги індіанців, ми довго чвалали в темряві, намацуючи якісь закрути, кути, і, лише відійшовши досить далеко від входу, запалили смолоскипи. Нашим поглядам відкрився сухий, всипаний білою галькою тунель зі склепінчастою стелею та гладкими сірими стінами, вкритими зображеннями тварин. Ми кинулися вперед, і раптом всі розчаровано зойкнули: перед нами стала суцільна кам'яна стіна — ні щілини, ні тріщинки, мишеня, і те не пробереться. Виходу тут не було.

Ми з тугою витріщалися на несподівану заваду, що перегородила нам шлях. Ця стіна нічим не відрізнялася від бічних стін тунелю, отже, обвалу тут не було, як у тому вже знайомому нам підземному ході. Це був справжній-сінький глухий кут і нічого більше.

— Не засмучуйтесь, друзі, — безжурно заспокоїв Челленджер. — Адже я обіцяв вам другу повітряну кулю.

Саммерлі застогнав.

— Може, ми помилилися печерою? — зронив я.

— Облиште, юначе! — лорд Джон провів пальцем по плану. — Сімнадцята печера праворуч, вона ж друга ліворуч. Ні, помилки бути не могло.

Я поглянув на хрестик і раптом вкусив себе за язик, сам не свій від радощів.

— Знаю! Знаю! Ходіть за мною, хутко! — піднявши факел над головою, я кинувся назад. — Ось тут! — Я вказав на обгорілі сірники, що валялися на піску. — Ось тут ми запалили смолоскипи.

— Саме так.

— Але ж на малюнку ясно показано, що печера розгалужується! Отже, ми просто прогавили в темряві це місце. Будемо триматися правого боку, і я впевнений, що знайдемо його.

Як я казав, так і вийшло. Ярдів через тридцять у стіні зачорнів великий отвір. Ми завернули в нього і опинилися в набагато ширшому тунелі. Нетерплячка гнала нас уперед. Сто ярдів, двісті, триста... і раптом попереду з'явилося червоне світло. Що б це могло бути? Рівне, немигаюче полум'я загороджувало нам шлях. Ми прискорили кроки. Спека від цього вогню не відчувалася. Все було тихо, ні шелесту, ні звуку... А між тим вогняна завіса не зникала, й її сяйво сріблом заливало тунель, перетворюючи білий пісок у блискучі діаманти. Ми підійшли ще ближче, і край завіси чітко округлився на наших очах.

— Трясця, та це ж місяць! — вигукнув лорд Джон. — Ми вільні, друзі! Вільні!

І справді, в пролом, що виходив на той бік гірської гряди, світив повний місяць. Пролом виявився невеликим, завбільшки з вікно, але нам і цього було достатньо. Визирнувши з нього, ми побачили, що спуск буде не надто важкий, а до землі недалеко. Угледіти цей лаз при обході плато нам, звісно, ніколи б не вдалося. Кому б спало на гадку шукати місце для підйому саме тут, серед низько навислих скель? Ми переконалися, що звідси можна буде спуститися мотузкою, і щасливо повернулися в табір готуватися до завтрашнього вечора.

Діяти треба було таємно і без жодного зволікання, позаяк індіанці могли затримати нас навіть останньої миті.

Ми вирішили покинути все своє спорядження, крім зброї та набоїв. Правда, у Челленджера було кілька громіздких речей, які він будь-що хотів узяти із собою, і одна з них додала нам особливо багато клопотів. Але про це я поки що не можу паякати.

День тягнувся нескінченно довго, аж ось нарешті стемніло. У нас усе було готово. Діючи вкрай обережно, ми витягли свої манатки вгору сходами, зупинилися біля входу в печеру та кинули останній погляд на цю загадкову, оповиту для нас романтичним серпанком країну, яку, боюся, скоро заповонять мисливці й усілякі дослідники, країну, де ми багато натерпілися, де нам багато довелося витримати і багато чому навчитися, — нашу країну, як ми завжди будемо любовно її називати. Ліворуч від нас сусідні печери кидали в темряву веселі червонуваті відблиски багать. Знизу долинали голоси, сміх і спів індіанців. Вдалині стіною вставали лісові хащі, а між ними та скелястим гребенем іскрилося велике озеро — оселя дивовижних чудовиськ. Ось у темряві пролунав пронизливий крик якогось звіра. Це був голос Країни Мейпла Вайта, що посилала нам своє останнє «прощавай». Ми повернулися й увійшли в печеру, через яку пролягав наш шлях додому.

За дві години ми самі й усі наші манатки опинилися вже біля підніжжя гірської гряди. Спуск пройшов щасливо, якщо не брати до уваги вовтузіння з речами Челленджера. Залишивши всю поклажу на місці, ми вирушили без нічого до стоянки Замбо. Яким же було наше здивування, коли при світлі ранньої зорі перед нами відкрилася рівнина, на якій палало не одне багаття, а щонайменше десять! Рятувальна експедиція все ж прибула. Вона скла-

далася з двадцяти індіанців з Амазонки, котрі доправили сюди жердини, линви й усе, що було треба для перекидання моста через прірву. Ну, тепер у нас не буде жодних труднощів із доправлянням багажу до берегів Амазонки, куди ми вирушимо завтра вранці!

На цьому, вдячний долі, закінчую свою розповідь. Наші очі не переставали дивуватися дивам, душі очистилися, загартовані важкими випробуваннями. Всі ми, кожен на свій лад, стали кращими та серйознішими.

Можливо, що в Парі нам доведеться зробити зупинку, адже треба обзавестися всім необхідним для подальшої подорожі. У такому разі цей лист випередить мене на один трансатлантичний рейс. Якщо ж ми відразу вирушимо в дорогу, то він буде в Лондоні одночасно з нами. Так чи інакше, мій любий пане МакАрдл, сподіваюся небавом потиснути вашу руку.

Розділ 16

«НА ВУЛИЦЮ! НА ВУЛИЦЮ!»

Вважаю своїм обов'язком висловити глибоку вдячність усім нашим друзям із Амазонки, котрі так радо нас прийняли та проявили до нас стільки уваги. Особливої подяки заслуговує сеньйор Пеналоса й інші посадові особи бразильського уряду, чия допомога забезпечила нам повернення додому, а також сеньйор Перейра з Пари, котрий завбачливо приготував для нас відповідний одяг, то ж тепер нам не соромно буде з'явитися в цивілізованому світі. На жаль, ми недостатньо відплатили нашим добродіям за їхню гостинність. Але що вдієш! Користаюся з нагоди запевнити тих, хто вирішить податися нашими слідами в Країну Мейпла Вайта, що це буде лише даремна витрата часу та грошей. У своїх оповідках ми змінили всі назви, й, як ретельно ви не вивчали б звіти експедиції, все одно вам не вдасться навіть близько підійти до тих місць.

Ми думали, що посилений інтерес до нас у Південній Америці має суто місцевий характер, але хто б міг припустити, яку сенсацію справлять в Європі перші туманні чутки про наші пригоди! Виявляється, нами цікавився не лише вчений світ, а й широка публіка, хоча ми дізналися про це пізніше.

Коли «Іберія» була вже за п'ятдесят миль від Саутгемптона, бездротовий телеграф став передавати нам депешу за депешою від різних газет та агенцій, які пропонували колосальні гонорари хоча б за найкоротше повідомлення про результати експедиції. Однак обов'язок наказував нам передусім відзвітувати перед Зоологічним інститутом, який доручив нам провести розслідування, і, порадившись між собою, ми відмовилися давати будь-яку інформацію в пресу. Саутгемптон аж кишив репортерами, але вони нічого від нас не дізналися, і тому легко собі уявити, з якою цікавістю публіка чекала зборів, призначених на вечір 7 листопада.

Зала Зоологічного інституту (та сама, де створили слідчу комісію) була визнана недостатньо місткою, і засідання довелося перенести до Квінз-холу на Ріджент-стрит. Тепер уже ніхто не сумнівається, що якби організатори орендували навіть Альберт-хол, то й він не вмістив би всіх охочих.

Знаменні збори були призначені на другий вечір після нашого прибуття до Лондону. Передбачалося, що перший день піде у нас на особисті справи. Про свої я наразі промовчу. Мине час, і, можливо, мені буде легше думати і навіть балакати про все це. На початку своєї оповідки я розкрив читачеві, які сили спонукали мене до дій. Тепер, мабуть, варто сказати, чим усе це скінчилося. Але настане ще час, коли я скажу собі, що шкодувати немає про що. Ті сили штовхнули мене на цей шлях, і з їхньої волі я пізнав ціну справжніх пригод.

А тепер перейду до останньої події, що завершила нашу епопею. Коли я ламав собі голову, як би краще її опи-

сати, погляд мій упав на число «Дейлі газетт» за 8 листопада, в якій було надруковано докладний звіт про збори в Зоологічному інституті, написаний моїм приятелем і колегою Макдоною. Подам його тут повністю, починаючи із заголовку, адже все одно нічого кращого не вигадеш. Наша «Дейлі» пишається тим, що в експедиції брав участь її власний кореспондент, тому приділила особливо багато місця подіям у Зоологічному інституті, але інші великі газети також не оминули їх.

Отже, надаю слово моему колезі Макдоні:

Новий світ

Велелюдне зібрання у Квінз-холі

Бурхливі сцени в залі

Надзвичайна пригода

Що це було?

Нічна демонстрація на Ріджент-стрит

(Від нашого спеціального кореспондента)

«Довгоочікуване засідання Зоологічного інституту, на якому було заслухано звіт комісії, відправленої рік тому до Південної Америки перевірити інформацію, надану професором Челленджером, про наявність форм доісторичного життя на цьому материку, відбулося вчора в Квінз-холі, і ми сміливо можемо сказати, що цей день увійде в історію науки, бо його події мали настільки надзвичайний і сенсаційний характер, що навряд чи їх колись викреслять із пам'яті присутніх. *(О, мій побратиме по перу, Макдоно! Яка жакливо довга вступна фраза.)*

Офіційно запрошення стосувалося лише членів інституту і близьких до них осіб, але, як відомо, останнє понят-

тя дуже розмите, тому велика зала Квінз-холу була набита вщерть ще задовго до початку зборів, призначених на восьму годину. Однак широка публіка, яка без усяких на те підстав вважала себе скривдженою, взяла штурмом дві залі після тривалої сутички з поліцією, під час якої постраждало кілька людей, у тому числі й інспектор Скобл із вищого дивізіону, котрому зламали ногу. Разом із цими бунтівниками, котрі заповнили не лише всі проходи, а й місця, призначені для представників преси, на прибуття мандрівників очікувало, за приблизними підрахунками, не менше п'яти тисяч людей. Коли вони нарешті з'явилися, їх завели на сцену, де на той час зібралися найвидатніші вчені не лише Англії, але і Франції та Німеччини. Швеція також була представлена в особі знаменитого зоолога, професора Сергіуса з Університету Упсали. Появу чотирьох героїв дня зустріли оваціями: вся зала піднялася, як одна особа, і вітала їх вигуками й оплесками. Втім, уважний спостерігач міг вловити певну нотку дисонансу в цій бурі захвату та зробити звідси висновок, що збори будуть протікати не надто мирно. Але того, що сталося насправді, ніхто з присутніх передбачити не міг.

Описувати тут зовнішність наших чотирьох мандрівників немає потреби, оскільки їхні світлини були опубліковані в усіх газетах. Важкі випробування, які, як кажуть, їм довелося пережити, мало відбилися на подорожніх, хоча вони покидали наші береги не такими засмаглими. Борода професора Челленджера стала, мабуть, ще пишнішою, риси обличчя професора Саммерлі — трохи сухіші, лорд Джон Рокстон дещо схуд, але загалом стан їхнього здоров'я можна вважати найкращим. Що ж стосується

представника нашої газети, відомого спортсмена та гравця в регбі міжнародного класу Е. Д. Мелоуна, то він у хорошій фізичній формі, і його чесна, хоча не надто гарна фізія так і сяє блискучою посмішкою. (*Гаразд, Маку, ти ще потрапиш до моїх рук!*)

Коли тиша була поновлена й усі розсілися по місцях, головуючий герцог Даргемський звернувся до зборів із промовою. Герцог одразу ж заявив, що, позаяк аудиторія очікує зустрічі із самими мандрівниками, то він не має наміру затримувати її увагу і передувати доповіді професора Саммерлі, голови слідчої комісії, праця якої, судячи з наявної інформації, увінчалася блискучим успіхом. (*Оплески.*) Мабуть, вік романтики ще не минув, і палка фантазія поета все ще може спиратися на тверду основу науки. «На закінчення, — додав герцог, — мені залишається лише висловити свою радість — і в цьому мене, без сумніву, підтримають усі присутні — що джентльмени повернулися здорові та неушкоджені зі своєї важкої та небезпечної подорожі, бо із загибеллю цієї експедиції наука зазнала б майже безповоротної втрати» (*Галасливі оплески, до яких приєднується і професор Челленджер.*)

Поява на кафедрі професора Саммерлі знову викликала бурю захоплення, і його промову інколи переривали оплески. Не будемо її цитувати дослівно, позаяк докладний звіт про роботу експедиції, що належить перу нашого кореспондента, буде випущений «Дейлі газетт» окремою брошурою. Тому обмежимося лише коротким викладом доповіді професора Саммерлі.

Нагадавши зборам, яким чином виникла ідея про відправку експедиції, оратор віддав належне професору Чел-

ленджеру та вибачився за колишню недовіру до його слів, тепер повністю підтверджених. Потім він накидав у загальних рисах маршрут подорожі, ретельно уникаючи будь-яких вказівок, які могли б послужити довідкою про географічне розташування цього надзвичайного плато. Потім професор Саммерлі описав кількома словами перехід від берегів Амазонки до гірської гряди і буквально вразив слухачів розповіддю про багаторазові спроби експедиції піднятися на плато, що обійшлися їм врешті-решт ціною життя двох відданих провідників-метисів. *(Цим несподіваним тлумаченням подій ми були зобов'язані Саммерлі, котрий хотів уникнути деяких делікатних питань.)*

Піднявшись зі своїми слухачами на вершину гірської гряди та змусивши їх відчути, що означав для чотирьох мандрівників обвал мосту — єдиного їхнього зв'язку із зовнішнім світом, професор приступив до опису жабів і принад цієї надзвичайної країни. Про свої пригоди він подекував мало, але намагався всіляко підкреслити, який багатющий внесок у науку зробила експедиція, ведучи спостереження за представниками тваринного та рослинного світів плато. Світ комах там особливо багатий — твердокрилі та лускокрилі, й упродовж кількох тижнів експедиції вдалося визначити сорок шість видів першої родини та дев'яносто чотири — другої. Але, як і слід було очікувати, публіка цікавилася головним чином великими тваринами, особливо тими, які вважаються давно вимерлими. Професор подав довгий перелік таких доісторичних чудовиськ, запевнивши своїх слухачів, що цей список може бути значно поповнений після ретельного вивчення плато. Йому та його супутникам вдалося бачити на власні

очі, правда, здебільшого здалеку, принаймні з десяток тварин, досі невідомих науці. Згодом вони, безумовно, будуть належним чином вивчені та класифіковані. Як приклад, професор назвав темно-пурпурову змію завдовжки п'ятдесят один фут, якусь білу істоту, цілком імовірно, ссавця, який випромінює в темряві фосфоричне світло, і величезного чорного метелика, укуси якого, за словами індіанців, отруйні.

Крім цілком нових видів живих істот, плато рясніє й відомими науці доісторичними тваринами; деяких із них варто віднести до раннього юрського періоду. Тут був названий велетенський стегозавр, що трапився один раз пану Мелоуну біля водопою на озері. Такий самий звір був замальований в альбомі американського художника, котрий проник у цей невідомий світ ще до цієї експедиції. Професор Саммерлі описав також ігуанодона та птеродактиля — перших двох чудовиськ, які зустрілися їм на плато, і змусив слухачів затамувати подих, розповівши про найстрашніших хижаків, які населяли цей світ, динозаврів, які не раз переслідували то одного, то іншого члена експедиції. Далі професор детально розповів про величезну люту птаху фороракос і про велетенських лосів, які все ще зустрічаються на плоскогір'ях тієї країни.

Але захват аудиторії досяг найвищої напруги, коли професор повідав їй таємниці центрального озера. Слухаючи спокійну промову цього авторитетного вченого, хотілося вщипнути себе, щоб переконатися, що це не сон, що ти справді чуєш про триокого рибоподібного ящера і гігантських водяних зміїв, які мешкають у цих загадкових глибинах.

Відтак він перейшов до опису тубільців і племені людиноподібних мавп, які, мабуть, стали результатом еволюції яванського пітекантропа, отже, більше, ніж будь-який інший вид тваринного світу, наближаються до гіпотетичної суті, відомій як «відсутня ланка між мавпою та людиною».

Нарешті, професор звеселив аудиторію, описавши до тепний, але надзвичайно небезпечний повітроплавний апарат — винахід професора Челленджера, і на закінчення своєї надзвичайно цікавої доповіді розповів, яким чином експедиції вдалося повернутися в цивілізований світ.

Передбачалося, що на цьому засідання й закінчиться і що запропонована професором Сергіусом із Університету Упсали резолюція з висловленням подяки членам слідчої комісії буде належним чином проголосована й ухвалена. Однак подальші події розвивалися зовсім не так, як очікувалося. Із самого початку зборів вороже налаштована частина публіки іноді нагадувала про себе, але тільки професор Саммерлі скінчив свою доповідь, доктор Джеймс Іллінгворт з Единбурга піднявся з місця і звернувся до голови із запитанням: чи не варто до голосування резолюції обговорити поправку до неї?

Голова. Авжеж, сер, якщо така є.

Доктор Іллінгворт. Поправка у мене є, ваша світлосте.

Голова. В такому разі оприлюдніть її.

Професор Саммерлі (*схопившись із місця*). Ваша світлосте, дозвольте довести до загального відома, що ця особа — мій особистий ворог ще з того часу, як ми з ним вели полеміку на сторінках журналу «Науковий кварталник».

Голова. Особисті питання нас не стосуються. Продовжуйте, докторе Іллінгворт.

Друзі наших мандрівників здійняли такий гамір, що доктора Іллінгворта подекуди майже не було чути. Дехто навіть намагався витурити його з кафедри. Але, маючи незвичайну силу та потужний голос, доктор Іллінгворт здолав усі перешкоди та довів свою промову до кінця. З тієї миті, як він піднявся з місця, всім стало ясно, що у нього є багато прихильників у залі, правда, вони становили меншість аудиторії. Значна ж частина публіки була налаштована вичікувально і поки що зберігала нейтралітет.

На початку професор Іллінгворт запевнив професора Челленджера та професора Саммерлі у своїй найглибшій повазі до їхньої наукової діяльності, однак із великим сумом зазначив, що його поправку до резолюції чомусь пояснюють якимись особистими мотивами, тоді як насправді ним керує винятково прагнення істини. По суті, він займає зараз ту саму позицію, яку займав на минулому засіданні професор Саммерлі. Професор Челленджер висунув тоді ряд тез, які були взяті під сумнів його колегою. Тепер цей же колега виступає з саме такими твердженнями та розраховує, що їх ніхто не буде заперечувати. Чи логічно це? *(Вигуки: «Так!», «Ні!».* У ложі, призначеній представникам преси, чути, як професор Челленджер просить у голови дозволу викинути професора Іллінгворта за двері.) Торік один чоловік стверджував вельми дивні речі. Тепер те саме, і, мабуть, ще більшою мірою, заявляють четверо людей. Але хіба це може слугувати вирішальним фактором там, де мова йде мало не про переворот у науці?

В усіх ще на пам'яті випадок, коли мандрівники поверталися з далеких, нікому не відомих країв і поширювали всілякі небилиці, яким занадто охоче вірили. Невже лондонський Зоологічний інститут хоче опинитися в становищі легковірного? Члени слідчої комісії — дуже гідні люди, цього ніхто не стане заперечувати. Але людська натура напрочуд складна. Бажання прославитися може спокусити будь-якого професора. Всі ми, немов метелики, летимо на вогник слави. Мисливці за великою дичиною можуть погрішити проти істини всупереч своїм суперникам, а журналісти такі ласі на всілякі сенсації, що часто-густо закликають на допомогу фактам свою багату уяву. У кожного з членів комісії могли виявитися свої мотиви, керуючись якими вони роздули результати експедиції. (*«Ганьба! Сором!»*) Він нікого не бажає ображати (*«Однак ображає!»*, *гамір у залі*)... але докази, надані на підтвердження всіх цих див, мають надзвичайно легковажний характер. До чого вони зводяться? До кількох фотографічних знімків. Але в наш час мистецтво фальсифікації досягло такого високого рівня, що лише на світлинах покладатися не можна. Чим же ще намагаються нас переконати? Розповіддю про поспішну втечу та про спуск ливною, що нібито завадило членам експедиції прихопити із собою більші взірці фауни цієї чудової країни? Дотепно, але не надто переконливо. Було сказано, що у лорда Джона Рокстона є череп фороракоса. І де він? Цікаво було б поглянути на нього.

Лорд Джон Рокстон. Ця персона, здається, звинувачує мене у брехні? (*Галас у залі.*)

Голова. Тихіше! Тихіше! Докторе Іллінгворт, будьте ласкаві сформулювати свою поправку.

Доктор Іллінгворт. Я корюся, хоча мені хотілося б сказати ще дещо. Отже, моя пропозиція зводиться до такого: подякувати професору Саммерлі за його цікаву доповідь, але повідомлені ним факти вважати недоведеними та доручити їхню перевірку іншій, авторитетнішій комісії.

Важко описати, яке сум'яття викликали в залі ці слова. Більшість присутніх, обурені таким наклепом на наших мандрівників, вимагало: «Геть поправку!», «Не голосуйте за неї!», «Геть його звідси!» Водночас невдоволені, а їх було чимало, підтримували професора Іллінгворта й оглушливо лементували: «Це нечесно!», «Пане голово! Наведіть лад!» На задніх лавах, де сиділи студенти-медики, почалася бійка, в хід пішли п'ястуки. Загальній прочуханці завадила лише присутність леді серед публіки. І раптом крики замовкли, в залі запанувала повна тиша. На сцені стояв професор Челленджер. Зовнішність і манери цього чоловіка справляли настільки значне враження, що варто було йому тільки підняти руку, як усі посідали на місця та приготувалися слухати.

— Багато хто з присутніх, імовірно, пам'ятають, — почав професор Челленджер, — що такі ж непристойні сцени виникли і на перших наших зборах. Того разу головним моїм кривдником був професор Саммерлі, і, хоча тепер він виправився і покаявся в гріхах, все ж цей інцидент не можна забути. Сьогодні мені довелося почути ще образливіші випадки з боку особи, котра тільки-но покинула сцену. Я з величезними зусиллями змушую себе зійти до інтелектуального рівня цієї персони, але це треба зробити, щоб усунути сумніви, які, можливо, ще зберег-

лися у декого з тут присутніх. *(Сміх, галас, вигуки із задніх рядів.)*

Професор Саммерлі виступав тут як голова слідчої комісії, але навряд чи потрібно нагадувати вам, що справжнім натхненником усієї справи був я і що наша поїздка увінчалася успіхом головним чином завдяки мені. Я довів цих трьох джентльменів до потрібного місця і, як ви вже чули, переконав їх у слушності моїх тверджень. Ми не розраховували, що наші спільні висновки будуть оскаржувати з таким же невіглаством і завзятістю. Але, навчений гірким досвідом, я озброївся цього разу певними доказами, які зможуть переконати будь-яку притомну людину. Професор Саммерлі вже казав тут, що наші фотокамери побували в лапах людиномавп, які розгромили весь наш табір, і що більшість негативів загинуло. *(Гомін, регіт, із задніх лав хтось верещить: «Розкажіть це вашій бабусі!»)* До речі, про людиномавп. Не можу не зазначити, що звуки, які долинають зараз до мого слуху, досить нагадують мені наші зустрічі з цими цікавими істотами. *(Сміх.)*

Незважаючи на те, що багато цінних негативів були знищені, все ж кілька світлин у нас залишилося і по них можна уявити умови життя на плато. Чи є у когось із присутніх сумніви в їхній справжності? *(Чийсь голос: «Так! Є!» Загальне хвилювання закінчується тим, що кількох людей виводять із зали.)* Негативи запропоновані увазі експертів. Які ж іще докази може надати комісія? Їй довелося втікати з плато, і тому вона не могла обтяжувати себе якимось вантажем, але професорові Саммерлі вдалося врятувати свою колекцію метеликів і жуків, а в ній є

багато нових різновидів. Хіба цього не досить? (*Кілька голосів: «Ні! Ні!»*) Хто сказав «ні»?

Доктор Іллінгворт (*підводячись з місця*). Ми вважаємо, що колекцію можна було зібрати де завгодно, не обов'язково на вашому доісторичному плато. (*Оплески.*)

Професор Челленджер. Без сумніву, сер, слово такого великого вченого, як ви, для нас закон. Однак облишимо світліни й ентомологічну колекцію та перейдімо до питань, які ніколи і ніхто не висвітлював. У нас, наприклад, є абсолютно точна інформація про птеродактилів. Спосіб життя цих тварин... (*Вигуки: «Дурниці!» Галас у залі.*) Я кажу, що спосіб життя цих тварин стане вам тепер цілком зрозумілий. У моїй течці лежить рисунок, зроблений із натури, на підставі якого...

Доктор Іллінгворт. Рисунки нас ні в чому не переконають!

Професор Челленджер. Ви хотіли б бачити саму натуру?

Доктор Іллінгворт. Безумовно!

Професор Челленджер. І тоді повірите мені?

Доктор Іллінгворт (*зі сміхом*). Тоді? Ще б пак!

І тут ми підійшли до найбільш хвилюючого та драматичного епізоду вечора — епізоду, ефект від якого назавжди залишиться неперевершеним. Професор Челленджер підняв руку, наш колега пан Е. Д. Мелоун негайно ж піднявся з місця та попрямував у глиб сцени. За хвилину він знову з'явився в супроводі гігантського на зріст негра. Вони удвох несли велику квадратну скриню, мабуть, дуже важку. Скриню поставили біля ніг професора. Публіка завмерла, напружено стежачи за тим, що відбувається.

Професор Челленджер зняв висувне віко зі скрині, зазирнув усередину, клацнув кілька разів пальцями, сказав соловодким голосом (*в журналістській ложі було чудово чути його слова*): «Ну, виходь, маля, виходь!» Почулась якась метушня, дряпання, і тут же слідом за цим неймовірно страшна, огидна істота вилізла зі скрині і сіла на її краю. Навіть несподіване падіння герцога Даргемського в оркестрову яму не відволікло увагу враженої публіки. Хижа голова цього чудовиська з маленькими, палаючими, немов вуглинки, очима мимоволі змусила згадати страшні химери, які могли зародитися лише в уяві середньовічних художників. Його напіввідкритий довгий дзьоб був обсаджений двома рядами гострих зубів. Кирпаті плечі ховалися в складках якогось брудно-сірого шалику. Коротко кажучи, це був той самий чорт, яким нас лякали в дитинстві.

Публіка перебувала в сум'ятті — хтось зойкнув, в першому ряду дві леді знепритомніли, вчені на сцені виявили явне прагнення податися за головоючим в оркестр. Здавалося, ще секунда, і загальна паніка охопить залу.

Професор Челленджер підняв руку над головою, намагаючись заспокоїти публіку, але цей рух злякав чудовисько, що сиділо поруч із ним. Воно розправило сірий шалик, який виявився нічим іншим, ніж парою перетинчастих крил. Професор схопив його за ноги, але втримати не зміг. Чудовисько здійнялося зі скрині та повільно облетіло залу, з сухим шурхотом махаючи десятифутовими крилами і поширюючи навколо себе жахливий сморід. Леммент публіки на галереї, до смерті переляканої близькістю цих палаючих очей і величезного дзьоба, змусив людей

сторопіти. Вони все швидше і хутчіше кидалися по залі, натикаючись на стіни та світильники, і, мабуть, зовсім оскаженівши від страху. «Вікно! Заради всього святого, зачиніть вікно!» — лементував професор, пританцьовуючи від жаху та заламуючи руки. На жаль, він схаменувся занадто пізно. Чудовисько, що билося об стіни, немов величезний метелик об абажур лампи, порівнялося з вікном, протиснуло в нього своє потворне тіло... і тільки ми його й бачили. Професор затулив обличчя руками й упав у крісло, а зала полегшено видихнула, як одна людина, переконавшись, що небезпека минула.

І тут... Але хіба можна описати те, що відбувалося в залі, коли захват прихильників і сум'яття нещодавніх опонентів Челленджера злилися воедино і потужна хвиля триумфу прокотилася від задніх рядів до оркестрової ями, поглинула сцену та підняла наших героїв на своєму гребені! (*Молодець, Маку!*) Якщо дотепер аудиторія була несправедливою до чотирьох відважних мандрівників, то тепер вона намагалася спокутувати свою провину. Всі схопилися з місць. Усі рушили до сцени, вигукуючи та розмахуючи руками. Героїв оточили щільним колом. «Гойдати їх! Гойдати!» — пролунали сотні голосів. І ось четверо мандрівників злетіли над натовпом. Всі їхні спроби вивільнитися були марними! Та вони при всьому бажанні не змогли б опуститися на землю, позаяк люди стояли на сцені суцільною стіною.

«На вулицю! На вулицю!» — лементували навколо.

Юрба заворушилася і людський потік поволі рушив до дверей, несучи із собою чотирьох героїв. На вулиці почалося щось неймовірне. Там зібралося не менше ста ти-

сяч осіб. Люди стояли пліч-о-пліч від готелю «Ленг» до Оксфордської площі. Як тільки яскраве світло ліхтарів біля під'їзду осяяло чотирьох героїв, котрі пливли над головами натовпу, повітря хитнулося від привітальних криків. «Процесію по Ріджент-стрит!» — дружно вимагали всі. Загативши вулицю, шеренги рушили вперед, по Ріджент-стрит, на Пел-Мел, Сент-Джеймс-стрит і Пікаділлі. Рух у центрі Лондона зупинився. Між демонстрантами, з одного боку, поліцією та водіями — з іншого, стався ряд сутічок. Нарешті вже після опівночі юрба відпустила чотирьох мандрівників, доправивши їх до «Олбені», до дверей апартаментів лорда Джона Рокстона, заспівала їм на прощання «Наші файні хлопці» і завершила програму гімном. Так скінчився цей вечір — один із найдивовижніших вечорів, які знав Лондон за багато років».

Так писав мій приятель Макдона, і, незважаючи на важкуватість його викладу, хід подій подано в цьому звіті достатньо точно. Що ж стосується найбільшої сенсації, то вона вразила своєю несподіванкою лише публіку, але не нас, учасників експедиції. Читач, певна річ, не забув моєї зустрічі з лордом Джоном Рокстоном, коли він, напнувши на себе щось на кшталт криноліну¹, вирушив добувати «курча» для професора Челленджера. Згадайте також натяки на ті клопоти, яких завдавав нам багаж Челленджера при спуску з плато. Якби я надумав продовжити свою розповідь, то в ній було б відведено чимало місця опису метушні з нашим не надто приємним супутником, якому доводилося догоджати гнилою рибою. Я промов-

¹ Кринолін — модна в другій половині XIX ст. широка нижня спідниця, яка одягалася під сукню, щоб надати їй форму дзвона.

чав про нього, бо професор Челленджер остерігався, щоб чутки про цей незаперечний аргумент не просочилися в публіку раніше за ту мить, коли він скористається ним, аби розбити вщент своїх ворогів.

Кілька слів про долю лондонського птеродактиля. Нічого певного тут встановити не вдалося. Дві перелякані жінки стверджували, що нібито бачили його на даху Квінз-холу, де той сидів кілька годин поспіль, наче якась жахлива скульптура. Наступного дня у вечірніх газетах з'явився короткий допис такого змісту: *«Шеренговий Майлз, котрий стояв на варті біля Мальборо-хаусу, покинув свій пост і за це потрапив під військовий трибунал. На суді Майлз засвідчив, що під час нічного чергування він випадково поглянув угору та побачив чорта, що заслонив від нього місяць, після чого кинув гвинтівку і пустився навтьоки по Пелл-Мелл»*. Свідчення підсудного не були взяті до уваги, а тим часом вони можуть перебувати в прямому зв'язку з питанням, що нас цікавить.

Додам ще одне свідчення, яке я взяв із корабельного журналу пароплава «Фрісланд» американсько-голландської лінії. Там записано, що о дев'ятій годині ранку наступного дня, коли Старт-Пойнт залишився в десятиох милях за штирбортом, над судном, тримаючи шлях на південний захід, зі страшною швидкістю пролетіло щось середнє між крилатим цапом і величезним кажаном. Якщо інстинкт правильно вказав дорогу нашому птеродактилю, то не може бути сумнівів, що він знайшов свою смерть десь у глибинах Атлантичного океану.

А моя Гледіс? Гледіс, чиє ім'я отримало таємниче озеро, яке відтепер буде називатися Центральним, бо тепер

більше не хочу дарувати їй безсмертя? Чи не помічав я й раніше ознак черствості в натурі цієї жінки? Чи не відчував я, з гордістю корячись її примхам, що небагато чого варте те кохання, яке посилає людину на вірну загибель або змушує ризикувати життям? Чи не боровся я з нав'язливою думкою, що в цій жінці прекрасний лише зовнішній вигляд, а її душу затьмарює тінь егоїзму та мінливості? Чому її так полонить все героїчне? Чи не тому, що звершення шляхетного вчинку могло відбитися і на ній без будь-яких зусиль, без якихось жертв з її боку? А може, все це порожні домисли? Я був сам не свій усі ці дні. Отриманий удар отруїв мою душу.

Але з того часу минув тиждень, і за цей час у нас відбулася одна дуже важлива розмова з лордом Джоном Рокстоном... Мені мало-помалу починає здаватися, що справи йдуть не так уже й кепсько.

Розповім кількома словами, як усе сталося. В Саутгемптоні на моє ім'я не було ні листів, ні телеграм, і, стривожений цим, о десятій годині вечора я того ж дня вже стояв біля дверей маленької вілли в Стритемі. Можливо, її більше немає серед живих? Чи давно мені марилися уві сні розкриті обійми, усміхнене личко, гарячі похвали, без ліку призначені герою, котрий ризикував життям за примхою своєї коханої! Реальність жбурнула мене із захмарних висот на землю. Але мені буде досить одного її слова, щоб знову злетіти до хмар. І я прожогом кинувся садовою стежиною, постукав у двері, почув голос моєї Гледіс, відштовхнув убік сторопілу служницю та влетів у вітальню. Вона сиділа на тапчані між роаялем і високою настільною лампою. Я трьома кроками перебіг кімнату і схопив її обидві руки в свої.

— Гледіс! — вигукнув я. — Гледіс!

Вона здивовано поглянула на мене. З часу нашої останньої зустрічі в ній сталася якась невловима зміна. Холодний погляд, твердо стиснуті вуста — все це здалося мені новим. Гледіс вивільнила свої руки.

— Що все це означає? — спитала вона.

— Гледіс! — не вгавав я. — Що з вами? Ви ж моя Гледіс, моя улюблена крихітка Гледіс Гангертон!

— Ні, — сказала вона. — я Гледіс Поттс. Дозвольте рекомендувати вам мого чоловіка.

Яка безглузда штукенція життя! Я спіймав себе на тому, що машинально кланяюся і тисну руку маленькому рудуватому жевжику, котрий зручно всівся в глибокому фотелі, який колись належав лише мені. Ми кивали головами і з дурнуватими посмішками зиркали один на одного.

— Татко дозволив нам пожити наразі тут. Наш будинок ще не готовий, — пояснила Гледіс.

— Он як! — сказав я.

— Хіба ви не отримали мого листа в Парі?

— Ні, жодного листа я не отримував.

— Дуже шкода! Тоді б вам усе було зрозуміло.

— Мені і так усе зрозуміло, — буркнув я.

— Я розповідала про вас Вільяму, — продовжувала Гледіс. — У нас немає таємниць один від одного. Мені дуже шкода, що так вийшло, але ваше почуття було, ймовірно, не дуже глибоким, якщо змогли покинути мене тут саму і виїхати кудись на край світу. Ви на мене не ображаєтесь?

— Ні, що ви, що ви!... Та я, мабуть, піду.

— Може, вип'єте чаю? — запропонував рудуватий індивід і додав довірчим тоном: — Ось так завжди буває... А на що інше можна розраховувати? З двох суперників завжди перемагає лише один.

Він залився ідіотським реготом, й я вважав за краще піти.

Двері вітальні вже зачинилися за мною, аж раптом мене наче щось підштовхнуло, і, корячись цьому пориву, я повернувся до свого щасливого суперника, котрий одразу ж кинув тривожний погляд на електричний дзвінок.

— Дайте мені відповідь, будь ласка, на одне запитання, — попросив я.

— Що ж, якщо воно у межах дозволеного...

— Як ви цього досягли? Знайшли якийсь скарб? Відкрили полюс? Були корсаром? Перелетіли через Ла-Манш? Що ви зробили? Де вона, романтика? Як вам це вдалося?

Він лупав на мене баньками. Його дурнувато-приятна, дрібна пика показувала повне здивування.

— Чи не здається вам, що все це має занадто особистий характер? — промовив він нарешті.

— Гарзд. Ще одне запитання, останнє! — вигукнув я. — Хто ви? Який маєте фах?

— Я працюю клерком у нотаріальній конторі Джонсона та Мервілла. Адреса: Ченсері-лейн, 41.

— Усього найкращого! — побажав я і, як личить невтішному герою, зник у темряві ночі, збурений люттям, горем і... сміхом...

Ще одна коротка сцена — і розповідь моя закінчиться.

Вчора ввечері ми всі зібралися у лорда Джона Рокстона і після вечері за сигарою довго згадували в друж-

ній атмосфері наші нещодавні пригоди. Дивно було бачити ці добре знайомі мені обличчя в такій незвичній атмосфері. Ось сидить Челленджер — поблажлива посмішка, як і раніше, грає на його губах, повіки все так само презирливо примружені, борода стирчить, він випинає груди, пнеться, повчаючи Саммерлі. А той пахає своєю короткою люлькою і трясє цапиною борідкою, люто заперечуючи кожне слово Челленджера. І, нарешті, наш господар — худе обличчя, холодний погляд блакитних, як лід, орлиних очей, у глибині яких завжди тліє веселий і лукавий вогник. Такими всі троє надовго збережуться у моїй пам'яті.

Після вечері ми перейшли в святиню лорда Джона — його кабінет, залитий рожевим сяйвом і обвішаний незліченними трофеями, — і наша подальша розмова відбувалася там. Господар дістав із шафки старе пуделко з-під сигар і поставив його перед себе на стіл.

— Мабуть, мені давно вартувало посвятити вас у цю справу, — почав він, — але я хотів спочатку з'ясувати все до кінця. Чи варто будити надії і потім переконуватися в їхній нездійсненності? Але зараз перед нами факти. Ви, мабуть, пам'ятаєте той день, коли ми знайшли лігво птеродактилів у болоті? Так ось: я дивився, споглядав на це болото і врешті-решт задумався. Скажу вам, у чому річ, якщо ви самі нічого не помітили. Це була вулканічна вирва із синьою глиною.

Обоє професорів кивнули головами, підтверджуючи його слова.

— Таку ж вулканічну вирву із синьою глиною мені довелося бачити лише раз у житті — на великих алмазних

копальнях у Кімберлі. Тямите? Алмази не виходили у мене з голови. Я спорудив щось на кшталт кошика для захисту від цих смердючих гадів і, озброївшись лопаткою, непогано провів час в їхньому лігві. Ось що я витягнув звідти. Шляхтич відчинив пуделко з-під сигар, перевернув його догори дном і висипав на стіл близько тридцяти або й більше невідшліфованих алмазів величиною від квасолини до каштана.

— Ви, мабуть, скажете, що мені треба було відразу ж поділитися з вами моїм відкриттям. Не сперечаюсь. Але недосвідчена людина може добряче одуритися на цих камінцях. Адже їхня цінність залежить не стільки від розмірів, скільки від консистенції та чистоти води. Тому я привіз їх сюди і першого ж дня подався до Спінка, попросив його відшліфувати й оцінити мені один камінчик.

Лорд Джон вийняв з кишені невелике пуделко з-під пігулок і показав нам діамант, що чудово вигравав, а рівного якому за красою я, мабуть, ніколи й не бачив.

— Ось результати моїх зусиль, — сказав він. — Ювелір оцінив цю купку щонайменше в двісті тисяч фунтів. Природно, що ми поділимося порівну. Ні на що інше не погоджуся. Ну, Челленджер, що ви зробите на свої п'ятдесят тисяч?

— Якщо ви справді наполягаєте на настільки шляхетно-мурішенні, — сказав професор, — то я витрачу всі гроші на обладнання для приватного музею, про що давно мрію.

— А ви, Саммерлі?

— Я покину викладання та присвячу весь свій час остаточній класифікації моєї збірки копалин крейдяного періоду.

— А я, — сказав лорд Джон Рокстон, — витрачу всю свою частку на спорядження експедиції та ще раз подивлюся на любе нашому серцю плато. Що ж до вас, юначе, то вам гроші також потрібні. Адже ви одружуєтеся?

— Та ні, наразі не наміряюся, — відповів я зі скорботною посмішкою. — Мабуть, якщо не заперечуєте, я долучуся до вас.

Лорд Рокстон поглянув на мене і мовчки простягнув міцну засмаглу руку.

КОЛИ ЗЕМЛЯ
ЗОЙКНУЛА

Я не дуже чітко пригадую, що мій приятель Едвард Мелоун, журналіст «газетт», розповідав мені про професора Челленджера, з котрим він пережив у край дивовижні пригоди. Однак я був настільки зайнятий своїми професійними справами і моя фірма була настільки завалена замовленнями, що я не дуже уважно стежив за всім, що діється у світі, за всім, що не входить у межі моїх професійних зацікавлень. Єдине, що втрималося у моїй пам'яті, то це те, що Челленджер видався мені якимось диким генієм, котрий має жорстокий, нестерпний характер. Тому був дуже здивований, отримавши від нього ділового листа такого змісту:

«14-біс, Енмор-Гарденс, Кенсінгтон.

Сер! У мене виникла потреба скористатися послугами фахівця з артезіанського буріння. Не буду приховувати від вас, що моя думка про так званих професіоналів загалом невисока, й я був переконаний, що людина з добре розвченими мізками, як я, наприклад, може ширше та глибше вникати в справу, ніж той, хто обрав вузьку спеціалізацію (що, на жаль, дуже часто називають професією) і тому

має доволі обмежений світогляд. Проте я схильний ризикнути, вдавшись до ваших послуг. Переглядаючи список авторитетних фахівців із артезіанського буріння, я помітив певну дивину... мало не написав безглуздя. Ваше ім'я привернуло мою увагу, я порозпитував і дізнався, що мій юний товариш пан Едвард Мелоун вас знає.

Тому пишу вам і заявляю, що буду радий поспілкуватися з вами, й якщо ви відповідатимете моїм вимогам (а вони чималі), я буду схильний передати в ваші руки надзвичайно важливу справу. Нічого більше зараз повідомити не можу, адже справа суто конфіденційна і викласти деталі можна лише при особистій зустрічі. Тому прошу негайно облишити всі свої справи, якщо у вас такі є, і прийти за вказаною адресою наступної п'ятниці о 10.30 ранку. Біля дверей знайдете скребок для очищення бруду з підшов і циновок, бо пані Челленджер любить охайних.

Залишаюся, сер, як і раніше,

Джордж Едвард Челленджер».

Цього листа я передав своєму старшому клерку для відповіді, і той повідомив професору, що пан Пірлесс Джонс схильний прийняти його пропозицію. Це був звичайний ввічливий офіційний лист, що починався з трафаретного виразу:

«Вашого листа від (без дати) отримали».

На це була така відповідь професора, що нагадувала огорожу з колючого дроту:

«Сер! Я помітив, що ви обурилися тим, що в моєму листі не була вказана дата. Чи смію я звернути вашу увагу на

той факт, що, як вияв певної компенсації за жахливі податки, наш уряд має звичку ставити маленьку круглу позначку або штамп на зовнішньому боці конверта, який має саме потрібну вам дату відправлення. У разі відсутності або нерозбірливості цього штампу вам варто звертатися до сприяння авторитетних осіб поштового департаменту. Проте пропоную краще спрямувати свої зауваження на обставини тієї справи, про яку хочу з вами порадитися, замість того, щоб аналізувати форму і стиль моїх листів».

Я усвідомив, що маю справу з божевільним, і вважав за краще, перш ніж вдаватися до якихось кроків, піти до мого приятеля Мелоуна, котрого я знав ще з тих часів, коли ми обоє грали в регбі в Річмонді.

Він був все той же безжурний ірландець і гомерично реготав із мого першого контакту з Челенджером.

— Нічого, нічого, мій хлопчику, — заявив він. — Після п'ятихвилинної бесіди з ним вам здасться, що з вас живцем здерли шкіру. Йому нічого не вартує витерти об людину ноги.

— І з якого ж дива з ним усі панькаються?

— Ніхто з ним не панькається. Якщо зібрати всі прокльони, скандали та поліційні рапорти...

— Рапорти?

— Атож, хай йому грець, він нітрохи не задумався спустити вас зі сходів, якщо ви йому не сподобаєтеся. Це первісна печерна людина в костюмі. Я собі уявляю його з ломакою в одній руці і кремінною сокирою в другій. Буває, що люди родяться не в тому столітті, а він запізнився десь років на тисячу. Це тип раннього неоліту або щось близьке.

— І він професор?

— У тому-то й річ. Це наймогутніший розум Європи, що має неймовірну силу, яка втілює всі його задуми в реальність. Навколишні роблять все від них залежне, щоб нейтралізувати цього вченого, колеги відчайдушно ненавидять його, але з таким самим успіхом кілька жалюгідних траулерів зможуть стримати трансатлантичного велетня. Він просто їх не помічає і крокує своєю дорогою.

— Авжеж, — сказав я, — одне я з'ясував: не бажаю мати з ним нічого спільного. І відмовлюся від його пропозиції.

— Навпаки. Ви приймете її повністю та беззастережно. Майте на увазі — у повному обсязі, інакше потім дуже пошкодуєте.

— Чому б це?

— Гаразд, я вам поясню. Передусім, не сприймайте всерйоз усе, що я вам нагородив про друзяку Челлендже-ра. Кожен, хто з ним зійдеться ближче, починають його любити. Насправді старий ведмідь зовсім не такий страшний. Я, наприклад, пригадую, як він тягнув на спині немовля індіанця, що захворіло на чуму, тягнув сотні миль до річки Мадейра. У будь-якому разі він щирий і ніколи не заподіє вам лиха, якщо ви будете з ним чесні.

— У нього взагалі не випаде нагоди нічого мені за-подіяти.

— Склеїте дурня, якщо не підете до нього. Ви чули колись про «таємницю Генгіст-дауну», про затоплені штольні на Південному березі?

— Аякже, якесь таємниче дослідження вугільних копалень, наскільки я второпав.

Мелоун хитро підморгнув.

— Ви це так зрозуміли? Ну, й добре! Річ у тім, що старигань мені довіряє, і я не можу патякати без його дозволу. Але дещо вам таки можу повідомити, бо про це писала преса. Був такий собі Беттертон, котрий набив собі кишень, гендлюючи каучуком кілька років тому, і залишив всі свої статки Челленджеру з умовою витратити кошти для науки. Це була величезна сума, кілька мільйонів. Тоді Челленджер купив землю в Генгіст-дауні, що в Сассексі. Це були цілком неплодні землі на північному кордоні крейдяного регіону, а він придбав велику ділянку й обгородив її колючим дротом. У центрі цього маєтку опинилася глибока вибоїна. У ній він затіяв розкопки. Науковець оголовив, — Мелоун знову підморгнув, — що в Англії є нафта і він має намір це довести. Збудував маленьке взірцеве селище з колонією добре оплачуваних робітників, котрі запряглися тримати язика на припоні. Сама вибоїна обгороджена так само, як і вся ділянка, й її охороняють люті собаки, вівчурі. Багато репортерів мало не залишили там своє життя, вже не кажучи про задню частину штанів у псячих іклах. Коротко кажучи, справа серйозна та грандіозна, і займається нею фірма сера Томаса Мордена, але за умовами контракту вона також має дотримуватися таємниці. Вочевидь, настав момент, коли з'явилася потреба у фахівцеві з артезіанських колодязів. Невже й тепер ви будете настільки дурні, що відмовитесь від роботи, що обіцяє настільки цікаві перспективи і чек на солідну суму за їхнє втілення, не кажучи вже про співпрацю з найекцентричнішою особою, яку ви коли-небудь зустрічали і ніколи більше не зустрінете.

Аргументи Мелоуна були залізобетонні, і в п'ятницю вранці я подався до Енмор-Гарденсу. Я так поспішав, аби встигнути на призначену годину, що опинився біля дверей на двадцять хвилин раніше. Чекав на вулиці, коли мені здалося, що я впізнав «роллс-ройс» зі срібною стрілою на дверцятах. Ну, звісно ж, це машина Джека Девоншайра, молодшого компаньйона у великій фірмі Мордена. Я його знав як найввічливішого чоловіка, тому для мене було справжнім ударом споглядати, як він з'явився в дверях, підняв руки догори та вельми експресивно зарепетував:

— Хай його качка копне! Трясця його матері!

— Що з вами, Джеку? На кого це ви такі сердиті?

— Гей, Пірлессе! Ви також причетні до цієї авантюри?

— Не зовсім, але чого на світі не буває...

— Ну, тоді побачите, що тут можна навіть глузд втратити.

— І навіть ваш терпець луснув, еге ж?

— Ще б пак. Дивіться самі. Лакей мені каже: «Професор велів мені передати, сер, що зараз він дуже зайнятий, бо їсть яйце, й якщо ви зайдете в зручніший час наступного разу, то він охоче вас прийме». Так він звелів передати лакею. Можу хіба додати, що я прийшов отримати сорок дві тисячі фунтів, які він нам завинив.

Я присвиснув:

— Ви не можете отримати грошей?

— О, ні, в грошових справах він дуже педантичний. Треба віддати належне старій мавпі, — він щедрий і не дріб'язковий. Але платить, коли йому заманеться й як йому подобається, і ні на кого не зважає. Однак підіть, спробуйте щастя. Дізнаємося, як він вам сподобається.

З цими словами він стрибнув у машину і поїхав.

Я стояв, продовжуючи зиркати на годинник і чекаючи точно призначеного часу. Я людина вольова і стримана, виступаю в Белсайзькому боксерському клубі в середній вазі, але ніколи ще не відчував такого хвилювання перед візитом до клієнта. Хвилювання мало не фізичне походження, бо я знав, що не дам собі в кашу наплювати, якщо цей шаленець кинеється на мене. Це було змішане почуття, де боролися застереження перед публічним скандалом і страх втратити багатообіцяючий контракт. Та хоч як би там було, завжди стає не так страшно, коли перестає працювати уява та починається дійсність. Я клацнув накривкою годинника і підійшов до дверей. Їх відкрив лакей із дерев'яними рисами обличчя і з таким виразом, точніше з повною його відсутністю, наче він настільки звик уже до всього, що ніщо в світі не може його зворушити.

— З вами домовлено, сер? — спитав він.

— Певна річ.

Він зазирнув у список.

— Ваше прізвище, сер? А, так, справді, пан Пірлесс Джонс... десята тридцять. Усе гаразд. Маємо бути обережні, пане Джонс, оскільки нам допікають журналісти. Професор, як ви, мабуть, знаєте, не толерує пресу. Сюди, сер! Професор Челленджер зараз вас прийме.

Наступної миті я опинився перед власником будинку. Мій приятель Мелоун описав його краще у своєму «Загубленому світі», ніж це можу зробити я, тому описувати його докладно не стану. За столом із червоного дерева сидів дуже кремезний чоловік із чорною бородою лопатою і сірими великими очима, напівприкритими густими віями. Вели-

чезна голова була відкинута назад, а борода стирчала вперед. На обличчі професора застиг вираз нетерпимості, роздратування та німого запитання: «І якого дідька вам тут треба?»

Я поклав на стіл свою візитівку.

— Ага, — сказав учений, узяв її і відклав, наче від неї тхнуло. — Авжеж. Звісно. Ви — так званий фахівець пан Джонс. Пан Пірлесс Джонс. Можете подякувати своєму хрещеному батьку, пане Джонс, бо саме це ваше дивне ім'я і привернуло мою увагу.

— Я прийшов сюди, професоре Челленджер, для ділової розмови, а не для обсмоктування мого імені, — відрубав я з гідністю.

— Отакої, то любите ображатися, пане Джонс! Ваші нерви натягнуті, як струни. Нам доведеться дуже обережно мати з вами справи, пане Джонс. Прошу, сідайте і не гарячкуйте. Я читав вашу брошуру про меліорацію Синайського півострова. Ви її самі написали?

— Звичайно, сер. Вона ж підписана моїм ім'ям.

— Саме так. Еге ж. Втім, це не завжди збігається, чи не так? Однак я готовий прийняти це на віру. Ця брошура має певні переваги. Серед загальної вбогості й обмеженості тверджень іноді миготить щось схоже на здоровий глузд. Тут і там розкидані крихти думок. Ви одружені?

— Ні, сер, я парубок.

— Тоді є шанс, що ви зумієте зберегти таємницю.

— Якщо я обіцяю щось зберегти в таємниці, то тримаю слово.

— Атож. Мій юний приятель Мелоун, — учений промовляв так, наче Едвардові було десять років, — хорошої

думки про вас. Він каже, що вам можна вірити. Довіра для мене дуже важлива, адже сьогодні я приступаю до одного з найбільших дослідів, можу навіть сказати, найбільшого експерименту в світовій історії. Й пропоную вам узяти в ньому участь.

— Буду вважати за честь.

— Авжеж, це справді велика честь. Мушу додати, що я не поділився б своєю роботою ні з ким, якби вона не мала такого велетенського розмаху і не вимагала такої кількості відповідних технічних засобів. А тепер, пане Джонс, заручившись вашою обіцянкою не плескати язиком, ми підходимо до суті справи. Річ у тім, що Земля, на поверхні якої ми живемо, сама по собі — живий організм, що має, як я вважаю, кровоносну систему, дихальні шляхи та власну нервову систему.

Ясно, що в нього не всі вдома.

— Бачу, що ваш мозок, — продовжував він, — не пристосований до охоплення такої ідеї. Але поступово він її переварить. Ви не помічали, як степ чи вереск нагадують вовну гігантської тварини? Така ж аналогія існує і в усіх царинах природи. Відтак ви помітите періодичне опускання та підіймання суходолу, що нагадує повільне дихання тварини. Нарешті, ви помітите, як природа хвилюється та чухається, що для нашого ліліпутського стану сприймається як землетруси та конвульсії.

— А вулкани? — спитав я.

— Та... Вони відповідають тепловим точкам нашого тіла.

У мене аж у голові запаморочилося, і я гарячково шукав, чим би заперечити цю жахливу гіпотезу.

— Температура! — вигукнув я. — Хіба не встановлено, що вона підвищується в міру заглиблення в Землю і що центр Землі — розплавлена рідка маса.

Він відкинув і це моє заперечення.

— Вам, можливо, відомо, сер, оскільки початкові школи зараз дають освіту на належному рівні, що Земля сплющена на полюсах. Це означає, що полюси розташовані до центру ближче, ніж будь-який інший пункт поверхні, і, здавалося, мали б бути більше схильні до впливу тепла, про який ви торочите. Але ж ви не станете заперечувати, що температура на полюсах трохи нижча за тропічну.

— Ваша ідея настільки нова та несподівана...

— Певна річ, нова. Привілей справжнього мислителя й полягає в просуванні ідей, які через свою новизну часто вороже сприймаються сірою масою. Ну, сер, що це таке?

Він узяв зі столу маленький предмет і помахав ним перед носом.

— Я б сказав, що це морський їжак.

— Саме так! — вигукнув він із подивом, буцімто почув розумне зауваження від малюка. — Свята правда, це морський їжак, звичайний *echinus*. Природа повторює себе в багатьох формах, незважаючи на розміри. Цей *echinus* — модель, прототип Землі. Помічаєте, що він має грубу круглу форму та сплюснутий біля полюсів? Уявімо собі Землю у вигляді величезного морського їжака. Що можете на це сказати?

Моє головне зауваження полягало в тому, що вся його ідея занадто абсурдна, але я не наважився сказати це вголос і став шукати кращих аргументів.

— Жива істота потребує їжі, — сказав я. — А як може втамувати свій голод Земля?

— Чудове заперечення, бездоганне, — вельми поблажливо мовив професор. — Ви добре схоплюєте те, що очевидне, хоча набагато повільніше орієнтуєтесь у тонких натяках. Звідки Земля отримує поживу? Тут ми знову звернемося до нашого маленького приятеля echinus. Вода, що його оточує, проходить каналами його тіла і забезпечує його харчуванням.

— Отже, ви вирішили, що вода...

— Ні, сер, ні. Не вода. Ефір. Земля, що вертиться по своїй орбіті, пасеться на пасовищах безкраю, й ефір проникає крізь неї, а проходячи крізь її пори, забезпечує й харчування. Ціле стадо інших планет-echinus робить те саме; Венера, Марс та інші, й у кожного є свої власні пасовиська.

Він не при тямі, це ясно як божий день, але сперечатися з ним не варто. Моє мовчання професор прийняв як знак згоди й усміхнувся з напручуд доброзичливим виглядом.

— Ми рухаємося вперед, просуваємося, — зазначив він. — Починає вже мерехтіти світло. Спершу воно трохи засліплює, але ми до нього скоро звикнемо. Прошу вашої уваги, поки зроблю ще кілька зауважень із приводу цієї істоти на моїй долоні. Припустімо, що на поверхні її твердої оболонки є певні нескінченно малі комахи, що плазують по цій самій оболонці. Як ви вважаєте, чи буде echinus знати про їхню присутність?

— Гадаю, що ні.

— В такому разі ви можете легко собі уявити, що планета Земля навіть не здогадується про те, що людська раса її експлуатує. Вона навіть не знає ні про жадливе ви-

ростання рослин, ні про еволюцію тварин, що прилипли до неї під час нескінченних блукань навколо сонця, як черепашки обліплюють днище старого корабля. Такий стан справ станом на тепер, і саме його я маю намір змінити.

Я отетерів:

— Тобто як змінити?

— Хочу дати знати Землі, що є хоча б одна людина, Едвард Челленджер, котрий потребує її уваги, котрий вимагає її уваги, наполягає на цьому. Природно, що це перша спроба такого стибу.

— А як, сер, ви цього досягнете?

— Ось тут ми й підходимо до практичного завдання. Ви втрапили в яблучко. Я знову дозволю собі звернути вашу увагу на цю цікаву маленьку істоту, яку тримаю в руці. Під захисною оболонкою це суцільні нерви, неймовірна чутливість. Хіба не ясно, що коли комаха, яка паразитує на цьому організмі, хоче привернути його увагу, вона має пробити дірку в його шкірі і тільки тоді порушити нервову систему?

— Це зрозуміло.

— Або візьмімо інший приклад: домашню муху або комара, які експлуатують поверхню людського тіла. Ми можемо і не знати, не бути впевненими в їхній присутності. Аж раптом, коли комаха запускає своє жало, свій хобот крізь шкіру, нашу захисну кору, ми невдоволено згадуємо, що зовсім не самі. Тепер мої наміри стають для вас зрозумілішими. У темряві з'явилося світло, чи не так?

— Святі небеса! Хочете просунути своє жало крізь земну кору?

Професор аж повіки склепив від задоволення.

— Ви бачите перед собою того, — сказав він, — хто першим проникне крізь цей твердий захисний панцир. Я навіть можу сказати про це в теперішньому часі і повідомити: хто проникає.

— Ви зуміли це зробити?

— З люб'язною допомогою Мордена та його компанії. Гадаю, що можу тепер сказати: авжеж, я це зробив. Кілька років невтомної роботи, що не припинялася ні вдень, ні вночі, усіма існуючими типами свердел, бурів, землечерпалок і вибухових речовин, привели нас до мети.

— Невже хочете сказати, що пробрили кору?

— Якщо ваше зауваження містить здивування, це нічого, воно минеться. Якщо ж воно означає недовіру...

— Ні, сер, нічого такого.

— Тоді прийміть моє ствердження без зауважень. Ми пробрили кору. Її товщина виявилася близько чотирнадцяти тисяч чотирьохсот сорока двох ярдів, в круглих числах — вісім миль. Вам буде цікаво дізнатися, що в ході робіт ми мали щастя натрапити на потужний пласт вугілля, який, імовірно, з часом зможе окупити всі витрати нашого підприємства. Головними нашими труднощами були підземні джерела в нижньо-крейдянних шарах і піски Гастінгса, але ми їх здолали. Тепер же досягли нижнього поверху, і там працюватиме не хто інший, як пан Пірлесс Джонс. Ви, сер, є комаром, а ваш артезіанський бур — комариним жалом. Мозок зробив свою справу. Мислитель може відійти набік. Тепер черга механіка, незрівнянного зі своїм сталевим жалом. Тепер усе ясно?

— Але ви згадали числа: вісім миль, — вигукнув я. — Та чи відомо вам, сер, що п'ять тисяч футів вважаються ме-

жею можливості артезіанського буріння? Я добре знайомий із одним колодязем у Верхній Сілезії, глибиною в шість тисяч двісті футів, але це виняткова річ, своєрідне диво техніки.

— Ви мене не зрозуміли, пане Джонс. Або мої пояснення недостатньо ясні, або ваш мозок — і я не буду наполягати, що саме. Я чудово обізнаний з можливостями артезіанського буріння. І не витратив би мільйони фунтів стерлінгів на колосальний тунель, якби міг обійтися копійчаним шестидюймовим буром. Все, що я від вас вимагаю, — це приготувати бур, наділений усією можливою гостротою, не більше ста футів у довжину, що приводиться в дію електричним двигуном. Достатньо звичайного ударного бура, що підіймається назад силою власної ваги.

— Але чому з електродвигуном?

— Я тут для того, щоб наказувати, а не пояснювати, пане Джонс. Тому слухайте. Перш ніж ви закінчите свою роботу, може трапитися, повторюю, може статися, що ваше життя буде залежати від того, чи можна свердло приводити в дію електрикою на відстані. Сподіваюся, таке можливе.

— Аякже.

— Тоді приготуйтеся. Не все ще готове для наших активних дій, але ви негайно беріться до роботи. Більше не маю що вам сказати.

— Але мені треба знати, — заперечив я, — через який ґрунт буде проходити бур: пісок, глина чи вапняк — кожен вид ґрунту вимагає особливого поводження.

— Ну, скажімо, слизьке желе, — відповів Челленджер. — Атож, тепер будемо розраховувати, що вашому свердлу

доведеться пробити шар слизу. А тепер, пане Джонс, я маю повернутися до достатньо важливих справ і тому бажаю вам доброго ранку. Формальний контракт із вказаною сумою й усім іншим ви можете підписати з моїм головним прорабом.

Я вклонився, обернувся, але не дійшов до дверей і зупинився. Цікавість перемогла. Він писав тупим пером, відчайдушно дряпав папір і сердито глипнув на мене.

— Ну, сер, щось іще? Я сподівався, що ви вже пішли.

— Я лише хотів спитати вас, сер, якою може бути мета такого неймовірного експерименту.

— Забирайтеся геть, сер! — сердито вигукнув він. — Намагайтеся піднятися над меркантильними й утилітарними схильностями гендлювання. Пошліть до дідька ваші випитування та ділові стандарти. Наука шукає знань. Нехай знання ведуть нас, куди захочуть, все одно ми мусимо прагнути до них. Дізнатися раз і назавжди, хто ми, чому і де ми перебуваємо — хіба це само по собі не найбільша мрія людства? Ідіть, сер, ідіть.

І знову його величезна кудлата голова схилилася над перами, а борода підмітала стіл. Тупе перо заскрипіло ще пронизливіше, ніж раніше. Я вийшов від цього незвичайного чоловіка, а в моїй голові вихором кружляли думки про дивний експеримент, учасником якого я тільки-но став.

Повернувшись у свій офіс, я застав там широко усміненого Теда Мелоуна, котрий чекав результатів мого візиту до Челленджера.

— Ну? — вигукнув він. — Вам не стало гірше? Ні скандалу, ні бойовиська, ні замаху на ваше життя? Мабуть, ви були з ним дуже тактовні. Що думаєте про дідугана?

— Найбільш неприємний, нахабний, нестерпний, самозакоханий чоловік із усіх, кого я зустрів, але...

— Ось-ось, — перебив Мелоун. — Всі ми доходимо до цього «але». Наче він саме такий, як ви кажете, і навіть набагато огидніший, але відчуваєш, що такого велета думки не можна міряти нашою звичайною міркою і від нього можна стерпіти те, чого не дозволиш більше нікому в світі. Еге ж?

— Ну, я не настільки близько його знаю наразі, щоб упевнено відповісти, але мушу зізнатися, що якщо він не просто шибанутий і те, що він стверджує, правда, тоді він і справді видатна особистість. Але чи це правда?

— Звісно, правда. Челленджер завжди має рацію. Ну, й до чого ж ви домовилися? Він вам розказав про Генгіст-даун?

— Так, мимохідь.

— Ну, то можете мені повірити, що це підприємство велетенське, грандіозне за задумом і колосальне за реалізацією. Він ненавидить усіх газетярів, але довіряє мені, знаючи, що я не повідомлю більше, ніж він мене уповноважить. Тому я знаю його плани, принаймні більшість із них. Це такий хитрий старий лис, що ніколи не знаєш, що у нього діється в довбешці. Як би там не було, я знаю достатньо, щоб запевнити вас, що Генгіст-даун — цілком реальна пропозиція, він майже закінчений. І я б вам порадив не просто чекати подій, а тихцем готуватися до них, приведіть до ладу своє спорядження. Ви вельми скоро отримаєте звістку або від нього, або від мене.

Звістка прийшла від Мелоуна. За кілька тижнів він із самого ранку прийшов до мене в офіс у ролі кур'єра.

— Я до вас від Челленджера, — заявив він.

— Ви як риба-пілот при акулі.

— Пишаюся тим, що щось таки значу для нього. Він справді дивовижний чоловік. Все готово, і всі його розрахунки підтвердилися. Тепер ваша черга, а потім він дасть команду підняти завісу.

— Не повірю, поки не побачу на власні очі, але у мене все готово, запаковано та залишається лише перетягти на вантажівку. Можу приступити будь-якої миті.

— Тоді беріться негайно. Я відрекомендував вас як на рідкість енергійного та пунктуального діяча. Дивіться, не підведіть мене. Отже, вирушимо залізницею, й я дорогою розповім, що маєте робити.

Був ясний весняний ранок, для порядку — 22 травня, коли ми подалися в цю фатальну подорож, що привела мене до подій, які відтепер стали історичними. Дорогою Мелоун передав мені листа від Челленджера, це були інструкції для мене.

«Сер! Після приїзду до Генгіст-дауну будьте ласкаві з'явитися в розпорядження пана Берфорта, головного інженера, що посвячений у мої плани. Мій юний приятель Мелоун, через котрого передаю послання, також до них має стосунок і може позбавити мене від безпосередніх перемовин. Ми вже закінчили обстеження деяких особливостей штольні на рівні чотирнадцяти тисяч футів і нижче, що цілком підтвердило мої гіпотези про будову тіла планети, але потрібні ще вагоміші докази, перш ніж я зможу справити певне враження на обмежені погляди сучасного наукового світу. Ці докази доведеться добути вам, а вони стануть свідками. Спускаючись у ліфті, ви (я припускаю) зрозумієте, що маєте рід-

кісну нагоду мерцій охоплювати деталі, ви поступово проходитемете вторинні поклади крейди, вугільні пласти, девонські та кембрійські відкладення, і, нарешті, граніт, через шар якого проходить більша частина нашого тунелю. Дно його зараз вкрите брезентом, і я забороняю вам знімати його, оскільки будь-який грубий дотик до чутливої внутрішньої плівки земного ядра може привести до жахливих наслідків. За моїм розпорядженням уперек шахти укріпили дві міцних балки з настилом за двадцять футів над її дном, і між ними залишили невеликий простір. Він буде грати роль затискача для вашого приладдя для артезіанського буріння, зокрема для рури. Бур у п'ятдесят футів завдовжки цілком достатній, на двадцять футів він буде опущений під настил, то ж торкнеться безпосередньо шару брезенту. Якщо переживаєте за своє життя, не опускайте його ні на дюйм нижче. Тридцятифутова частина бура буде здійматися над настилом, і коли ви встановите його, можливо, в ґрунт він увійде не менше, ніж на сорок футів. Оскільки субстанція ґрунту тут надзвичайно м'яка, вважаю, що вам навіть не знадобиться рухова сила, і рура власною вагою проникне в ті шари, які ми ще не розкрили. Цих інструкцій цілком достатньо для притомної людини, але я трохи боюся, що вам будуть потрібні додаткові тлумачення, про які повідомить мене наш юний приятель Мелоун.

Джордж Едвард Челленджер».

Легко собі уявити, що до моменту прибуття на станцію Сторрінгтон, неподалік від північного кордону Сауз-Даунсу, я був схвильований до нестями. Кілька карет чекало біля старого палацу. Одна з них потягла нас за шість-сім

миль путівцями та купинами, глибоко зритими коліями. Отже, тут відбувався жвавий рух. Зламане колесо від автомобіля лежало осторонь і демонструвало, що не лише нам шлях видавався важким. Якось збоку з'явився розбитий кузов великої машини, і мені здалося, що я розрізняю клапани та пістони гідравлічної помпи.

— Це все робота Челленджера, — всміхнувся Мелуун. — Кажуть, що машина виявилася неточною на одну десяту дюйма, і він просто викинув її на сміття.

— І, звісно, виникла судова справа?

— Судова справа... Любий мій, щодо такого вартувало б організувати постійне засідання судової палати. У нас справ у суді вистачить на цілий рік. Та й уряду також. Старий чорт нікого не боїться. Король проти Джорджа Челленджера і Джордж Челленджер проти короля — це наш нормальний стан. Потім їм обом доведеться-таки потягати одне одного по судах... Ну, приїхали! Дженкінсе, ви можете нас пропустити.

Високий чолов'яга з понівеченим вухом зазирнув в автомобіль і підозріло оглянув нас. Упізнав Мелууна і привітався з ним.

— Гарзд, пане Мелуун. А я думав, що це з американської «Ассошіейтед Прес».

— О, вони також намагалися потрапити сюди, чи не так?

— Сьогодні вони, а вчора хлопці з «Таймс». Та вони тут нишпорять, як мисливські хорти. Ось погляньте, — він вказав на далеку темну цятку на горизонті. — Прошу. Це телескоп чиказької газети «Дейлі Ньюс». Авжеж, вони добряче полюють за нами. Я бачив, як вони галасували, як згряя ворон, там, біля маяка.

— Бідна газетна братія, — зітхнув Мелоун, коли вів мене через хвіртку в огорожі, жахливо обплутаної колючим дротом. — Я й сам такий, тому знаю, як їм ведеться.

У цю мить ми почули позаду жалібне скиглення:

— Мелоуне, Теде Мелоун!

Це мекав маленький товстенький чоловічок, котрий тільки-но під'їхав на мотоциклі і тепер борсався в обіймах геркулеса-сторожа.

— Гей, пустіть мене! — верещав він. — Приберіть лапи. Мелоуне, відкличте свою горилу.

— Відпустіть його, Дженкінсе. Це мій приятель, — гукнув Мелоун. — Ну, старий бісе, що вам треба? Чого забавлюся в цих краях? Ваше місце на Фліт-стріт, а не в диких яругах Сассексу.

— Ви чудово знаєте, що мені треба, — відповів відвідувач. — Я отримав завдання написати статтю про Генгіст-даун і не можу припертися назад без матеріалу.

— Дуже шкода, Рою, але тут ви нічого не отримуєте. Вам доведеться залишитися по той бік дротяної огорожі. Якщо це вам не до смаку, доведеться навідатися до професора Челленджера й узяти у нього перепустку.

— Я вже був, — понуро буркнув журналіст. — Сьогодні вранці.

— Ну, і що ж він сказав?

— Пообіцяв викинути мене у вікно.

Мелоун засміявся.

— А ви що на те?

— Я сказав: «А чому не через двері?» І вийшов через них, аби довести, що і це годящий шлях. Сперечатися було ніколи, і я просто пішов. А ви, Мелоуне, здається, за-

приятелювали з бородатим асирійським бугаєм із Лондона і з тим душителем, котрий зовсім зіпсував мій новий целулоїдний комірець.

— Нічим не можемо допомогти вам, Рою. Допоміг би, якби мав можливість. На Фліт-стріт кажуть, що вас жодного разу ще не били, але ви були дуже близькі до втрати своєї репутації. Повертайтеся до своєї редакції, і якщо зачекаєте кілька днів, я, як тільки старигань дозволить, дам вам інформацію.

— І ніяк не можна туди проникнути?

— Ніяк.

— Гроші?

— Ви ж самі знаєте, що ні.

— Кажуть, що тут прокладають прямий шлях до Нової Зеландії?

— Для вас це буде прямий шлях до лікарні, Рою, якщо будете тут вештатися. Наразі ж будьте. Нам треба зайнятися своїми справами.

— Це Рой Перкінс, військовий кореспондент, — розказав мені Мелоун, поки ми йшли через обгороджену ділянку. — Ми йому натягнули носа, а він вважався чарівним і всюдисущим репортером. Йому допомагає проникати всюди його товсте невинне личко... Ну, ми підходимо до головного штабу. Ось, — мій супутник вказав на групу бараків із червоними дахами, — це житло робітників. Тут їх живе безліч, і праця оплачується набагато краще, ніж зазвичай. Але вони мусять бути парубками або вдівцями і присягаються зберігати службову таємницю. Не думаю, щоб хтось із них забажав звільнитися. Ось їхній футбольний майданчик, а цей будинок — бібліотека і клуб. Можу

вас запевнити, що дідуган — непоганий організатор... А це пан Берфорт, головний інженер і прораб.

До нас наближався довготелесий меланхолійний чоловік, його зморшкувате обличчя було стурбованим.

— Далєбі, ви і є той інженер-артезіанець, — похмуро сказав він. — Мені повідомили, що ви маєте приїхати. Надзвичайно радий, що ви вже тут, бо, відверто кажучи, ця відповідальність починає мені діяти на нерви. Ми працюємо майже без відпочинку, і не знаю, що нам трапиться далі: джерело крейдяної води, шар вугілля, фонтан нафти чи, можливо, язик пекельного полум'я. Ми витягли звідти все, що змогли, але, наскільки я знаю, фінальна частина роботи — за вами.

— Там унизу спекотно?

— Трохи припікає, заперечувати не стану. І все ж, мабуть, там не гарячіше, ніж передбачено для такого атмосферного тиску на настільки обмеженій площині. Певна річ, вентиляція там огидна. Ми помпуємо повітря вниз, але все одно більше двох годин людині витримати важко, але вони всі працюють з великою охотою. Вчора професор спускався вниз особисто і був дуже задоволений побаченням. Ходімо поснідаємо разом з нами, а потім усе оглянете самі.

Після помірного та швидкого перекусу головний інженер люб'язно та ґрунтовно ознайомив нас зі своїм управлінням і повів через ряд звалищ використаних машин і знарядь, крізь які вже пробивалася трава. В одному місці ми побачили величезну гідравлічну землечерпалку Арроля, звільнену від чохла, яка однією з перших почала

розкопки в цьому місці. Біля неї стояла велика машина, що випускала нескінченну сталеву ливну, до якої був прикріплений ряд черпаків. Вони безперервно підіймали на поверхню землі уламки каменю та сміття зі штольні, в міру її поглиблення. У будівлі силової станції працювало кілька турбін Ешер-Вісса великої потужності, які робили до ста сорока обертів за хвилину та керували гідравлічними акумуляторами, доводячи тиск до тисячі чотирьохсот фунтів на квадратний дюйм, тридюймовими трубами, що передавали в шахту і приводили в рух чотири скельних свердла з порожнистими наконечниками типу Брандта. До турбінної будівлі примикала електростанція, що давала струм для величезних освітлювальних установок. Тут же була розміщена додаткова турбіна потужністю двісті кінських сил, що приводила в дію десятифутовий вентилятор, а дванадцятидюймовими трубами нагнітали повітря на саме дно шахти. Демонстрація всіх цих дивовиж супроводжувалася технічними поясненнями гордих своїми вихованцями керівників, дошкуляючи мені технічними термінами, які викладаю читачеві. На щастя, незабаром пояснення припинилися. Почувся шум від коліс, і я побачив, що мій тритонний «Лейланд», підстрибуючи і гойдаючись, тягнеться по траві, завантажений свердлами та розбірними частинами труб. На вантажівці поруч із керманічем з похмурою пикою сидів мій десятник Пітерс. Обоє негайно ж зістрибнули й узялися розвантажувати машину, а ми з головним інженером і Мелоуном попрямували до штольні.

Це було більш дивне місце, ніж я собі уявляв. Гори землі — тисячі тонн, вийняті з шахти, — розмістилися

в формі велетенської підкови й утворювали вельми со-
лідний пагорб. Усередині цієї підкови, що складалася
з крейди, глини, вугілля та граніту, височіла конструк-
ція — цілий хаос міцних сталевих балок і коліс, де зо-
середжувалося все управління численними помпами та
ліфтами. Вони були сполучені з цегляним будинком си-
лової станції, що замикала кінці підкови. Під залізним
остовом була роззявлена пащека шахти, величезний гли-
бокий колодязь, футів тридцять-сорок у діаметрі, викла-
дений усередині цеглою та цементом. Нахилившись над
краєм колодязя, я зазирнув у жахливу безодню, яка, як
мені казали, мала близько восьми миль углиб, і мені за-
макітрилося в голові від самої думки про те, що вона в
собі таїть. Сонячне світло по діагоналі проникало в от-
вір, і я міг розрізнити за якусь сотню ярдів стіни з бруд-
ної крейди, тут і там у слабких місцях укріплені цегля-
ною кладкою та цементом. І ось, споглядаючи вниз, я
побачив далеко в безпросвітній пітьмі легкий промінчик
світла, найменшу світлову цятку, що не блимає, а ясніє в
цій чорній безодні.

— Що це за світло? — поцікавився я.

Мелоун схилився над парапетом поруч мене.

— Це підіймається один із ліфтів. Чудове видовище,
еге ж? Він від нас на відстані милі або й більше, а це слаб-
ке світло — потужний дуговий ліхтар. Ліфт підіймається
хутко і буде тут за кілька хвилин.

І справді, світлова цятка все росла і росла, поки не
заповнила колодязь сріблястим сяйвом, і я був змушений
відвернутися від нестерпно потужного блиску. А за мить
клітка ліфту зупинилася нагорі серед залізних перепле-

тінь, четверо людей вийшли з неї та попрямували до виходу.

— Майже всі внизу, — пояснив Мелоун. — Це не жарт — працювати дві години на такій глибині. Ну, дещо з вашого причандалля готове до роботи. Найкраще, як на мене, що нам вартувало б зробити, — це спуститися вниз. Там ви будете мати можливість особисто оцінити ситуацію.

Біля машинного відділення була невелика прибудова, куди Мелоун відвів мене. Тут на стінах висіло безліч мішкуватих спецкостюмів із легкого матеріалу. За прикладом Мелоуна я роздягнувся до останньої нитки та натягнув один із цих костюмів, а на ноги одягнув чоботи на гумовій підшві. Мелоун був готовий раніше за мене і першим вийшов із прибудови. За мить я почув такий галас, наче десяток собацюр зчепилися в смертельній сутичці; я кинувся надвір і побачив, що мій приятель качається по землі, обхопивши руками робітника, котрий допомагав розвантажувати мої артезіанські труби. Мелоун намагався щось у нього видерти, а той судомно чіплявся за цей предмет. Але Мелоун виявився дужчим за нього, вирвав у робітника предмет, що став предметом боротьби, і доти топтав його ногами, доки предмет не обернувся на купу уламків. Тільки тут я розрізнив тлінні рештки фотографічної камери. Мій похмурий робітник підіймався, обтрушуючи пил.

— Чорт забирай, Теде Мелоун! — буркнув він. — Це був зовсім новенький апарат і коштував десять гіней.

— Нічого не вдієш, Рою! Я бачив, як ви зробили світліну, і мені залишалось лише кинутися на вас.

— Якого біса ви перебралися на мого робітника? — обурився я.

Репортер лукаво підморгнув і всміхнувся.

— Завжди знайдеться вихід із ситуації. Не звинувачуйте вашого десятника, він до цього не причетний. Я обмінювався одежею з його помічником і таким чином потрапив сюди.

— І можете забиратися звідси тим самим шляхом, — заявив Мелоун. — Сперечатися немає про що, Рою! Якби тут був Челленджер, він без жодного слова спустив би на вас собак. Я сам бував у вашій шкурі, тому поводжуся з вами по-людськи, але тут я перетворююся на сторожового пса і маю не лише гавкати, але і кусатися. Ну, годі! Вимітайтесь...

Двоє усміхнених робітників вивели норовливого відвідувача за межі забороненої зони.

Аж тепер читачі дізнаються про причини появи знаменитої статті на чотири стовпчики під заголовком «Божевільний проект ученого» із підзаголовком «Тунель Англія—Австралія», надрукованої через кілька днів в «Едвайзері». Вона, своєю чергою, стала причиною того, що Челленджера мало шляк не трафив, а редактор «Едвайзеру» мав із ним найнеприємнішу бесіду в своєму житті, яка мало не обернулася на бійку. Стаття була дуже прикрашена, а збочений звіт про пригоди Роя Перкінса, «нашого випробуваного військового кореспондента», ряснів такими фразами, як «скажений бугай із Енмор-Гарденсу», «машина охороняє огорожа з колючого дроту та скажені вівчурі», і, нарешті, «мене відтягнули від входу в англо-австралійський тунель двоє негідників, люті дику-

ни, один із котрих був майстер на всі руки, котрого я знав і раніше як ганьбу касти журналістів, а інший, моторошна постать у тропічному костюмі, котрий прикидався інженером, фахівцем із артезіанського буріння, хоча за зовнішністю це типовий хуліган із Вайтчепелу». Звівши з нами порахунки, репортер докладно описав рейковий шлях біля входу в штольню і ступінчасті спуски вниз, за якими було щось подібне на фунікулер, зубчаста залізниця, що опускається в надра землі. Єдиним реальним наслідком статті було збільшення числа роззяв, котрі стовбичили на Сауз-Даунс в очікуванні цікавих подій. Настав день, коли події вибухнули, і тоді вони гірко розкалялися у своїй цікавості.

Мій десятник зі своїм уявним помічником устигли розпакувати різноманітні пристосування для артезіанського буріння, й я хотів узяти участь у складанні, але Мелоун наполіг на тому, щоб наразі дати всім інструментам спокій і зараз же спуститися на саме дно шахти. Ми увійшли в сталеву клітку ліфту в супроводі головного інженера і полетіли вниз у надра землі. У штольні була ціла система автоматичних ліфтів, причому кожен мав окреме управління та власну станцію, що містилася в ніші, видобаній у стіні копальні. Швидкість руху ліфтів була величезна, але відчуття нагадувало швидше поїздку вертикально залізницею, ніж нестримне падіння, типове для всіх британських елеваторів.

Стіни ліфта були зі сталевих прутів, усередині світилася потужна лампа, і ми чітко могли бачити шари порід, крізь які мчали. Я несамохіть класифікував їх під час запаморочливого спуску. Почавши з жовтуватих шарів нижньої крей-

ди, ми пройшли відкладення групи Гастингса кавового кольору, світлі шари ашбернгерських порід, чорні вугленосні глини, і потім, виблискуючи в променях електричного світла, замиготіли, заіскрилися лусочки кам'яновугільних на шарувань упереміж із прошарками глини. Тут і там бовваніли цегляні кріплення, але загалом шахта трималася без штучних кріплень, і можна було дивуватися вражаючим результатам співпраці людської думки з механічною силою.

Нижче залягання пластів вугілля почалися якісь змішані породи невизначеного типу, після цього ми увійшли в зону первісних гранітів, де кристали кварцу виблискували та переливалися так, наче темні стіни були вкриті діамантовим пилом.

Ми спустилися все нижче й нижче, поки не опинилися на глибині, куди ще ніколи не спускався смертний. Архаїчні скелі гарно змінювали барву, й я ніколи не забуду широкого пасака рожевого гнейсу, який засяяв неземною красою під променями наших потужних ламп.

Ярус за ярусом, переходячи з ліфта в ліфт, ми спустилися вниз. Повітря ставало все щільнішим і гарячішим, поки, нарешті, навіть наші легкі шати стали нестерпними, і піт стікав струмками в наші гумаки.

Відтак, коли я відчув, що далі не витримаю, останній ліфт спустився на майданчик, і ми вийшли на вузьку платформу, висічену в стіні, що оббігав навколо штольні. Я помітив, як Мелоун тривожно оглянув стіну після виходу. Якби я не знав його як одного з найхоробріших людей, то сказав би, що він помітно нервував.

— Кумедна штуkenція, — заявив головний інженер, мацаючи рукою.

Він присвітив і показав, що стіна вкрита якоюсь дивною мерехтливою піною.

— Стіни часом сіпаються і трясуться. Не знаю, з якими силами тепер маємо справу. Професор, мабуть, дуже задоволений усім цим, але для мене це нове та незрозуміле.

— Я також бачив, як сіпалася ця стіна, — додав Мелонун. — Останнього разу, спускаючись сюди, ми зміцнили два паралельних бруси для ваших бурів, і коли довелося вирубувати шматок скелі, щоб дати опору для брусів, я чітко бачив, як вона тряслася та сіпалася при кожному ударі. Теорія стариганя здається абсурдом у міських лондонських умовах, але тут, на глибині восьми миль, я починаю майже вірити в неї.

— А якби ви бачили, що міститься під цим покривалом, то увірували б іще більше, — мовив старший інженер. — Усі ці нижні шари скель ріжуться легко, як сир, і, прорізавши їх, ми дісталися до зовсім небаченої на землі формації. «Затуліть її! Не смійте торкатися до неї!» — лементував професор, і ми застелили її брезентовим настилом згідно з його інструкціями. Ось вона перед вами.

— Можна поглянути?

Переляк спотворив риси інженера.

— Не можна жартувати із застереженнями професора, — замахав він руками. — Він і так демонічно скритний, ніколи не знаєш, що затіває. Ну, все одно спробуємо!

Він повернув лампу так, що потужний рефлектор яскраво освітив чорну матерію, потім схилився і, взявши мотузку, з'єднану з чотирма кутами настилу, потягнув за неї й оголив шматочок шару, що лежав біля наших ніг.

Дивне, дивовижне видовище! Підлога шахти складалася з якоїсь м'якої сірої речовини, гладенької, що підіймалася та спадала повільними конвульсіями. Рухомі хвилі, що пробігали по ній, мали якийсь невловимий ритм. Сама поверхня була не з однорідного матеріалу, а під нею, видимі крізь напівпрозору речовину, перебували якись розпливчасті світлі канали та вузли, що весь час змінювали свою форму й об'єм.

Ми троє затамували подих і спостерігали за цим незвичайним видовищем.

— Такий вигляд, буцімто з тварини здерли шкіру, — пошепки зауважив Мелоун. — Дідуган не дуже далекий від істини зі своєю теорією морського їжака.

— Боже милий! — вигукнув я. — І я маю встромити гарпун в тіло живої істоти!

— Атож, це ваш привілей, юначе, — відгукнувся Мелоун, — і мушу зауважити, що якщо до того часу не скручу собі карк, то буду поруч із вами цієї важливої миті.

— Я ще ніколи не брав участі в такій дикій історії. Якщо ж старигань наполягатиме, то краще розірву угоду. Матінко Божа! Ви тільки-но погляньте!

Сіра речовина раптом наче спінилася і рушила до нас, як морська хвиля, що облизує борт пароплава. Потім вона опала, пульсуючи та хвилюючись, і знову почалися ритмічні конвульсії. Берфорт став обережно опускати покров.

— Таке враження, що воно знає про нашу присутність, — зауважив він. — Й справді, чому воно стало підійматися саме в наш бік? Може, під впливом світла?

— Що ж потрібно від мене? — спитав я.

Пан Берфорт вказав на товсті пруті, перекинуті через шахту саме під опускним майданчиком ліфта. Між брусами виднівся просвіт дюймів у дев'ять.

— Це жадання дідугана, — повідомив він. — Я міг би зміцнити їх значно краще, але сперечатися з ним те саме, що намагатися переконати скаженого буйвола. Простіше та безпечніше автоматично виконувати його розпорядження. Він хоче, щоб ви звисили на цих брусах ваш шестидюймовий бур.

— Не думаю, щоб це склало якісь труднощі, — резюмував я. — Сьогодні ж беруся до роботи.

Легко собі уявити, що це була найдивніша робота в моїй довгій кар'єрі, хоча мені доводилося працювати в усіх частинах світу і в найрозмаїтіших умовах. Оскільки професор Челленджер наполягав, щоб управління буром відбувалося дистанційно, й оскільки тепер я переконався, що в цій обережності була нагальна потреба, мені довелося встановити систему електричного контролю, що було неважко, позаяк штольня згори до низу була обплутана електричними дротами.

З нескінченними засторogaми ми з Пітерсом, моїм десятником, доправили донизу всі свої аксесуари та склали на скелястій платформі. Потім ми підняли вище опускний майданчик ліфту і звільнили собі місце для цієї праці. Вирішивши обрати для роботи метод вбивання, адже тут було достатньо лише сили тяжіння, ми підвісили стофунтовий вантаж на блоці під майданчиком ліфта, а під ним встановили наші труби та гарпун із V-подібним кінчиком. А от линва, що підтримує вантаж, була прикріплена до стіни копальні таким чином, щоб електричний

контакт його звільняв. Це була важка, витончена робота, виконана більш ніж у тропічній спеці, вона супроводжувалася постійним усвідомленням, що якщо оступиться нога, впаде гайка на покров, то це призведе до непоправної катастрофи.

Навколишня ситуація також діяла на нерви. Весь час я спостерігав дивне тремтіння та хвилювання, що пробігало поверхнею стін, і навіть відчував легке їх тремтіння від найменшого дотику. Ні Пітерс, ні я не зазнали жодних прикрощів, востаннє даючи сигнал нагору, що ми готові до підйому, і доповідаючи пану Берфорту, що професор Челленджер може розпочати дослід, коли йому заманеться.

Довго чекати не довелося. Через три дні після закінчення моїх підготовчих робіт прийшло запрошення. Це була звичайна листівка, з тих, що розсилаються для запрошення на сімейні ювілеї:

«Професор Д. Е. Челленджер

ч. к. т., д. м., д. н. тощо

(колишній голова Зоологічного інституту та володар такої кількості вчених ступенів, що вмістити їх усі на цьому квитку неможливо)

запрошує пана Джонса (але не пані) на 11:30 ранку, в середу 21 червня, стати свідком чудового тріумфу розуму над матерією, в Генгіст-дауні, Сассекс.

Спеціальний потяг відбуває зі станції Вікторія о 10:05. Пасажирів сплачують проїзд власним коштом. Після експерименту буде сніданок. А може, й не буде, залежно від обставин. Станція призначення — Сторрінгтон».

Мелоун також отримав запрошення, і, прийшовши до нього, я побачив, що парубок регоче.

— Як безглуздо посилати запрошення нам, — сказав він. — Ми все одно будемо там, що б не трапалося, як сказав кат убивці. Але, знаєте, від цього весь Лондон гуде. Старигань домігся, чого хотів, і навколо його кудлатої голови сяє ореол блаженства.

І нарешті настав великий день. Я вирішив, що краще поїхати напередодні з вечора, щоб особисто переконатися, що все гаразд. Бур-гарпун був встановлений точно, вантаж ретельно урівноважений, електричний контроль діяв без відмови, й я таємно радів, що безпосереднє управління досвідом буде доручено не мені. Вмикач струму встановлений на трибуні не менше ніж за п'ятсот ярдів від жерла штольні, щоб звести до мінімуму можливість небезпечних наслідків.

Цього фатального ранку й прекрасного літнього дня я, вибравшись на поверхню землі, піднявся на одну з ґратчастих башт шахти, щоб окинути поглядом поле.

Здавалося, весь світ кинувся сюди, до Генгіст-дауну. Наскільки сягало око, всі дороги були всіяні натовпами. Автомобілі фиркали та підстрибували на купинах, під'їжджали один за одним і висаджували пасажирів біля проходу крізь дротяну огорожу. Тут для більшості і закінчувався шлях.

Посилений загін охорони стояв біля входу і був глухий до всіх умовлянь, погроз і підкупів. Лише показавши запрошення, можна було проникнути за міцну огорожу. Невдахи розходилися та долучалися до безмежних юрмищ, які зібралися на пагорбах. Все поле було вкрите гус-

тою юрбою глядачів. Таке скупчення народу буває лише на пагорбах Епсому в день проведення дербі. Усередині території розкопок дротом були відокремлені кілька ділянок, і привілейовані відвідувачі потрапили туди за допомогою спеціальних розпорядників. Одну ділянку відвели для перів, одну — для членів Нижньої палати, одну — для представників наукових товариств, для світочів науки, серед котрих були Ле-Пельє із Сорбонни і доктор Дрезінгер із Берлінської академії. Спеціальний павільйон, обкладений лантухами з піском і з дахом із хвилястого заліза, стояв осторонь, призначений для королівської родини.

О чверть на дванадцятю безліч шарабанів доправили зі станції спеціально запрошених гостей, і я спустився вниз, аби бути присутнім на церемонії прийому біля королівського павільйону. Челленджер мав приголомшливий вигляд у смокінгу, білій камізельці, блискучому циліндрі, а на його обличчі застиг вираз презирливої вищості та достатньо брудної доброзичливості. Він мало не задихався від пихи й усвідомлення власної гідності. «Типова жертва манії величі», — відгукнувся про нього один із хронікерів. Він допомагав розводити, а іноді й розштовхувати гостей по місцях, а потім, зібравши навколо себе обраних гостей, зайняв місце на трибуні на пагорбі й оглянув присутніх із виглядом голови зборів, котрий чекає на аплодисменти. Але, оскільки таких не було чути, вчений одразу перейшов до справи, і потужне гудіння його басу наповнило всю територію розкопок.

— Джентльмени! — загримів він. — Цього разу я звільнений від звертання «леді та джентльмени». Якщо я не запросив їх провести разом із нами цей ранок, то, хочу

вас запевнити, це не для того, щоб їх образити, позаяк, — додав він зі слонячим гумором, — наші взаємини з ними завжди були дуже доброзичливими. Справжня причина та, що все ж у моєму досліді незначною мірою присутній елемент небезпеки, хоча цього начебто недостатньо, щоб розвіяти вираз невдоволення, який я помічаю на певних обличчях. Представникам преси буде цікаво дізнатися, що саме для них я відвів верхні місця на пагорбі, звідки вони краще за інших зможуть побачити все, що відбувається. Вони проявили до мого досліду такий інтерес, який часом важко відрізнити від втручання в мої особисті справи, й нарешті, тепер не зможуть поскаржитися, що я опираюся усім їхнім зусиллям. Якщо нічого не станеться (а випадковості можуть траплятися завжди і в усьому), що ж, я зробив для них усе, що міг! Якщо, навпаки, щось і трапиться, вони будуть перебувати в виключно зручних умовах для спостереження та фіксування фактів, що заслуговують на їхню освічену увагу. Ви добре знаєте, що науковець не може пояснити (кажу без якогось образливого відтінку) звичайному стаду різні причини, що призводять до того чи іншого висновку чи вчинку. Я чую дуже нечемні зауваження і прошу джентльмена в рогових окулярах перестати розмахувати парасолькою.

(Голос: Ви ображаєте своїх гостей!)

— Можливо, мої слова «звичайне стадо» привели джентльмена з парасолькою в настільки збуджений стан. Гарзд, скажемо, що мої слухачі не звичайне стадо. Не будемо чіплятися до слів. У ту мить, коли мене перервали зухвалим зауваженням, я мав намір повідомити, що весь матеріал по цьому експерименту повно та докладно ви-

кладений у моїй праці про будову землі, яка готується до друку, яку я, при всій своїй скромності, можу назвати однією з найреволюційніших у світовій історії.

(Загальне хвилювання. Вигуки «Подайте факти! Навіщо ми тут? Це якийсь жарт?»)

— Я саме мав намір приступити до пояснення, й якщо мене ще раз перервуть, то буду змушений вдатися до заходів із відновлення порядку, підтримання якого самостійно, мабуть, недоступне для присутніх. Справа в тому, що я викопав штольню, пробившись через земну кору, і наміряюся перевірити ефект неприємного роздратування її чутливого шару. Цю делікатну операцію проведуть мої підлеглі, пан Пірлесс Джонс, фахівець із артезіанського буріння, і пан Едвард Мелоун, котрий зараз є моїм повноважним представником. Оголену чутливу субстанцію вколють буром, а як вона буде на це реагувати, покаже час. Якщо тепер ви будете такі люб'язні зайняти свої місця, ці два джентльмени спустяться в штольню та зроблять останні приготування. Потім увімкну електричний контакт ось тут — і все буде скінчено.

Зазвичай після однієї з таких промов Челленджера аудиторія відчуває, що з неї, як із Землі, здерли захисний епідерміс та оголили нерви. Ця аудиторія не була винятком, відтак із глухим бурчанням стала розходитися по місцях. Челленджер єдиний залишився на трибуні за маленьким столиком, величезний, кремезний, із чорною гривовою та бородою, що розвіювалися вітром. Але ми з Мелоуном не могли повністю насолодитися цим кумедним видовищем і поквапилися вниз. Через двадцять хвилин ми опинилися на дні та стягнули покрив із оголеного сірого шару.

Нашим очам відкрилося вражаюче видовище. Завдяки якійсь незрозумілій космічній телепатії, стара планета ніби вгадувала, що нещасні комашки мають намір дозволити собі нечувану зухвалість. Оголена поверхня хвилювалася, як киплячий горщик. Великі сірі бульбашки надималися і з тріском лускали. Повітряні бульбашки та порожнини під чутливою поверхнею сходилися, розходилися, змінювали форму та виявляли підвищену активність. Хвилеподібні судоми матерії дужчали, й їхній ритм почастишав. Темно-пурпурова рідина, здавалося, пульсувала в звивистих каналах, що мережею розповзалися під м'яким сірим саваном. Ритм, тремтіння життя, відчувався й тут. Важкий запах отруював повітря і робив його цілком нестерпним для людських легенів.

Як зачарований, споглядав я це дивне видовище, коли позаду мене Мелоун раптом тривожно прошепотів:

— Боже милий, Джонсе, лише погляньте!

В одну мить я подивився туди, потім увімкнув електричний контакт — і вже наступної миті стрибнув у ліфт.

— Хутко, сюди! — вигукнув я. — Мова йде про життя та смерть! Лише швидкість нас порятує!

І справді, видовище викликало серйозну тривогу. Вся нижня частина шахти, здавалося, заразилася тією інтенсивною активністю, яку ми помітили на дні; стіни тремтіли та пульсували в одному ритмі із сірим шаром. Ці рухи передавалися заглибинам, на які спиралися кінці брусів, і було ясно, що вони впадуть униз. А при їхньому падінні гострий кінець мого бура встромиться в землю незалежно від електричного контакту, що обриває важкий вантаж. Перш ніж це трапиться, нам із Мелоуном краще опи-

нитися за межами копальні, бо йшлося про наші життя. Жахливе відчуття — перебувати на глибині восьми миль під землею та відчувати, що будь-якої миті потужна конвульсія може викликати катастрофу.

Ми шалено помчали нагору.

Чи забудемо ми цей кошмарний підйом? Змінювалися ліфти, стогнали та грюкали, а хвилини здавалися нам довгими годинами. Досягаючи кінця ярусу, ми вистрибували з ліфта, кидалися в наступний і летіли все вище і вище. Через ґратчасті дахи ліфтів ми могли бачити далеко нагорі маленьке кружальце світла, що вказувало вихід із штольні. Світла пляма ставала все більшою та більшою, поки не перетворилося в повне коло і перед нашими очима не замиготіли цегляні кріплення гирла шахти. А потім — це був момент божевільної радості та подяки — ми вистригнули зі сталеві темниці і знову ступили на зелену поверхню луку.

Ми прибули вчасно. Не встигли відійти й тридцяти кроків від шахти, як там, глибоко внизу, мій гострий гарпун встромився в нервовий саван бабусі-Землі і настав момент великого експерименту.

Що сталося? Ні Мелоун, ні я не були в змозі сказати, бо порив, як циклон, збив нас обох із ніг і покотив по траві, як вітер жене купку сухого листя. У цю мить наш слух був вражений потужним відчайдушним зойком, який тільки й чуло вухо людини.

Хто з тисяч присутніх зміг би точно описати це жахливе приголомшливе виття? Це було завивання, де біль, гнів, загроза й ображена велич планети поєдналися в один страшний і довгий лемент. Цілу хвилину тривало це

волення тисячі сирен, поєднаних в одну, паралізуючи на-товп глядачів лютою загрозою, потім пролетіло у тихому літньому повітрі, віддалося луною по всьому південному березі і навіть перелетіло через канал, аби долинути до Франції. Жоден звук в історії людства не міг зрівнятися із зойком пораненої планети.

Приголомшені, напіврозбиті, ми з Мелоуном відчули і удар, і страшний звук, але тільки з розповідей інших свідків того, що сталося, дізналися про подробиці цього неймовірного видовища.

Першими з надр землі вилетіли клітки ліфтів. Інші машини, поміщені в нішах стін, уникли їхньої долі, але масивні підлоги ліфтів взяли на себе всю силу удару повітряної течії знизу догори. Якщо в скляну трубу закласти кілька кульок, то вони вилетять одна за одною з інтервалом, кожна окремо. Так само і чотирнадцять кліток ліфтів одна за одною злетіли над шахтою й описали величну параболу. Один із ліфтів був закинутий у море, неподалік від набережної Вортінгу, інший упав у полі біля Чичестеру. Глядачі потім присягалися, що ніколи не бачили нічого дивовижнішого, ніж це видовище: чотирнадцять ліфтів, які неквапливо плывуть у небесній блакиті.

Потім ударив гейзер. Це був величезний фонтан огидної, тягучої, як патока, субстанції, щільністю, як смола, що піднявся на висоту дві тисячі футів. Аероплан-спостерігач, що ширяв над полем, був збитий цим фонтаном, і пілот зробив вимушену посадку, разом із машиною занурившись у потік смердючого бруду. Гидка рідина, з нестерпно їдким запахом, що, мабуть, замінює кров земному організму, або, як стверджує Челленджер і підтримує

Берлінська академія, є захисною секрецією, аналогічною смердючим виділенням каракатиці, якою природа наділила стару планету для захисту від нахабних челленджерів.

Сам винуватець дійства, сидячи на своїй трибуні на горбочку, уникнув якихось неприємностей, тоді як нещасні представники преси, перебуваючи прямо під обстрілом смердючого фонтану, миттю набули такого вигляду, що жоден із них упродовж кількох тижнів не наважувався з'явитися в пристойному товаристві. Смердючий дощ вітром відносило на південь, і він лився на нещасну юрбу, що так довго та нетерпляче чекала на пагорбах великого моменту. Нещасних випадків не було. Жодне житло не постраждало, але багато будинків засмерділося цією отруйною секрецією і ще довго зберігали запах на спогад про великий експеримент Челленджера.

Потім рана стала затягуватися. Як природа тихо та наполегливо закриває заподіяну рану, так і Земля з величезною швидкістю стала латати діру Челленджера. З довгим, протяжним крехтанням стали сходитися стіни штольні, і з глибини долинав пульсуючий звук. Потім стали витягатися вгору, поки з гуркотом не розвалилися, й цегляні споруди. Відтак стіни зійшлися, по землі пройшло хитання, як при землетрусі, гойднуло пагорби, і над тим місцем, де була копальня, випнувся горбок футів у п'ятдесят заввишки, а на ньому пірамідами стирчали уламки залізччя.

Дослід професора Челленджера не просто закінчився, але був назавжди прихований від людських поглядів. Якби не обеліск, споруджений Королівським товариством,

то сумнівно, чи повірили б нащадки в те, що цей експеримент відбувся насправді.

Потім настав апофеоз. Тривалий час після цього разючого явища лугом пробігав лише тихий шепіт; глядачі приходили до тями, намагалися зібратися з думками, усвідомити, що сталося, як і чому. Потім їх охопило схиляння перед людським генієм, що дістався до прихованих століттями таємниць природи. Корячись непереборному імпульсу, всі як один кинулися до Челленджера. Зусібч лунали захопливі вигуки, і з вершини свого пагорба він міг бачити ціле море облич і привітальне махання хусток. Натовп вітав ученого. Тепер, озираючись у минуле, я бачу його ще краще, ніж тоді. Він піднявся з напівзаплющеними очима, з посмішкою гордості та задоволення, лівою рукою спершись у бік, а праву заклавши за лацкан мари-нарки. Звісно, ця його поза буде увічнена, я чув клацання затворів фотографічних камер, наче клацання м'ячів на крокетному полі. Червнєве золоте сонце освітлювало професора, коли він урочисто обернувся та вклонився на всі чотири боки. Челленджер — надучений, Челленджер — архіпіонер, Челленджер — перший із усіх людей, про існування котрого дізналася мати-Земля!

Кілька слів замість епілогу. Усі, певна річ, добре знають, що ефект від досліду Челленджера відбився в усьому світі. Правда, в жодному пункті поранена планета не видала такого зойку, як у місці поранення, але вона своєю поведінкою в інших місцях світу достатньо переконливо довела, що це — єдиний організм. Через кожну дірку, че-

рез кожен вулкан завивала вона, висловлюючи своє обурення. Гекла водала так, що ісландці остерігалися виверження. Везувій посилено парував. Етна виплюнула велику кількість лави, і позов у півмільйона лір за збитки подали проти Челленджера в італійські суди власники постраждалих виноградників. Навіть у Мексиці та гірських грядках Центральної Америки виявилися ознаки активної вулканічної діяльності, а волення Стромболі оглушило всю східну частину Середземного моря.

Досі межею людської пихи було змусити говорити про себе весь світ. А змусити весь світ кричати про себе — це привілей лише Челленджера.

ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНА
МАШИНА

Професор Челленджер перебував у вельми кепському гуморі. Взявшись за клямку дверей, я нерішуче завмер перед його кабінетом і почув цілу тираду, слова гриміли і лунали по всій оселі:

— Авжеж, я стверджую, що ви вже вдруде помилилися номером. Вдруде впродовж одного ранку! Ви що, гадаєте, що якийсь телепень на іншому кінці дроту може відволікати вченого від серйозної роботи своїми настирливими дзвінками? Я цього не терпітиму! Алло, хутко пошліть за керуючим вашою бездарною телефонною фірмочкою! А, керуючий це ви?! То якого біса не керуєте? Певна річ, ви впоралися з тим, що дозволили відволікти мене від справи, справи, важливість якої ваша довбешка втямити не спроможна! Вимагаю з'єднати мене із суперінтендатом. Що, його немає на місці? Цього і слід було очікувати! Я подам на вас до суду, сер, якщо таке повториться ще раз! Адже покарали ж горлатих когутів. Атож, це я домігся їхнього засудження. Покарали півнів, то з якого дива я терпітиму деренчання телефону? Все ясно. Вибачення в письмовому вигляді? Дуже добре. Я його розгляну. Бувайте!

Саме після цих слів я наважився переступити поріг. Безумовно, час я вибрав не надто вдалий. Коли професор поклав телефонну слухавку і я опинився перед ним, то переді мною стояв розлючений лев! Його величезна чорна борода стирчала, а могутні груди обурено спиналися. Він окинув мене з голови до п'ят поглядом гордовитих сірих очей, і на мене звалися наслідки його гніву.

— Кляті ледарі! За що тільки цим негідникам гроші платять! — заgrimів він. — Я чув, як вони реготали, коли я складав їм свою цілком справедливую скаргу. Це змова, щоб мені докучати! А тепер, юний друже, ще й ви з'явилися сюди, щоб цей нещасливий ранок став доконаним. Ви тут, хотів би я знати, з власної волі, чи ваш часопис відправив вас вициганити з мене якесь інтерв'ю? Як у приятеля, у вас, звісно, є привілеї, але як журналіст можете вимітатися геть!

Я гарячково понишпорив у кишені, щоб відшукати листа від МакАрдла, але тут професору пригадалася ще одна причина для невдоволення. Його величезні волохаті лапи копошилися в паперах на столі і нарешті витягли звідти газетну вирізку.

— Дуже було мило з вашого боку згадати про мене в одному з ваших останніх літературних опусів, — заявив він, обурено трясучи переді мною аркушем. — Та ще й в якихось безглузких зауваженнях щодо останків викопного ящера, нещодавно виявленого в соленгофських сланцях. Ви починаєте абзац зі слів: *«Професор Дж. Е. Челленджер, котрий належить до найбільших науковців сучасності...»*

— Ну, то й що, сер? — поцікавився я.

— Які ж обурливо несправедливі такі визначення й обмеження? Хтось може подумати, що ви в змозі сказати, хто вони, ті інші видатні науковці, котрим ви приписуєте рівність, або, чого доброго, ще й перевагу наді мною?

— Я невдало висловився, сер. Певна річ, мені належало б сказати: «Професор Челленджер, найвидатніший вчений сучасності», — погодився я, не сумніваючись у слушності цих слів. Моє визнання відразу ж обернуло зиму на літо.

— Любий мій юний друже, не думайте, що я прискіплююся, аж ніяк. Але, будучи оточеною хвалькуватими та безмозкими колегами, людина, виявляється, змушена захищатися. Ви знаєте, мій друже, що самоствердження чуже моїй натурі, але мені доводиться відстоювати власні принципи перед бездарними опонентами. А тепер заходьте! Сідайте! Що ж привело вас до мене в такий час?

Мені довелося братися за справи вкрай обачно, позаяк я знав, що найменша необережність — і лев знову загарчить. Я розгорнув листа від МакАрдла.

— Чи можу я зачитати вам це, сер? Лист від МакАрдла, мого редактора.

— Певна річ, я його пам'ятаю: не найогидніший представник журналістської братії.

— Принаймні, сер, він напрочуд високо цінує вас і щиро вами захоплюється. А коли є потреба, я б сказав, в експертизі найвищого ґатунку, він завжди звертається саме до вас. Ось і зараз я тут власне з такої причини.

— Що ж йому треба? — під впливом лестоців Челленджер надимався, як індик.

Він сів, виваливши лікті на стіл і зчепивши свої величезні, як у горили, руки. Борода науковця стирчала, а

великі сірі напівприкриті очі милостиво лупали на мене. Він був великий у всьому, що б не робив, і його доброзичливість придушувала потужніше за гнів.

— Я прочитаю вам його записку до мене, сер. Ось що він пише:

«Любий Мелоуне, будь ласка, якомога швидше зустріньтесь із нашим вельмишановним приятелем, професором Челленджером, і попросіть його посприяти в такій справі. Один латвійський джентльмен на ім'я Теодор Немор, котрий живе в Вайт-Фраєрз-меншенс, що в Гемпстеді, стверджує, що він нібито винайшов машину з надзвичайними властивостями, здатну дезінтегрувати будь-який матеріальний об'єкт, розташований у межах її дії. Під її впливом матерія, складова живої та неживої природи, буцімто розкладається та повертається в свій молекулярний або атомічний стан. При цьому, спрямувавши процес у зворотний бік, об'єкт можна відновити в первісному вигляді. Заява видається децю безглуздою, і все ж існують незаперечні докази, що для неї існують певні підстави і що цей чоловік і справді натрапив на якесь чудове відкриття.

Немає потреби поширюватися ні про те, яке значення такий винахід матиме у житті людства, ні про надзвичайну важливість цього винаходу в разі застосування його як зброї нового типу. Держава, яка хоча б раз змогла дезінтегрувати таким чином військовий корабель або перетворити батальйон супротивника на купку атомів, стала б володаркою світу. З міркувань соціального та політичного характеру належить не гаяти ні хвилини і зникнути в суть цього винаходу. Маючи намір якнайдорожче

продати його, автор прагне популярності, тому зустрітися з ним не буде важко.

Візитівка, що додається, відчинить перед вами двері його обійстя. Я б дуже хотів, аби ви і професор Челленджер зустрілися з цим інженером, вивчили його винахід і написали для «газетт» зважений звіт про цінність цього відкриття. Сподіваюся сьогодні ввечері почути про результати вашої поїздки.

Р. МакАрділ».

— Такі маю інструкції, професоре, — додав я, складаючи листа. — Дуже сподіваюся, що ви не залишите мене самого та поїдете зі мною, адже де ж мені, сер, із моїми обмеженими здібностями, дати лад такій справі?

— Правильно, Мелоуне! Слушно кажете! — примирливо замуркотів великий чоловік. — Хоча ви жодним чином не позбавлені природного розуму, але я згоден, що проблема, яку ви виклали, вам не до снаги. Цей безцеремонний телефон уже перервав мою вранішню роботу, і тут нічого не вдієш. Між іншим, я працюю зараз над відповіддю тому італійському блазневі Мазотті. Його погляди на розвиток личинок тропічного терміта гідні лише глузування й усілякого презирства. Але з остаточним викриттям шахрая можна зачекати і до вечора. Тому, мій юний друже, я до ваших послуг.

Ось як вийшло, що того жовтневого ранку я опинився разом із професором у вагоні підземки, що мчав нас тунелем на північ Лондона. Я й не підозрював тоді, що стою на порозі однієї з найдивовижніших пригод у моєму багатому на події житті.

Їдучи з Енмор-Гарденсу, я по телефону (якому тільки-но дісталось на горіхи) задалегідь дізнався, що винахідник удома, і попередив його про наші відвідини. Він мешкав у комфортабельних апартаментах в Гемпстеді. Коли ми приїхали, господар добрих півгодини протримав нас у приймальні. Весь цей час він жваво гомонів із групою відвідувачів. По їхніх голосах можна було второпати, що це росіяни.

Я мигцем зиркнув на них через напівпрочинені двері, коли вони нарешті стали прощатися з господарем у холі, й у мене відразу ж склалося про них враження як про заможних та інтелігентних людей — у блискучих циліндрах, у плащах із астраханськими комірами вони мали вигляд процвітаючих буржуа, якого так люблять прибирати успішні комуністи.

Вхідні двері зачинилися за ними, і вже наступної миті Теодор Немор увійшов до кімнати. Я й досі бачу, як він стоїть у сонячному світлі, потираючи довгі тонкі руки, з широкою посмішкою, що застигла на неприємному обличчі, і розглядає нас хитрими жовтими очиськами.

Це був низенький гладун. У тілі чоловіка відчувалося якесь невловиме каліцтво, хоча і важко було визначити, в чому саме воно полягає. Його цілком можна було назвати горбанем без горба. Велике безвольне обличчя було схоже на недороблену галушку, точно такого ж кольору та консистенції, а прищі та бородавки, що прикрашали обличчя, загрозливо виступали на його мертвотно-блідій шкірі. Очі були, як у kota, і по-котячому стирчали рідкі довгі колючі вуса над неохайним заслиненим ротом. Усе в його обличчі здавалося гидким і мерзенним, поки справа

не доходила до рудих брів. Над ними розташовувалося таке чудове чоло, яке мені не часто доводилося бачити раніше. Навіть капелюх Челленджера, гадаю, міг би пасувати цій величній голові. Щодо нижньої частини обличчя Теодора Немора: він міг належати до підлих, підступних змовників, натомість горішня вказувала на те, що його можна віднести до великих мислителів і філософів цього світу.

— Отже, джентльмени, — озвався він оксамитовим голосом, в якому відчувався легкий іноземний акцент, — ви приїхали, наскільки я втямив із нашої короткої бесіди телефоном, аби ближче ознайомитися з дезінтегратором Немора? Правильно?

— Саме так.

— Чи можу я поцікавитися: ви репрезентуєте британський уряд?

— Аж ніяк. Я — кореспондент «Дейлі газетт», а це — професор Челленджер.

— О, знамените ім'я, я б сказав — ім'я європейського рівня, — посмішка улесливої люб'язності оголила жовті ікла. — Так-так. Я лише хотів сказати, що британський уряд уже втратив свій шанс. Що ще він втратив, можливо, з'ясується пізніше. Цілком імовірно, що він згубив усю імперію. Авжеж, джентльмени, я готовий був продати свій винахід першому уряду, який запропонував би мені за нього відповідну ціну. Й якщо зараз дезінтегратор потрапив у руки тих, кого ви, ймовірно, не толеруєте, то звинувачувати вам залишається винятково себе.

— То ви вже продали свій винахід?

— Атож, за ціною, визначеною мною особисто.

— Ви вважаєте, що його покупець стане монополістом?

— Без сумніву.

— Але його секрет інші знають так само добре, як і ви.

— Та що ви, сер, — господар торкнувся свого величезного чола, — ось сейф, де надійно замкнена моя таємниця. Цей сейф набагато міцніший за сталевий і захищений чимось серйознішим, ніж замок із шифром. Хтось може знати один аспект мого відкриття, а хтось — інший. Але ніхто в світі, крім мене, не знає всього загалом.

— Мені здається, що ви забуваєте про тих джентльменів, котрим його вже продали.

— Ні, сер, я не настільки дурний, аби передати свої знання будь-кому, поки не отримаю свої гроші. Позаяк вони купують винахід у мене, то нехай забирають і цей сейф, — він знову торкнувся свого чола, — з усім його вмістом, куди забажають. Мої зобов'язання в цій угоді, таким чином, будуть виконані сумлінно та неухильно. А після цього почнеться нова історія людства.

Чоловік потер руки, і нерухома посмішка на його обличчі спотворилася, перейшовши в хижий оскал.

— Ви, звісно, даруйте мені, сер, — загуркотів Челленджер, котрий дотепер сидів, наче води в рот набрав, але його виразне обличчя виявляло при цьому явне несхвалення слів і поведінки Теодора Немора. — Однак до того, як обговорювати саму проблему, нам би хотілося переконатися, що предмет для обговорення взагалі існує, позаяк маємо вагомі підстави в цьому сумніватися. Ще не забувся нещодавній випадок, коли один італієць претендував на створення міни з дистанційним керуванням, але попереднє ознайомлення із суттю винаходу показало, що він

усього лише останній шахрай. І ця історія може повторитися. Розумієте, сер, я дуже дбаю про свою репутацію вченого, репутацію, яку ви люб'язно назвали європейською, хоча схильний думати, що моє ім'я відоме і в Америці. Обережність — необхідний атрибут науки, і вам доведеться надати нам докази, щоб ми могли поставитися до ваших вимог серйозно.

Жовті очі Немора якось особливо зловісно глипнули на мого супутника, але його обличчя при цьому розпливлося в усмішці удаваної щирості.

— Ви гідні своєї репутації, професоре. Я часто чув, що ви саме той чоловік, дурити котрого навряд чи варто намагатися. Й я готовий провести перед вами наочний дослід, який неодмінно переконає вас у реальності моїх досягнень. Але перш, ніж перейти до нього, маю сказати кілька слів щодо головного принципу, що лежить в основі роботи моєї машини. Ви розумієте, що дослідний екземпляр, який я зібрав тут, у своїй лабораторії, — всього лише модель, хоча в певних межах вона працює чудово. Було б зовсім нескладно за її допомогою дезінтегрувати, наприклад, вас, шановний, а потім відтворити знову. Але не заради таких занять одна з наймогутніших держав готова заплатити мені ціну, що має дев'ять нулів. Моя модель просто наукова іграшка. Прикладіть цю силу в більшому масштабі — і досягнете неймовірних практичних результатів.

— Чи можна нам побачити цю модель?

— Ви не лише її побачите, професоре Челленджер, але й відчуєте її роботу на собі особисто, якщо, звісно, вам не забракне мужності зважитися на це.

— Якщо не забракне мужності! — загарчав лев. — Ваше «якщо», сер, дуже образливе.

— Та, та... Я зовсім не маю наміру оскаржувати вашу відвагу. Хочу лише зауважити, що надам вам повну можливість проявити її. Але спершу кілька слів про закони, що лежать в основі дезінтеграції й управляють нею.

Коли відомі кристали, сіль, наприклад, або цукор, поміщають у воду, вони розчиняються в ній і зникають. І навіть не пізнати, що вони колись в ній були. Потім, якщо шляхом випарювання або якимось інакше зменшити кількість води, то наші кристали знову опиняться перед нами, ми їх знову побачимо, і вони точно такі ж, як і раніше. Чи в змозі ви уявити собі процес, за допомогою якого ви, органічна істота, так само поступово розчиняєтеся в просторі, а потім, завдяки зворотній зміні умов, з'являєтесь знову?

— Це хибна аналогія! — вигукнув Челленджер. — Навіть якщо я зроблю таке жахливе припущення, ніби молекули нашого тіла може розсіяти якась вибухова сила, то з якого дива вони знову складуться точно в такому ж порядку, як і раніше?

— Таке заперечення не вирізняється глибиною і не стосується суті справи. Можу сказати вам на це лише те, що молекули, аж до останнього атома, знову відтворюють структуру, яку вони раніше складали. Існує незрима матриця, і завдяки їй кожна цеглинка структури потрапляє на своє природне місце. Можете насміхатися, професоре, але ваш скептицизм і посмішка незабаром зміняться зовсім іншими почуттями.

Челленджер стенив плечима:

— Я цілком готовий перейти до випробувань.

— Є і ще дещо, що мені хотілося б довести до вашого відома, джентльмени, позаяк це допоможе вам збагнути мою ідею. Зі східної магії та західного окультизму ви, вочевидь, знаєте про феномен апорта, коли якийсь предмет раптово переноситься зі значної відстані та з'являється на новому місці. Як же це можна зробити, якщо не звільненням молекул, їхнім переміщенням ефірною хвилию та подальшим їхнім возз'єднанням, коли кожна з них встає точно на своє місце, будучи спрямованою туди дією непереборного закону? Ось, як мені здається, реальна аналогія з тим, що робить моя машина.

— Не можна пояснити щось неймовірне за допомогою іншого неймовірного, — мовив Челленджер. — Я не вірю в ваші апорти, пане Немор, і не вірю у вашу машину. Мій час дорого коштує, й якщо маєте намір продемонструвати дію вашого дезінтегратора, чи як ви його там називаєте, то я б попросив вас перейти до справи без просторікувань.

— Тоді попрошу за мною, — запросив винахідник.

Він повів нас із помешкання сходами донизу і далі через маленький садочок. Там розмістився просторий флігель. Господар відімкнув двері, і ми ввійшли досередини.

Там виявилася велика вибілена кімната з незліченними мідними дротами, що звисали зі стелі у вигляді гірлянд, і величезний магніт, встановлений на підвищенні. Перед ним було щось, схоже на призму зі скла, футів три завдовжки та близько футу в діаметрі. Праворуч від неї стояло крісло, встановлене на цинковій платформі, а над ним висів полірований мідний ковпак. І до крісла, і до

ковпака тягнулися важкі дроти, а збоку було встановлено щось на кшталт храпового механізму з пронумерованими прорізами і вкритої гумою ручки, яка зараз стояла на нульовій позначці.

— Дезінтегратор Немора, — вказав цей незбагнений чоловік, махнувши рукою в бік машини. — Перед вами модель апарату, доля якого прославитися, змінивши співвідношення сил між націями. Хто володіє цією машиною, володіє й усім світом. Ви ж, професоре Челленджер, проте поставилися до мене, дозволю собі зауважити, без належної чемності та поваги. Чи наважиться ви тепер сісти на це крісло, щоб дозволити мені на вашій власній персоні продемонструвати можливості нової, невідомої сили?

Челленджер мав мужність лева, і будь-який виклик, кинутий його гідності, був здатен довести його до сказу. Він рішуче попрямував до машини, але я встиг схопити його за руку та спробував зупинити.

— Ви не можете піти на це, — сказав я. — Ваше життя занадто вартісне. Адже це, врешті-решт, просто жахливо. Що може гарантувати вашу безпеку? Найближчою подобою цього апарату, яку я будь-коли бачив, був електричний стілець в американській в'язниці.

— Мою безпеку гарантує те, що свідок — ви, й якщо зі мною щось трапиться, то цього індивіда притягнуть до відповідальності за вбивство людини.

— Це слабка втіха для світової науки, сер, адже ви залишите незакінченою роботу, яку, крім вас, ніхто реалізувати не зможе. Хоча б дозвольте мені піти першим, і тоді, якщо дослід виявиться абсолютно нешкідливим, можете наслідувати мій приклад і ви.

Сама по собі небезпека, певна річ, ніколи б не зупинила Челленджера, але думка про те, що його наукова робота може залишитися незавершеною, помітно його спантеличила. Він завагався, і перш ніж він устиг прийняти рішення, я кинувся вперед і гепнувся у крісло. Я бачив, як винахідник ухопився за ручку й почув якесь клацання. Потім на мить з'явилося дивне відчуття плутанини та сум'яття, а перед очима поплив туман. Коли він розвіявся, переді мною все ще стояв винахідник із своєю кривою посмішкою, а зблідлий Челленджер пильно вдивлявся в мене з-за його плеча. Щоки професора, зазвичай рум'яні, як яблуко, втратили свою барву.

— Нумо! — підбадьорив я.

— Уже все позаду. Ви реагували чудово, — схвалив Немор. — Підіймайтесь, будь ласка, і тепер професор Челленджер, хочу сподіватися, готовий, своєю чергою, приступити до експерименту.

Мені ніколи не доводилося бачити мого старого приятеля таким розгубленим. Здавалося, його сталеві нерви на якусь мить зовсім розбовталися. Він схопив мене за лікоть тремтячою рукою.

— Боже милий, Мелоуне, це правда, — сказав він. — Ви зникли. У цьому немає жодного сумніву. Спочатку був туман, а потім порожнеча.

— Скільки ж я був відсутній?

— Хвилини дві чи три. Зізнаюся, я був шокований. І вже навіть не сподівався, що ви повернетесь. Потім він клацнув цим тумблером, якщо це тумблер, перевівши його на іншу поділку, й ось ви знову на кріслі, правда, трохи збитий із пантелику, але тим не менш живий і неушкоджений. Я подякував Богові, побачивши вас!

Великою червоною хустиною він витер піт із вологого чола.

— Отже, сер? — спитав винахідник. — Чи, може, ви набралися страху?

Челленджер явно зробив над собою зусилля. Потім, відштовхнувши мою протестну руку, сів на крісло. Ручка управління клацнула та застигла на третій поділці... Челленджера не стало.

Я, безумовно, отетерів би, якби не холодне серце оператора.

— Дуже цікавий процес, чи не так? — зауважив він. — Беручи до уваги, наскільки разюча особистість професора, дивно думати, що зараз він — усього лише молекулярна хмара, що висить десь у цій кімнаті. Звісно, він тепер перебуває в моїй цілковитій владі. Якби я забажав залишити його в такому підвішеному стані, ніщо в світі не завадило б мені.

— Я хутко знайду спосіб, аби завадити вам.

І знову його посмішка перетворилася на хижий оскал.

— Чи не вирішили ви, що така думка справді була у мене на гадці? Боже збав! Можна лише собі уявити: остаточний розпад професора Челленджера! Зник, розчинився в просторі, не залишивши жодних слідів. Жахливо! Просто жахливо! Водночас він не був зі мною настільки чемний, як вартувало б. Чи не здається вам, що невеликий урок...

— Ні, не здається.

— Гарзд, назвімо це повчальною демонстрацією. Це буде, скажімо, щось таке, що дасть матеріал для курйозної замітки до вашого часопису. Наприклад, я відкрив,

що волосся на тілі, оскільки воно перебуває на зовсім особливій вібраційній частоті щодо всієї іншої живої органічної тканини, може за бажанням бути включене у відтворену структуру або ж вилучене з неї. Мені було б цікаво поглянути на ведмедя без його кожуха. Отримуйте!

Клацання тумблера, і за мить Челленджер знову сидів на кріслі. Але що то був за Челленджер! Якийсь обстрижений лев! Хоча мене неабияк розсердив кепський жарт, який дозволив собі щодо професора винахідник, все ж я ледь утримався від реготу.

Його величезна голова була голомозою, як у немовляти, а підборіддя гладким, як у дівчинки. Позбавлена своєї чудової бороди, нижня частина обличчя дуже нагадувала окіст, і професор був тепер схожий на старого гладіатора, котрого віддухопелили та надули, а масивна бульдожа щелепа нависала над подвійним підборіддям.

Ймовірно, на наших обличчях з'явився якийсь особливий вираз. Не сумніваюся, що бісівська посмішка пана Немора стала при цьому видовищі іще ширшою. Але, як би там не було, рука Челленджера кинулася до обличчя та голови, і він усвідомив зміну, що сталася. Тієї ж миті він схопився з крісла, хапнув винахідника за горлянку та жбурнув його на підлогу. Знаючи неймовірну силу Челленджера, я подумав, що Немору гаплик.

— Заради Бога, обережніше! Адже якщо ви його вб'єте, ми ніколи не зможемо виправити ситуацію! — вигукнув я.

Мої слова подіяли. Навіть у миті шаленого гніву Челленджер завжди був відкритий до логічних зауважень. Він

схопився на ноги, потягнувши за собою винахідника, котрий тремтів як осиковий лист.

— Даю п'ять хвилин, — сапаючи від люті, промовив він. — Якщо через п'ять хвилин я не стану таким, як раніше, то всю душу витрясу з вашої капосної оболонки!

З Челенджером, коли він впадав у лютю, сперечатися було аж ніяк не безпечно. Навіть найхоробріша людина і та не витримала б, а що вже казати про пана Немора, котрий явно не вирізнявся особливою відвагою. Навпаки, прищі та бородавки на його обличчі несподівано стали помітнішими, ніж колись, адже воно змінило звичний для себе колір замазки на білу барву риб'ячого черева. Руки та ноги винахідника тремтіли, він заледве міг обертати язиком.

— І правда, пане професоре, — залопотів він, тримаючись рукою за горло, — таке насильство зовсім зайве. Невинний жарт, мені здалося, цілком може бути доречним у колі друзів. Моїм бажанням було лише продемонструвати вам можливості своєї машини. Я вирішив, що вам хотілося побачити повну демонстрацію. Ні про жодну образу гідності, запевняю, професоре, не могло бути й мови!

Замість відповіді Челенджер заліз назад на крісло.

— Не спускайте з нього очей, Мелоуне. Не дозволяйте йому викидати колінця!

— Я простежу за цим, сер.

— А тепер, шановний, залагоджуйте справу, інакше вам доведеться відповісти за скоєне.

Переляканий винахідник підійшов до машини. Її відновлювальна сила була пущена на повну потужність, і за

хвилину старий лев знову постав перед нами, прикрашений своєю заплутоною гривою. Обома руками він любовно розгладив бороду, потім провів по маківці, ніби з наміром переконатися в своїй повній реставрації. Після чого урочисто зійшов зі свого сідала.

— Ви дозволили собі безцеремонність, сер, яка ледь не спричинила для вас вельми серйозні наслідки. Однак я приймаю ваше пояснення, що ви зробили це винятково з метою демонстрації. А тепер маю намір задати вам кілька конкретних запитань із приводу властивостей цієї дивовижної енергії, про відкриття якої ви заявили.

— Я готовий відповісти на будь-яке з ваших запитань, крім того, яка природа та джерело цієї енергії. Це моя таємниця.

— То ви справді стверджуєте, що ніхто в світі, крім вас, її не пізнав?

— Ні, ніхто не має про неї ні найменшого поняття.

— А ви не вдавалися до послуг помічників?

— Ні, сер. Я працюю сам.

— Он як! Неймовірно цікаво. Ви розсіяли мої сумніви щодо факту існування тієї енергії, але я ще не збагнув, у чому, власне, її практичне значення.

— Як я вже пояснював, це лише модель. Але, природно, дуже легко побудувати масштабнішу установку. Як ви розумієте, в цьому випадку дезінтегратор діяв лише по вертикалі. Певні струми над об'єктом і певні під ним створюють певні вібрації, які або дезінтегруються, або відновлюють матеріальні об'єкти. Але процес може йти і по горизонталі. В цьому випадку ефект його дії був би аналогічним, але він вкрив би земний простір пропорційно силі свого струму.

— Наведіть приклад.

— Припустімо, що один полюс розташований на одному катері, а інший — на другому. Тоді військовий корабель, який потрапив у поле між ними, просто зникне, розпавшись на молекули. Така ж доля спіткає і будь-яке військове формування.

— І ви вже продали цю таємницю з монопольним правом власності одній із європейських держав?

— Аякже, сер, продав. І як тільки вони заплатять мені гроші, отримають у власність таку силу, якої жодна нація досі не мала. Навіть зараз ви не в змозі уявити всі можливості мого винаходу, якщо він потрапить в умілі руки, тобто в руки, що не бояться користуватися зброєю, яку вони тримають. Ці можливості непомірні та безмежні, — зловтішна посмішка пробігла по диявольському обличчі цього чоловіка. — Уявіть собі якийсь квартал, наприклад, у Лондоні, де встановлені такі машини. Уявіть ефект такого потоку енергії в межах, що легко визначаються велінням оператора. Що ж, — він вибухнув огидним реготом, — я вже бачу цілу долину Темзи чисто виметеною. І жодного чоловіка, дитини або жінки не залишилося б від мільйонів людських істот, що аж кишать тут!

Жах охопив мене при цих словах, але ще більше вразила мене наснага, з якою вони були сказані. Однак на мого супутника вони, либонь, справили зовсім іншу дію. На моє здивування, Челленджер розплився в прийємній усмішці та дружньо простягнув винахіднику руку.

— Отже, пане Немор, мушу вас привітати, — заявив він. — Немає сумніву, що ви здобули гарну власність: могутню силу природи, яку спромоглися приборкати, і тепер лю-

дина може використовувати її на власний розсуд. Вельми прикро, певна річ, що це застосування неминуче має стати руйнівним, але наука не знає відмінностей такого типа, а лише вислід знання, куди б воно не вело. Крім принципу, що лежить в основі дії цієї машини, у вас, вважаю, немає заперечень щодо того, щоб я ознайомився з її конструкцією?

— У жодному разі. Машина всього лише тіло. А ось душею її, оживляючим її принципом ви, професоре, розглядаючи це тіло, заволодіти ніяк не зможете.

— Безумовно. Але навіть її механізм уявляється творінням великого майстра, великого, я б дозволив собі зауважити, знавця своєї справи.

Якийсь час Челленджер походжав навколо машини, чіпав і мацав руками окремі її частини. Після чого знову помістив свій громіздкий тулуб на ізольоване крісло.

— Хочете зробити ще одну екскурсію в простір? — здивувався винахідник.

— Пізніше, можливо, пізніше. Між іншим, тут у вас (ви, далєбі, про це знаєте) є невеликий витік електрики. Сидячи тут, я чітко відчуваю, як через мене проходить слабкий струм.

— Не може бути. Крісло ізольоване дуже ретельно.

— Але запевняю, що я відчуваю контакт із електрикою, — Челленджер зійшов із сідала на землю.

Винахідник поквапився зайняти його місце.

— Я нічого не відчуваю, — заявив він.

— А хіба немає тремтіння внизу хребта?

— Ні, сер, я нічого не відчуваю.

Тут почулося різке клацання, і Немор зник. Я сторопіло поглянув на Челленджера:

— Сили небесні! Ви торкалися машини, професоре!

Він милостиво всміхнувся мені з виглядом легкого здивування.

— Отакої! Ймовірно, я ненавмисно торкнувся ручки управління, — зронив він. — Еге ж, ось саме так і стаються нещасні випадки, а все через те, що ця модель дуже неохайно змонтована. Такий важіль слід було б супроводити запобіжником.

— Він стоїть на цифрі три. Ця позначка вказує на дезінтеграцію.

— Ще б пак, я це бачив, коли дослід проводили над вами.

— Але я був такий схвильований, коли він повернув вас назад, що навіть не поглянув, на якій позначці стоїть повернення. А ви помітили?

— Я б міг помітити, мій юний друже, але не обтяжую свій розум дрібними деталями. Тут багато поділок, і ми не знаємо їхнього призначення. Можемо лише погіршити справу, якщо станемо експериментувати з невідомим. Напевно, краще залишити все, як є.

— І ви маєте намір...

— Безумовно. Так буде краще. Цікава особистість пана Теодора Немора розчинилася в просторі, його машина тепер ні на що не придатна, а якийсь іноземний уряд залишився без знання, за допомогою якого він міг би заподіяти багато шкоди. Ми з вами непогано попрацювали сьогодні вранці, мій юний друже. Ваше видання, без сумніву, надрукує тепер цікавий репортаж про нез'ясовне та таємниче зникнення одного латвійського винахідника саме під час візиту її спеціального кореспондента до нього

в помешкання. Ніде правди діти, я отримав справжнє задоволення від зробленого експерименту. Такі світлі хвилини приходять, щоб осяяти нудну рутину буднів незвичайним світлом. Але в житті, мій юний друже, є не лише задоволення, але й обов'язки. Тому зараз повертаюся до свого італійця Мазотті та його безглузких поглядів на розвиток личинок тропічного терміта.

Я озирнувся. Мені здалося, що легкий маслянистий туман все ще огортає крісло.

— Але все ж... — почав було я.

— Першим обов'язком законослухняного громадянина є запобігання злочину, — виголосив професор Челленджер. — Я так і вчинив. Годі, Мелоуне, не треба! Тема вичерпана і не варта обговорень. Вона і так уже занадто довго відвертала мої думки від важливіших справ.

ЗМІСТ

ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ	3
<i>Розділ 1. Героїзм — навколо нас</i>	5
<i>Розділ 2. Спробуйте щастя з професором Челленджером ...</i>	13
<i>Розділ 3. Це цілком неможлива людина</i>	23
<i>Розділ 4. Та це ж найвидатніша річ у світі!</i>	33
<i>Розділ 5. Це ще питання</i>	56
<i>Розділ 6. Я був бичем Божим</i>	73
<i>Розділ 7. Завтра ми зникнемо у безвісті</i>	86
<i>Розділ 8. На підступах до нового світу</i>	99
<i>Розділ 9. Хто б міг таке передбачити?</i>	115
<i>Розділ 10. Найдивовижніші речі стаються</i>	144
<i>Розділ 11. Як я став героєм дня</i>	162
<i>Розділ 12. Дуже страшно було в лісі</i>	182
<i>Розділ 13. Це видовище не забуду ніколи</i>	199
<i>Розділ 14. Це була справжня перемога</i>	218
<i>Розділ 15. Наші очі не переставали дивуватися</i>	236
<i>Розділ 16. «На вулицю! На вулицю!»</i>	256
КОЛИ ЗЕМЛЯ ЗОЙКНУЛА	279
ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНА МАШИНА	323

Літературно-художнє видання

Серія «Істини»

ДОЙЛ

Артур Конан

ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Г. С. Таран*
Художній редактор *О. А. Гугалова-Мешкова*
Комп'ютерна верстка: *І. Л. Цибульник*
Коректор *Р. Є. Панченко*

Підписано до друку 10.12.18. Формат 70×100 ¹/₃₂.
Умов. друк. арк. 14,19. Облік.-вид. арк. 14,06.
Тираж 2000 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Д62 **Дойл А. К.**
Загублений світ / Артур Конан Дойл; пер. з англійської Є. М. Тарнавського; худож.-оформлювач Є. В. Вдовиченко. — Харків: Фоліо, 2019. — 346 с. — (Істини).

ISBN 978-966-03-7836-0 (Істини).

ISBN 978-966-03-8467-5.

«Загублений світ» (1912) — роман відомого англійського письменника Артура Конан Дойла (1859—1930), який відкриває цикл творів про професора Челленджера — людину непересічну в усіх відношеннях. Четвірка сміливців — молодий журналіст Мелоун, професори Челленджер та Саммерлі й професійний мисливець лорд Рокстон — вирушає на пошуки загубленого світу в джунглі Південної Америки. Сила-силенна пригод, страшних небезпек і знахідок чекають героїв на їхньому шляху. Їм доведеться мобілізувати усі свої сили та розум, щоб вижити й повернутися у цивілізований світ...

Також до видання увійшли повісті А. Конан Дойла «Коли Земля зойкнула» та «Дезінтеграційна машина».

УДК 821.111